

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

20

MAGYAR KÖZJOG

ELSŐ KÖTET

II. KIADÁS

I R T A

DR. MOLNÁR KÁLMÁN

EGYETEMI NY. R. TANÁR

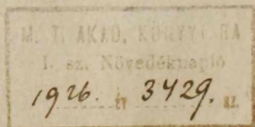
A DANUBIA KIADASA

1926

129023

TARTALOM.

Bevezetés.

Old.

1. §. Allam és társadalom	— — — — —	1
2. §. Közjog és magánjog	— — — — —	3
3. §. A magyar közjog irodalma	— — — — —	6

I. Rész. Jogszabálytan.

4. §. Jogforrások	— — — — —	15
A) Írott jogforrások.		
a) Törvény	— — — — —	17
b) Kormányrendelet	— — — — —	24
c) Helyhatósági szabályrendelet (Statutum)		27
B) Nem írott jogforrások.		
Szokásjog	— — — — —	32
5. §. Allamszerződések (nemzetközi szerződések)	—	41
6. §. Királyi kiváltságlevelek (Privilegiumok)	— —	44
7. §. Jogmagyarázat és jogalkalmazás	— — — —	46

II. Rész. Az államterület.

8. §. Az államterületről általában	— — — — —	50
9. §. A magyar állam területe	— — — — —	53
10. §. Az anyaország	— — — — —	53
Az időlegesen önállósult és elszakított részek.		
1. Erdély	— — — — —	54
2. Temesi bánság és szerb vajdaság	— —	61
3. Katonai határőrvidék	— — — —	62

11. §.	A Horvát-Szlavon-Dalmát Társországok	— —	65
	A) Történeti előzmények	— — — —	66
	B) A magyar-horvát viszony az 1868:XXX. alapján		71
12. §.	Fiume és a tengerpart	— — — — —	82
13. §.	Az egykori hűbéres mellékországok		
	Bosznia, Hercegovina	— — — — —	89
14. §.	A Duna és a Duna-medence vízügyi rendje	—	96
	I. A Dunára vonatkozó szabályok a trianoni béke előtt	— — — — —	97
	II. A Dunára vonatkozó szabályok a trianoni béke óta	— — — — —	99
	a) A Dunára vonatkozó általános határozatok		101
	b) Tengeri Duna	— — — — —	102
	c) Folyami Duna	— — — — —	103
	III. A trianoni békeparancs vízügyi rendelkezései		115
15. §.	A magyar állam jelvényei	— — — — —	120
16. §.	Csonkamagyarország a múltban és a jelenben		127

III. Rész. A nép.

17. §.	Népesség, állampolgárság	— — — — —	136
18. §.	A magyar állampolgárság megszerzése és elvesztése	— — — — —	139
	A) A magyar állampolgárság megszerzése	— —	140
	B) A magyar állampolgárság elvesztése	— —	143
	C) Visszahonosítás	— — — — —	148
	D) Az állampolgárság változásai a békeparancs következtében	— — — — —	150
	a) Az állampolgárság változása a 6.500/921. M. E. sz. rend. szerint	— — — —	151
	b) Kedvezményes visszahonosítás, főképpen a békeparancs által elszakítottak részére		155
	c) Állampolgársági vélelmek	— — —	156
	E) Született és honosított állampolgárok	— —	158
19. §.	A magyar állam területén tartózkodó külföldiek jogai és kötelességei	— — — — —	160

20. §. A külföldön tartózkodó magyar állampolgárok jogai és kötelességei — — — — —	173
21. §. Az állampolgárok egyenjogúsága — — — — —	178
22. §. A népesség tagozódása.	
A) Osztályok szerint — — — — —	182
B) Vallásfelekezetek szerint — — — — —	187
C) Anyanyelv szerint — — — — —	204
I. A Magyarország területére később bevándorolt jelentősebb idegen népelemek	207
II. A nemzetiségi egyenjogúság a világháború előtti jogunkban — — —	213
III. A kisebbségek és a trianoni béke —	215
IV. A mai kisebbségi jog — — — — —	220
1. Az államnyelv — — — — —	221
2. Az állampolgárok egyenjogúsága —	221
3. A törvényhatóságok nyelvhasználata	222
4. A községek nyelvhasználata — —	222
5. Az anyanyelv használata a közigazgatási forumok előtt — — — —	224
6. Az anyanyelv használata az alsófokú kir. bíróságok előtt — — —	227
7. Egyházi hatóságok nyelvhasználata	229
8. Az anyanyelv az iskolákban — —	230
9. Az anyanyelv a társadalmi élet terén	233
10. A köztisztviselők nyelvtudása (1924 : II. t.-c.) — — — — —	233
11. Az államnyelv használatára való feltétlen jog — — — — —	234
V. A numerus clausus és az állampolgárok egyenjogúsága — — — — —	235
VI. A nemzeti kisebbségek joga de lege ferenda — — — — —	235
D) A társadalmi béke — — — — —	236
23. §. Az állampolgárok kötelességei és jogai — —	238

A) Állampolgári kötelességek.

1. Állampolgári engedelmesség és hűség —	244
2. Közteherviselési kötelesség — — —	248
3. Honvédelmi kötelesség.	
a) A magyar hadrendszer történelmi fejlődése 1867-ig — — — — —	249
b) A fegyveres erő 1867-től 1918-ig.	
1. A fegyveres elő tagozódása — —	251
2. Az általános védkötelezettség —	254
3. A hadiszolgáltatások — — —	259
c) A trianoni békeparancs katonai korlátozásai — — — — —	261
d) Jelenlegi véderők.	
1. A m. kir. honvédség — — —	268
2. Hadianyag tartásának, tanintézetek és egyesületek katonai célokra való felhasználásának megakadályozása	272
3. Iskoláztatási, óvoda- és testnevelési kötelesség — — — — —	273

B) Polgári- vagy szabadságjogok (alapjogok).

1. Személyes szabadság — — — — —	282
2. A tulajdon sérthetetlensége — — —	286
3. Gyülekezési és együletalkotási jog — —	292
A) Gyülekezési jog — — — — —	293
B) Együletalkotási jog — — — — —	298
4. Kérelmezési és panaszjog — — — — —	305
5. Tanszabadság — — — — —	306
6. Sajtószabadság — — — — —	309

IV. Rész. A főhatalom.

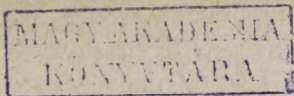
24. §. Szuverénitás — — — — —	319
a) A szuverénitás fogalma a Nemzetek Szövetségének megalakulása előtt — — — — —	320
b) Az államok szuverénitása és a Nemzetek Szövetsége — — — — —	321
c) Közjogi szuverénitás — — — — —	324

d) A magyar állam szuverénitása és a trianoni békeparancs	— — — — —	328
1. A magyar állampolgárság elvesztése	—	332
2. Kisebbségek védelme	— — — — —	334
3. Katonai rendelkezések	— — — — —	334
4. Gazdasági rendelkezések	— — — — —	334
5. Jótétel	— — — — —	338
6. Pénzügyi ellenőrzés	— — — — —	344
e) Magyarország, mint a Nemzetek Szövetségének tagja	— — — — —	345
25. §. Alkotmányunk történelmi jellege	— — — — —	347
26. §. A szent korona tana	— — — — —	354

BEVEZETÉS.

1. §. Állam és társadalom.

Kautz Gyula: A politikai tudomány kézikönyve. III. kiadás. Bpest 1877. — *Lers Vilmos:* A szuverénitás tana. Bpest 1892. — *Concha Győző:* Politika. II. kiadás. Bp. 1907. — *Kuncz Ignác:* A nemzetállam tankönyve. Kolozsvár 1902. — *Balogh Arthur:* Az államélet főjelenségei. 1904. — *Ugyanő:* Politika. Bpest 1910.. — *Ferenczy Árpád:* A politika rendszere. Bpest, 1909. — *Krisztics Sándor:* Nemzet és állam. Bpest, 1914. — *Kiss Mór:* A jogról általában. Adalékok jogi alapfogalmaink megállapításához. (Fodor Ármin; Magyar Magánjog. I. kötetében. Különleny. 1905.)

I. Az ember társas lény. Hogy céljait elérhesse és tökéletesbedhessék, embertársainak közreműködésére szorul. Az emberek együttélése és összeműködése azonban csak úgy lehetséges, ha mindenkinek meg van szabva a jogköre, amelyben őt senki sem háboríthatja.

Az állam: bizonyos területen állandóan megtelepedett népnek az a szervezete, amely a jogköröket megállapítja s mindenki jogkörét biztosítja. Három lényeges alkotóeleme van tehát az államnak: 1. a körülhatárolt terület, 2. az állandóan megtelepedett nép s 3. a főhatalom, amely az állam területén élő népet összefoglalja és szervezi. A jogrend megállapítása és biztosítása pedig nem ugyan egyetlen, de mindenesetre főfeladata az államnak.

Az állam a polgárokból áll, de a polgárok életé-

től különböző, önálló életet él. Mivel azonban fizikai léte nincs, hogy életműködéseit kifejtthesse, szervezetre van szüksége. A széthuzó egyedekből és ezek csoportjaiból összeverődött tömeg az állami szervezetben öntudatos személlyé válik, s mint ilyen él, akar és cselekszik. Ezt a személyiséget a jog is elismeri s alapul veszi, azért mondjuk, hogy *az állam jogi személy*.

Az állam élete szerveinek működésében nyilvánul meg. *Az állam szervei azok az egyének és testületek, akik és amelyek által az állam az ő akaratát kifejezi és végrehajtja.* Jelentőség szempontjából kiemelkednek ezek közül *az állami főszervek, amelyeknek az állami akarat létrehozásában és megvalósításában főszerepük van.* Ilyenek: az államot reprezentáló *államfő*, az állam szuverén akaratát kijelentő *törvényhozás*, és az állami akarat végrehajtásának központi szerve: *a kormány*.

Az állam a maga területén a legmagasabb hatalom. Hatásköre mindenre kiterjed, illetőleg hatáskörét ön maga állapítja meg. Akaratának nincs jogi korlátja, s annak érvényt szerez mindenkivel szemben. Az állam parancsol s parancsának mindenki engedelmeskedni tartozik. Ezért mondjuk, hogy *az állam szuverén*.

II. Az államon belül a polgárokat érdekeik kisebb-nagyobb csoportokba tömörítik. Ezek az érdekcsoportok *a társadalmi osztályok* (pl. gazdaosztály, iparososztály, hivatalnokosztály stb.). A különböző osztályok ellentétes érdekeket képviselvén, érdekeik

kielégítése végett állandó harcot folytatnak egymással. Ez az *osztályharc*. Hogy el ne fajulhasson, hogy az osztályok ellentétes és széthuzó törekvései az állam egységét meg ne bonthassák, az állam igyekszik az ellentétes osztályérdekeket mérsékelni. Egyik osztálynak sem szegődik egyoldalú szolgálatába, egyik osztálynak sem engedi meg, hogy a többiek rovására érvényesüljön, hanem megvalósítja az állam érdekét: a közjót, amelyben különböző osztályok érdekei méltányosan kiegyenlítődnek. A közjót megvalósító állam tehát az összefogó kapocs az ellentétes osztályérdekek alapján álló társadalmi csoportok között.

Sajátságos elfajulása az államéletnek az, mikor az állam szervezetében túlsúlyba jutó, s így döntő tényezőként jelentkező valamelyik társadalmi osztály az államhatalmat saját osztályának egyoldalú szolgálatába állítja, s ilyképpen az ő önző osztályérdekeit a közjó és a többi osztályok jogos érdekeinek rovására kíméletlenül elégíti ki. Az ilyen egyoldalú érdekeket szolgáló elfajult államot nevezzük *osztályállamnak*, amilyen pl. a vagyonsos osztály egyoldalú érdekeit szolgáló plutokrácia, vagy az összes többi osztályok legázolását célul tűző proletárdiktatura.

2. §. Közjog és magánjog.

Halmay Gusztáv: A magyar közigazgatási jog magánjogi vonatkozásaiban Bp. 1915. — *Szászy-Schwarz Gusztáv*: Pererga (Magy. Jogászegylet könyvkiad. váll. V. évf. I. k.) Bpest, 1912. (X. fejezet. Jog és közjó.). — *Tomcsányi Móricz dr.*: A közjog és magánjog határa. (Magyar Jogi Szemle 1921. 7—8. sz.). — *Itj. Ruber József dr.*: Kritikai tanulmányok a közjog és a magánjog megkülönböztetéséhez. (Magyar Jogi Szemle, 1922. évf. 1. sz.).

Az állam állapítja meg és biztosítja a jogrendet. Az általa e célból alkotott vagy elismert szabályokat *jogszabályoknak* nevezzük.

A jogszabályok között különbséget tehetünk a szerint, amint kiindulási pontjuk az állami közérdek és céljuk ennek megvalósítása, vagy pedig a magánérdekek kielégítését teszik lehetővé, s ennek rendjét biztosítják. Előbbiek a közjogi, utóbbiak a magánjogi szabályok. A közjogi szabályokat: *a közjog* (tágabb értelemben), a magánjogi szabályokat: *a magánjog* foglalja össze.

A közjog és magánjog jogi természete főképp a következő eltéréseket mutatja. A közjog szabályai rendszerint *kényszerítő szabályok* (*jus cogens*), ami azt jelenti, hogy az érdekeltek ellenkező megállapodásai érvénytelenek. A magánjog szabályai nagyrészt *megengedő* (dispositív) szabályok, vagyis csak az esetben érvényesülnek, ha a felek másképp nem rendelkeztek.

Úgy a közjog, mint a magánjog biztosít az egyeseknek *alanyi* jogokat, de míg a jogosított az ő magánjogi alanyi jogait magánérdekeinek kielégítésére használhatja, addig a közjogi jellegű alanyi jogok mindig csak az állam érdekében gyakorolhatók. — A közjogi jogosítványok gyakorlása rendszerint *kötelesség* is, míg a magánjogi jogosítványok gyakorlása a jogosított tetszésétől függ. — A magánjogi jellegű szerzett jogokat a törvényhozás is tiszteletben tartja, *a közjogi jogosítványok ellenben közérdekből bármikor szűkíthetők, vagy elvonhatók.*

Úgy a magánjog, mint a közjog szabályai az erkölcsi szabályokra támaszkodnak, s azokból merítik belső erejüket. Az erkölcs követelményeivel ellenkező jogszabályok nélkülözik ezt a belső erőt, s azért gyenge lábon állanak, még ha az állam az ő külső erejével, azaz kényszerhatalmával kierőszakolja is érvényesülésüket. Csak az a jogszabály áll szilárd alapon, amelyet nem csupán azért követünk, mert az állam erre rákényszerít, hanem és elsősorban azért, mert erkölcsi felfogásunkkal összhangban van, s ennek követelménye. Az ilyen szabály megtartását ugyanis erkölcsi érzésünk akkor is ránkparancsolja, amikor alaposan feltehető, hogy az ellenkező cselekvés titokban marad, vagy az állami megtorlást egyébként elkerüli.

Az állami közérdekből indulnak ki, vagyis közjogi jelleggel bírnak a következő jogágak:

1. *A közjog* (szűkebb értelemben): az állam alkotó elemeire (terület, nép, főhatalom), alapszervezetére (alkotmány) és az államélet központi vezetésére (kormányzat) vonatkozó jogszabályok összessége. Megjelöli az állam főszerveit s megszabja hatáskörüket; megállapítja az állami főszerveknek egymáshoz, a többi állami szervekhez, és a polgárokhoz való viszonyát; körülírja az állampolgároknak, mint ilyeneknek kötelelességeit és jogait. *Államjognak, vagy alkotmányjognak* is nevezik.

2. *A közigazgatási jog*. Ismerteti azokat az állami szerveket, amelyek által, — azokat az elveket, amelyek szerint, — és azokat a módokat (közigazgatási

eljárás), amelyek mellett *az államcél konkrét esetekben megvalósul*. A közjogban a vezető és irányító állam, a közigazgatási jogban a végrehajtás részletmunkájával elfoglalt állam áll előttünk.

A közigazgatási jognak egyik ága a *pénzügyi jog*: az állam jövedelmi forrásaira, a pénzügyi igazgatás szervezetére s e szervezet működésére vonatkozó jogszabályok foglalata.

3. *A büntetőjog*. Körülírja a büntetendő cselekményeket, s megszabja azok büntetését. Közjogi jellegét mutatja a közvád intézménye: vádemelésre rendszerint az állami jogrend képviselője (a kir. ügyész) jogosult, mert minden bűncselekmény az állam által megállapított és biztosított jogrendet sérti. A büntettest rendszerint akkor is megbüntetik, ha a sértettel kiegyezik, s ez nem kívánja megbüntetését.

4. *A perjog*. Ismerteti az igazságszolgáltatás szerveit, s e szervek mikénti működésére vonatkozó jogszabályokat. A szerint, amint magánjogi vagy büntetőjogi szabályok alkalmazásáról van szó, beszélünk *polgári*, vagy pedig *büntető perjogról*.

3. §. A magyar közjog irodalma.

Történelmi alkotmányunk ma érvényben levő tételei ezeréves alkotmányfejlődés eredményei gyanánt állanak előttünk, ezért a magyar közjogot a magyar alkotmány történetének ismerete nélkül megérteni nem lehet. De mert az alkotmánytörténet a tudományok specifikálódásának természetes következménye gyanánt önálló tudományszakká vált, e

helyütt az alkotmánytörténet irodalmát mellőzve, — sőt mellőzve azokat a közjogi munkákat is, amelyek a viszonyok teljes átalakulása következtében ma már szintén csak alkotmánytörténeti jelentőséggel bírnak, — itt csak azoknak a rendszeres közjogi munkáknak felsorolására szorítkozunk, amelyek érvényben levő közjogi intézményeinknek, vagy általában az összes állami intézményeink alapját képező magyar államfelfogásnak átértéséhez, megismeréséhez és helyes értékeléséhez hozzásegítenek. (A régi közjogi irodalom lelkiismeretes felsorolása megtalálható Korbuly Imre dr.: Magyarország közjoga. II. kiadás 1874. I. kötet 29—46. lapjain.)

I. *Jus publicum regni Hungariae*. Megjelent névtelenül Bécsben 1791-ben, Rosenmann István kiadásában. *Ürményi Józsefnek*, a későbbi alországbírónak nagyobb terjedelmű, de nyomtatásban meg nem jelent művéből kivonatolta *Lakits György* egyetemi tanár. — Ugyanez németül: *Statsrecht des Königreichs Hungarn*. Wien. 1792.

Először magyar nyelven 1846-ban jelent meg két kisebb közjogi tankönyv: *Miskolczy Károly* egri jogtanár: Magyarország közjoga kérdésekre és feleletekre szedett kivonatban. Eger — és *Beöthy Zsigmond*: Elemi magyar közjog. Pest. — Utóbbi jóval értékesebb.

Alkotmányunk szellemének megértése céljából ma is használható kiváló forrásmunka: *Cziráky Antal Mózes gróf*: *Conspectus Juris Publici Regni Hungariae ad annum 1848*. Bécs, 1851. két kötet. Ennek magyar nyelvű átdolgozásai: *Suhayda János dr.*: Ma-

gyarország közjoga. Pest, 1861. — és *Hegedüs Lajos Kandid*: Magyar közjog alapvonalai. Három kiadás. Pest, 1861, 1869, 1872.

Virozsil Antal pesti egyetemi tanár: Das Staatsrecht des Königreichs Ungarn bis zum Jahre 1848. Három kötetben megjelent Pesten 1865—1866-ban. Már előbb folytatólagos füzetekben a szerző által kivonatolva megjelent Budán latin nyelven: Jus Publicum Regni Hungariae. Specimen I. 1850; II. 1851; III. 1852; IV—V. 1853; VI. 1854. — Magyar nyelven: Magyarország nyilván- vagy közjoga, amint az alkotmány eredetétől 1848-ig fennállott. Buda, 1861.

Dr. *Wenzel Lustkandl*: Das ungarisch-österreichische Staatsrecht. Wien, 1863. — *Erre Deák Ferenc* válasza: Észrevételek Lustkandl Wenzel munkájára. Adalék a magyar közjoghoz. Pest, 1865. (Németül is.)

Récsi Emil: Magyarország közjoga. Budapest. Három kiadás 1861, 1869, 1871. Első rendszeres közjog, amely már az 1848-as törvényeket, sőt későbbi kiadásaiiban már az 1867-es törvényeket is feldolgozza.

Boross Mihály: Magyarország közjoga. Pest, 1867. Rövid vezérfonal.

Schuler Libloy Frigyes: Das ungarische Staatsrecht. Bécs, 1870.

Korbuly Imre dr. kolozsvári egyetemi tanár: Magyarország közjoga. Bpest. Négy kiadás. I. 1871; II. 1874. (I. k. Államjog, II. k. Közigazgatási szervezet); III. kiadást sajtó alá rendezték Kautz Gyula,

Lechner Ágost és Pulszky Ágost budapesti egyetemi tanárok 1877-ben; IV. kiadást sajtó alá rendezte: Fésüs György 1884-ben.

Boncz Ferenc: Magyar államjog. Bpest, 1877.

Kiss István dr. egri jogtanár: Magyar Közjog. Négy kiadás. Eger, 1880; Bpest, 1882; Eger, 1886; Bpest, 1888. Széles történeti alapozással.

Dr. J. Ulbrich: Das Staatsrecht der österreichisch-ungarischen Monarchie. Magyarországnak, mint az osztrák-magyar Gesamtstaat egyik részének közjoga a munka IV. Része a 136—184. lapokon. — Marquardsen's Handbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart. IV. Band. I. Halbband. I. Abtheilung. Freiburg und Tübingen, 1884.

Nagy Ernő dr. nagyvárad i jogakadémiai, majd kolozsvári, később budapesti egyetemi tanár: Magyarország közjoga. Budapest. Hét kiadás. 1887, 1891, 1897, 1901, 1905, 1907, 1914.

Máriássy Béla dr.: Magyarország közjoga. Győr, 1893.

Horváth János dr. bpesti egyetemi magántanár: Magyar királyság közjoga. Bpest, 1894.

Radó-Rothfeld S. dr.: Die ungarische Verfassung. Berlin, 1898 — s ennek alapján *A. de Bertha:* La constitution Hongroise. Páris, 1898.

Kmety Károly dr. bpesti egyetemi tanár: A magyar közjog tankönyve. Öt kiadás. Budapest, 1900, 1902, 1905, 1907, 1911.

Lechner Ágost budapesti egyetemi tanár: Magyar

közjogi előadásai után készített jegyzetek. (Frank Sala.) Bpest, 1900.

Balogh Arthur dr. később kolozsvári egyetemi tanár: A magyar államjog alaptanai. Budapest, 1901. *Ugyanő:* Magyar közjog. Bpest, 1903. (a Stampfel-féle Tud. Zsebkönyvtárban.)

Vinczehidy Ernő dr.: Magyar közjog. Bp. 1901.

Pap Tibor dr. mármaroszi jogtanár: Magyar Közjog rövid vázlata. M.-Sziget, 1901.

Ferdinandy Géza dr. bpesti egyetemi tanár: Magyarország közjoga. Bpest, 1902. A magyar alkotmányjog tankönyve. Bpest, 1911. — Staats und Verwaltungsrecht des Königreichs Ungarn und seiner Nebenländer. Hannover, 1909. (Bibliothek des öffentlichen Rechts. XVI. B.)

Vutkovich Sándor dr. pozsonyi jogtanár: Magyar alkotmányjog. Pozsony, 1904. Befejezetlen.

Hampel Antal dr.: Magyar Közjog (Kézikönyv és forrásgyűjtemény.) Bpest, 1904.

Márkus Dezső dr.: Magyar Közjog. (Jogforrások gyűjteménye.) Bpest. Öt kiadás. I. 1905; II—IV. 1907; V. 1910. — Ezt kiegészíti: *Dr. Szende Péter Pál:* Az utolsó évtized új élő jogszabályai. I—II. kötet. Közjog, büntetőjog. Bpest, 1926.

Sigmond Andor dr.: A magyar alkotmányjog alapintézkedései. Bpest, 1905.

Ötötevényi Nagy Olivér dr. kassai jogtanár: A magyar közjog tankönyve. Kassa. Két kiadás. 1905, 1911.

Marczali Henrik dr. budapesti egyetemi történész tanár: *Ungarisches Verfassungsrecht*. Tübingen, 1911. — (Das öffentliche Recht der Gegenwart XV. kötete.)

Ujváry Ede: A magyar alkotmányjog tankönyve. Két kiadás. 1915, 1923.

A trianoni béke után:

Molnár Kálmán dr. egri jogtanár: *Magyar Közjog* (I). Eger, 1921.

Egyed István dr.: Mai közjogi berendezéseink. Két kiadás. Bpest, 1923, 1926. (A közjogi provizoriumot ismerteti.)

Tomcsányi Móricz dr. bpesti egyetemi tanár: *Magyar közjog*. Bpest, 1926.

Faluhelyi Ferenc dr. pécsi egyetemi tanár: *Magyarország közjoga* (I—II). Pécs, 1926.

Kmety Károly dr. bpesti egyetemi tanár: *Magyar közjog*. VI. kiad. Bpest, 1926.

II. A magyar közjogi irodalomra s a magyar közjog művelőire vonatkozó munkák:

Pauler Tivadar: Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez. (Akadémia kiadványa.) Bpest, 1878. (Cziráký Antal Mózes grófról, Virozsil Antalról, Récsi Emilről.) *Ugyanő*: Cziráký Conspectus Juris Publici c. művének bírálata (Uj Magyar Muzeum. II. folyam. 1851. I. k. 673 és köv. l.) *Ugyanő*: Virozsil közjogának bírálata (Uj Magyar Muzeum. 1850. I. k. 74 és köv. l.; 1853. II. k. 464 és köv. l.; 1854. II. k. 446 és köv. l.)

Laveleye Emil: Deák Ferenc. Ford. Szász Károly. Bpest, 1869. *Pulszky Ferenc*: Deák Ferenc.

Jellemrajz (Bpest, 1876). Németre fordította Neugebauer László. Lipcse, 1876. *Csengery Antal*: Deák Ferenc emlékezete. Bpest, 1877. *Dobránszky Péter*: Deák Ferenc. (Kor és jellemrajz.) Bpest, 1877. *Forster Arnold Florence*: Deák Ferenc. (Életrajz.) Angolból fordította Pulszky Ágost. Bpest, 1881. *Kenedi Géza*: Deák Ferenc emlékezete. 1903. (Magyar Jogászegyleti Ért. XXVIII. 5.) *Eöttevényi Nagy Olivér*: Emlékbeszéd Deák Ferencről. Eperjes, 1903. *Jászi Viktor*: Deák Ferenc emlékezete. (A debreceni ref. főiskola évkönyve, 1903/04.) *Kautz Gyula*: Emlékbeszéd Deák Ferenc fölött. Bpest, 1903. *Kónyi Manó*: Deák Ferenc beszédei. 1829—1873. Hat kötet, II. kiadás. Bpest, 1903.

Beksics Gusztáv: A magyar doctrinairek. Csengeri Antal, b. Eötvös József, br. Kemény Zsigmond, Szalay László, Trefort Ágoston. Bpest, 1882. — Közjogunk és nemzeti törekvéseink. Bpest, 1903. Athenaeum. — *Kalmár Antal dr.*: Beksics Gusztáv történet- és közjogírása. Bpest, 1902.

Ballagi Géza: A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig. Bpest, 1888.

Konek Sándor dr.: Suhayda János emlékezete. Akad. Emlékbeszéd. I. k. 2. sz.

Schwarcz Gyula: Államjogi irodalmunk legújabb termékeiről. (Magyar Igazságügy. 1887) és 1888 február 10-i képviselőházi beszédében. *Hornyánszky Gyula*: Schwarcz Gyula emlékezete. Akad. Emlékbeszéd. 17. k. 15. sz. 1917.

Zergényi Jenő dr.: Adalék a közjog rendszerének átalakulásához. (Jogtud. Közlöny. 1890. 21. sz.)

Vigyázó Ferenc gróf: Közjogi szabálytalanságok és észrevételek dr. Kiss Istvánnak az egyházi kinevezésekre vonatkozó kifogásaira. Bpest, 1896.

Nagy Ernő dr.: Államjogunk köréből. (Irodalmi állapotok.) Budapesti Szemle, 1888 december. — A jogászgyűlés és a magyar közjog. Jogtudományi Közlöny, 1889. 41. sz. — Államjogi irodalmunkról. Jogtudományi Közlöny, 1891. 10. sz. — Az államjogi metodológiáról. Athenaeum. I. k. 1. sz. 1892. — A közjog tudományos műveléséről. (Jogtud. Közlöny. 1902. 21, 23, 25. sz.) — Bírálat Nagy Ernő Magyarország közjogának II. kiadásáról. (X-től.) Jogtudományi Közlöny. 1891. 1. sz. — *Concha Győző:* Bírálat Nagy Ernő Magyarország közjogának II. kiadásáról. Magyar Igazságügy. 1891. XXXV. k. 5. sz. — *Nagy Ernő:* Válasz Concha bírálatára. Magy. Igazságügy XXXV. k. 6. sz. — *Concha Győző:* Közjog és magyar közjog (Viszonválasz Nagy Ernőnek) két cikk. Magy. Igazságügy XXXVI. k. 2. és 3. sz. — *Nagy Ernő:* Végszó Concha bírálatához. Magy. Igazságügy. XXXVI. k. 5. sz. — *Eöttevényi Nagy Olivér:* Emlékbeszéd Nagy Ernő felett. (A Magyar Jogászegyletben.) Bpest, 1925.

Concha Győző: Szabó Béla elfeledett közjogászunk. Bpest, 1918.

Horváth János dr.: Adalékok a magyar közjog egynémely megtámadott tételeinek megvilágítására. (Válasz a „Nemzet” bírálatára.) Kecskemét, 1894. —

Kettős fejlődés a magyar közjogban. Kecskemét, 1904.

Horváth Ödön dr.: A magyar közjog tanításáról. Debrecen, 1905.

Jászi Viktor dr.: Két magyar közjog. (Kmety Károly, Balogh Arthur) Huszadik Század, 1901. II. évf. 8. és 9. sz. két közlemény. — *Teghze Gyula dr.:* Jászi Viktor emlékezete. Debrecen, 1916.

Vitányi Béla dr.: A Tripartitum államjoga. Bpest, 1907.

Wlassics Gyula báró: Tomcsányi Móricz dr. Magyar közjoga. Magyar Jogi Szemle, 1926. 2. sz. — *Molnár Kálmán dr.:* Tomcsányi Móric dr. Magyar közjoga. Jogtud. Közlöny. 1926. 7. sz. — *Tomcsányi Móric dr.:* Magyar közjog. (Válasz Molnár Kálmán-nak.) Jogtud. Közlöny. 1926. 9. sz.

Apponyi Albert gróf: Beszédei I—II. k. 1872—1895. Bpest, 1896. — Emlékirataim. Ötven év. Bpest, 1922. La constitution et le parlementarisme hongrois. Páris, 1902. Annuaire du Parlement. — Magyar közjog osztrák világításban. Négy előadás. Bpest, 1912. — Hét előadás a magyar alkotmány fejlődéséről. Bpest, 1923.

I. RÉSZ.

JOGSZABÁLYTAN.

4. §. Jogforrások.

Markovics Mátyás Antal: De fontibus juris hungarici. Tyrnavia. 1776. — *Wenzel Gusztáv:* De fontibus juris privati hungarici. Pestini 1836. — *Wenzel Gusztáv:* Az országos jog és a particularis jogok közti viszony hazai jogrendszerünkben. Bpest, 1876. (Akad. Érték. a társad. tud. köréből IV. k. 5. sz.) — *Schiller Bódog dr.:* A Hármaskönyv jogforrástana. A Hármaskönyv közjogának első fejezete. Bpest, 1902. — *Grosschmid Béni:* Magánjogi előadások. Jogszabálytan. Bpest, 1905. — *Kiss Géza dr.:* A jogforrások elmélete az angol jogirodalomban. Jogállam. 1908. — *Ugyanő:* A jogalkalmazás módszeréről. Bpest, 1909. (Magy. Jogászegylet könyvkiadó váll. II. évf. I. k.) — *Illés József dr.:* Bevezetés a magyar jog történetébe. A jogforrások története. Bpest, 1910.

Megkülönböztetünk belső és külső jogforrásokat.

Belső jogforrás: az államnak az a jogalkotásra hivatott szerve, amelytől a jogszabály kötelező ereje származik. (Pl. törvényhozó szerv, kormány, törvényhatóság, község). — *Külső jogforrás vagy kútfő* az a keret, amelyben a jogszabály megjelenik, amelyből a jogot közvetlenül megismerhetjük. (Törvény, kormányrendelet, törvényhatósági és községi szabályrendelet.)

A kútfők írottak vagy nem írottak.

Írott kútfők azok, amelyek szövegezve keletkeznek, s így hirdettetnek ki. (Törvény, kormányrendelet,

helyhatósági szabályrendeletek.) Nem *írott kútfők* azok, amelyek a jogi megítélés alá eső cselekvések sorozatában *szövegezetlenül* jutnak elismerésre. (Szokásjog.) A nem írott kútfők későbbi feljegyzés által sem válnak írott kútfökké.

Vannak olyan kútfők, amelyek az állam egész területén érvényesülnek. Ezeket *országos* (univerzális) *kútfőknek* nevezzük. Ezzel szemben azok a kútfők, amelyek az állam területének csak egy részére hatnak ki, *részleges vagy helyi* (partikuláris) *kútfők*. A törvény, rendelet és szokásjog lehetnek országos és helyi kútfők, a helyhatósági szabályrendelet azonban mindig helyi jogforrásként jelentkezik.

Vannak továbbá magasabb- és alsóbbrendű kútfők. A magasabbrendű kútfő *jogforrási ereje* nagyobb, mint az alsóbbrendű kútfőé, miért is utóbbi az előbbivel nem ellenkezhetik, azt meg nem változtathatja. A törvény magasabbrendű kútfő, mint a kormányrendelet, a kormányrendelet magasabbrendű kútfő, mint a szabályrendelet. *Kötelező erő* tekintetében azonban nincs köztük különbség. Minden érvényesen létrejött kútfő: *államakarát*, s a szuverén állam akaratával szemben minden polgár egyforma engedelmisséggel tartozik, tekintet nélkül arra, hogy milyen kútfői alakban jelenik az meg. Az állampolgár engedelmisségi kötelessége a kisközség szabályrendeleteivel szemben semmivel sem kisebb, mint a törvénnyel szemben.

Két jogforrás közül a későbbi — feltéve, hogy ennek jogforrási ereje nagyobb, vagy ugyanolyan — lerontja az előbbit.

A) Írott jogforrások.

a) Törvény.

Pauler: Alaptörvények. Egyetemes magyar encyclopaedia. Pest, 1860. — *Nagy Ernő*: Alaptörvény. Magyar Jogi Lexikon. I. k. 180 és köv. l. — *Schwarcz Gyula*: Alaptörvény: Magyar Jogi Lexikon. I. k. 183. l. — *Toldy Ferenc*: A magyar birodalom sarkalatos törvényei. II. kiad. Pest, 1866. — *Széchenyi István* gr. hagyományából *Török János*: Magyarország sarkalatos törvényei Pest, 1864. — *Schwarcz Gyula*: Az európai monarchiák rendszeres alaptörvényeiről. (Akad. Ért. a társad. tud. köréből IX. k. 1. f.) Bpest, 1887. — *Joó Gyula dr.*: A magyar törvény fogalma és jogi természete I.—II. Kecskemét, 1908—10. — *Buza László dr.*: Alaptörvény a békeszerződésben. (Magy. Jogi Szemle. 1921.) — *Egyed István dr.*: Alaptörvény. (Buza László fejtegetéseihez.) Magyar Jogi Szemle. 1921. — *Ugyanő*: Az úgynevezett néptörvények érvényessége. Magyar Jogélet 1920. jan. — *Ugyanő*: A király törvényszentesítési joga. Kath. Szemle 1921. április.

I. *A törvény fogalma*. A modern állam kútfői rendszerének a törvény a központja. A törvény a legmagasabbrendű írott kútfő, a többi írott kútfők mind hozzá igazodnak.

Alkotmányos államban a törvény fogalmát merőben *alaki* ismérvek határozzák meg. *Törvény: a magyar országgyűlés két háza által egyértelműleg megállapított s a koronás király által szentesített és rendesen kihirdetett államakarat*. Átmenetileg: *törvény a nemzetgyűlés által kijelentett s a kormányzó által rendesen kihirdetett államakarat*. (A kormányzónak ugyanis nincs szentesítési joga. 1920 : I. t.-c. 13. §.) Hogy jogszabályt tartalmaz-e, vagy sem, a törvényi jelleg szempontjából teljesen közömbös.

II. A törvények közül kitűnnek az *alaptörvények*.

A magyar közjogban *alaptörvényeknek azokat a*

törvényeket nevezzük, amelyek az alkotmány alap-tételeit tartalmazzák, s így alkotmányjogi szempontból kiváló jelentőségűek. Az alaptörvényi jelleget tehát a törvény tartalmi fontossága adja meg. Ilyen alaptörvények pl. a miniszteri felelősségről rendelkező 1848 : III. tc., vagy a trónöröklést szabályozó 1723 : I., II. tc.-ek.

Más államokban, főképp ahol írott alkotmány van, az alaptörvénynek az előbb említettől eltérő fogalma alakult ki. Itt azokat a törvényeket nevezik alaptörvényeknek, amelyeknek tartalmi fontosságát a kútfői rendszer *alakilag* is feltünteti azáltal, hogy megalkotásukat, módosításukat, vagy eltörlésüket más — még pedig bonyolultabb — formásokhoz köti, mint amilyenek mellett a közönséges törvények alkotása, módosítása és eltörlése történik. A magyar jog kútfői rendszere ezt a megkülönböztetést nem alkalmazza, miért is Magyarországon a legfontosabb alkotmány-törvények teljesen ugyanazon alakiságok mellett jönnek létre, mint a leglényegtelenebb törvények. Mégis újabban két ilyen formai értelemben vett alaptörvény csúszott be alkotmányunkba. Egyik az 1868 : XXX. tc., amely Magyarország és a horvát-szlavon-dalmát társországok viszonyát szabályozza. Ez a törvény a rendes törvényhozási eljárástól eltérőleg csak úgy módosítható, ha ahhoz előzetesen a társországok országgyűlése is hozzájárul.

A másik formai értelemben vett alaptörvényt a trianoni békeszerződés (1921 : XXXIII. tc.) csempezte be törvénytárunkba. Eszerint (54., 60. cikk)

ugyanis Magyarország a békeszerződésnek „a kisebbségek védelméről” szóló rendelkezéseit *alaptörvényekül* ismeri el, s ezek *nem is változtathatók* meg a Nemzetek Szövetségének Tanácsa többségének hozzájárulása nélkül. Ámde ilyen formában ezek a szabályok már nem a magyar állam alaptörvényei, mert nem a magyar állam szuverén akarata nyilvánul meg bennük, hanem idegen hatalmi tényezőknek a magyar államra erőszakolt akarata.

III. *Szentesítés és kihirdetés.* A törvényeket a *koronás király* szentesíti. 1848-ig az ugyanazon országgyűlésen hozott törvényeket egyazon végzeménybe (decretum) foglalva, az országgyűlés végén egyszerre szentesítették. Az 1848 : IV. tc. már megengedi, hogy a törvények az országgyűlés folyama alatt, vagyis külön-külön szentesíttessenek. 1868 óta tényleg minden törvény külön szentesítést nyer.

A szentesítés úgy történik, hogy a király az országgyűlés két háza által elfogadott országos határozatot bevezetéssel és záradékkal látja el, aláírja s megpecsételi. A szentesített törvényt azután a miniszterelnök ellenjegyzí s a szentesítés tényéről az országgyűlésnek a legközelebbi ülések egyikében jelentést tesz. A szentesített eredeti példány az Országos Levéltárban őriztetik meg.

A törvényalkotás utolsó mozzanata a *kihirdetés*. Erről az 1881 : LXVI. tc. rendelkezik. A kihirdetés az Országos Törvénytárban történik s a törvényeknek az Országos Törvénytárban kihirdetett szövege *közhitelességgel* bír.

Amennyiben az időpont, amelyben valamely törvény hatálya kezdődik, magában a törvényben megállapítva, vagy annak megállapítása a miniszteriumra bízva nincsen, a törvény kötelező ereje az *Országos Törvénytárban való megjelenését követő 15. napon kezdődik*, miért is a törvénytár minden számán feltüntetendő, hogy mikor adatott ki. A törvénytárnak minden naptári évben új évfolyama jelenik meg, s a törvények sorszámozása évenként újra kezdődik. A törvényekre való hivatkozás a naptári év és a sorszám idézése által történik.

Az Országos Törvénytárnak egyes számai azonnal, amint kiadatnak, minden törvényhatóságnak hivatalból megküldetnek. A hivatalos lap (Budapesti Közlöny) takarékoság okából 1924 óta nem közli többé a törvényeket, hanem mellékletként küldi az Országos Törvénytárt azoknak az előfizetőinek, akik arra szintén előfizetnek. (550/1924. M. E. sz.) — A kormány azonban köteles gondoskodni arról, hogy az államnyelven alkotott és kihirdetett törvények az országban használatos egyéb nyelveken is hiteles fordításban köztudomásra hozassanak. Eltérés esetén természetesen az eredeti magyar szöveg irányadó.

A törvényjavaslatok indokolása a törvény kiegészítő részét nem képezi, s azt az Országos Törvénytár nem közli. Az indokolás nem is bír kötelező erővel, bár a törvények magyarázatánál erős támpontokat nyújt.

A törvénytár, törvénygyűjtemények, valamint az egyes törvények és hiteles fordításaik önálló kiadása

és elárusítása az állam kizárólagos jogát képezi. A módozatokat a belügyminiszter állapítja meg. A törvényhatóságok, rendezett tanácsú városok, nagyközségek és körjegyzőségek kötelesek a törvénygyűjtemény minden évfolyamának egy-egy — az állam nyelvén kiadott — példányát megszerezni. (1880 : LIII. tc.)

IV. *Corpus Juris Hungarici*. Kezdetben a törvények nem voltak gyűjteménybe összefoglalva, s nehéz volt a szétszórtan feltalálható egyes törvényekhez hozzáférni, amiből nagyfokú jogbizonytalanság állott elő. Ez az oka annak, hogy a XVI. század elejétől kezdve az országgyűlések egyre erélyesebben sürgetik a törvények összegyűjtését. Mikor a sürgetések dacára sem készült el a várva-várt hivatalos gyűjtemény, *magánosok* vették kezükbe a munkát.

Ilosvay Istváné, az egri káptalan nagyprépostjájé az érdem, hogy a XVI. század derekán egy olyan törvénygyűjteményt készített, — de csak kéziratban — amely a későbbi *Corpus Juris* alapját vetette meg. *Zsámboky János* 1581-ben már nyomtatott törvénygyűjteményt ad ki, amely Bonfini történeti munkájának függelékét képezi. Ezt követi: *Mosóczy Zakariás* nyitrai és *Telegdy Miklós* pécsi püspökök első önállóan megjelent nyomtatott gyűjteménye, amely általános használatnak örvendett. E gyűjtemény több kiadást ért, s az 1696-ban *Szentiványi Márton* nagyszombati egyetemi tanár által eszközölt kiadás már a *Corpus Juris Hungarici* címet viseli. Utána *Szegedi János* rendez több új kiadást, míg végre Mária Terézia

a jezsuitákra ruházta a Corpus Juris kiadásának jogát. Az újabb törvényekkel kibővítve a régi Corpus Juris 1848-ban zárul le, hogy helyét 1867-ben a folytatását képező Országos Törvénytárnak adja át.

Törvényeink nyelve 1830-ig latin, 1836-tól 1840-ig hasábosan magyar-latin, 1844 óta kizárólag magyar. (1844 : II. tc.)

A Corpus Juris Szent István törvényeivel kezdődik, de azért nincs benne minden törvény, amely az államalapítás óta keletkezett, s nem egy törvény csonka, vagy változtatott szöveggel került bele a gyűjteménybe. Mégis az élet a Corpus Jurist vette alapul, csak a benne foglalt törvények irányították a jogéletet és a törvények abban a — bár nem mindig pontos — szövegben alkalmaztattak, amilyen szöveggel a Corpus Jurisba felvételtek. Az évszázados gyakorlat az eredetileg magánmunkálatként közreadott gyűjteményt a *szokásjog* kötelező erejével ruházta fel. Ezeréves jog- és alkotmányfejlődésünk képét a Corpus Juris mutatja meg nekünk, s az egyes jogesetek eldöntésénél jelenleg is gyakran a benne foglalt jogszabályokat kell alkalmaznunk. Ma a Corpus Juris Hungarici legelterjedtebb kiadása a *Márkus Dezső* által alapított milleniumi emlékkiadás, amely a régi törvényeket párhuzamosan magyar fordításban is közli. E kiadás az Országos Törvénytárban 1867 óta megjelent törvényeket is folytatólagosan felveszi, s minden évben újabb kötete jelenik meg. Számos jegyzet és utalás fokozza e mű használhatóságát. Jelenleg Térffy Gyula szerkeszti.

V. *Néptörvények és tanácsköztársasági rendeletek.* A forradalmi u. n. népkormány, amely 1918 novemberétől kezdve az államhatalmat bitorolta, rendelkezéseit *néptörvényeknek* nevezte, s az Országos Törvénytárban hirdette ki. 1919 március 21-től kezdve pedig az u. n. Tanácsköztársaság szerveinek, főkép a Forradalmi Kormányzótanácsnak *rendeleteivel* találkozunk, amelyek a „*Tanácsköztársaság*” című hivatalos lapban lettek kihirdetve, s a *Tanácsköztársasági Törvénytárban* gyűjtettek utólag össze. Bár e rendelkezések minden jogforrási erőt nélkülöztek, az erőszak nyomása alatt némelyikük mégis érvényesült, s így e szerencsétlen korszak letűnte után gondoskodni kellett arról, hogy az alkotmányos alapokra való visszatérés a lehető legkisebb megrázkódtatással menjen végbe.

Az 1920 : I. tc. *elvileg egyformán érvénytelennek* nyilvánítja az u. n. népköztársaság és tanácsköztársaság szerveinek néptörvény, rendelet vagy más elnevezés alatt kibocsátott mindennemű rendelkezéseit, s a Törvénytárba becsempészett néptörvényeket onnan kitörölni rendeli.

Gyakorlatilag mégis különbséget tesz az 1920 : I. tc. Felhatalmazza a minisztériumot, hogy a néptörvényeket, amennyiben a jogrend és jogbiztonság érdekében szükséges, *ideiglenesen* hatályban tarthassa, s addig, míg e tárgyban a kormány intézkedik, a néptörvények *ideiglenesen* alkalmazásban maradnak, amennyiben tartalmuknál fogva az alkotmánnyal, a fennálló törvényekkel és törvényerejű szokásjoggal

nem ellenkeznek, vagy törvényes felhatalmazás körében keletkeztek.

A tanácsköztársaság szerveinek rendelkezéseit illetőleg azonban az 1920 : I. tc. csak arra ad felhatalmazást, hogy a kormány megtehesse mindazokat az intézkedéseket, amelyek az u. n. tanácsköztársaság szerveinek rendelkezéseivel létesített állapot megszüntetésére s a jogrend helyreállítására szükségesek.

b) Kormányrendelet.

Dr. Molnár Kálmán. Kormányrendeletek. Eger, 1911.

Kormányrendelet a végrehajtó hatalom központi szervei által kijelentett szabályalkotó államakarat.

I. A rendelet kibocsátója szerint megkülönböztetünk.

1. *királyi rendeletet*, amelyet a király, mint a végrehajtó hatalom feje, miniszteri ellenjegyzés mellett bocsát ki,

2. szűkebb értelemben vett *kormányrendeletet*, amelyet minisztertanácsi határozat alapján az egész kormány nevében a miniszterelnök ad ki, és

3. *miniszteri rendeletet*: a kormány egyes tagjainak szabályalkotó akaratkijelentéseit. Vannak miniszteri rendeletek, amelyeket a miniszter egy vagy több minisztertársával egyetértőleg bocsát ki.

A királyi rendeletek a *fontosabb* ügyeket szabályozzák és miniszteri rendelettel meg nem változtathatók.

II. A rendelet *tartalma* szempontjából megkülönböztetünk:

1. *Végrehajtó rendeleteket*, amelyekben a kormány a közszolgálat szervezetén belül megteremti a törvények alkalmazásának előfeltételeit,

2. *törvénytöltő, törvénykiegészítő és törvénytárgyaló* rendeleteket, amelyek által a kormány a hiányzó törvényt pótolja, a hézagos törvényt kiegészíti, a homályos törvény helyes értelmét megállapítja,

3. *szükségrendeleteket*, amelyek az állami vég-szükség esetében — bár kellő jogalap nélkül — az államot közvetlenül fenyegető veszély elhárítását célozzák.

III. A rendeletek *jogalapja* szempontjából megkülönböztetünk:

1. olyan rendeleteket, amelyeket a kormány *saját joga alapján* (*jure proprio*) bocsát ki, és

2. olyan rendeleteket, amelyeket a törvény *külön felhatalmazása alapján* bocsát ki olyan téren, amelyen elvileg a kormánynak nincs rendelkezési joga.

A kormány rendeleti jogának tere és korlátjai a kormány jogkörének körülírásából fognak világosan kitűnni. Elvi szabály, hogy a kormányrendelet törvénnyel nem ellenkezhetik, a törvény hatályát fel nem függesztheti, törvényt hatályon kívül nem helyezhet.

IV. A jogszabály tartalmú rendeletek a *Budapesti Közlöny* című hivatalos lapban hirdettetnek ki. Életbelépésük időpontjára vonatkozólag törvényeinkben nem találunk általános szabályt. A gyakorlat azonban az 1879 : XL. tc. 9. §-ának a kihágást statuáló miniszteri rendeletekre vonatkozó szabályát általá-

nosította, s azt az elvet fogadta el, hogy a miniszteri rendelet hatálya — amennyiben törvényben vagy magában a rendeletben más időpont kitűzve nincs — a kihirdetés napját követő nyolcadik napon kezdődik.

Az ugyanazon évben megjelent fontosabb rendeletek utólag a Rendeletek Tára című hivatalos kiadványban gyűjtetnek össze. Sajnos, a kiválogatás nem elég gondos: sok igen fontos rendelet felvétele mellőztetett. A Rendeletek Tárának, valamint az egyes rendeleteknek önálló kiadása és elárúsítása az állam kizárólagos jogát képezi, s e tárgyban a belügyminiszter rendelkezik.

A jogszabály-tartalommal nem bíró *szolgálati és eljárási utasításait* az egyes minisztériumok külön *hivatalos szakközlönyeik* útján közlik alárendelt hatóságaikkal. E hivatalos szakközlönyök között legfontosab a *Belügyi Közlöny*, amelyik közzéteszi mindazokat a miniszteri rendeleteket, amelyek az általános közigazgatás hatóságait érdeklik, bármelyik igazgatási ügyágazatra vonatkoznak is azok. A Belügyi Közlönyben közzétett rendeleteket (kivéve a pénzügyi vonatkozásúakat), más hivatalos szakközlönyben — takarékoság okából — nem szabad közzétenni, s csak halaszthatatlan sürgősség esetén szabad azokat a hatóságoknak külön sokszorosított példányban megküldeni. (550/1924. M. E. sz. rend.) Ilyen hivatalos szakközlönyök még a következők: Igazságügyi Közlöny, Pénzügyi Közlöny, Rendeletek Tára a m. kir. posta részére (Keresk. min.), Földművelési Értesítő, Hivatalos Közlöny (vallás és közoktatásügyi minisztérium),

Honvédségi Közlöny. Ezekben a közlönyökben közzétett rendeleteket az illető minisztériumnak alárendelt hatóságok tudomásul venni kötelesek. A közzététel itt a kézbesítést pótolja, s a rendelet a közlönyben való megjelenéstől számított nyolcadik napon tekintendő kézbesítettnek.

A rendeleteket számuknak, keltük évének s a rendelkező miniszteriumnak megjelölésével idézzük.

c) Helyhatósági szabályrendelet (Statutum).

Dr. Dambrowszky Imre: Szabályrendeleti jog. Bpest, 1922.

Helyhatósági szabályrendeletek alatt az önkormányzati testületek szabálytartalmú akaratkijelentéseit értjük. A szabályrendelet is államakarat, melyet a helyhatóság, mint az állam helyi szerve jelent ki. A szabályrendeletek a partikuláris jog forrásai, mert csak az illető helyhatóság területén érvényesülnek.

A szabályrendeletek kétfélék, és pedig törvényhatósági (1886 : XXI.) és községi (1886 : XXII.) szabályrendeletek.

I. *A törvényhatósági szabályrendeleteket* a törvényhatósági bizottság alkotja. Törvénnyel és kormányrendelettel nem ellenkezhetnek s a községek törvényben biztosított önkormányzati jogát nem sérthetik.

A törvényhatósági bizottság által elfogadott szabályrendeletek közhirrre teendők s a közhirrre tételt követő naptól számított 15 nap alatt az illetékes miniszterhez fellebbezhetők (1886 : XXI. tc. 8. §. — 1901 : XX. t.-c. 6. §.).

A törvényhatósági szabályrendeletek érvényéhez *miniszteri jóváhagyás* (helybenhagyás, megerősítés, bemutatási záradékkal való ellátás) szükséges. Ha ez megtörtént, a törvényhatósági szabályrendeletet utólag a miniszter nem semmisítheti meg.

A miniszter felügyeleti jogának terjedelme szempontjából a szabályrendeleteket három csoportba sorozhatjuk:

Első csoportba azok a szabályrendeletek tartoznak, amelyeket a törvényhatóság *önkormányzati hatáskörének korlátai között* alkot (1886 : XXI. tc. 11. §.). Ilyen szabályrendeletek alkotása a törvényhatóság tetszésétől függ, a törvényhatóság erre nem kényszeríthető. A kormány *a bemutatási záradékkal való ellátást* csak az esetben tagadhatja meg, ha a szabályrendelet törvénnyel, vagy kormányrendelettel ellenkezik. A megtagadó határozatot a miniszter indokolni tartozik. (1886 : XXI. tc. 12. §.) Célszerűségi okokra való hivatkozással a bemutatási záradék meg nem tagadható. A miniszter megtagadó határozata a közigazgatási bíróságnál panaszolható 1907 : LX. tc. 2. §. b.

Második csoportba azok a szabályrendeletek tartoznak, amelyeknek megalkotását *törvény*, — vagy törvényi felhatalmazás alapján valamelyik miniszter — *teszi a törvényhatóság köteletségévé*. (A kocsmai hitel bíróilag megítélhető összegének meghatározását illetőleg az 1883 : XXV. tc. 22. §. — Az engedély alá eső iparok tárgyában az 1922 : XII. tc. 36. §.) Ilyen esetekben joga van a kormánynak a szabályrendelet hiányainak pótlására módosításokat, vagy átalakítást

kívánni.¹ Ha a szabályrendelet a törvénynek meg nem felelne, vagy alaki vagy tartalmi fogyatkozásai miatt nem volna alkalmas arra, hogy jogszabályul szolgáljon, vagy ha a törvényhatóság a szabályrendelet alkotását megtagadná, a kormány jogosítva van rendeleti úton intézkedni. Ha a törvényhatóság később megfelelő szabályrendeletet alkotott, ennek *megegerősítése* után a kormány rendelete hatályát veszti.

A harmadik csoportba végül azok a szabályrendeletek tartoznak, amelyeknek megalkotására a törvény a törvényhatóságokat *felhatalmazza*, de nem kötelezi (lakbérleti szabályrendeletek 1912 : LIV. tc. 102. §. — kihágási szabályrendeletek 1879 : XL. tc. 1. §.). E szabályrendeleteknél a kormány a *megegerősítést* ugyanazon okokból tagadhatja meg, mint a kötelezőleg alkotandó szabályrendeleteknél (1879 : XL. 5. §.). — A kihágási szabályrendeleteknél a törvény kimondja, hogy ha e tárgyban a belügyminiszter a felterjesztéstől számított hatvan nap alatt egyáltalában nem nyilatkozik, a felterjesztett szabályrendelet megegerősítettnek tekintetik. (1879 : XL. 5. §.).

A kormány jóváhagyása után a szabályrendeletek *kihirdetendők*. A megyei törvényhatóságok szabályrendeletei a *vármegyei hivatalos lap* útján közlendők, s az illető lappéldány megjelenését követő 8. napon tekintendők kihirdetetteknek. (1901 : XX. 33. §. 2.) A

¹ Az 1922 : XII. tc. 36. §. 3. bek. az engedélyhez kötött iparokra vonatkozó szabályrendeleteknél még azt is megengedi, hogy a miniszter az alkotandó szabályrendeletek mintáit rendelettel megállapíthassa, és bizonyos rendelkezéseknek a szabályrendeletbe való felvételét megkívánhassa.

törvényhatósági városok szabályrendeleteik kihirdetésének módját maguk állapítják meg. (Felolvasás a közgyűlésen, hirlapokban, vagy falragaszokon való közzététel, hirdetményi táblán kifüggesztés, kidobolás stb.) — A törvényhatóságok némely szabályrendeletei a Budapesti Közlönyben is kihirdetendők. Így a főváros nem csupán helyi érdekű, de közérdekű szabályrendeletei (1872 : XXXVI. tc. 7. §.); a lakbérleti szabályrendeletek (1881 : LIX. tc. 93. §.).

Ha magában a szabályrendeletben hosszabb idő kitűzve nincs, a törvényhatósági szabályrendeletek általában a szabályszerű kihirdetés után 30 nap mulva (1886 : XXI. tc. 11. §.), a kihágási szabályrendeletek pedig a kihirdetés napját követő negyedik napon lépnek hatályba. (1879 : XL. 9. §.). De a kihágási szabályrendeletet joga van a törvényhatóságnak *sürgős szükség esetén* már a belügyminiszteri megerősítés előtt kihirdetni, s a kihirdetést követő huszonnégyszázötven óra elteltével hatályba léptetni. Az ilyen szabályrendelet azonban meghozatala után legfeljebb 24 óra alatt s mindenesetre még a kihirdetés előtt a belügyminiszterhez felterjesztendő, s a felterjesztésben a már megtörtént hatálybalépés különösen felemlítendő. Ha a belügyminiszter az ilyképen ideiglenesen hatálybalépett szabályrendelet érvényét megszünteti, akkor ez a szabályrendelet hat hó lefolyása előtt meg nem újítható. (1879 : XL. tc. 6. §., 9. §.).

II. A *községi szabályrendeletet* a községi képviselőtestület alkotja. A 15 napi felebbezési határidő leteltével azonnal fel kell terjeszteni a törvényható-

ságához, s csak ennek kifejezett, vagy hallgatólagos jóváhagyása után hajtható végre (1886 : XXII. 27. §. — 1901 : XX. tc. 6. §.).

Olyan községi szabályrendeleteket, amelyek törvénnyel, kormányrendelettel, vagy törvényhatóságuk szabályrendeleteivel ellenkeznek, a törvényhatóság köteles megsemmisíteni. Ha a törvényhatóság a felterjesztést követő *legközelebbi közgyűlésen* nem nyilatkozott, a szabályrendelet helybenhagyottnak tekintendő. — Ha pedig utólag bebizonyulna, hogy a községi szabályrendelet törvénnyel ellenkezik, vagy rendeltetésének meg nem felel, a törvényhatóság azt az illető község előzetes meghallgatása után bármikor megsemmisítheti (28. §.). A vármegyei törvényhatósági bizottságnak ama határozatát, mellyel valamely község hatálybalépett szabályrendeletét azon okból semmisíti meg, mert az törvény-, kormányrendelet- vagy törvényhatósági szabályrendelettel ellenkezik, — a község a közigazgatási bíróságnál panaszolhatja. (1896 : XXVI. tc. 35. §.). — Egyeseknek is jogukban áll a már hatálybalépett és sérelmesnek vélt községi szabályrendelet megváltoztatásáért a községhez folyamodni (kérvényezési jog), s a községnek e tárgyban hozott sérelmes határozata ellen a törvényhatósághoz, s onnan a belügyminiszterhez fellebbezni. (29. §.).

A jóváhagyott községi szabályrendeletek kihirdetendők, s a kihirdetés módját a községek maguk állapítják meg. — A kihágási szabályrendelet kihirdetési módját a belügyminiszter állapítja meg.

A rendezett tanácsu városok némely szabályren-

deletei a jóváhagyás szempontjából ugyanazon szabályok alá esnek, mint a törvényhatóságok szabályrendeletei. Így a kihágási szabályrendeletek (1879 : XL. tc. 5. §.), a lakbérleti szabályrendeletek (1912 : LIV. 102. §.), nemkülönben az engedély alá eső iparok tárgyában alkotott szabályrendeletek (1922 : XII. 36. §.).

A statutumoknak nincs országos gyűjteménye, de némelyik törvényhatóság és község már kiadta újabb szabályrendeleteinek gyűjteményét. A régi statutumokat Kolozsvár és Óvári egyetemi tanárok gyűjtötték össze: „Magyar Törvényhatóságok Jogszabályainak Gyűjteménye” című munkájukban.

B) Nem írott jogforrások.

Szokásjog.

Somló Bódog: A szokásjog (Farkas Lajos emlékkönyv). — *Schwartz Gusztáv*: Szokásjog és törvényjog. (Jogállam 1907). — *Ladányi Béla*: „Szokás és Szokásjog” címszók a Magyar Jogi Lexikonban. — *Hevesi Illés*: A jogalkotó judikatura és a felek, Bpest, 1907. — A Werbőczyre vonatkozó irodalmat a Milleniumi Corpus Juris: Hármaskönyv kötetében, a fordítók (Kolozsvár és Óvári) előszavában (1897) találjuk együtt. Ujabbak: *Fraknói Vilmos*: Werbőczy István életrajza (Magyar Tört. Életrajzok 1899.). — *Schiller Bódog dr.*: A Hármaskönyv egyik állítólagos főforrásáról 1908. (Magyar Jogászegyleti Értekezések XXXVI. k. 7.). — *Szende Pál*: Werbőczy. Huszadik Század. VIII. 10. 1907. — *Ruber József*: Werbőczy gondolatvilága (Minerva 1923.) — *Iványi Béla dr.*: Mossóczy Zakariás és a magyar Corpus Juris keletkezése. Bpest, 1926. — *Dr. Molnár Kálmán*: Döntvényeink jogi természete, Eger, 1913. (Lásd ebben a döntvényjog addigi irodalmát is). Ujabbak: *Ilj. Szabó Sándor*: Döntvényjogunk az 1912 : LIV. t.-c. alapján, (Angyal szeminárium kiadványai. Bpest, 1916.). *Tóry Gusztáv*: A m. kir. cúria évnnyitó teljes ülésének megnyitó beszéde. 1925. jan. 7-én.

I. *A szokásjog fogalma és kellékei.* Szokásjog: a polgároknak egyöntetűen és következetesen ismétlődő és a jogi meggyőződésből folyó cselekvéseiben megnyilvánuló jogszabály.

A szokásjognak két lényeges kelléke van, és pedig:

1. *A cselekvések a jogi meggyőződésen alapuljanak.* Csak azok a cselekvések vezethetnek szokásjogi szabály kialakulásához, amely cselekvéseket abban a tudatban végezzük, hogy általuk a jogrendhez alkalmazkodunk; vagyis ha azért és olykép cselekszünk, mert jogérzetünk azt súgja nekünk, hogy a jogrend ezt így kívánja. Viszont ha tudatában vagyunk annak, hogy cselekvésünk jogellenes, vagy ha cselekvésünkről tudjuk, hogy az a jog szempontjából közömbös, akkor bármily állandóságot és következetességet mutatnak is cselekvéseink, azok soha sem hoznak létre szokásjogot.

2. Csupán csak *következetesen és egyöntetűen* jelentkező cselekvések vezetnek szokásjog kialakulásához, de hogy az ily cselekvéseknek hányszor, vagy mennyi időn át kell ismétlődniök, azt számszerűen és naptárilag meghatározni nem lehet. Gyakrabban előforduló cselekmények hamarabb, ritkábban jelentkező cselekmények huzamosabb idő alatt vezetnek szokásjog kialakulásához. A szokásjog kialakulásának folyamata befejezettnek, s így a szokásjog kialakultnak csak akkor tekinthető, amikor az egyöntetű és következetes cselekvéseknek olyan sorozata áll előttünk, amely azt a biztos tudatot ébreszti bennünk, hogy

a jövőben előforduló hasonló esetben is így lehet és így kell cselekedni. Amíg ez a biztonság hiányzik, addig kifejecesedett szokásjogról nem lehet szó; ilyenkor a szokásjog még csak a kialakulásnak, a kísérletezésnek stádiumában van.

II. *A szokásjog jogforrási ereje.* A szabályszerűen kialakult szokásjogban is államakarat áll előttünk. Ennek világos felismerése alapján állapíthatjuk meg a szokásjognak a törvényhez való viszonyát.

Ősrégi tétele alkotmányunknak, hogy Magyarországon *minden jog forrása a nemzet*. A jogszabályok a nemzeti akarat kifejezői és megtestesítői. Ám a nemzet kétféleképen hozhatja kifejezésre akaratát: vagy úgy, hogy választott képviselői útján hozzájárul egy szövegezett jogszabály (törvény) létrehozásához, vagy úgy, hogy a nemzet tagjai jogi elbírálás alá eső cselekvéseikben állandóan és következetesen bizonyos elvet tartanak szem előtt, amely elvben lehetetlen a nemzeti akaratot fel nem ismerni. Eszerint törvénynek és szokásjognak egyformán a nemzet jogalkotó akaratát képezi a forrását, amiből továbbá az következik, hogy nincs különbség a törvény és szokásjog jogforrási ereje között. Teljesen egyre megy, hogy a nemzet tagjai képviselőik közvetítésével, vagy pedig cselekvéseikben közvetlenül nyilvánítják jogalkotó akaratukat.

III. *A szokásjog osztályozása.* A szokásjog *területi hatályát* tekintve megkülönböztetünk: *országos és helyi szokásjogot*, aszerint, amint az az állam egész

területén, vagy ennek a területnek csak egy részén érvényesül.

Tartalmi szempontból pedig — összevetve a szokásjog és a törvény tartalmát — megkülömböztetünk:

1. *törvénymagyarázó szokásjogot*, amikor a törvény homályos, vagy kétértelmű rendelkezéseinek a gyakorlat adja meg a helyes és kötelező értelmét;

2. *törvénytörlő szokásjogot*, amikor a szokásjog olyan kérdésben alakul ki, amelyet a törvényhozás még nem szabályozott;

3. végül *törvényrontó szokásjogot*, amikor a törvény a polgárok ellenkező jogi meggyőződését nem tudván megtörni, papíron marad, vagy az idők és körülmények változásával túléli magát, s vele szemben ellenkező szokásjog alakul ki. — A szokásjog törvényrontó erejét régebben sokan tagadták, újabban mindinkább elismerésre talál. A törvény és szokásjog jogforrási ereje egyenlő lévén: későbbi törvény lerontja a korábbi szokásjogot, s később kialakult szokásjog lerontja a korábbi törvényt. Werbőczy már a XVI. században ezt a felfogást vallotta. (H. K. Előb. 12. c.)

IV. *A szokásjog jelentősége.* Állami életünkben a szokásjog nagy szerepet játszik. Igen sok közjogi intézményünk nincs törvényileg szabályozva, hanem több évszázados gyakorlathból kialakult szokásjogban bírja gyökerét (pl. a koronázás lefolyása). A szokásjog közjogi jelentőségét nem egy törvényünk kifejezetten megállapítja, mint pl. az 1791 : X. tc., mely szerint „Magyarország tulajdon törvényei és szokásai szerint kormányzandó“, — vagy birói alaptörvényünk

(1869 : IV. 19. §.) szerint „a bíró a törvények és a *törvényerejű szokás* szerint tartozik eljárni és ítélni”, — a koronázás alkalmával pedig minden királyunk esküvel igéri, hogy: „az ország minden rendű lakosait *régi jó és helybenhagyott szokásaikban* megtartandja”. (1917 : III. tc.) — Alkotmányunk nem valami írott alkotmánylevélben (charta) találja kiinduló pontját, hanem hosszú történeti fejlődés szüleménye. Érthető és természetes tehát, hogy közjogunknak mind a mai napig a szokásjog képezi a gerincét.

V. *Bírói gyakorlat. (Bírói szokásjog.)* A jogszabályok alkalmazása elsősorban a bíróságok feladata. A bíróságok a jogrend tolmácsai. A polgárok cselekvéseiben megnyilvánuló jogi meggyőződés helyességének is a bírói ítélet a gyakorlati ellenpróbája. Ennek elismerése szerez amannak érvényt, mert az államhatalom a bírói ítéletekben helyeselt, vagy kifejezésre jutott jogi meggyőződés mellé áll, s ezt juttatja diadalra. Ebből következik egyrészt, hogy a bírói gyakorlat erősen visszahat a nép jogi meggyőződésének (a szokásjognak) mikénti kialakulására, — másrészt, hogy a szokásjog a bíróságok egyöntetű és következetes ítéleteiből (vagyis a bírói gyakorlatból) állapítható meg legbiztosabban.

VI. *Döntvények.* a) A bírói szokásjogtól megkülönböztetendők a bírósági döntvények. Ha a bíróságok ítéleteiben nem nyilvánul meg olyan következetesség és egyöntetűség, amilyen (bírói) szokásjog kialakulásához szükséges, akkor a jogegységet veszélyeztető

ellentétes ítéletekkel szemben a legfőbb bíróság hatalmi szava (döntvénye) biztosítja a jogegységet.

A bíróságok közül ma már csak a *m. kir. Curia-nak* van joga döntvényeket alkotni. (A kir. ítélőtáblák döntvényalkotási joga megszűnt. 1912 : LIV. tc. 79. §.) A Curia részint teljes ülésében (polgári, büntető, vagy vegyes teljes ülés), részint jogegységi tanácsaiban alkotja döntvényeit, amelyeket *a bíróságok mindaddig követni kötelesek*, amíg azokat a Curia újabb döntvénye meg nem változtatja.

E döntvények a hivatalos lapban közzétételnek, s kötelező hatályuk a közzététel napjától számított tizenötödik napon kezdődik. Ezenfelül a Curia köteles döntvényeiből hivatalos gyűjteményt is készíteni.

A Curia döntvényei nem tekinthetők jogszabályoknak, mert kötelező erejük nem általános. Jogi természetüket elemezve azt találjuk, hogy a döntvények a jogszolgáltatás egyöntetősége érdekében a birói szervezetre korlátozott kötelező erővel bíró *intern szabályok*.²

b) A *m. kir. közigazgatási bíróságot* is megilleti a döntvényalkotási jog azokban a vitás kérdésekben, amelyeket a közigazgatási bíróság előtt panaszolt közigazgatási határozatok hoznak felszínre.

A közigazgatási bíróság két osztálya: az általános közigazgatási és a pénzügyi osztály külön-külön alkot döntvényeket. Az egyes osztályok döntvényeit *az illető osztály tanácsai* mindaddig követni kötelesek,

² (Lásd részletesebben: Dr. Molnár Kálmán: Döntvényeink jogi természete. Eger. 1913.)

míg azokat újabb osztályülési megállapodás meg nem változtatja.

Az osztályülések megállapodásairól külön döntési határozatok, törvénykönyvek vezetendők (1896 : XXVI. 21. §.).

A közigazgatási hatóságok formailag ugyan nem kötelesek a közigazgatási bíróság döntvényeihez alkalmazkodni, mégis irányadóknak tekintik azokat, amik egyrészt a közigazgatási bíróság nagy tekintélye, másrészt annak megfontolása is elősegít, hogy a döntvény figyelmen kívül hagyó határozatot, — ha panaszolják — a közigazgatási bíróság ügyis megváltoztatja.

c) A legfőbb bíróságok döntvényeinek egy régi gyűjteménye a Mária Terézia idejében (1769-ben) (a keletkezett *Planum Tabulare*, amely a gyakorlat által szokásjogi kötelező erővel felruházva, főképp a magánjognak és perjognak hosszú időn át nevezetes forrását képezte.

VII. *Werböczy Hármaskönyve (Tripartitum)*. Az ország szokásjogának összegyűjtését a XV. század végén egyre erélyesebben sürgetik országgyűléseink, hogy ezzel a jogbizonytalanságnak véget vessenek. Az első kivánt munkálat több sürgetés után csak 1514-ben jött létre, amikor Werböczy István királyi ítélőmester az általa összegyűjtött és rendszerbe foglalt magyar szokásjogot Tripartitum cím alatt az országgyűlésnek bemutatta.

Az országgyűlés megvizsgálta a gyűjteményt, az ország törvényeivel és szokásaival egyezőnek találta, s királyi szentesítés alá terjesztette. A király még is erősítette az országos határozattal elfogadott

gyűjteményt, de törvény még sem vált belőle, mert a főurak aknamunkája folytán a királyi pecsét nem került rá a királyi megerősítőlevélre, s annak szabályszerű kihirdetése is elmaradt. A főuraknak ugyanis nem tetszett Werbőczynek a Hármaskönyvben kifejezésre juttatott demokratikus iránya, nem tetszett különösen az, hogy a Hármaskönyv a legerélyesebben hangsúlyozta a főnemesek és köznemesek egyenlőségét, vagyis az akkori kor értelmében vett jogegyenlőséget.

Hogy a nagy munka kárba ne vesszen, Werbőczy 1517-ben kinyomatta művét, amely csakhamar elterjedt, s a jogélet irányítója lett. A polgárok a Hármaskönyvhöz alkalmazták jogilag releváns cselekvéseiket, s a bíróságok a Hármaskönyv szerint szolgáltatott igazságot. Így aztán az állandó gyakorlat a Hármaskönyvet hamarosan szokásjogi kötelező erővel ruházta fel, s a Corpus Juris kiadói 1628-ban már a Corpus Jurisba is beillesztették azt. Erdélyben pedig a Lipótféle diploma 1691-ben a Hármaskönyvet egyenesen az ország törvényei közé sorolja.

A Hármaskönyv a magyar jogalkotó géniusznak legnagyobbyszerű terméke. Szabatosan és világosan szövegezi meg köz- és magánjogi jogrendünknek a köztudatban élő alapelveit. Több szabályát mind a mai napig mint élő jogot alkalmazzuk.

A Hármaskönyv kiszorítása céljából főúri befolyás alatt készült *Quadripartitum* (1553.) nem ártott tekintélyének; az utóbbi soha kötelező erőre nem emelkedett.

VIII. Ugyancsak szokásjogi alapon váltak jogszabályokká az „*Országbirói Értekezlet határozmányai*“.

Az 1849-et követő abszolutizmus az osztrák jogot tette Magyarországon is kötelezővé. Az alkotmányosság útján tett első lépésnél tehát legsürgősebb dolog volt arról gondoskodni, hogy a magyar törvények uralma visszaállíttassék. Mivel azonban az 1848-as reformok mélyreható változást hoztak létre az állami, társadalmi és gazdasági élet minden terén, másrészt pedig a fejlettebb osztrák jogról a magyar jogra viszsztatérni nem minden vonatkozásban látszott célszerűnek, azért 1861-ben az országbíró elnöklete alatt a legfőbb bíróság tagjaiból és más kiváló jogászokból egy értekezlet jött össze, amely megállapította, hogy a régi magyar jog milyen módosításokkal lépjen újra életbe. Az így létrejött „Ideiglenes törvénykezési szabályok“-at azután az országgyűlés elfogadta s a király megerősítette, de törvény nem válhatott belőlük, mert a csonka országgyűlés (Erdély, a társországok és Fiume nélkül) s a koronázatlan király törvényt nem alkothattak. A Curia azonban teljes ülésében kijelentette, hogy addig, míg a törvényhozás másképp nem intézkedik, az „Ideiglenes törvénykezési szabályok“-at fogja alkalmazni, s a jogélet többi tényezői is készséggel alkalmazkodtak a túlnyomó részben a magyar jog uralmát visszaállító szabályokhoz. Így aztán az Országbirói Értekezlet határozmányait a szokásjog hamarosan kötelező erővel ruházta fel, s e szabályok egy része mind a mai napig érvényben és alkalmazásban is van.

5. §. Államszerződések (nemzetközi szerződések.)

Csemegi Károly: Az államszerződések aktiválása. 1873. Művei I. k. 234. és köv. l. Bpest, 1904. — *Timon Ákos dr.:* Az osztrák concordatum és a magyar közjog. Magyar Igazságügy. XX, k. 1883. aug. — *Ferdinandy Géza dr.:* Az államalkotó szerződések a magyar közjogban. Öt cikk. Bpest, 1901. Athenaeum. — *Polner Ödön dr.:* Az államalkotó szerződések. Három cikk. Bpest, 1902. (Athenaeum). — *Buza László dr.:* A parlament szerepe az államszerződések kötésénél. Athenaeum. 1914. — *Ambrózy Gyula dr.:* A nemzetközi szerződések megkötése. (Magyar Jogi Szemle. 1921. 1. sz.) — *Egyed István dr.:* Nemzetközi szerződések kötése. Magyar Jogélet. 1921. márc. — *Ugyanő:* A békeszerződés, mint magyar jogforrás. Magyar Jogi Szemle. 1921. június.

Államszerződés alatt két vagy több államnak a főhatalom gyakorlására vonatkozó kölcsönös és egybehangzó akaratnyilvánítását értjük. Szerződő felek itt csak államok, vagy ezekkel egyenlő elbírálás alá eső olyan dominiumok, illetőleg gyarmatok lehetnek, melyek önrendelkezési joggal bírnak. A szerződés tárgya mindig az állami főhatalom gyakorlása.

A magyar jog kútfőiben a magyar állam egyoldalú akarata jelentkezik. Az államszerződések tehát a nemzetközi jognak és nem a magyar jognak forrásai. Csak az államszemélyt jogosítják és kötelezik. Ha céljuk az, hogy a polgárok, vagy a hatóságok magatartását is befolyásolják és irányítsák, ezt csak úgy érhetik el, ha az állam illetékes főszervei által törvény, vagy rendelet alakjában kihirdettednek.

Ha az államszerződés olyan tárgyakra vonatkozik melyek az alkotmányjog értelmében csak törvényhozási úton szabályozhatók (törvényhozási tárgyak), a szerződés a polgárokra vonatkozólag csak törvény

alakjában válhatik kötelezővé. Azokban a tárgyakban viszont, amelyek szabályozására alkotmányunk értelmében a kormány is jogosítva van, a kormányrendelet formájában megjelenő államszerződés is kötelező.

A nemzetközi élet érzékenysége néha szükségessé teszi, hogy a megkötött államszerződések titokban maradjanak. Az ilyen ki nem hirdetett, u. n. *titkos szerződések*-kel szemben az alkotmányosság szempontjai csak a miniszterek utólagos felelősségrevonása révén érvényesülnek. A titkos szerződések kötelező erejét a Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya (trianoni békeparancs I. Rész) a jövőre egyenesen kizárja. A 18. cikk ugyanis kimondja, hogy mindennemű nemzetközi szerződést, vagy megállapodást, amelyet a Szövetség bármely tagja ezentul létesít, haladéktalanul be kell iktatni a titkárságnál és a titkárságnak azt, mihelyt lehetséges, közzé kell tennie. A titkárságnál való beiktatás előtt semmiféle ilyen nemzetközi szerződésnek, vagy megállapodásnak nincs kötelező ereje. E rendelkezés gyakorlati megvalósulásának az az előfeltétele, hogy az államok a jövőben őszintén át legyenek hatva a jog és igazság tiszteletén alapuló békülékenység szellemétől. Mert a nemzetközi szerződések erejét és érvényességét a szerződő felek kölcsönös bizalma és közös érdeke mindig jobban biztosítja, mint bármiféle beiktatás, vagy a szerződésen kívül álló külső tényezők elismerése.

Az államszerződések létrejöttének három stádiuma van:

1. Az államszerződést megkötik (parafálják) az

államnak erre feljogosított meghatalmazottai. A nemzetközi szerződések azon keletű szerint idéztetnek, amely kelettel az arra feljogosított meghatalmazottak a szerződést aláírták. Pl. az Amerikai Egyesült Államokkal 1921. augusztus hó 29-én kötött békeszerződés. — A trianoni békeparancs 1920. június 4-én lett parafálva.

2. A meghatalmazottak által kötött szerződések-nél rendszerint ki van kötve az utólagos *megegerősítés* (ratifikáció). A szerződést az államfő ratifikálja, de azokban az esetekben, mikor törvényhozási tárgyakról van szó, előbb a törvényhozás másik tényezőjének: az országgyűlésnek hozzájárulása is kikérendő. (1920 : I. 13. §., 4. bek.) Ez a hozzájárulás rendszerint úgy történik, hogy az országgyűlés elfogadja a szerződés becikkelyezésére vonatkozó törvényjavaslatot. A nemzetgyűlés 1921. december 12-én határozta el az Amerikai Egyesült Államokkal kötött békeszerződés törvénybe iktatását, illetve adta meg beleegyezését annak ratifikálásához. A trianoni békeparancs törvénybeiktatását 1920. november 13-án fogadta el a nemzetgyűlés.

3. Utolsó mozzanat a megerősítő okiratok kicserélése, vagy letétele. Erről az aktusról jegyzőkönyv vétetik fel. Ezzel az időponttal (a jegyzőkönyv keltezésének időpontjával) kezdődik a szerződés nemzetközi jogi érvényessége. Ez okból a becikkelyezett nemzetközi szerződések-nél a törvénytárban a törvény kihirdetésének datuma mellett, a megerősítő okiratok kicserélésének vagy letételének időpontja is feltüntete-

tendő. Pl. az Amerikai Egyesült Államokkal kötött békeszerződés megerősítő okiratai 1921. december 17-én cseréltettek ki, — a trianoni békeparancs megerősítő okiratainak letételéről felvett jegyzőkönyv kelte 1921. július 26.

A tulajdonképeni államszerződéstől meg szokták különböztetni az u. n. belső államszerződéseket, vagy *államalkotó szerződéseket*, értve ezek alatt azokat a szerződéseket, amelyeket a nemzet és uralkodója (1723 : I., II., III. tc.), vagy az állam és annak valamelyik területileg határolt része (1868 : XXX.), vagy az állam és valamely fegyveresen felkelő párt kötnek egymással (1608 : K. e. I—XVII. tc.-ek). Ilyen szerződések az államélet rendes viszonyai között nem fordulnak elő, mert az összes részeket szerves egységbe foglaló állam az ő egyes részeivel, vagy tényezőivel nem szerződhet, ez utóbbiak az előbbivel szemben egyenrangú szerződő felekként nem szerepelhetnek. Ha pedig az államalakulás idején, vagy a részeire bomlott állam egységének helyreállítása céljából ilyen szerződések kötöttenek, az egység létrejötte után e szerződések többé már nem a részakaratok összetalálkozásai, hanem az egységes állam egységes akarata (alaptörvénye) gyanánt jelentkeznek.

6. §. Királyi kiváltságlevelek (Privilegiumok).

Husztly István: Jurisprudentia practica. Editio tertia. Agria., 1778. Lib. I. 51. és köv. l. — *Kelemen Imre:* Institutiones juris privati hungarici. Pest, 1814. Liber I. 118. és köv. l. Sectio III. De privilegiis. — *Szlemenics:* Közönséges törvény-széki polg. magyar törvény. 1823. I. k. 37 és köv. l. — *Frank Ignác:* A közigazság törvénye Magyarhonban. Buda, 1845. I. R. 87., és köv. l. — *Cziráky:* Conspectus Juris Publici. Viennae,

1851. Tomus II. 346—352. §§. — *Dózsa Elek*: Erdélyhoni jogtudomány. Kolozsvár, 1861. I. K. 156. I. — *Wenzel Gusztáv*: A magyar magánjog rendszere. Pest, 1872. (II. kiadás.) I. köt. 99 és köv. l. — *Horvát Árpád*: Bevezetés a magyar oklevéltanba. Bpest, 1880. — *Ugyanő*: A diplomatikai írástan alapvonalai. Bpest, 1883. — *Fejérfpataky*: A kir. kancellária az Árpádok korában. Bpest, 1885.

Régi jogunkban gyakran előfordult, hogy a koronás király egyesek, vagy csoportok részére kivételes (contra legem) vagy különszerű (praeter legem) jogot engedélyezett. Azt a jogforrást, amelyen az így előálló kiváltságos helyzet nyugodott, nevezzük *királyi kiváltságnak, privilegiumnak*.

A rendi tagozódás és partikularizmus idején a privilegiumok nagy szerepet játszottak, s főkép a nem nemes népelemeknek (királyi városok, zsidók), — a hazánkba menekült idegen néptörzseknek (kunok, szerbek), a bevándorolt telepeseknek (erdélyi és szepességi szászok) jogait ilyen királyi kiváltságlevelek szabályozták. Ujabban a privilegiumok jelentősége nagyon megcsökkent. Az állampolgárok jogait ma a jogegyenlőség elvének szemmeltartásával a törvényhozás egyöntetűen szabályozza, s a királynak nincs joga ahhoz, hogy a törvénnyel megállapított egységes jogrendet privilegiumaival áttörje.

A privilegium tehát ma már nem jogforrás többé, azaz nem forrása az objektív jogrendnek, csupán arra szorítkozik, hogy a jogrend korlátain belül új *alanyi jogokat* létesít. Amikor pl. a király valakit nemessé tesz, ezzel a tárgyi jog világában változást nem idéz elő, csupán új jogalanyt jelöl meg, aki a jogrendben már szabályozott külön jogok élvezetébe lép.

A királyi kiváltságlevél érvényességének kellékei:

1. hogy a *koronás* királytól származzék;
2. hogy miniszteri ellenjegyzéssel legyen ellátva;
3. hogy törvénnyel, törvényerejű szokásjoggal ne ellenkezzenek s mások jogait ne sértse (*salvo jure alieno*);

4. hogy kihirdetessék. A kihirdetés a Budapesti Közlönyben történik.

A privilegiumok gyűjteményét tartalmazó *királyi könyvek* (*libri regii*) az Országos Levéltárban őrzettek.

II. A privilegiumoktól meg kell különböztetni a *jogkedvezményt* (*beneficium juris*). Ezt nem a király adja, hanem a törvényhozó maga állapítja meg azok javára, akikre nézve a törvényben kijelentett szabálytól eltérő elbánást tart indokoltnak. Pl. a véd-erőtörvényben a papok, papjelöltek, családfentartók stb. részére biztosított kedvezmények.

7. §. Jogmagyarázat és jogalkalmazás.

Ladányi Béla dr.: Törvénymagyarázat. Magyar Jogi Lexikon VI. k. — *Somló Bódog dr.*: Analogia. Magyar Jogi Lexikon, I. — *Schwarcz Gusztáv*: Kerülő (*in fraudem legis*) ügyletek és analogia. Jogtud. Közl. 1887.

I. Aki a jogszabályt alkalmazza, annak első feladata megállapítani a jogszabály helyes értelmét. A közöttük esetleg mutatkozó ellenmondásokat el kell oszlatnia. Vagyis a jogszabályokat magyarázni kell.

A magyarázat (*interpretatio*) többféle lehet:

1. A magyarázó szempontjából:

a) *Hiteles magyarázat* (*interpretatio authentica*).

A jogszabályt csak annak alkotója magyarázhatja hitelesen. Ha a törvény szövege homályos, azt csak *törvényi magyarázat* (interpretatio legalis) derítheti fel olyan hatállyal, hogy azt mindenki a törvény eredeti értelmének köteles elfogadni.

b) *Szokásos magyarázat* (interpretatio usualis). Az írott jogszabályok értelmét a gyakorlat alakítja ki. Mivel a szokásjog és a törvény egyenlő jogforrási erővel bírnak, a gyakorlatban kialakult szokásos magyarázat is egyenlő erejű a törvényi magyarázattal. A szokásos magyarázatnak a legjelentősebb alakja a *bírói magyarázat* (interpretatio judicialis), amely a bíróságok egyöntetű gyakorlatában jegecesedik ki.

c) *Hatósági magyarázat*. A hatóságok magyarázata nem bír általánosan kötelező erővel. A felettes hatóság magyarázata csak a neki alárendelt hatóságokat kötelezi. Ez áll a kormány magyarázatára is, mely a polgárokat csak akkor kötelezi, ha olyan tárgykörben jelentkezik, amelyben a kormány rendeltileg jogot alkothat. A bíróságok mindig önállóan magyarázzák a törvényt. (1869 : IV.)

d) *Tudományos magyarázat* (interpretatio doctrinalis). Tudományos magyarázatot bárki adhat, de az senkire sem kötelező. Elfogadását egyedül az érvek súlya biztosíthatja.

2. A magyarázat eszközei szempontjából van *nyelvtani* (interpretatio grammatica) és *logikai magyarázat* (interpretatio logica). A nyelvteni magyarázat a nyelvtan szabályai szerint állapítja meg a szöveg értelmét, a logikai magyarázat a józan ész

szabályait veszi alapul, s a törvény keletkezésének körülményeiből, a törvény céljából (*ratio legis*), az alkotmány, vagy a jogrend szelleméből, esetleg más jogszabályokkal való összevetésből igyekszik a helyes értelmet kihámozni.

Elsősorban minden törvényt a nyelvtani szabályok szerint kell magyarázni, de pusztá szómagyarázatnál mégse szabad megállni, mert a törvényt voltaképp csak az ismeri igazán, aki annak nemcsak szavait érti, hanem egész horderejével és jelentőségével tisztában van.

3. A magyarázat kihatása szempontjából van:

a) *kiterjesztő magyarázat* (*interpretatio extensiva*), amely tágabb értelmet ad a törvénynek, mint amit a szavak szigorú nyelvtani értelmezése enged;

b) *megszorító magyarázat* (*interpretatio restrictiva*), amely szűkebb térre szorítja a törvényt, mint a szavak betűszerinti jelentéséből következne;

c) *kijelentő magyarázat* (*interpretatio declarativa*), amely szorosan ragaszkodik a törvény szövegéhez, mert azt tartja, hogy a törvényhozó tudatosan rendelkezett úgy, ahogy a szöveg szól.

Általános elv, hogy a kivételek mindig szorosan magyarázandók.

II. Előfordul, hogy jogkérdéseket kell eldönteni, s nem található az esetre pontosan ráillő jogszabály. Már pedig sem a bíró, sem a közigazgatási hatóság nem utasíthatja el az eléje terjesztett ügyet azon a címen, hogy nincs rá paragrafus. Ilyenkor az *analogia* (hasonlatosság) segít.

Ha nincs az esetre egészen ráillő jogszabály, keresni kell olyan jogszabályt, amely hasonló ügyre vonatkozik s amely ennek folytán a szóban forgó kérdés eldöntésénél megfelelően alkalmazható. Vagyis ilyenkor a *törvényhasonlatosság* (analogia legis) alapján kell dönten.

Amikor pedig még hasonló jogszabály sem található, akkor jogrendünk ismerete alapján, jogrendünk és alkotmányunk általános szellemének megfelelőleg kell eljárni. Ilyenkor a döntés a *joghasonlatosság* (analogia juris) alapján történik.

A jogrend szerves egész, amely szakadásokat és hézagokat nem tűr. A hézagokat az analogia tölti ki.

II. RÉSZ.

AZ ÁLLAMTERÜLET.

8. §. Az államterületről általában.

Asztalos Jenő: A területenkivüliség. Bpest, 1905. — *Buza László dr.:* Államterület és területi fenségjog. Bpest, 1910.

I. Államterület a földnek körülhatárolt része, amelyen az állam főhatalma kizárólagosan érvényesül. Az állam területén minden személy és dolog az állam hatalma és rendelkezése alatt áll (*felségiség*), viszont az állam területén minden idegen hatalom önjogú működése ki van zárva (*függetlenség*). Ez a területi felségjog, amely tehát az államnak területe feletti korlátlan és kizárólagos hatalmát jelenti.

II. Az állam területe határokkal van körülvéve. A határok természetesek, vagy mesterségesek.

Természetes határok a hegy, folyó, tenger. A hegyeknél a vízválasztó vonal, hajózható folyóknál a hajózható főmedernek, nem hajózható folyóknál a vízfolyás főágának középvonala tekintendő határnak. A parti tenger azon vonalig esik a területi felségjog alá, ameddig a partról uralható. Ezt a legmélyebb apály vonalán felállított ágyuk lőtávolsága határozza meg. A nyílt tengeren úszó hajók államuk területé-

hez tartozóknak tekintetnek, hadihajók még akkor is, ha idegen állam parti vizein, vagy kikötőiben tartózkodnak.

Mesterséges határok az emberi kéz által alkotott határjelek, dombok, árkok, kövek, cölöpök. A határjelek kidöntését, megsemmisítését, áthelyezését, megrongálását törvényünk (1891 : XLI.) vétségnek minősíti, s szigoruan bünteti.

III. Az állam személyes egységéből következik, hogy területe is *egységes és oszthatatlan*. Az államterület bárminő változtatása, a határoknak bármily jelentéktelen kiigazítása csupán csak törvényhozási úton történhetik. A koronázási hitlevélben és esküben királyunk megfogadja, hogy Magyarország területi épségét sértetlenül fentartandja. A magyar büntető törvénykönyv azt a cselekvést, mely közvetlenül arra van irányozva, hogy az állam területe, vagy annak egy része erőszakkal idegen uralom alá jusson, vagy az államtól erőszakkal elszakíttassék, felségsértés büntettének minősíti, s életfogytig terjedhető fegyházzal bünteti (127. §. 3.); úgyszintén büntettnek minősíti a magyar államot képező országok közt fennálló államközösség ellen való lázítást (173. §.).

IV. *Területenkivüliség (exterritorialitas)*. Az állam elismeri a területén levő bizonyos személyek és dolgok területenkivüliségét, vagyis nem veszi igénybe velük szemben az őt egyébként megillető területi felségjogot. Területenkivülieknek tekintetnek: a külföldi államfők és kíséretük, nemkülönben idegen államok diplomáciai képviselői.

A területenkivüliség a diplomáciai missió vezetőjén kívül kiterjed:

- a) családjának vele lakó tagjaira;
- b) a missió tagjaira, a katonai és műszaki attachékat is ideértve, úgyszintén mindezen személyek családjainak velük lakó tagjaira;
- c) a missióhoz tartozó egyéb hivatali személyzet tagjaira, úgymint titkárokra, irodatisztekre, lelkészekre, orvosokra;
- d) továbbá a szolgaszemélyzet külföldi tagjaira.

Területenkivülieknek tekintetnek továbbá a területenkivüli személyek használatára rendelt bizonyos dolgok is: követségi palota, annak bútorzata, a követ kocsija stb. Mindezek ki vannak véve a tartózkodási állam joghatósága alul.¹

A külföldi államok konzulai területenkivüliséggel nem bírnak, de az őket megillető *személyes mentesség* révén le nem tartóztathatók és fogságba nem helyezhetők, kivéve oly cselekmény miatt, amelyet a törvény büntettnek minősít. Hivatali helyiségeik és levéltáraik is sérthetetlenek, s a helyi hatóságoknak nincs joguk azokban kutatni, s ott iratokat lefoglalni.

Bűncselekmény elkövetése esetén a területenkivüliség és a személyes mentesség fennállása és ter-

¹ Az akkreditált diplomáciai ügyvivők részére elismert kiváltságokat és mentességeket élvezik a Nemzetközi Duna-bizottságnak úgy az intézményei, mint kiküldötteseik személye (1923: XIV. t.-c. 37. cikk); úgyszintén — *hivatásuk gyakorlása közben* — a Dunai Állandó Vízügyi Műszaki Bizottság elnöke, a bizottságban helyet foglaló állami kiküldöttek és segédek, a titkárságnak és a küldöttségeknek tagjai és személyzete. (1925. évi VII. t.-c. 19. cikk.)

jedelme fölött az igazságügyminiszter dönt. Ez okból minden ily esetben a bűnvádi eljárás megindítása előtt az igazságügyminiszterhez jelentést kell tenni. (1896. évi XXXIII. t.-c. 31. §.)

9. §. A magyar állam területe.

Karácsonyi János dr.: A magyar nemzet történeti joga hazánk területéhez a Kárpátoktól le az Adriáig. Nagyvárad, 1916.

A magyar állam mindjárt a honfoglalás idején (895) azon a területen alakult meg, amelyen 1896-ban ezeréves fennállását ünnepelte. Csupán nyugati határa lett már a XI. század első felében az Enns folyótól a Lajta—Morva vonalig visszavonva, s délnyugati határa ugyanazon század végén a tengerig kiterjesztve.

A XX. századeleji Magyarország területén közjogi szempontból három alkatrészt kell megkülönböztetni: 1. az anyaországot, 2. a horvát-szlavon-dalmát társországoakat és 3. Fiumét. Ezekkel egyenként kell foglalkoznunk.

10. §. Az anyaország.

A világháború előtt *anyaország* elnevezéssel az államterületnek azt a részét jelöltük meg, amelyet délnyugaton a Dráva választott el az államterület többi részétől. Ez az anyaország — a fentebb említett nyugati határváltozástól eltekintve — annyiban sem azonos a honfoglaláskori területtel, mert a honfoglalók a Dráván túli magyar megyéket (mai Szlavo-

nia), s a régi Szlavoniát (a mai Horvátország keleti része) is birtokukba vették. A honfoglaláskori területnek ezekről a részeiről majd a társországokkal kapcsolatban lesz szó.

Ezeréves történetünk folyamán anyaországunk területe többször ment keresztül változásokon, míg eredeti határait és politikai egységét visszanyerte. Egyes részei elszakítottak, vagy több-kevesebb önállóságra tettek szert, de az így létrejött új alakulások, — amelyek csupán az akkori momentán világpolitikai helyzetnek voltak a velejárói, — természetelleneseknek bizonyultak, s nem tudtak meggyökerezni. Amint megszűnt a világpolitikai helyzet kényszerítő nyomása, az időlegesen önállósult és elszakadt részek hamarosan visszatértek természetes helyzetükbe, s ezer év közös szenvedése és közös dicsősége által összekovácsolva, szinte érintetlenül maradt meg az a természetes határok által körülzárt alapterület, amelyet honfoglaló őseink józan államférfiúi bölcsesége a magyar nemzet boldogulásához és világtörténelmi hivatásának betöltéséhez szükségesnek és nélkülözhetetlennek tartott. Ennek a történeti fejlődésnek az ismerete mostani megaláztatásunk idején különös fontossággal bír.

Az időlegesen önállósult és elszakított részek.

1. Erdély.

Corpus Statutorum Municipalium Tomus I. Statuta et constitutiones municipiorum Transsylvaniae ab antiquissimis temporibus usque ad finem saeculi XVIII. Bpest, 1885. (M. Tud. Akad.) — *Szilágyi Sándor*: Erdélyi Országgyűlési emlékek (Mo-

numenta comitalia regni Transsylvaniae.) M. Tud. Akad. — *Kósa Zs.*: De publica partium Transsylvanarum administratione sub vojvodis. Bécs, 1816. — *Kölcsey Ferenc*: Históriai vázlatok a két magyar haza egyesítése s Magyarországnak a részekhez való joga felett. 1838. — *Kemény József gróf*: Erdélynek a mohácsi ütközet előtt való befolyása a magyarországi törvényhozásba. 1838. (Árpádia III.) — *Ugyanő*: Über d. wechselseitigen Schutzvertrag der drei ständischen Nationen Siebenbürgens 1846. — *Bedeus von Scharberg József*: Die Verfassung des Grossfürstenthums Siebenbürgen. (Wien. 1844.) Ugyanez magyarul: Erdély alkotmánya. Ford. *Makoldy*. Kolozsvár, 1846. — *Mikó János gr.*: Erdély különválása. Pest, 1860. — *Wenzel Gusztáv*: Magyarország és Erdély 1848. előtti alkotmánya. Bpesti Szemle. XI. k. 1860. — *Dózsa Elek*: Erdélyhoni jogtudomány I. k. Erdélyhoni közjogtan. Kolozsvár, 1861. — *Kemény Zsigmond br.* Az uniótörvényekről. Pest, 1861. — *Szilágyi*: Az erdélyi unió. Pest, 1861. — *Sándor József*: Erdély Magyarország kiegészítő része. Pest, 1865. — *Schuler-Libloy Frigyes*: Siebenbürgische Rechtsgeschichte I. Band. Einleitung, Rechtsquellen und Staatsrecht. Nagyszeben, 1867. — *Wass I.*: Erdély gyűlése a vajdák alatt. Pest, 1869. — *Szilágyi Ferenc*: Rajzok Erdély államéletéből a XVIII. században. Akad. Ért. a tört. tud. köréből III. 5. 1873. — *Jakab Elek*: Tanulmányok Erdély XVIII. századbeli jogtörténetéből. Akad. Ért. a tört. tud. köréből. VII. 3. 1878. — *Lukinich Imre*: Erdély területi változásai a török hódítás korában. Bpest. 1918.

A székelyekre vonatkozólag: *Szabó Károly és Szadeczky Lajos*: Székely oklevéltár. — *Benkő József*: Imago inclitae nationis siculicae. Kolozsvár, 1791. — Magyarra fordította L. S. K.: Az erdélyországi nemes székely nemzetnek képe. Kolozsvár, 1806. — *Székely Mihály*: A nemes székely nemzet constitúciói. Pest, 1818. — *Galgóczy Károly*: A székely kérdés. (Akad. Ért. a társ. tud. köréből. II. 11. 1874. — *Orbán Balázs*: A székelyek származásáról és intézményeiről. 1888. — *Szabó Károly*: A régi székelység. 1890. — *Connert János*: A székelyek alkotmányának históriája, különösen a XVI. és XVII. században. Székelyudvarhely, 1907. — *Szádeczky Lajos*: A csiki székely krónikáról. Bpest, 1905. (Akad.) — *Ugyanő*: Még egyszer a csiki székely krónikáról. Bpest, 1911. Ért. a tört. tud. köréből. XXIII. 1. — *Cs. Jósa János*: A csiki székely krónikáról. Szamosujvár, 1910. — *Karácsonyi János dr.*: A székelyek eredete és Erdélybe való települése. 1905. Ért. a tört. tud. köréből. XX. 3.

A szászokra vonatkozólag: *Eder*: Die initiis, juribusque primaevis Saxonum Transsylv. Bécs, 1792. — *Ranicher*: Das

Recht der Comeswahl. Brassó, 1846. — *Diódváralji*: A szász nemzet köz- és magánjoga. Kolozsvár, 1866. — *Jakab Elek*: A királyföldi viszonyok ismertetése. Pest, I. k. 1871. II. k. 1876. — *Deutsch*: Geschichte der Siebenbürger Sachsen. I.—II. Leipzig, 1874. — *Wenzel Gusztáv*: Adalék az erdélyi szászok történetéhez az Andreanum előtti időből. Ért. a tört. tud köréből. 1873. III. k. 3. f.

I. Erdély a honfoglalás idején került magyar uralom alá, s a királyság megalapítása óta tartozik a magyar állam egységes közjogi szervezetébe. Az ott lakó népelemek szerint három közigazgatási területre oszlott: a magyarok, székelyek és szászok területére. Oláhok a magyar államiság első századaiban még nem laktak Erdélyben; lassú beszivárgásuk csak a XIII. században kezdődik.

A három közigazgatási terület az 1437-iki kápolnai testvéri egyesülés által lesz közjogi értelemben vett külön országrésszé, ami előkészíti a későbbi önálló erdélyi fejedelemség kialakulását.

A mohácsi vész után a magyar állam két részre szakadt. Az egyik rész habsburgi Ferdinándot választotta királlyá, a másik rész, amelyhez Erdély is tartozott, Zápolya Jánost ismerte el urának. De úgy Zápolya János, mint utóda János Zsigmond (1540—1571), még mint magyar királyok uralkodtak Erdélyben, s csak 1556-ban nyilvánították Erdélyt önálló választófejedelemséggé, amely határozat gyakorlatilag 1571-ben valósult meg, mikor is az erdélyi rendek János Zsigmond magyar király halála után Báthory Istvánt választották meg erdélyi fejedelmmé.

Báthory István megválasztásától (1571) Apafi Mihály haláláig (1690) Erdélyt nemzeti fejedelmek

kormányozták. Csak ekkor kerül vissza Erdély a magyar korona fenhatósága alá. I. Lipót már ismét mint magyar király uralkodik Erdélyben s nyíltan elismeri, hogy Erdélyt a magyar szent korona jogcímén bírja, amit szépen fejez ki az egyesülés alapokmányát képező Lipót-féle diploma (1691): „Erdély visszatér a szent koronához, amelytől az irígy sors és egyesek vakmerősége elszakította.”.

Az erdélyi rendek szabadságérzete s a Habsburg-királyok megosztási politikája (*divide et impera*) azonban újra mélyíteni kezdik a különállást. Mutatkozik ez már a címkérdésben is. Az önálló erdélyi fejedelemség megszűnte után az „erdélyi fejedelem” cím nem volt használatos, de Mária Terézia újra felveszi azt, sőt most már *Erdély nagyfejedelmének* címezteti magát (1768). Még világosabban mutatkozik a célzat a trónöröklés kérdésében. Az erdélyiek még 1722-ben elfogadták az osztrák *pragmatica sanctiót*, s bár 1723-ban ettől eltérő magyar trónöröklési törvények alkottattak, 1744-ben mégis az *osztrák pragmatica sanctio* kerül bele az erdélyi törvénytárba, s csak az 1791: VI. erdélyi törvénycikk lépteti ennek helyébe a magyar trónöröklési rendet, amely alkalommal azonban Erdély újra hangsúlyozza saját alkotmányát és különállását.

Erdély a Habsburgok alatt is önálló állam, csak personális unióban Magyarországgal. Van külön államfője: az erdélyi nagyfejedelem, külön országgyűlése és külön kormányzékei: a gubernium és az erdélyi udvari kancellária. Bíróságai és a magyar

bíróságok között nincs kapcsolat, a jogegységet csupán az ítélkezésnél egyformán alapul vett Hármaskönyv tartja fenn. Erdély külön törvényei az erdélyi törvénytárban vannak összegyűjtve, amely három részből áll. Az első rész tartalmazza az önálló erdélyi fejedelemségben 1653-ig alkotott törvényeket, amelyeket összegyűjtve II. Rákóczy György fejedelem adott ki: *Approbatae Constitutiones* cím alatt. A második rész tartalmazza az 1654—1669 közötti törvényeket, melyeket összegyűjtve Apafi Mihály fejedelem adott ki: *Compilatae Constitutiones* elnevezéssel. A harmadik részt képezik az *Articuli Novellares*, a Habsburg-uralkodók alatt alkotott erdélyi törvények. A két első nyelve a magyar, a novellák ellenben latin nyelven alkottattak.

Az erdélyi alkotmány egyik érdekessége az, hogy rendi jogok és politikai szabadság három nemzet és négy vallásfelekezet tagjai részére voltak fentartva. A három nemzet: a magyar, a székely és a szász; a négy vallás: a római katolikus, az evangélikus református, az ágostai evangélikus és az unitárius.

Magyarország és Erdély egyesülését az 1848 : VII. magyar és az 1848 : I. erdélyi törvénycikkek mondják ki, amelyek fentartják Erdélynek mindama kiváltságait és törvényeit, amelyek az egyesülést nem akadályozzák és a nemzeti szabadsággal és jogegyenlőséggel nem ellenkeznek. Az 1849-et követő abszolutizmus azonban ismét elszakítja Erdélyt s külön koronatartományként illeszti be az osztrák Birodalomba.

1860-ban Erdély is részesévé lesz az osztrák összbírodalmi alkotmánynak. A végrehajtó hatalom tartományi szerveként ismét a kancellária és a főkormánysház szerepelnek, de már az országgyűlést a császár 1863-iki választójogi rendelete teljesen új alapokra helyezi. Az ilykép összejött országgyűlés elfogadja az 1860-iki októberi diplomát s az 1861-iki februári pátenst, s elküldi képviselőit (26) az osztrák Reichsratba. A jogfolytonosság megszakításával létrejött intézmények azonban nem bírnak gyökeret verni. Az uralkodó kénytelen az országgyűlést 1865-ben a régi választójog alapján összehívni, ez pedig az unió alapjára helyezkedik, s Erdélynek Magyarországba való visszakebelezését sürgeti. Így azután Öfelsége Erdélyt is meghívja a magyar országgyűlésre, s ezzel Erdély önállósága is megszűnik, Erdély végleg beilleszkedik a magyar állam egységes szervezetébe.

Az 1868 : XLIII. t.-c. az uniót ismét kimondja, s a következőkép rendelkezik:

1. A törvényhozást Erdélyre nézve is kizárólag Magyarország koronás királya és törvényes országgyűlése gyakorolja;

2. a kormányzás az erdélyi területre nézve is a magyar minisztérium által történik;

3. az egyesülést megelőzőleg hozott magyarországi törvények érvényét az erdélyi területre — amennyiben szükséges lesz — a törvényhozás fogja kiterjeszteni;

4. Erdély régi törvényei, amelyek a bevett vallásfelekezetek vallásgyakorlati s önkormányzati szabadságát és jogegyenlőségét biztosítják, nemcsak sértetlenül fentartatnak, de a görög- és örmény-katholikus és görögkeleti egyházakra is kiterjesztetnek;

5. A magyar király ezután is viseli az Erdély nagyfejedelme és székelyek ispánja címét, de ebből az államegység hátrányára következtetés nem vonható.

Ezzel Erdély államjogi és politikai önállósága megszűnt, s az erdélyi vármegyék megszervezésével (1870 : XLII. — 1876 : XII. XXXIII. t.-c.) Erdély régi közigazgatási szervezete is az állam egységes közigazgatási szervezetének adott helyet. Csak Erdélynek a magyar közép címerbe beillesztett régi címere mutat vissza Erdély egykori önállóságára. Erdély címere Erdély régi három nemzetének címeiből van összetéve: a felső mezőben fekete sas (a magyarok címere); jobbra tőle arany nap, balra fogó ezüst holdsarló (székelyek címere); az alsó mezőben hét vörös bástya (a szászok jelvénye).

Az államegység helyreállott, de sajnos, a jogegység nem állott helyre teljesen. Az abszolutizmus alatt életbelépett osztrák polgári törvénykönyv Erdélyre vonatkozólag ideiglenesen továbbra is fentartatott.

II. *Partium*. Erdély különállása idején az erdélyi szabadság nagy vonzóerőt gyakorolt az Erdéllyel határos magyar vármegyékre, s több-kevesebb magyarországi terület mindig az erdélyi fejedelemséghez csatlakozott. Mivel az erdélyi fejedelem ezt a címet

használta: Princeps Transsylvaniae et partium Hungariae dominus, az erdélyi fejedelem tényleges uralma alatt levő magyar területeket Partium-nak kezdték nevezni. A Partium területe később állandósult, s Kraszna- Középszolnok és Zaránd vármegyék, Kövár vidéke és Zilah városa tartoztak hozzá.

A magyar országgyűlések gyakran sürgették eme jogilag Magyarországhoz tartozó részek visszacsatolását, de csak az 1848 : VI. t.-c. valósítja azt meg. Az 1849-et követő abszolutizmus a Partiumot ismét Erdéllyel egyesíti, s csak 1861-ben csatolják újból vissza Magyarországhoz.

2. Temesi bánság és szerb vajdaság.

Szalay László: A magyarországi szerb telepek jogviszonyai az államhoz Pest, 1861. — *Stojakovics:* Staatsrechtliche Verhältnisse der Serben. Temesvár, 1861. — *Schwicker János Henrik:* Die Geschichte der Serben in Ungarn. — *Ugyanő:* Geschichte der Temeser Banats, 1861.

I. A passarovíci béke (1718) felszabadította a török uralom alól Temes, Torontál és Krassószőrény vármegyék területét; de ez nem illeszkedett be azonnal az állam egységes szervezetébe, hanem *temesi bánság* elnevezés alatt a Temesvárt székelő bánsági tartományi igazgatóság katonai kormányzata alá került. Felettes hatósága a bécsi császári haditanács volt, s így a terület nemcsak katonái, hanem ezenfelül idegen uralom alatt is állott.

Országgyűléseink többször sürgették, s az 1741. évi XVIII. t.-c. el is rendelte a „temesi kerületnek” az országba való visszakebelezését, de eredmény-

telenül. Mária Terézia 1751-ben polgárosította ugyan a terület nagyobb részét, de a polgári tartományi kormányzásának nevezett kincstári hivatal továbbra is idegen parancsnak engedelmeskedett: a bécsi udvari kamarának volt alárendelve. A nem polgárosított kisebbik rész katonai határőrvidékké alakult (bánsági határőrvidék).

A sokszor sürgetett visszakebelezés végre 1779-ben történt meg. A terület Temes, Torontál és Krassó megyékre osztva beolvadt az állam politikai szervezetébe, s az 1791 : XXVIII. t.-c. a megyéknek az országgyűlésen való részvételét is biztosította.

II. Az abszolút korszak ismét életre keltette a temesi bánságot. Az 1849. november 18-án kiadott császári nyiltparancs a régi bánsági területhez még hozzávette Bácsbodrog vármegyét, nemkülönben Szerém megyének rumai és illoki járását, s ezt a területet *szerb vajdaság és temesi bánság* néven külön koronatarományként illesztette bele az osztrák összbirodalomba. De ez a tartomány már 1860-ban felosztattatott, a magyar megyék az anyaországhoz, Szerém megye két járása pedig ehhez a megyéhez csatoltattak vissza.

3. Katonai határőrvidék.

Stopfer: Erläuterung der Grundsätze für die Carlstädter, Warasd., Banal., Slav. und Banater Militärgrenze. Bécs, 1831. — *Utisenovich:* Militärgrenze und die Verfassung. Bécs, 1859. — *Hostinek:* Die k. k. Militärgrenze, ihre Organisation und Verfassung. Bécs, 1861. — *Vanitsek:* Specialgeschichte der Militärgrenze. Wien, 1875. — *Orthmayr Tivadar:* A horvát-szlavon-magyar határőrvidék kifejlődésének logikája. — *Strassik F.:*

A volt határőrvidéki házközösségek. Nagybecskerek, 1900. — Magyar Történelmi Emlékek (M. Tud. Akad.) XXXI. k. Magyarország melléktartományainak oklevéltára. I. kötet. A horvát véghelyek oklevéltára 1490—1526. Bpest 1903. *Thallóczy Lajos és Hodinka Antal* szerkesztésében. — *Teleki Domokos*: A székely határőrség története. 1877. — *Szentkláray*: Száz év Délmagyarország történetéből. — *Szadeczky Lajos*: A székely határőrség szervezése 1764—68-ban. Bpest, 1908. — *Márkus Dezső*: Magyar Közjog 1905. A magyar határőrvidék polgárosítására vonatkozó rendeletek 90—107. II. A horvát-szlavon határőrvidék polgárosítására vonatkozó 137—156. I.

A mohácsi vész után a törökök elleni védekezés céljából Magyarország déli határterülete kivétetett a polgári kormányzat és közigazgatás alul s katonailag szervezve a katonai határőrvidéket alkotta.

I. Ferdinand idejében a régi Horvátországnak megmaradt területén és Szlavonia déli részén a *károlyvárosi végvidék*, Szlavonia északi részén a *varasdi határőrvidék* alakult ki, eleinte (1742-ig) mindkettő osztrák főhercegek igazgatása alatt. Rudolf alatt a Kulpa és Unna folyók környékén a horvát bán katonai hatósága alá rendelt *báni határőrvidéket* szervezték. Ezek a végvidékek már 1750-ben *horvát-szlavon határőrvidék* néven a zágrábi katonai parancsnokságnak voltak alárendelve.

A török uralom alul felszabadult drávántúli magyar megyék területének nem polgárosított részeiből Mária Terézia alatt (1746) a *szerémi határőrvidék*, a temesi bánság nem polgárosított részeiből pedig 1751-ben a *bánsági határőrvidék* alakítottatott. Ezek képezték a Temesvárt székelő bánsági parancsnokságnak alárendelt *magyar határőrvidéket*, de a sze-

rémi határőrvidék egy része a horvát-szlavon határőrvidékkel egyesítettett.

Legvégül (1763) alakult ki az *erdélyi határőrvidék*, amely székely és román határőrezredekből állott.

A határőrvidék ezredekre és századokra tagozódott. A földbirtokot katonai hűbérképen örökösödési joggal a határőrcsaládok kapták (házközösség), határőri katonai szolgálat teljesítése fejében. Az egész terület katonai kormányzás, végső fokon a bécsi haditanács alatt állott.

A török uralom lehanyatlásával, majd pedig az általános védkötelezettség elfogadásával a határőrvidéki szervezet feleslegessé vált, s az alkotmányellenes katonai kormányzat megszüntetését egyre erősebben sürgették. Az erdélyi határőrezredek már 1851-ben feloszlatták, a többi végvidék polgári uralom alá visszahelyezése 1871-ben indult meg, s a magyar végvidéknél 1873-ban, a horvát-szlavon végvidéknél 1882-ben fejeztetett be.

Mivel a határőrvidék szervezése nem alkotmányosan, hanem önkényes királyi rendelkezésekkel történt, az alkotmányos állapot visszaállítása, vagyis a polgárosítás is királyi rendeletekkel eszközöltetett. De a polgárosítás megtörténte utólag törvénybe iktatott. (1873 : XXVII—XXX. — 1882 : XI. t.-c.)

A polgárosított határőrvidéken továbbra is az osztrák polgári törvénykönyv maradt alkalmazásban.

11. §. A Horvát-Szlavon-Dalmát társországok.

A társországokra vonatkozó közjogi irodalomból csak a következőket emelem ki: *Skerletz*: Fundamenta quibus ostenditur tres inferiores Slavoniae comitatus semper ad jurisdictionem regni et bani Slavoniae pertinuisse. Pozsony. 1791. — *Engel*: Staatsrechtliche Untersuchungen über Croatien. (Geschichte des ung. Reiches und seiner Nebenländer. Halle, 1798. II. Részében.) — *Podhráczky József*: Slavóniáról, mint Magyarország alkotmányos részéről. Buda, 1837. — *Fejér*: Dalmatiae cum Regno Hung. nexus. Buda, 1834 és Croatiae ac Slavoniae cum Regno Hung. nexus et relationes. Buda, 1839. — *Horváth István*: Horvátországról mint hódítással szerzett tartományról. Németül is. Lipcse, 1844. — *Botka Tivadar*: Az 1843—44. országgyűlési időszakból néhány ismeretlenebb közjogi tárgy és balvélemény felvilágosítva. Pozsony, 1844. — *Gyurikovich György*: De situ et ambitu Slavoniae et Croatiae. Pest, 1844. — *Palugyay*: Dalmáciának hazánkhoz viszonyairól. Uj M. Múzeum, 1851. — *Ugyanő*: A kapcsolt részek történelmi- s jog-viszonyai Magyarországhoz. Pest, 1863. — *Deák Ferenc*: Zágrábmegye körlevele és az egyesülés. Pest, 1861. — *Szalay László*: A horvát kérdéshez. Pest, 1861. — *Kvaternik*: Das hist. dipl. Verhältniss des Königreichs Kroatien zu der ung. St. Stephanskron. Zágráb, 1861. — *Kukuljevich*: Jura regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae cum privileg. libert. et constit. diaetarum. Zágráb, 1861. 3. k. — *Szilágyi Ferenc*: A magyar horvát kérdés okleveles tára. Bpesti Szemle 16. k. 1862. — *Farkas Vukotinovich*: A kapcsolt részek történelmi és jogi viszonyai Magyarországhoz. Pozsony, 1863. — *Petróczky*: Das Selbstbestimmungsrecht von Dalmatien und Kroatien. Bécs, 1864. — *Korbuly Imre*: A báni méltóság. Pest, 1868. — *Hampel*: A báni méltóság eredetétől napjainkig. Győr, 1868. — *Lukács Béla*: Horvát törekvések 1885. (Bud. Szemle 43. kötet.) — *Pesthy Frigyes*: Az eltűnt régi vármegyék. I—II. Bpest, 1880. és Száz levél Horvátországról. Bpest, 1885. — *Jellinek*: Die Staatenverbindungen. Bécs, 1884. — *Ugyanő*: Über Staatsfragmente. Heidelberg, 1896. — *Ugyanő*: Das Recht des mod. Staates. Berlin, 1900. (XXI. fejezetben.) — *J. Pliverić*: Das Verhältniss Kroatiens zu Ungarn. Zágráb, 1885. — *Ugyanő*: Beiträge zum ungarisch-kroatischen Bundesrechte. Zágráb, 1886. — *Ugyanő*: Der Kroatische Staat. Zágráb, 1887. — *A. Egersdorfer*: Der Kroatische Staat und Dr. Pliverić Theorie. Agram, 1896. — *Hódossy Imre* képviselő bírálata Pliverić tanairól 1895 december 3-ki képviselőházi beszédében. — *Csutorás László dr.*: Horvát-Szlavon-Dalmátországoknak Magyarországhoz való viszo-

nya jogtörténeti alapon. (Magyar Igazságügy 1887.) — *Pauler Gyula*: Horvát-Dalmátország elfoglalásáról. 2. cikk. Századok. 1888. — *Jeszzenszky*: A társországok közjogi viszonya a magyar államhoz. Budapest, 1889. — *Goszthonyi Mihály dr.*: Horvát-Szlavon és Dalmátországok autonóm alkoimánya. Budapest, 1892. — *Jászi Viktor dr.*: Tanulmányok a magyar horvát közjogi viszony köréből. Bpest, 1897. — *Ugyanő*: a Magyar Jogi Lexikonban (IV. k. 187. és köv. l.): Horvát Szlavon Dalmátországok. (Végén az idevágó irodalom összeállítva.) — *Pap Dávid*: A horvát pénzügyi kiegyezés. Bud. Szemle 89. k. 1897 — *Marczali Henrik*: Az Árpádok és Dalmácia. Akad. Ért. 1898. — *Nagy Ernő dr.*: Szerződésen nyugszik-e Horvát-Szlavonországok viszonya a magyar államhoz. Jogtud. Közl. 1896. 52. sz. *Kohoric*: Das Ende des kroat. national Königtums. Agram, 1903. — *Eöttevényi Nagy Olivér dr.*: Über das staatsrechtliche Verhältniss Kroatiens zu Ungarn Tübingen, 1909. — *Karácsonyi János dr.*: Szent László meghódítja a régi Szlavóniát. Akad. Ért. a tört. tud. köréből. XXIV. 2. 1916. — A horvát-szlavon autonóm törvények magyar fordítását 1868-tól 1900-ig kiadta a horvát-szlavon-dalmátországi m. kir. miniszter Bpsten 1901—1904. Öt kötet és tárgymutató.

A) Történeti előzmények.

A társországok területének történeti kialakulásánál különböző jogi megítélés alá eső négy területet kell figyelemmel kísérnünk. Ezek: 1. a régi Horvátország, 2. a régi Szlavonia (új Horvátország), 3. a drávántúli magyar megyék (új Szlavónia) és 4. Dalmácia.

I. A Száva és Unna folyókon túl fekvő régi Horvátországot előbb szent László, majd véglegesen Kálmán király hódította meg (1105), s kebelezte be a magyar államba. A meghódított ország ősi szervezetét (zsupánságok) és sajátos jogrendjét királyaink nem érintették, s a horvát rendek közgyűlései a tartomány beléletére vonatkozólag statutumokat is alkothattak, melyek azonban a magyar törvényekkel nem ellenkezhetek. A horvát rendek a magyar ország-

gyűlésen is megjelentek, s a magyar törvények érvénye rájuk is kiterjedt. A király Horvátországot egyik főtisztviselője: *a horvát bán* által kormányoztatta.

Horvátországot a mohácsi vész idején a török foglalta el, a megmaradt részek (Lika-Krbava megyének és Fiume-Modrus megyének egy része) határőrvidékké alakultak. Ezzel Horvátországban megszűnt a négy évszázados magyar uralom, s csaknem újabb négy évszázad telt el, míg a horvát határőrvidék polgárosításakor és a régi Horvátország területét is részben magában foglaló Bosznia bekebelezésekor az ősi kötelek újra összefonódtak.

Horvátország címere: öt sorban ezüsttel és vörössel ötször-ötször sakkolt mező.

II. *A régi Szlavónia* a mai Zágráb, Varasd és Körös-Belovár megyék területén feküdt. A honfoglalás korától kezdve a magyar állam kiegészítő része, de közszervezetét (vármegyék, zágrábi püspökség) csak Szent László építi ki. A „Szlavonia“ név az itt talált szlovén lakosságról ragadt a területre.

A XII. századig közvetlenül a királyi udvarból kormányozták: az első *szlapon bánnal* II. Géza idejében találkozunk. A XII. század második felétől kezdve gyakran ugyanarra a bánra bízzák Horvátország és Szlavonia kormányzását, de a bán hatásköre a két területen ilyenkor is lényegesen különböző volt. Szlavóniában ugyanis a magyar megyerendszer s a magyar jogrend érvényesült. A szlapon megyék nem képeztek külön országot, bár együttes közgyűléseket ők is tarthattak. Szlavonia királyi címét

II. Ulászló csak azért vette fel 1490-ben, hogy ezzel Corvin Jánossal, Szlavonia hercegével szemben felsőséget kitüntesse. Ugyancsak ekkor kapta Szlavonia a mai napig használatos címet: két ezüst hullámos keskeny pólya közt természetes színű futó nyest, felette hatágú vörös csillaggal.

Mikor Horvátország török uralom alá jutott, a sanyargatott horvát lakosság tömegesen menekült a Száván túlra, Szlavonia területére. A történeti előzményeket és közjogi viszonyainkat nem ismerő osztrák katonai parancsnokok a mind nagyobb számú horvát lakosságról Horvátországnak kezdik nevezni a régi Szlavoniát. Az ilykép átcsuszott név 1746-ban állandósul.

Az átköltözött horvátok a magyar jogtól elütő jogi felfogásukat s politikai életüknek előbbi kereteit új Horvátország területére is áthozták, minek következtében Szlavonia régi közjogi rendje mindinkább háttérbe szorul. A XVII. század elején Zágráb, Varasd s Kőrös megyék még magyar megyék módjára külön-külön képviseltették magukat a magyar országgyűlésen, de 1681 után szokásossá válik, hogy a szlapon megyék a közgyűlésükön választott követeik által együttesen (kollektíve) vegyenek részt a magyar országgyűlésen.

Törvényeink Horvátországot eleinte bekebelezett, vagy meghódított résznek, a XVII. század óta kapcsolt résznek nevezik. A XIX. században — bár nem ellenmondás nélkül — a társország elnevezés lesz általánossá.

III. *Drávántúli magyar megyék.* (Új Szlavonia.)

A Dráva és Száva közének keleti felén fekvő Szerém, Verőce, Pozsega és Valkó megyék a mohácsi vészig a többi magyar megyékkel egyenlő elbánásban részesültek. A mohácsi vész után török kézre kerültek, s a magyar lakosság a Dráva északi partjára menekült. Helyét a horvátok által Szlavóniából kiszorított szlavonok, s a Száva déli partjáról tömegesen menekülő rácok foglalták el.

A drávántúli magyar megyéket a karlócai béke (1699.) szabadítja fel a török uralom alul. Vissza-kebelezésük azonban az országgyűlés sürgetései dacára még egy félszázadig (1746-ig) késik, s ekkor is közjogunk szellemének és rendelkezéseinek figyelmen kívül hagyásával történik meg. A visszacsatoló rendelet a nádor tudta nélkül horvátokból összeállított bizottság javaslatára Szerém, Verőce és Pozsega megyéket, — melyek a mohácsi vész előtt báni hatóság alá nem tartoztak, — *a horvát bán hatósága alá* helyezi, s így közvetve csatolja vissza a szent koronához.

A történeti jogalapról való ezt a lesiklást az 1751: XXIII. t.-c. alig ellensúlyozza. Helybenhagyja azt, hogy a megyék a bán hatósága alatt álljanak, csak azt köti ki, hogy azok ezután is magyar megyéknek tekintessenek, s a magyar országgyűlésre meghívásának. Ez időtől kezdve szokásba jött, hogy a horvát bánnak alárendelt Horvátország és Szlavonia előzetes királyi engedéllyel *együttes közgyűléseket* tartsanak, s az itt hozott és a király által megerősített határoza-

tok a drávántúli magyar megyéket is kötelezték. 1746 óta tehát a drávántúli magyar megyék kettős közjogi életet élnek. A magyar országgyűlésre küldött követeik útján még fenntartják közvetlen kapcsolatukat az anyaországgal, de a horvát közgyűléseken megjelenő követeik által a horvát autonómia szervezetébe is bekapcsolódnak.

Ez időtől kezdve a régi Szlavonián állandósul a Horvátország elnevezés, a terület nélkül maradt Szlavonia név pedig az egységes név nélküli drávántúli magyar megyékre csúszik át. Ezeket eleinte Alsó-Szlavoniának (1746—1790.), később egyszerűen Szlavoniának nevezik. De a magyar törvények ezt az új elnevezést nem fogadják el, s még az 1848. V. tc. is egyenkint sorolja fel a drávántúli magyar megyéket.

A Szlavonia elnevezéssel a régi szlapon címer is átcsúszik a drávántúli magyar megyék területére.

Az 1849-et követő abszolutizmus Horvátországot és Szlavoniát kiszakította Magyarországtól, s külön koronátartományként az osztrák öszsbirodalomba kebelezte be. Sőt még Fiumét és a dráváninenni Muraközt is ehhez az osztrák tartományhoz csatolta. Az öszsbirodalmi eszme bukása után Horvátország és Szlavonia 1868-ban tért vissza a szent koronához. Muraköz már 1860-ban, Fiume pedig 1867-ben nyerték vissza régi jogállásukat.

IV. *Dalmácia* a magyar uralmat megelőzőleg nem képezett közjogi egységet, hanem a tengerparti városok és szigetek gyűjtőneve volt. A horvát nemzeti királysághoz sem tartozott. Kálmán király Velencétől

hódította el, s Horvátországgal egyidőben (1105.) csatolta Magyarországhoz.

Horvátországgal úgy jött kapcsolatba, hogy államkormányzati és hadügyi szempontból a király a dalmát városokat a horvát bán alá helyezte. A néha kinevezett *tengermelléki bán* nem bírt jelentősebb hatáskörrel, s a horvát bánnak volt alárendelve.

Dalmáciát a XV. században veszítettük el: Zsigmond király Velencének adta zálogba 100.000 aranyért. De mikor Napoleon a velencei köztársaságnak véget vetett, Dalmácia önként kijelentette, hogy hajdani viszonyát Magyarországgal felújítani óhajtja. Ez alapon kapta vissza I. Ferenc Dalmáciát a campoformiói békében 1797-ben, majd véglegesen a napoleoni háborúk zavarai után 1814-ben. Még sem csatolta azt vissza Magyarországhoz.

A visszacsatolást országgyűléseink gyakran sürgették. I. Ferenc 1802-ben el is ismerte, hogy Dalmácia a magyar szent korona jogaihoz tartozik, V. Ferdinand is megígérte, hogy a visszacsatolás hamarosan meg fog történni. De azért Dalmácia csak továbbra is Ausztria *tényleges* uralma alatt maradt, mint annak egyik tartománya.

Dalmácia címere: kék mezőben három aranykoronás, szembenéző arany oroszlánfej.

B) A magyar-horvát viszony az 1868 : XXX. alapján.

I. *A magyar-horvát viszony alaptörvénye.* Az alkotmány visszaállítása (1867.) után a magyar országgyűlés fehér lapot ajánlott fel a társországeknek,

hogy Magyarországgal való viszonyuk mikénti szabályozására vonatkozó óhajaikat és feltételeiket ráírják

A szabályozás úgy jött létre, hogy a magyar országgyűlés és a horvát országgyűlés egy-egy országos (regnikoláris) bizottságot választottak s az ezek munkálatai alapján az említett két országgyűlés által közös egyetértéssel megállapított egyezmény szövege, — melyhez a király is hozzájárult, — törvényjavaslat alakjában a magyar országgyűlés elé terjesztetett, azután szabályszerű tárgyalás, elfogadás és királyi szentesítés után, mint Magyarország és társországainak közös alaptörvénye, kihirdettetett. A magyar törvénytárban mint 1868 : XXX., a horvát törvénytárban mint 1868 : I. tc. szerepel.

Az utolsó §. kimondja, hogy az egyezmény az egyezkedő országok külön törvényhozásának tárgya nem lehet, s változtatás rajta csak ugyanazon módon tehető, amint létrejött, vagyis hozzájárulásával mindama tényezőknek, melyek kötötték. A törvény módosításának ez a kivételesen előírt külön kelléke az 1868 : XXX. tc.-et formai értelemben vett alaptörvény jellegével ruhazza fel.

Az 1868 : XXX. tc. mellett továbbra is érvényben maradnak mindama törvények, amelyek Magyarországnak a társországekkel való viszonyát eddig szabályozták, amennyiben azok a közös alaptörvénybe iktatott egyezménnyel nem ellenkeznek. A történelmi fejlődés fonala tehát 1868-ban nem szakadt meg.

II. *A társországek területe.* Az 1868 : XXX. tc. Horvát-, Szlavon- és Dalmátországeknek addig eltérő

jogi megítélés alá eső külön területeit a társországek egységes területévé olvasztja össze. E terület áll: 1. a régi Horvátország megmaradt területéből, mely a horvát határőrvidék polgárosítása (1882.) alkalmával az ide tartozott polgárosított részekkel gyarapodott: Fiume-Modrus és Lika-Krbava megyék, 2. a régi Szlavonia, vagyis az új Horvátország megyéiből, s az ezekhez tartozott határőrvidék később polgárosított részeiből: Zágráb, Varasd és Körös (-Belovár 1873.) megyék, 3. a régi drávántúli magyar megyéiből, s az ezekhez tartozott határőrvidék később polgárosított részeiből: Szerém, Veröce, Pozsega megyék és 4. Dalmáciából.

Dalmácia azonban csak jogilag tartozik a társországekhoz, tényleg továbbra is Ausztria tartománya maradt. A gyakorlatilag nem érvényesülő jogállapotot szegzi le és tanusítja az 1868 : XXX. tc.-ben következőket használta: „Horvát-Szlavon-Dalmátországok“ hivatalos elnevezés, nemkülönben a társországek címerébe beillesztett dalmát címer. Magyarország külön is kijelenti, hogy a társországek területi épségének kiegészítését előmozdítani igyekszik, s miként eddig számos ízben, úgy ezentúl is követelni fogja a magyar szent korona jogán Dalmácia visszacsatolását, s annak Horvátországhoz való kapcsolását. *De a visszacsatolás feltételeire vonatkozólag Dalmácia is meghallgatandó.*

III. Az államegység. Az 1868 : XXX. tc. kiinduló pontja az, hogy Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátországok egy és ugyanazon állami közösséget

képeznek. Az állam egysége alkotó elemeinek egységében jut külső kifejezésre.

1. *Egységes az államterület.* Államhatárai csupán a magyar államnak vannak, s Magyarország és a társországok között nincs államhatár. A társországok területe belföld és nem külföld. Az állam területének illetőleg határainak bárminő változtatása a magyar törvényhozás hatáskörébe tartozik.

2. *Az állampolgárság a magyar korona összes országaiban egy és ugyanaz.* Az állampolgárság és honosítás ügyében egységes a törvényhozás, a végrehajtás azonban már megoszlik a m. kir. belügyminiszter és a horvát bán között. Ámde a magyar törvény alapján a bán által adott állampolgárság ugyanaz a magyar állampolgárság, mint amit a belügyminiszter ad.

A nemesség (és főnemesség) is egységes. A társországok fiai is csak *magyar* nemességgel jutalmazhatók.

3. *Az állami főhatalom egységét* az állami főszervek egysége mutatja:

a) *Egységes a királynak úgy a fizikai, mint a közjogi személye.* A király mint magyar király uralkodik a társországokban is. Horvát király nincs, ilyennek elismerését nem jelenti az a rendelkezés, hogy a magyar király címében a szent korona jogán bírt egyéb országok és országrészek között Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok is felsoroltatnak.

Magyar-, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok királya *egy és ugyanazon koronával s egy és ugyan-*

azon szertartással koronáztatik meg, amely alkalommal a magyar országgyűlés ruházza át a királyi jogkör teljességét az állam egész területére vonatkozólag. A koronázás folyamán a király a magyar országgyűlés által szövegezett egységes hitlevelet adja ki, s egyazon alkotmánybiztosító esküt teszi le, bár az ezeket tartalmazó okleveleket a király — mint minden a társországoakra is kiható törvényt — horvát eredeti szövegben is kiállítja, s a hitlevél és eskü szövegében a társországek országos alkotmányát, — mint a magyar alkotmány egyik kiválóan fontos részét — külön megemlítve is biztosítja.

Amint a királyi hatalom megszerzése, úgy annak megszűnése, különösen a trónról való lemondás is, ugyanazon közjogi ténnyel történik, s a bejelentett trónlemondás elfogadása fölött a magyar országgyűlés határoz.

b) *Egységes (közös) törvényhozás.* A közös érdekű egységes ügykörben Magyarország és társországai egy és ugyanazon törvényes képvisellel, illetőleg törvényhozással bírnak.

A társországek a magyar képviselőházban 40, a főrendiházban 3 taggal vannak képviselve (1881 : XV.), kiket a horvát országgyűlés saját tagjai közül kollektíve választ. Ha a horvát országgyűlés időközben feloszlattatnék, választottjai továbbra is mindaddig tagjai maradnak a magyar országgyűlésnek, míg az új horvát országgyűlés új képviselőket nem választ. Ha a magyar képviselőház tagjainak száma idővel változnék, a társországek képviselőinek száma is arányo-

san újra lesz megállapítandó. A magyar országgyűlés tagjaivá választott horvát képviselők kettős mentelmi joggal bírnak: úgy a magyar, mint a horvát országgyűlésen.

A horvát képviselők a magyar képviselőház, illetőleg főrendiház egyenjogú tagjai, mégis ama külön joggal bírnak, hogy felszólalásaikban a horvát nyelvet is használhatják. De viszont csupán olyan ügyek tárgyalásában vehetnek részt, amelyeket az 1868. XXX. tc. közös érdekű voltuknál fogva egységes állami ügyeknek ismer el. Ilyen ügyek tárgyalása alkalmával az országgyűlés épületén a magyar lobogó mellé a társországek lobogója is felvonandó.

A horvát országgyűlés által a főrendiházba küldött három képviselön kívül tagjai még a főrendiháznak a horvát bán, mint Magyarország harmadik nagyzászlósa, a társországek megyés püspökei, az aurániai perjel, nemkülönben a társországek területén illetékes főnemesek, ha a főrendiházról szóló törvényben megállapított feltételeknek megfelelnek. Ezek azonban mint *magyar méltóságok* tagjai a főrendiháznak, s ezekből minden ügy tárgyalásában részt vehetnek, s a horvát nyelven való felszólalás jogával nem bírnak.

A társországekra is kiható törvényeket Őfelsége sajátkezű aláírásával ellátott horvát eredeti példányban is kiadja, s a horvát országgyűlésnek megküldi. Ez gondoskodik azoknak a horvát törvénytárba való beiktatásáról, de e törvények hatálya — ha maga a törvény már időpontot nem állapít meg — *a magyar*

törvénytárban való kihirdetést követő 15. napon kezdődik.

c) *Egységes végrehajtó hatalom (közös kormányzat)*. A közös érdekűeknek elismert ügyekben a végrehajtó hatalmat Őfelsége a szent korona országainak egész területére a m. kir. kormány útján gyakorolja. A társorszáგokra is kiterjedő hatósággal bíró magyar miniszterek némelyikének a társorszáგok területén saját közegei vannak (pl. zágrábi kir. pénzügyigazgatóság, honvéd kiegészítő parancsnoksáგok), s rendelkezéseiket ezek által hajtják végre. A horvát autonom hatósáგok a magyar minisztereknek a társorszáგokra vonatkozó intézkedéseit előmozdítani, s amennyiben a miniszternek ott saját közegei nem volnának, ennek rendeleteit közvetlenül végrehajtani kötelesek. A társorszáგok területére is kiterjedő hatáskörrel bíró miniszteriumok, s az ezeknek közvetlenül alárendelt közep- és alsó-hatósáგok a társorszáგok területén az egyesített címerrel díszített magyar trikolorot kötelesek használni.

A magyar minisztérium egyik tagja a *horvát-szlavon-dalmát tárcanélküli miniszter*. Feladata ketős: egyrészt arra van hivatva, hogy a törvényben biztosított horvát autonomia sértetlenségére ügyeljen s a horvát érdekeket a magyar minisztertanácsban képviselje, másrészt kötelessége a horvát autonom kormányzatot ellenőrizni, hogy alkotmányos hatáskörben maradjon, s az államegység érdekeit ne sértse. Hogy feladatának megfelelhessen, a bán a horvát miniszter útján küldi Őfelségéhez felterjesztését, s a király el-

határozásai ugyancsak a horvát miniszter útján jutnak a bánhoz. A horvát miniszter köteles a bán felterjesztéseit változatlanul Őfelségéhez továbbítani, de esetleges aggályait és észrevételeit (vagy a magyar minisztérium észrevételeit) külön feliratban Őfelsége elé tárhatja. Viszont a bánhoz leküldött királyi rendelkezéseket is ő ellenjegyzi.

Így a társorszáგokra vonatkozó minden királyi rendelkezésnek kettős ellenjegyzéssel kell ellátva lennie: a horvát miniszter és a bán ellenjegyzésével. Az államegység érdekeit a horvát miniszter képviseli, aki ellenjegyzésével vállalja a felelősséget a magyar országgyűléssel szemben; a horvát autonómia érdekeit pedig a bán képviseli, aki ellenjegyzésével a horvát országgyűléssel szemben vállal felelősséget. A kettős ellenjegyzés az érdekek összeegyeztetésének szükségességét vonja maga után.

A társorszáგokra is hatáskörrel bíró magyar minisztériumokban külön horvát osztályok vannak szervezve, s ez osztályokba lehetőleg társországbeli tisztviselőket kell kinevezni. A társorszáგok területén a közös kormányzat közegeinek is horvát a hivatalos nyelve.

IV. *Egységes (közös) ügyek.* Az 1868. XXX. t.-c. kimerítően (taxative) sorolja fel mindama ügyeket, amelyek közös érdeküknél fogva egységesen kezelendők.

a) *Űgy a törvényhozás, mint a végrehajtás terén egységes ügyek főként a következők:*

A m. kir. udvartartás. Költségeit a magyar országgyűlés szavazza meg az állami költségvetés terhére.

A külügy. A nemzetközi életben a magyar szent korona országai mint egység szerepelnek. Nemzetközi szerződések csak a magyar országgyűlés elé terjesztetnek elfogadás végett.

A hadügy. A fegyveres erő minden tagozatában egységes, s a társországekra csak annyiban kell külön tekintettel lenni, hogy az idevaló ujoncok ezen ország ezredeibe osztandók be. A honvédség egységét nem érinti a társországek területéről kiegészített ezredek horvát vezényleti nyelve, sem ezen ezredeknek a magyar közép címerrel fedett piros-fehér-kék (horvát színek) lobogója.

Az állam jövedelmi forrásai feletti rendelkezés. Egységesen történik az összes adórendszer megállapítása, az adók évenkénti megajánlása, nemkülönben az adó-igazgatás általában. A m. kir. közigazgatási bíróság pénzügyi osztályának hatásköre a társországekra is kiterjed. Az ingatlan államvagyon feletti rendelkezés joga az államegység szerveit illeti, mindössze azzal a megszorítással, hogy a társországek területén fekvő államföldbirtok eladásához a társországek országgyűlésének beleegyezése is szükséges.

Egységes (közös) ügyek még a vám és kereskedelem ügye; a valuta-, ércpénz- és bankjegyügy; a pénzintézetek ügye; súly- és mértékrendszer, fémjelzés; vasut, posta, távíró, kikötők, hajózás.

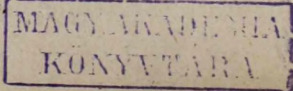
Az igazságügyet illetőleg a tengerészeti jog egy-

séges úgy a jogalkotás (törvényhozás), mint a törvénykezés (bíráskodás) szempontjából. A szabadalmi jog, szerzői jog, kereskedelmi-, váltó- és bányajog terén pedig egységes a jogalkotás, de *a törvénykezés az autonom horvát bíróságok dolga.*

b) A következő ügyekben *csak a törvényhozás egységes*, a végrehajtás az autonomia hatáskörébe van utalva: iparügy, egyesületi ügy, útlevelügy, idegenek feletti rendészet, állampolgárság és honosítás.

V. *Pénzügyi egyezmény.* A rendszerint tíz évről tíz évre kötött pénzügyi egyezmény megállapítja az anyaország és a társországok adóképessegének arányszámát. Utoljára: 91-87—8-13 (1906 : X. t.-c.). Ez azt jelenti, hogy a fennálló azonos adórendszer mellett a magyar állam adóbevételeinek kereken 8%-a folyik be a társországok területén. Az 1868 : XXX. t.-c.-ben maguk a horvátok is elismerik, hogy az egyenlő teherviselés azt hozná magával, hogy az egységesen kezelt kormányzati ügyek költségeit a társországok ebben az arányban fedezzék.

Ámde a magyar állam 1868-ban a társországoknak országos autonómiát biztosított, s az autonom szervezet költségesebb, mint volna az egységes közigazgatás, ez okból Magyarország, tekintettel a sok százados testvéri viszonyra, beleegyezett, hogy a társországok tiszta közjövedelméből bizonyos — időnkint egyezményileg megállapítandó — összeg a horvát autonomia szükségleteinek fedezésére levonassék, s csak a fennmaradó összeg fordíttassék a közös ügyek által igényelt költségekre.

Az utolsó pénzügyi egyezmény (1906 : X.) a magyar-horvát kvótát úgy állapítja meg, hogy a társországok tiszta közjövedelmének 44%-a az autonomia szükségleteinek fedezésére fordítandó, 56% pedig a magyar államkincstárt illeti meg. A társországok tehát tiszta közjövedelmük 44%-át fordíthatják azokra az (autonom) kormányzati ágakra, amelyekre az anyaország tiszta bevételeinek csak körülbelül 15-20%-át költheti.

VI. *A társországok autonómiaja.* Horvát-Szlavon-Dalmátországok az 1868 : XXX. t.-c. szavai szerint külön territoriummal bíró politikai nemzetet alkotnak. A külön territorium a tartományi autonomia érvényesülésének elkülönített területét jelenti, *a politikai nemzet* megjelölés pedig arra mutat rá, hogy a társországoknak túlnyomó részben idegen faju és ajku lakossága a magyar államban politikai egységet képez, s ilyennek van elismerve.

A társországi autonomia hatáskörébe azok az ügyek tartoznak, melyek az 1868 : XXX. t.-c. kimerítő felsorolásában egységes ügyeknek nem minősítették. Nagy általánosságban odavetve, autonom ügyek: *a belügy, a vallás- és közoktatásügy és az igazságügy.*

Az autonom ügykörben a törvények alkotásának joga a horvát (zágrábi) országgyűlést s a koronás magyar királyt együttesen illeti. A magyar király szentesítése az autonom törvényhozásban is kidomborítja az államegységet. Az autonom törvények a horvát törvénytárban hirdettetnek ki, s idézésük 1872 óta a törvény címére s a szentesítés keltére való hivatkozással történik.

Az autonóm kormányzat élén a horvát bán áll, akit a király a magyar miniszterelnök előterjesztésére és ellenjegyzésével nevez ki. A báni kormány az autonóm ügykörben önállóan jár el, s nincs a magyar kormánynak alárendelve.

A társországi autonomia összes szervei a társországok jelvényeit alkalmazzák. A társországok színei: piros-fehér-kék. Címere: Horvát-Szlavon-Dalmátországok egymás mellé helyezett címei, az államegységet jelképező szent koronával fedve.

12. §. Fiume és a tengerpart.

Császár F.: A fiumei kikötő. Pest, 1842. — *Szalay László:* Fiume a magyar országgyűlésen Pest, 1861, II. kiad. 1866. — *Rácki:* Fiume gegenüber v. Croatien. Agram, 1869. — *Botka T.:* A fiumei kérdés utolsó stadiumában. Bpesti Szemle 1869. — *Jakab Elek:* Magyar Fiume 1881. — *Radich:* Fiume közjogi helyzete, Bpest, 1883. — *Fest Aladár:* Fiume a magyar országgyűlésen. 1897. (Közgazdasági Szemle.). — *Jászi:* Fiume. (Husadik Század. I. évf. 1900.) Két cikk. — *Szántó és Kral:* Fiume közjogi állása. Bpest, 1901. — *Eöttevényi Nagy Olivér:* Fiume és a magyar tengerpart. Bpest, 1913.

I. *Fiume multja.* Azt a területet, amelyen később Fiume felépült, Kálmán királyunk hódította meg, s csatolta a magyar államhoz, és pedig ugyanakkor, mikor a régi Horvátországot és Dalmáciát is hatalma alá hajtotta. Az Árpádok alatt a Frangepán-család birtoka volt, a XIV. században azonban osztrák kézre került.

Évszázadok multán Mária Terézia adta vissza Fiumét Magyarországnak, hogy biztosítsa ennek a tengerhez vezető utat. Az 1776-ban kelt adománylevél azonban Fiumét Horvátországgal hozta összeköttetésbe, ami úgy a magyaroknál, mint Fiumében

ellenérzést keltett. Ez okból Mária Terézia 1779-ben új adománylevelet állított ki, amelyben Magyarország ősi jogát Fiuméra világosan elismeri, ennek területét a Horvátországhoz tartozó területtől élesen megkülönbözteti, s Fiumét *a magyar szent koronához csatolt külön testnek* nyilvánítja. Élére külön kormányzót is állított.

Így létesült 1779-ben Magyarország és Fiume között az a közvetlen kapcsolat, amely később az 1807 : IV. t.-c.-be becikkelyezve állandó alapjává lett a további jogi szabályozásoknak. Az említett törvény Fiume kormányzóját a felső tábla, követét pedig az alsó tábla tagjául ismerte el.

1809-ben Fiume francia uralom alá jutott, de Napoleon bukása után (1814) visszakerült, s nem sokkal később (1822) alkotmányos jogállását is visszanyerte. Az 1827 : XIII. t.-c. ezt újra becikkelyezi. Az 1848. évi XXVII. t.-c. pedig szabad kerületté, azaz törvényhatósággá nyilvánítja.

Az 1849-et követő abszolutizmus Fiumét Horvátországhoz csatolta. Alkotmányos állapotába 1867-ben helyezett vissza, amikor a magyar országgyűlésre újra meghívót kapott.

II. A *fiumei provizorium*. Az 1868 : XXX. t.-c., amelynél először a társországek területét megállapítja, kifejezetten kimondja, hogy ehhez Fiume vármegye csupán *Fiume városa és kerülete kivételével* tartozik, amely város, kikötő és kerület a magyar szent koronához csatolt külön testet képez, s melynek, mint ilyennek, külön autonómiájára és az erre vonatkozó törvény-

hozási és kormányzati viszonyaira nézve Magyarországi országgyűlése, a társországok országgyűlése és Fiume városa között, küldöttségi tárgyalások útján közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközrendszere.

A törvény eme rendelkezése alapján a három illetékes tényező megválasztotta küldöttségeit, s ezen tanácskozássra gyűltek össze (először 1869-ben, majd 1883-ban), de egyetértő megállapodásra nem jutottak. A lényegileg azonos magyar és fiumei állásponttal szemben a horvát kiküldöttek eltérő alapra helyezkedtek, s csak abba egyeztek bele, hogy *ideiglenesen* addig, amíg a törvény által megkívánt egyetértő megállapodás létrejön, Fiume város és kerülete a magyar kormány kezelésébe menjen át. Ehhez aztán úgy a magyar, (1870 márc. 15) mint a horvát (1870 júl. 20) országgyűlés hozzájárult. Az így létrejött ideiglenes megoldást nevezik *fiumei provizoriumnak*, amely az összhangzó magyar és fiumei álláspontnak felel meg, s ezt állandóan biztosítja, mert megváltoztatása csak az említett három tényező mindegyikének hozzájárulásával eszközölhető.

Az igazságügyi provizorium az Öfelsége 1870. július 28-iki legfelsőbb elhatározása alapján a m. kir. miniszterelnök, a m. kir. igazságügyminiszter és a horvát bán által egyetértőleg kiadott 1871. szeptember 14-iki rendeleten alapszik. Fiume provizorikus jogállása az érvényben maradt régi törvények és az új rendeletek szerint a következő:

Törvényhozás. A magyar törvények Fiuméra is kiterjednek. Ha a törvényhozás Fiume különleges vá-

viszonyaira való tekintettel szükségesnek tartja, fel-
 taltalmazást ad a kormánynak, hogy a törvényt Fiumé-
 ban a helyi viszonyok által igényelt eltéréssel lép-
 sesse életbe. Ilyen esetekben a kormány erre vonat-
 kozólag Fiumét is meg szokta hallgatni. — A magyar
 országgyűlésen Fiume is képviselve van, amennyiben
 kormányzója a főrendiháznak, képviselője a kép-
 viselőháznak tagja.

Kormányzat. A magyar kormány exponense
 Fiumében a kormányzó, akit a király a kormány elő-
 serjesztésére a miniszterelnök ellenjegyzése mellett
 nevez ki, s aki a magyar minisztériumtól vett utasí-
 tások értelmében jár el. A fiumei önkormányzat
 ellenőrzése is az ő feladata. (A főispán tisztét látja
 el.) A minisztérium a fiumei törvényhatósággal a kor-
 mányzó útján érintkezik.

Közigazgatás. A fiumei törvényhatóságnak köz-
 igazgatási szervezetét és hatáskörét a képviselőtestü-
 let közreműködésével a kormányzó által megállapí-
 tott, s a belügyminiszter által jóváhagyott *statutum*
 szabályozza. (1589/1872. B. M. sz. rend. *Közigazga-
 tási provizorium.*) E *statutum* esetleges módosítása is
 csak a képviselőtestület közreműködésével történ-
 hetik.

A törvényhatósági önkormányzat főszerve az 56
 tagból álló és hat évre választott *képviselőtestület*,
 amelynek a szintén hat évre választott polgármester
 (podesta) vezetése alatt működő városi tanács a
 végrehajtó közege. — Középfokú közigazgatási ható-
 ság a kormányzó elnöklete alatt működő *kormányzói*

tanács. (1901 : IX.) Hatásköre nagyban-egészben többi törvényhatóságok közigazgatási bizottságának hatáskörével azonos. Felebbezési fórum egyes önkormányzati határozatokkal szemben. Másodfokú határozatai részben felebbezhetetlenek, részben a miniszterhez felebbezhetők, részben a m. kir. közigazgatási bíróságnál panaszolhatók.

Bíráskodás. Elsőfokú bíróság a fiumei kir. törvényszék. Az egyes bíróság (járásbíróság) teendőit a törvényszék egyik bírója látja el. Másodfokú bíróság a budapesti kir. tábla, harmadfokú a m. kir. Curia. — Fiumében az alkotmányosság helyreállítása (1867) után is az osztrák polgári törvénykönyv maradt érvényben.

Fiume hivatalos nyelve úgy a kormányzatban mint a közigazgatásban és bíráskodásban az olasz. A felelbbviteli bíróságok határozataikhoz hiteles olasz fordítást is kötelesek mellékelni.

Fiume cimere: Sziklán álló, mindkét fejével balra néző kétfejű sas (az osztrák kétfejű sas két oldalra néz!), bal karmát fekvő korsón tartja, amelyből víz ömlik a szikla alja felé; a kétfejű sas fölött lengő kék szalagos, lebegő császári korona.

Fiume város és kerülete a magyar állam egyik törvényhatósága, s az 1886 : XXI. t.-c. is a törvényhatóságok között sorolja fel. Szervezete némi tekintetben eltér a rendes törvényhatósági szervezettől, éppen ebben nyilvánul meg Fiume adminisztratív különállása.

III. *A magyar-horvát tengerpart.* Fiume magyar

tengerpartjához csatlakozik a tengerpartnak a társországok területéhez tartozó része, amely tengerészeti szempontból ki van véve a társországok hatóságai alul, s közvetlen magyar hatóságnak van alárendelve. Kettős helyzetének megfelel a neve: *magyar-horvát tengerpart*. A régi Buccari kerület (Buccari, Portoré, Buccaricza stb.) és Fiume-Modrus megye még néhány községe tartozik hozzá.

Ez a terület eredetileg nem Horvátországhoz, hanem Dalmáciához tartozott, s Dalmácia elszakadása után is megmaradt magyar uralom alatt. Úgy jutott Horvátországhoz, hogy az 1647 : LVII. t.-c. zágrábmegyei tisztviselőkre bízta e terület igazgatását. Majd mint határőrvidék, katonai kormányzás alá került.

Mária Terézia 1777-ben Buccarit szabad révnek nyilvánította, s Horvátországhoz csatolta, de tengerészeti szempontból a fiumei kormányzónak rendelte alá. Az 1807 : XXVII. t.-c. alapján Buccari úgy a magyar, mint a horvát országgyűlésbe küldött követet, s így kapcsolata a magyar állammal szorosabb volt, mint a többi horvát területeké.

Az 1848 : XXVII. t.-c. Fiumét és Buccarit két külön törvényhatóságnak nyilvánítja, tehát Buccarit is közvetlen magyar fennhatóság alatt álló terület gyanánt kezeli. Az 1849-et követő abszolutizmus azonban Buccarit Fiumével együtt a társországokba kebelezi be, s Buccari az alkotmányosság visszaállítása után is Horvátország (Fiume-Modrus megye) kiegészítő része maradt. Tengerészeti ügyekben azon-

ban régi jogállásának megfelelőleg közvetlen magyar hatóság alá helyezettett.

Tengerészeti szempontból az egész tengerpart (a magyar és a magyar-horvát tengerpart) egységes kezelés alatt áll, s azonos elbánás alá esik. Kormányzója a fiumei kormányzó, aki éppen ezért a következő címet viseli: *Fiume és a magyar-horvát tengerpart kir. kormányzója*. Az ügyeket a m. kir. kereskedelmi miniszter utasításai szerint látja el.

Tengerészeti igazgatás szempontjából az egész tengerpart a *fiumei kir. tengerészeti hatóságnak* van alárendelve, melynek elnöke a kormányzó.

A tengerészeti jogszolgáltatást az egész tengerparton a *fiumei kir. törvényszék* végzi. De megjegyzendő, hogy a fiumei kir. törvényszék hatásköre a társországokhoz tartozó területre csupán csak tengerészeti jogi ügyekben terjed ki, a polgári és büntető jogszolgáltatás itt a társországok bíróságainak feladata. Bár a fiumei kir. törvényszék hivatalos nyelve az olasz, de tengerészeti jogi ügyekben a felek (szóban és írásban egyaránt) a horvát nyelvet is használhatják. Ilyen esetekben határozatait a bíróság a féllal hiteles horvát fordításban is közli.

IV. *Lobogó- és címerhasználat*. A Fiumében székelő hatóságok a magyar trikolorot alkalmazzák, még pedig a kormányzó és a tengerészeti hatóság a közép (egyesített) címerrel, a többi hatóságok a kis címerrel díszítve.

13. §. Az egykori hűbéres mellékországok.

Bosznia és Hercegovina.

Engel Christ: Geschichte des ung. Reiches und seiner Nebenländer. IV. Theile. Halle, 1797—1811. — *Madarassy:* Dissert. hist. criticae super quibusdam vetustioribus rerum Ung. capitibus. Pozsony, 1832. — *Fresne (Car. du Cange):* Illyricum vetus et novum, sive historia Dalm. Croat. Slav. Bosn. Serv. atque Bulgariae a primis temporibus ad nostram usque aetatem continuata per J. Szászki. Pozsony, 1746. — *Pray:* Com. hist. de Bosniae, Serv. ac Bulg. tum Valachiae ac Mold. et Bessarabiae cum R. Hung. nexu. Buda, 1839. — *Kállay Béni:* Szerbia és a forradalom kezdete. Öt cikk. Bpesti Szemle. V.—VII. 1874—75; *Ugyanő:* A szerbek története, 1780.—1815. Bpest, 1877. (M. Tud. Akad.) — *Ugyanő:* A szerb felkelés története. I.—II. (M. Tud. Akad.) 1909. Sajtó alá rendezte Thallóczy Lajos. — *Hodinka Antal:* A szerb fejedelemségek állapota és viszonya Magyarországhoz és Byzánczhoz a XII. század közepén. Magy. Tört. Tár. 1889. — *Ugyanő:* A szerb történelem forrásai és első kora. Magy. Tört. Tár. 1891.—92. — Magy. Tört. Emlékek. (M. Tud. Akad.) XXXIII. k. Magyarország melléktartományainak oklevéltára II. k. A Magyarország és Szerbia közötti összeköttetések oklevéltára. 1198.—1526. Bpest, 1907. (Thallóczy Lajos és Áldássy Antal.) — *Jireček Constantin Jos.:* Geschichte der Serben I.—II. és *ugyanő:* Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien I.—II. 1912. — *Ugyanő:* A bolgárok története. Nagybecskerek, 1889. (Ford. Mayer Rezső). — *Ugyanő:* Das Fürstenthum Bulgarien. Prága, 1891. — *Szatmáry György:* Bulgária. I.—II. Buda-pesti Szemle XV—XVI. 1877—78. — *Fejér:* Galiciae et Lodomeriae cum regno Hung. nexus. Buda, 1834. — — *Jondaurek:* Das Königreich Galizien und Lodomerien. 1884. — *Gebhardi:* Geschichte der Königreiche Galizien, Lodomerien und Roth-reussen.

Boszniát illetőleg: *Schimek:* Geschichte der Königreiche Bosnien und Rama. Wien, 1787. — *Roskiewicz:* Studien über Bosnien und die Hercegovina. Wien, 1868. — *Szatmáry György:* Bosnyákország. Bpesti Szemle. XIII. 1877. — *Szentkirályi Móric:* Elszász, Magyarország és Bosznia. Bud. Szemle. XVII. 1878. — *Asbóth János:* Bosznia és Hercegovina. 2. köt. Bpest, 1887. — *Gratz Gusztáv dr.:* Bosznia Kállay halála korában. Huszadik Század. X. 5. 1904. — *Thallóczy Lajos:* Tanulmányok a bosnyák bánság kezdetéről. Akad. Ért. a tört. tud. köréből. XX. 5. 1905. — *Eöttevényi Nagy Olivér:* Bosnien und die Herzegowina, ihre Annexion und das Rechtsleben daselbst. Berlin, 1911. — *Ugyanő:*

Die Scheriatgerichtsbarkeit in Bosnien und der Herzegowina. Leipzig, 1911. — *Ugyanő*: La nouvelle constitution de la Bosnie et de l'Herzégovine. Bruxelles, 1913. — *Királyfi Árpád dr.*: Bosznia szerepe kivándorlási politikánkban. Bpest, 1908. — *Ugyanő*: Az annektált tartományok népe. Bpesti Szemle 383. sz. 1908. — *Ugyanő*: Az állampolgári viszonyok Boszniában és Hercegovinában, (Különleny. a Jogállam VIII. évf. 6. füzetéből. Bpest, 1909.) — *Ugyanő*: A választójog és a tartományi illetőség Boszniában és Hercegovinában. Jogállam. 1910. — *Ugyanő*: A bosnyák-hercegovinai tartományi illetőség és következményei. Bpest, 1911. (Magy. Jogászegyl. Ért. Ujfolyam 21. füzet.) — *Tihanyi Lajos dr.*: Bosznia-Hercegovinát érintő viszonyaink jogi természete. Bpest, 1911. (Magy. Jogászegyl. Ért. Uj folyam 23. f.) — *Buza László dr.*: Bosznia és Hercegovina államjogi helyzete. Bpest, 1911. (Magyar Jogászegyleti Ért. Uj folyam 24. f.) — *Pál Alfréd dr.*: Bosznia és Hercegovina politikai szervezete. Bpest, 1913.

I. Az Árpádok korától a mohácsi vészig magyar fenhatóság alá tartozott több olyan ország, amelyek bár elismerték a magyar szent korona felsőségét, de a magyar államegységbe nem olvadtak be, s belkormányzati önállóságukat fentartották. Hűbéri jellegű alárendeltségük főképp abban nyilvánult, hogy évi adót kellett fizetniök, nemzeti fejedelmeiket a magyar király erősítette meg,² akinek zászlaja alá háború esetén csapatokat kellett állítaniok. — Ilyen hűbéres országok voltak: Ráma (Bosznia), Szerbia, Bulgária, Kumánia (ma Románia), Halics (Galicia) és Lodóméria. E hűbéres országok némely erősségeiben (a végvárakban) magyar kapitányok parancsoltak, akik a vár környékén is hatósági jogokat gyakoroltak. A közvetlen magyar parancsnokság alatt álló összefüggő területeket végvidéki bánságoknak, kapitányaiat bánoknak nevezték.

E területek a XV—XVI. században török uralom

² Ujlakyt I. Mátyás bosnyák királlyá nevezte ki.

alá jutottak, s a magyar korona hűbéri fenhatósága veszendőbe ment. Mikor pedig e területek keresztény lakossága a török uralom alul századok multával (1878) felszabadult, a magyar állam az ott kialakult nemzeti államokat független államoknak ismerte el.

Ósi jogán alapuló jogigényét azonban a magyar állam továbbra is fentartotta arra az esetre, ha a régi hűbéres országok területén létesült új államok felbomlanának, illetőleg területük egy része a jelenlegi államkapcsolatból kiválnék.

E jogfentartást juttatják kifejezésre:

1. A koronázási hitlevél 3. pontjának rendszerinti szövege: az ország mindama részei és tartományai, amelyek már visszaszerezettek, vagy Isten segéd-mével ezután fognak visszaszereztetni, az országhoz visszakapcsolandók.

2. A hűbéres országok nevei a magyar király nagy címében fel vannak sorolva. A királyt a következő nagy cím illeti meg: Magyar-, Horvát-, Szlavon-, Dalmát-, Halics-, Lodomér-, Ráma-, Szerb-, Kun- és Bolgárországok apostoli királya, Erdély nagyfejedelme, székelyek ispánja.

3. A hűbéres országok címerei és zászlói ünnepélyes alkalmakkor (koronázáskor) a király előtt vitetnek. A magyar korona országainak nagy címere a hűbéres országok címereit is magában foglalja, — de a nagy címer tűzetes meghatározása még nem történt meg.

4. A magyar király az ő apostoli kegyuri joga alapján a hajdan e területeken fennállott katolikus

püspökségek címére továbbra is nevez ki püspököket (címzetes püspökök). A nádorfehérvári címzetes és felszentelt püspök az 1885 : VII. t.-c. alapján továbbra is tagja maradt a főrendiháznak.

Galiciát és Bukovinát (a régi Kumánia egy részét) Lengyelország I. felosztásakor (1772), illetőleg azzal kapcsolatban Mária Terézia a *magyar szent korona jogcímén* szerezte vissza, de még sem Magyarország-hoz, hanem Ausztriához csatolta.

II. A berlini szerződés (1879 : VIII. t.-c.) 25. cikke alapján — a berlini kongresszuson (1878) résztvevő államok megbízásából, — Ausztria és Magyarország 1878-ban megszállották és pacifikálták Törökországnak a Magyarország déli határán fekvő két forrongó tartományát: Boszniát és Hercegovinát.

A nemzetközi mandatum alapján Ausztriával együtt végrehajtott megszállás után Bosznia és Hercegovina, — Magyarország régi hűbéres tartományai, — nem csatoltattak vissza Magyarországhoz, hanem Ausztria és Magyarország (1880 : VI. t.-c.) közös egyetértéssel az okkupált tartományok kormányzását és igazgatását a közös minisztériumra bízták, amelylyel szemben, a magyar kormány alkotmányos befolyása és felelőssége révén, a magyar parlament ellenőrzése is érvényesült. A török kormánnyal 1879 április 21-én kötött egyezmény³ szerint a török szultán szuverénitása a megszállott tartományok felett továbbra is elismertetett, de mint *nudum jus* csak

---

³ Rendeletek Tára 1879. 213. és köv. ll.

abban nyilvánult meg, hogy a közimákba a szultán nevét ezentul is befoglalták s ünnepélyes alkalmakkor a minaretekre a török zászlókat felvonták. — Az 1879 : LII. t.-c. szerint Bosznia és Hercegovina az osztrák-magyar közös vám és kereskedelmi területbe is beolvasztatott.

A közös minisztérium nevében a közös pénzügy-miniszter által kormányzott Bosznia és Hercegovina jogállásában 1908. évi október 5-én történt jelentős változás. E napon jelentek meg Őfelsége rendelkezései, amelyekkel köztudomásra hozza, hogy:

szuverén jogait Boszniára és Hercegovinára kiterjeszti (annexió);

a Habsburg-ház örökösödési rendjét ez országokban hatályba lépteti s hogy

Boszniának és Hercegovinának alkotmányos intézményeket engedélyez.

E nagy horderejű kijelentések a magyar közjog szempontjából a kérdések egész tömegét hagyják megoldatlanul.

a) Az államfő szuverénitása az ő államfői minőségének a következménye. Az államfőt a szuverénitás csak ebben a minőségben illeti meg. Őfelsége fizikai személyében azonban két közjogi személy (magyar király és osztrák császár), és így két szuverénitás találkozott. Melyiket terjesztette ki Őfelsége Boszniára: a magyar állam vagy az osztrák állam szuverénitását?

b) A Habsburg-ház trónöröklési rendje két, úgy alakilag, mint tartalmilag lényegesen eltérő jogszabá-

lyon nyugodott. Ausztriában a trónutód a házi törvények alapján, Magyarországon az 1723 : I. és II. törvénycikkek alapján örökölte a trónt. Az öröklésre jogosultak köre a magyar törvény értelmében sokkal szűkebb, mint az osztrák házi törvények szerint. Melyik öröklési rendet terjesztette ki az uralkodó az új tartományokra: a magyar vagy az osztrák öröklési rendet?

c) Ha Ausztria patrimoniális uralkodója engedélyezhetett is alkotmányos intézményeket, a magyar király a magyar közjog alapján ezt nem tehetette, mert Magyarországon az alkotmányos jogok forrása és engedélyezője nem a király, hanem a nemzet!

Az ilykép megoldatlanul hagyott, vagy a magyar közjog szempontjából helytelenül megoldott nehéz kérdések mellett közjogilag teljesen korrekt Öfelségének Bosznia és Hercegovina népéhez intézett manifestumának az a része, amely az annexió indoka gyanánt hivatkozik azokra az *ősi kötelékekre*, amelyek Öfelsége *dicső elődeit a magyar trónon e tartományokhoz fűzték*.

Az 1908 november 12-én e tárgyban beterjesztett magyar törvényjavaslat a megoldatlanul maradt kérdések némi tisztázását eredményezte volna.

A törvényjavaslat ugyanis tudomásul veszi, hogy az uralkodó e tartományoknak autonómiát akar biztosítani s így a létesítendő alkotmány alá a magyar közjog alapjait rakja le.

Ismétli az ősi kötelékekre való hivatkozást, s így leszögezi a magyar multtal való kapcsolatot.

Kifejezetten a magyar *pragmatica sanctio*ban, vagyis az 1723 : I. és II. t.-c.-ben foglalt trónöröklési rend hatályba léptetéséről beszél.

Sajnos, ez a javaslat nem vált törvénnyé.

De megjelent helyette Őfelségének 1910 február 17-én kelt legfelső elhatározása⁴ Bosznia és Hercegovina alkotmányos intézményeire vonatkozólag, s ennek keretében bocsátja ki Őfelsége

a tartományi önkormányzati szabályzatot;

a tartománygyűlési választási rendtartást;

a tartománygyűlési ügyrendet;

törvényt az egyletekről és törvényt a gyülekezési jogról

és törvényt a járási tanácsról.

E szerint az oktrojált karta-alkotmány szerint Bosznia és Hercegovina mint Magyarország és Ausztria közös tartománya (*condominium*) jelentkezik Őfelsége jogára alatt. Ezt a jogállapotot tükrözi vissza a 3.969/915. M. E. sz. kir. rendelet, amely Bosznia és Hercegovina címerét úgy a magyar, mint az osztrák középcímerbe beilleszti. Bosznia-Hercegovina címere: felhőkből kinyúló, könyökben hajlott kar, kezében kivont görbe szablyával.

A két tartomány területének állami hovatartozása nem lett megállapítva. Csak *egységes és külön közigazgatási területként* szerepelt. (Államterület nélküli közigazgatási terület!??)

---

⁴ 1.424/910. M E. sz. rend. (Rend. Közlöny, 1910. 1. füzet 1. és köv. II.)

A két tartomány népének állami hovatartozósága eldöntetlen maradt. Bosznia-Hercegovinában nem volt állampolgárság, csak tartományi illetőség. (Állampolgárság nélküli illetőség!??)

A tartományi szervezet felett hiányzott az állami főhatalom. (Állami kötelékbe nem tartozó tartomány!??)

Bosznia és Hercegovina ügyeinek intézése a tartományi kormány feladata volt. De a legfelső vezetés és irányítás a magyar és az osztrák állam közösügyi szerveinek lett fentartva. (Öfelsége, a delegációk és a közös minisztérium nevében eljáró közös pénzügyminiszter.)

Ez a megoldás nem lehetett végleges, csak ideiglenes, átmeneti. A végleges megoldásnak azonban a szerencsétlenül végződött háború után elébe vágott Bosznia és Hercegovina újbóli elvesztése.

14. §. A Duna és a Dunamedence vízügyi rendje.

Lers Vilmos: A Duna folyóra vonatkozó nemzetközi jog-állapot. Bpest, 1881. — *Hajnal Henrik:* A Duna nemzetközi szabályozásának története Bpest, 1924.

Nemzetközi folyamoknak nevezzük azokat a tengerrel hajózható összeköttetésben levő folyamokat, amelyek vagy több állam területét szelik át, vagy államok között határ gyanánt szolgálnak. A régi jog a nemzetközi folyamokat is a parti államok kiegészítő részeinek tekintette, amelyeken a parti államok területi felségjoga kizárólag érvényesült. A nemzetközi kereskedelem és forgalom megélénkülése azonban e téren több irányban a parti államok szuverénításának (persze szerződéses!) korlátozására vezetett.

Az 1814 május 30-iki párisi béke először a *Rajnára* vonatkozólag mondotta ki a szabad hajózás elvét. Az elv tartalmát, vagyis a belőle folyó konkretizált jogokat és kötelezettségeket a bécsi kongresszus zárójegyzőkönyve (1815 június 9) részletezi és fejti ki (108—116 art.), de azzal a fenntartással, hogy e szabályoknak az egyes folyamokra való alkalmazhatóságát az érdekelt államok között kötendő szerződések fogják megállapítani.

I. A Dunára vonatkozó szabályok a trianoni béke előtt.

A szabad hajózás elvét a *Dunára* és torkolataira az 1856-iki párisi békeszerződés terjesztette ki. Ennek foganatósítása és ellenőrzése céljából két bizottságot szervezett, és pedig egy *Európai Bizottságot*, amely a szerződést aláírt hatalmak⁵ egy-egy képviselőjéből, és egy állandó *Parti Bizottságot*, amely Ausztria-Magyarország, Bajorország, Würtemberg és Törökország egy-egy képviselőjéből állott. Az Európai Bizottság feladata volt két éven belül végrehajtani azokat a munkálatokat, amelyek Iszaksától lefelé a *Duna-torkolatokban* a hajózás akadályainak elhárítására szükségesek.⁶ A Parti Bizottság teendője pedig az volt, hogy a hajózási és folyamrendőri szabályokat

⁵ Poroszország, Ausztria-Magyarország, Franciaország, Nagybritánia, Oroszország, Szardínia, és Törökország. A berlini béke (1878) Románia képviselőjének is helyet biztosított a bizottságban.

⁶ A bizottság mandátuma később többször meghosszabbított (1871, 1878).

kidolgozza, a bécsi kongresszus szabályainak alkalmazását gátló akadályokat elhárítsa, a folyam egész mentén a szükséges munkálatokat elrendelje és végrehajtsa, s az Európai Bizottság feloszlása után a Dunatorkolatokra és a tengernek kapcsolatos részeire felügyeljen.

Jelentős lépést tett tovább a *Dunatorkolatokra* vonatkozólag az 1865-ben létrejött galaczi egyezmény, amely semlegesnek mondja ki az Európai Dunabizottság összes munkálatait és intézeteit, nemkülönben a munkálatokra felügyelő műszaki személyzetet. Vagyis mindezek a személyek és intézmények, úgy háború, mint béke idején kivétettek a parti államok területi felségjoga alul (területenkívüliség), háború esetén pedig mentesítettek a hadműveletektől (sérthetetlenség).

Az 1878-iki berlini szerződés a Dunatorkolatok semlegességét kiterjeszti egészen a *Vaskapuig*, vagyis a magyar határig. A Vaskaputól a torkolatokig az összes várak és erődítések lerombolandók s újak nem építhetők. A Dunán a Vaskaputól lefelé hadihajók nem járhatnak, kivéve a folyamrendőrségi és vámszolgálatra rendelt könnyű járműveket. A hatalmaknak a Dunatorkolatoknál levő állomáshajói csak Galaczig mehetnek fel. Az *Európai Dunabizottság* működése a Dunának csupán a *tengeri szakaszára (Galaczig)* korlátoztatott, amely szakaszon azonban tevékenységét a parti államoktól teljesen függetlenül gyakorolja.

A Vaskapunál levő zátonyok és akadályok el-

hárítására szükséges munkálatok végrehajtásával a berlini szerződés 57. cikke Ausztria-Magyarországot bízta meg, s megengedte, hogy e munkálatok költségeinek fedezésére már 1871-ben engedélyezett díjakat Ausztria-Magyarország szedhesse.

Az Ausztria és Magyarország között létrejött, s az 1888 : XXVI. t.c.-be becikkelyezett szerződéssel a szabályozási munkálatoknak az említett díjszedési jog igénybevételével leendő végrehajtását a magyar állam vállalta magára, s az említett törvény felhatalmazást is adott a kormánynak, hogy az aldunai Vaskapunál és az ottani zuhatagoknál levő hajózási akadályok elhárítására szükséges munkálatok a magyar államkincstár költségén hajtassanak végre. E célra az 1888 : XXVI. t.-c. kilenc millió forintot, az 1892 : XXXII. t.-c. további másfél millió forintot, az 1895 : XVI. t.-c. további 8,125.000 forintot szavazott meg.

A magyar állam ekkora pénzügyi erőfeszítése mellett a munkálatok elkészültek, s a hajózhatóvá tett Vaskapu 1896-ban, a millenáris ünnepségekkel kapcsolatban, a közforgalomnak átadatott.

II. A Dunára vonatkozó szabályok a trianoni béke óta.

A Dunára vonatkozó jogszabályokat lényegesen átalakítják a trianoni békeparancs 275—291. cikkei.

A 289. cikk kimondja, hogy az 1878-ki berlini szerződésben a Vaskapu szabályozási munkálatainak elvégzésére Ausztria-Magyarországnak adott és általa Magyarországra ruházott megbízás hatályát veszti. Magyarország kijelenti, hogy az általa itt létesített

felszerelésekre, épületekre és berendezésekre vonatkozó minden jogáról, igényéről és érdekéről lemond. (288. c.).

A 276. és a 278—282. cikkek megállapítják a folyam igazgatására vonatkozó ideiglenes szabályokat, amelyek azonban csak addig maradnak hatályban, míg *a szövetséges és társult hatalmak* (a világháborúbeli ellenségeink!) *által kijelölt hatalmak* a Dunára vonatkozólag végleges szabályzatot alkotnak (287. c.). A békeparancs 288. cikkében Magyarország *előre és láthatlanban kötelezte magát* ennek az ő hozzájárulásától függetlenül alkotandó szabályzatnak az elismerésére.

A szabályzat megalkotására egybehívott értekezleten Belgium, Franciaország, Nagybritannia, Görögország, Olaszország, Románia, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság és Cseh-Szlovákország képviselői vettek részt, de jelen voltak Németország, Ausztria, Bulgária és Magyarország képviselői is. Ez utóbbi négy hatalom képviselői a tanácskozások során felszólalhattak és észrevételeiket közölhették ugyan, de a szabályzat megállapításánál szavazatuk nem volt, s így bár a magyar érdekekben történt felszólalások egyes helyeken figyelembe is vétettek, a szabályzat rendelkezései sok esetben nem felelnek meg a magyar érdekeknek.

Így jött létre *a Dunára vonatkozó végleges szabályzat* (1921. július 23-iki párisi egyezmény), melyet a békeparancs 288. cikkében vállalt kötelezettség

alapján Magyarország kénytelen volt elfogadni s becikkelyezni (1923 : XIV. t.-c.).

a) *A Dunára vonatkozó általános határozatok.*⁷

A dunai hajózás a folyam egész hajózható vízfolyásán, azaz *Ulm és a Fekete-tenger között*, valamint az ezzel kapcsolatban nemzetközinek nyilvánított egész vízhálózaton a teljes egyenlőség alapján minden lobogó részére szabad és nyitva áll oly módon, hogy egyik hatalom polgárainak, javainak és lobogójának hátrányára sem szabad semmiféle megkülönböztetést tenni közöttük és magának a parti államnak vagy annak az államnak polgárai, javai és lobogója között, amelynek polgárai, javai és lobogója a legtöbb kedvezményt élvezik.

Az előbb említett, nemzetközinek nyilvánított vízhálózathoz tartoznak:

a *Morva és a Thaya* vízfolyásának az a része, amely Ausztria és Cseh-Szlovákország határát alkotja;

a *Dráva* Barcstól kezdve;

a *Tisza* a Szamos torkolatától kezdve;⁸

a *Maros* Aradtól kezdve;

⁷ Az 52. cikkben a Cseh-Szlovák állam kötelezi magát, hogy semmiféle katonai művet nem emel Pozsonytól délre, a Duna jobb partján fekvő részén.

⁸ Az egyezmény zárójegyzőkönyvének 2. cikke értelmében a Tiszának a Szamos torkolata és Tiszaújlak között fekvő részére vonatkozólag is a becikkelyezett szabályzat rendelkezései fognak alkalmazást nyerni, mihelyt a Nemzetközi Dunabizottság azt a részt hajózhatónak elismeri.

az oldalcsatornák vagy vízmedencék, amelyek akár az említett vízhálózat természettől fogva hajózható szakaszainak megkettőzésére vagy megjavítására, akár pedig arra szolgálnak, hogy ugyanazon víziutak egyikének természettől fogva hajózható két szakaszát összekössék.

A hajózás szabadságát és a lobogók közötti egyenlőséget két különböző bizottság biztosítja, és pedig az *Európai Dunabizottság* és a *Nemzetközi Dunabizottság*.

b) *Tengeri Duna.*

Az Európai Dunabizottság egyelőre Franciaország, Nagybritannia, Olaszország és Románia képviselőiből áll, minden hatalomra egy-egy kiküldöttet számítva. Mindazonáltal a bizottságban képviselt kormányok minden olyan európai államnak kérelmére, amely a jövőben igazolja, hogy a Duna torkolatainál elegendő tengeri és európai kereskedelmi érdekeltséggel bir, egyhangú határozattal megengedhetik, hogy a bizottságban képviseltesse magát.

Az Európai Bizottság azt a hatáskört gyakorolja, amely őt a háború előtt megillette. A Dunára és torkolataira vonatkozó nemzetközi szerződések és megállapodások által reá ruházott jogok, jogosítványok és mentességek változatlanul fennmaradnak. Az Európai Bizottság illetékessége a *tengeri Dunára* terjed ki, azaz a folyam torkolataitól kezdve addig a pontig (Brailáig), ahol a Nemzetközi Bizottság illetékessége kezdődik. A bizottság székhelye Galaczban marad.

c) *Folyami Duna.*

A Nemzetközi Bizottság a német parti államok két képviselőjéből, a többi összes parti államok egy-egy képviselőjéből és mindazoknak a nem parti államoknak egy-egy képviselőjéből áll, amelyek az Európai Dunabizottságban képviselve vannak, vagy abban a jövőben képviseltetik magukat.

A Nemzetközi Bizottság illetékessége a Dunának Ulm és Braila közötti részére és az ezzel kapcsolatban nemzetközinek nyilvánított vízhálózatra terjed ki. Ezen kívül más víziútra nem terjeszthető ki a Bizottság egyhangú hozzájárulása nélkül.

A Nemzetközi Bizottság a Dunának ama részén és azon a vízhálózaton, amely illetékessége alá tartozik, ügyel arra, hogy valamely államnak vagy több államnak semmiféle ténykedése se akadályozza a folyam szabad hajózását, hogy a közlekedés, valamint a kikötők használata, azok berendezései és felszerelése tekintetében az összes hatalmak polgárai, javai és lobogói teljesen egyenlő elbánásban részesüljenek és általában arra, hogy a Duna nemzetközinek nyilvánított hálózatának a szerződések által biztosított nemzetközi jellegén sérelem ne essék.

A parti államok által bemutatott javaslatok és tervek alapján a Nemzetközi Bizottság megállapítja azoknak a nagy javítási munkálatoknak általános tervezetét, amelyek a nemzetközi vízhálózat hajózhatóságának érdekében foganatosítandók és amelyeknek végrehajtása több évi időtartamra osztható be.

A vízhálózat fenntartási és javítási folyó mun-

kálatainak évenkénti tervezetét a fennhatósága alá tartozó területre vonatkozólag minden parti állam kidolgozza és közli a Bizottsággal, amely megállapítja, hogy ez a tervezet megfelel-e a hajózás követelményeinek és amennyiben célszerűnek találja, módosíthatja azt.

A Bizottság minden határozatában figyelemmel lesz a parti államok műszaki, gazdasági és pénzügyi érdekeire.

Az említett két tervezetben foglalt munkálatokat saját határaikon belül a parti államok hajtják végre. A Bizottság meggyőződést szerez a munkálatok végrehajtásáról és arról, hogy azok megegyeznek-e a reájuk vonatkozó megállapított tervezettel. Abban az esetben, ha valamelyik parti állam nem volna olyan helyzetben, hogy maga foganatosítsa azokat a munkálatokat, amelyek területi illetékessége alá tartoznak, köteles tűrni, hogy ezeket maga a Nemzetközi Bizottság a saját maga által megállapított feltételek mellett, s anélkül hajtassa végre, hogy a végrehajtással, — kivéve a vízhálózat határt alkotó részeit, — egy más államot bizhatna meg. Az érdekelt parti államok kötelesek az eset körülményeihez képest a Bizottságnak vagy a munkálatokat végrehajtó államnak a szóbanlevő munkálatok végrehajtásához szükséges mindenemű könnyítést megadni.

A parti államoknak jogukban áll saját határaikon belül a Nemzetközi Bizottság előzetes jóváhagyása nélkül oly munkálatokat foganatosítani, amelyek valamely *előre nem látott és sürgős körülmény*

következtében szükségeseeknek mutatkoznak. Mindazonáltal kötelesek lesznek összefoglaló ismertetés kíséretében a Bizottsággal haladéktalanul közölni azokat az okokat, amelyek ezeket a munkálatokat indokolták.

A parti államok közölni fogják a Nemzetközi Bizottsággal mindazoknak a munkálatoknak összefoglaló ismertetését, amelyeket *gazdasági fejlődésük érdekében* szükségeseeknek tartanak, nevezetesen az árvíz elleni védekezés munkálatait, továbbá azokat a munkálatokat, amelyek az öntözésre és a vízierők felhasználására vonatkoznak és amelyek saját határai-
kon belül eső vízi úton volnának végrehajtandók. A bizottság az ilyen munkálatokat csak annyiban tilthatja el, amennyiben azok természetüknél fogva a folyam hajózhatóságára nézve károsak volnának.

A *fenntartási folyó munkálatok* költségei az illető parti államokat terhelik. Mindamellet, ha a munkálatokat végrehajtó állam kimutatja, hogy a hajózó meder fenntartásából reá eső költségek tetemesen túlhaladják azt a mértéket, amit saját forgalmának szükségletei megkívánnának, kérheti a bizottságtól, hogy ezeket a költségeket közötte és a szóban levő munkálatok végrehajtásában közvetlenül érdekelt parti államok között méltányosan megosszák. Ebben az esetben a bizottság határozza meg minden állam hozzájárulási arányát és biztosítja ennek kiegyenlítését.

Amennyiben a Bizottság maga foganatosít valamely állam határain belül fenntartási munkálatokat,

a bizottság ettől az államtól kapja meg az őt terhelő költségek összegét.

Ami a tulajdonképeni *javítási munkálatokat* és a különös fontosságú javítási munkálatok fenntartására vonatkozó munkálatokat illeti, a bizottság azt az államot, amely azt foganatosítja, felhatalmazhatja, hogy költségeit hajózási illetékek szedése útján fedezze. Ha a bizottság maga hajtja végre az ebbe a csoportba tartozó munkálatokat, költségeit illetékek szedése útján fedezheti.

A Dunának határt alkotó részeire vonatkozólag a munkálatok végrehajtását és a költségek szétosztását az illető parti államok megegyezéssel fogják szabályozni. Megegyezés hiányában a Bizottság állapítja meg a szóban levő munkálatok végrehajtásának feltételeit és esetleg a végrehajtással kapcsolatos kiadások szétosztását.

Ha hajózási illetékek szedetnek, azokat mérsékelt díjszabással kell megállapítani. Ezek az illetékek soha sem állapíthatnak meg különböző elbánást sem a hajók lobogója, sem a személyek és árúk nemzetisége, sem a szállítmányok származása, rendeltetése vagy iránya alapján; semmi esetre sem hozhatnak jövedelmet a beszedő államnak vagy a Bizottságnak és nem tehetik szükségessé a rakomány részletes megvizsgálását, hacsak csempészet vagy kihágás gyanúja nem merül fel. Abban az esetben, ha a Nemzetközi Bizottság a munkálatok végrehajtását saját terhére vállalná, az érdekelt parti állam közbenjöttével fogja a költségeinek megfelelő illetékek összegét beszedni.

Az árúkra a parti államok által a Duna kikötőiben vagy partjain való berakodásuk vagy kirakodásuk alkalmából kivetett *vámokat, helyi adókat és egyéb illetékeket* a lobogóra való különbség nélkül és oly módon kell beszedni, hogy ez a hajózást semmiképen se korlátozza. A vámok nem lehetnek magasabbak azoknál, amelyeket az érdekelt állam ugyanazon természetű, származású és rendeltetésű árúk után a többi vámhatáron szed be.

A nemzetközi vízhálózaton létesített *kikötők és a nyilvános berakodási s kirakodási helyek* felszerelésükkel és berendezéseikkel együtt a hajózás számára hozzáférhetők és használhatók a lobogóra, származásra és rendeltetésre való különbség és anélkül, hogy az illetékes helyi hatóságok valamely hajót egy másiknak hátrányára elsőbbségi kedvezményben részesíthetnének, kivéve azokat a rendkívüli eseteket, amelyekben nyilvánvaló, hogy a pillanatnyi szükség és az ország érdekei eltérést parancsolnak. Ezekben az esetekben az elsőbbséget oly módon kell engedélyezni, hogy az a hajózás szabad gyakorlását tényleg ne korlátozza és a lobogók egyenlőségi elvén sérelmet ne ejtsen.

Ugyanezek a hatóságok ügyelnek arra, hogy a forgalom lebonyolításához szükséges összes műveletek, úgymint a berakodás, a kirakodás, a rakománykönnyítés, a beraktározás, az átrakodás stb. a lehető legkönnyebb és leggyorsabb módokat mellett olykép végeztessenek, hogy a hajózást semmiképen se korlátozzák.

A kikötőknek, valamint a nyilvános berakodási és kirakodási helyeknek használata méltányos és valamennyi lobogóra nézve egyenlő illetékek és díjak szedését vonhatja maga után; az illetékeknek és díjaknak a kikötők és berendezéseik létesítéséből, fenntartásából és üzeméből származó költségekkel arányban kell állaniuk. A díjszabás közzéteendő és a hajósok tudomására hozandó. A díjszabás csak azoknak a berendezéseknek és felszereléseknek tényleges használata esetében alkalmazandó, amelyekre nézve azt megállapították.

A parti államok nem akadályozhatják meg, hogy területükön az összes hajózási vállalatok a forgalmuk lebonyolításához nélkülözhetetlenül szükséges ügynökségeket fenntartsák, feltéve, hogy ezek az ország jogszabályait tiszteletben tartják.

Abban az esetben, ha a parti államok elhatároznak, hogy a kikötőkben, ahol az átrakodást szükségképpen vagy rendszerint foganatosítják, *szabad kikötőket vagy szabad területeket (zónákat)* létesítenek, az ezek használatára vonatkozó szabályokat közölniök kell a Nemzetközi Bizottsággal.

A különböző parti államok kikötői, valamint ugyanazon állam kikötői között az árúk és az utasok szállítása a Duna nemzetközinek nyilvánított hálózata, a teljes egyenlőség alapján, minden lobogó részére szabad. Mindazonáltal egy és ugyanazon állam kikötői között utasok, valamint belföldi vagy honosított árúk szállításának rendes, helyi szolgálata valamely idegen lobogó által csak a belföldi szabá-

lyoknak megfelelően és az érdekelt parti állam hatóságainak hozzájárulásával történhetik.

A hajók, tutajok, utasok és árúk *átmenő forgalma* a Duna nemzetközinek nyilvánított hálózatán szabad, történjék ez az átmenet akár közvetlenül, akár átrakodás vagy beraktározás útján. Egyedül az átmenet tényére alapított vám, vagy más különös illeték nem szedhető.

Ha a víziút mindkét partja ugyanahhoz az államhoz tartozik, az átmenő árukat vámzár, lakat vagy vámtisztviselők felügyelete alá lehet helyezni. Ha a víziút két állam között határt alkot, az átmenő hajók, tutajok és árúk mentesek minden vámvizsgálattól.

A Nemzetközi Bizottság a parti államok által bemutatandó javaslatok szellemében hajózási és rendőri szabályzatot fog kidolgozni, amely a lehetőséghez képest az illetékessége alá tartozó vízhálózat területére nézve egységes lesz. Minden állam saját területén törvényhozási vagy közigazgatási intézkedéssel életbe lépteti ezt a szabályzatot és a Nemzetközi Bizottságának biztosított ellenőrzési hatáskör fenntartásával köteles lesz azt alkalmazni. A hajózási és rendőri szabályzat végrehajtását a folyamok határt alkotó részeiben ugyanezzel a fenntartással a parti államok, meg egyezés hiányában pedig állami fennhatóságának korlátain belül minden parti állam maga fogja biztosítani.

A nemzetközinek nyilvánított vízhálózaton az általános rendészet gyakorlása a parti államokat illeti meg, amelyek a szabályzatokat közlik a Nemzetközi Bizottsággal abból a célból, hogy ennek módjában le-

gyen megállapítani, hogy rendelkezéseik a hajózás szabadságára nem károsak-e. Mindazok a járművek, melyeket a parti államok kizárólagosan folyamrendőri szolgálatra használnak, kötelesek *nemzeti lobogójuk mellett* megkülönböztető és egységes jelzést viselni. Nevüket, jelzésüket és számukat közölni kell a Nemzetközi Bizottsággal.⁹

Abból a célból, hogy feladatait teljesíthesse, a Nemzetközi Bizottság megszervezi mindazokat a közigazgatási, műszaki, egészségügyi és pénzügyi hivatalokat, amelyeket szükségeseknek tart. Ugyanez a bizottság nevezi ki és fizeti a személyzetet és állapítja meg a munkaköröket.

A bizottság központi székhelyén felállíthat különösen: 1. állandó főtitkárságot, 2. műszaki hivatalt, 3. hajózási hivatalt, 4. főszámvevői és illetékszedési ellenőrző hivatalt. Az állandó főtitkárság vezetőjét a Nemzetközi Bizottságban képviselt nem parti államok polgárai közül —, a hajózási hivatal vezetőjét a Nemzetközi Bizottságban nem képviselt európai államok polgárai közül kell választani. A hivatalvezetőknek alárendelt tisztviselőket elsősorban és lehetőleg egyenlő arányban a parti államok polgárai közül kell választani. Ez a személyzet nemzetközi; a

---

⁹ A magyar folyamrendészeti lobogót rendszeresítik az 1.760/925. és a 4.249/925. M. E. sz. rendeletek. (Fehér alapú lobogó, középen sötétkék színű, kötéllel körülfont két karú horgony, felette színes kivitelben a magyar szent koronával). A hajókisérleti lobogó a 4.248/925. M. E. sz. rendelettel megállapítva.

Nemzetközi Bizottság nevezi ki és fizeti és csak ő bocsáthatja el.

Minden parti állam a maga részéről megfelelő tisztviselőket jelöl ki azzal a kötelezettséggel, hogy ezek az állam határain belül képességeiket és jó szolgálataikat bocsássák a Nemzetközi Bizottság főtisztviselőinek rendelkezésére és megbízatásuk teljesítését megkönnyítsék.

A parti államok a Nemzetközi Bizottság tisztviselőinek minden szükséges könnyítést megadnak avégből, hogy a működésükkel járó cselekményeket elvégezthessék. A rendőri és vámvizsgálati alakszerűségek, amelyeknek magukat esetleg alá kell vetniök, oly módon foganatosítandók, hogy az működésük gyakorlását ne akadályozza.

A Nemzetközi Bizottságnak kellően igazolt tisztviselői a hajózási és a rendőri szabályzatba ütköző minden kihágást az illetékes helyi hatóságoknál feljelentenek, amelyek kötelesek a megfelelő megtorló intézkedéseket alkalmazni és a Nemzetközi Bizottsággal a panasz tárgyában tett intézkedéseiket közölni.

Minden parti állam megjelöli a Nemzetközi Bizottságnak azokat a hatóságokat, amelyek az említett kihágások ügyében elsőfokon és felebbvitel esetében ítélni hivatva vannak. E hatóságok, amelyeknek székhelye a folyam lehető legközelebbi szomszédságában lesz, szükség esetén ki fogják hallgatni a Nemzetközi Bizottságnak azt a tisztviselőjét, aki a kihágást feljelentette.

A dunai hajózással kapcsolatos peres ügyekben,

amelyek valamely parti állam bírósága elé kerülnek, a külföldiektől semmiféle perbeli biztosíték nem követelhető, sem nemzetiségük miatt, sem azon az alapon, hogy abban az államban, ahol a bíróság székel, lakóhelyük vagy tartózkodó helyük nincs, vagy hogy belföldön vagyonuk nincs. A kapitány vagy vezető az ellenük folyamatba tett eljárás miatt utazásuk folytatásában meg nem akadályozhatók, mihelyt letétbe helyezik azt az óvadékot, amelyet a per tárgyának megfelelőleg a bíró megállapít.

Abból a célból, hogy a Dunának Turn-Szeverin és Moldova közötti szakaszán, vagyis a Vaskapúnak és a zuhatagos szakasznak (katarakták) nevezett részén a hajózás feltételei fenntartassanak és megjavíttassanak, eltekintve azoktól a kisegítő hivataloktól, amelyek szükség esetében a szakasznak más pontjain is felállíthatók, a két szomszédos parti állam és a Nemzetközi Bizottság közös megegyezésével külön műszaki és közigazgatási hivatalokat kell szervezni, amelyeknek központi székhelye *Orsova* lesz. A hajókalauzok kivételével, akik minden nemzetbeli állampolgárok közül választhatók, e hivatalok személyzetét a két szomszédos parti állam jelöli és nevezi ki; e személyzet ugyanazon államok által kijelölt és a Nemzetközi Bizottság által megerősített hivatalvezetők vezetése alatt fog állani. E hivatalok javaslata alapján a Nemzetközi Bizottság megállapítja a szakasz hajózhatóságának fenntartására és megjavítására, valamint a szakasz igazgatására szükséges rendelkezéseket, továbbá az ezek által szükségelt illeté-

keket vagy esetleges más jövedelmi forrásokat, anélkül azonban, hogy ebből a Nemzetközi Bizottságban képviselt kormányok részére pénzügyi hozzájárulás kötelezettsége származhatnék. A Nemzetközi Bizottság ezeknek a hivataloknak rendelkezésére bocsátja a Magyarország által és az ő költségén létesített, de a trianoni békeparancs 288. cikkével tőle elvett felszereléseket, épületeket és berendezéseket.

Ha azok a természeti nehézségek, amelyek ezeknek a különös rendszabályoknak létesítését indokolták, megszűntek, a Nemzetközi Bizottság elhatározhatja azoknak hatályon kívül helyezését és a szakaszt a munkálatok és az illetékek tekintetében újból ama rendelkezések alá helyezheti, amelyek a folyamnak a két állam közt határt alkotó többi részeiben érvényesek.

A Nemzetközi Bizottság, ha szükségesnek találja, a Dunának és vízhálózatának más oly részein is, ahol a hajózás tekintetében ugyanilyen természeti nehézségek jelentkeznek, hasonló igazgatási rendszabályokat alkalmazhat és azokat az előző cikkben említett feltételek mellett ismét megszüntetheti.

A Nemzetközi Bizottság teljes ülésén hozott szabállyal maga állapítja meg munkálatainak rendjét. Az évi költségvetés megállapítása alkalmával meghatározza az általános igazgatási költségek fedezésére szolgáló jövedelmi forrásokat. *Allandó Végrehajtó Bizottságot* alakít, mely a székhelyen jelenlevő kiküldöttekből vagy helyetteseiből áll és amely köteles lesz a teljes ülés által elfogadott határozatok végrehajtását és a hivatalok helyes ügymenetét ellenőrizni.

A Bizottság elnöki tisztét minden küldöttség az képviselt államok betűsoros sorrendjében megállapított váltakozás szerint, hat havi időtartamon át látja el. A Bizottság csak tagjai $\frac{2}{3}$ részének jelenlétében hozhat érvényes határozatot, és pedig a jelenlevő tagok legalább $\frac{2}{3}$ részének szavazatával.

A Nemzetközi Bizottság székhelye az egyezmény életbelépésének napjától (1922. október 1.) számított öt évi időszakon át Pozsony. Ennek az időszaknak lejártával a Bizottság öt évenként maga állapítja meg, hogy a Duna mentén fekvő melyik város fog székhelyül szolgálni.

A Nemzetközi Bizottság úgy intézményeit, mint kiküldötteinek személyét illetőleg, az akkreditált diplomáciai ügyvivők részére béke és háború idejénv elismert kiváltságokat és mentességeket élvezi. Jogában áll hajójára és épületeire lobogót kitűzni, amelynek alakját és színeit maga állapítja meg.

Az egyezmény értelmezésére és alkalmazására vonatkozó minden kérdést a Nemzetközi Bizottság elé kell terjeszteni.

Minden állam, amely a Nemzetközi Bizottság valamely határozata ellen az illetékesség hiányára vagy az egyezmény megsértésére alapított indokokat hozna fel, azokat hat hónapon belül a Nemzetek Szövetsége által létesített különös bíróság elé terjesztheti. Minden más indok esetén a vitás kérdés rendezését célzó kérelem csak a területileg érdekelt állam vagy államok által terjeszthető elő.

Abban az esetben, ha valamely állam megtagadná

a Nemzetközi Bizottság által — az egyezménnyel részére biztosított hatáskörben — hozott határozat elismerését, a vitás kérdés az említett különös bíróság elé vihető.

III. A trianoni békeparancs vízügyi rendelkezései.

A trianoni békeparancs maga is kénytelen elismerni a „volt magyar királyság Duna medencéjének” vízrajzi egységét, s ennek folyományaként a következő rendelkezéseket teszi:

Ha az új határ megállapítása következtében valamely államban *a vízrendezés* (csatornázás, elárasztás, öntözés, lecsapolás vagy hasonló teendők) más állam területén végzett munkálatoktól függ, vagy ha valamely állam területén — a háborút megelőző szokás alapján — olyan vizeket vagy vizierőt használnak fel, amelynek eredete más állam területén van, egyéb rendelkezések hiányában az érdekelt államok között oly természetű megállapodást kell létesíteni, amely mindegyikük érdekeit és szerzett jogait biztosítja.

Ha valamely államban *helyi vagy magánszükségletekre* olyan villamosságot vagy vizeket használnak fel, amelynek eredete valamely új határ megállapítása folytán más állam területén van, egyéb rendelkezések hiányában az érdekelt államok között oly természetű megállapodást kell létesíteni, amely mindegyikük érdekeit és szerzett jogait biztosítja. Ennek a megállapodásnak létrejöttéig a központi villamosági állomások és a vízellátásra szolgáló berendezé-

sek az 1918. évi november hó 3-án érvényben volt feltételek és megállapodások szerint kötelesek a szállítást folytatni.

Megegyezés hiányában a Nemzetek Szövetségének Tanácsától kijelölt döntőbíró határoz.

A trianoni békeparancs 293. cikke elrendeli, hogy „*a volt magyar királyságnak Duna medencéjét — ide nem értve az Olt medencéjét — alkotó területre vonatkozólag*“ a fentebbi rendelkezések alkalmazása céljából, valamint az alább felsorolt jogosítványok gyakorlása végett, az említett területek felett állami fenhatóságot gyakorló államok közös érdekében, Állandó Vizügyi Műszaki Bizottság állíttassék fel.

E bizottság hatáskörére és működésére vonatkozó szabályzat a területileg érdekelt államok között Párisban 1923 május 27-én kötött egyezményvel megalkottatott, s Magyarország azt az 1925 : VII. t.-c.-be is iktatta.

A Dunai Állandó Vizügyi Műszaki Bizottság összeállítása. A bizottság a területileg érdekelt államoknak, úgymint: Ausztriának, Magyarországnak, Romániának, a Szerb-Horvát-Szlovén királyságnak és Csehszlovákiának egy-egy képviselőjéből, valamint a Nemzetek Szövetségének Tanácsa által öt évre kinevezett elnökből áll. Az elnök székhelyén titkárság állíttatik fel, amelynek tagjait a bizottság nevezi ki.

A bizottság feladata:

szorgalmazni a trianoni békeparancs vizügyi rendelkezései között előírt megállapodások kötését, fel-

ügyelni azoknak végrehajtására és sürgősség esetében biztosítani végrehajtásukat;

fenntartani és javítani különösen az erdőkihasználás és újbóli fásítás tekintetében „a vízügyi egységet”, valamint a vonatkozó szolgálatokat, így a vízmérő és az árvizjelző szolgálatot;

tanulmányozni a hajózással összefüggő kérdéseket, azok kivételével, amelyek a Nemzetközi Duna-bizottság hatáskörébe tartoznak, s amelyeket az említett bizottság elé kell terjeszteni;

különös figyelmet fordítani a halászat érdekeire; ezenkívül elvégezni minden olyan munkálatot és tanulmányt s létesíteni minden oly szolgálatot, amelyet az érdekelt államok egyhangú megállapodással rábízhatnak.

Az ügyeknek a bizottság elé vitele. Az Állandó Vízügyi Műszaki Bizottság csak azokat az ügyeket vizsgálja meg, amelyeket a kiküldöttek (az egyes államokat képviselő bizottsági tagok) vagy az elnök eléje terjesztenek.

A kiküldöttek tájékoztatás céljából a bizottság elé terjesztik a következő iratokat:

összefoglaló évi jelentést a bizottság hatáskörébe utalt vízmedencéknek, valamint általánosságban az egyes államokban már végrehajtott vagy csak tervezett olyan munkálatoknak műszaki állapotáról, amelyek valamely szomszédos állam vízrendjére érezhető befolyást gyakorolhatnak;

az érdekelt államok között kötött idevágó megállapodásokat;

a vízügyi rendre, az erdőkihasználásra, az újbóli fásításra, a halászatra vonatkozó törvényeket és szabályzatokat.

Az érdekelt államok megegyezésének hiányában, mindegyikük a bizottság elé vihet oly javaslatokat, amelyeknek tárgya megállapítani egyes meghatározott vízfolyás-szakaszokra nézve azokat az alapelveket, amelyek szerint kell elkészíteni azoknak a fontos munkálatoknak terveit, amelyek a jelenlegi vízügyi rend érezhető megváltoztatását eredményezhetik.

Belföldi munkálatok. Ami a valamelyik állam *saját területén* végrehajtandó munkálatokat illeti, ezeknek végrehajtását minden további alakszerűség nélkül meg lehet kezdeni, ha az elnök a hozzá intézett bejelentésétől számított három hónapi határidőn belül a javaslatot betérjesztő kiküldöttel nem közölt semmiféle észrevételt. Ellenkező esetben a bizottságnak a legrövidebb idő alatt, még pedig legkésőbb az első határidő leteltét követő négy hónapon belül véglegesen kell határoznia.

Külföldi intézkedések és munkálatok. Ha valamely állam azt kéri, hogy a vízügyi egység fentartása vagy javítása érdekében bizonyos munkálatok fogantossíttassanak, vagy bizonyos intézkedések tétessenek *egy más állam területén*, ez utóbbi állam a bizottság kedvező véleménye esetében az ellenzés jogos indokának hiányában köteles az érdekelt állammal való megegyezés útján, de anélkül, hogy a költségekben részesednie kellene, e munkálatok fogantatosítását, valamint az említett intézkedések elfogadását előmozdítani.

Vízmérő és árvízjelző szolgálat. Mindegyik állam megteszi a szükséges intézkedéseket a célból, hogy területén a vízműszaki szolgálat működését biztosítsa; ez a szolgálat gondoskodik a meteorológiai, vízmérő és árvízjelző megfigyelésekről.

A vízügyi rend fentartásához szükséges megfigyeléseket a bizottság által megállapítandó általános szabályok szerint kell összegyűjteni és közzétenni. Ezek a szabályok állapítják meg különösen a különböző államok vízműszaki szolgálatai között a megfigyeléseknek egymással való kicserélését.

A bizottság határozatai. A bizottság csak akkor határozatképes, ha az elnököt is beleértve legalább négy tagja jelen van. A bizottsági ülésen való részvételben akadályozott kiküldöttek magukat ideiglenes kiküldötttel helyettesíthetik, akiknek ugyanolyan szavazati joga van, mint a megjelenésben akadályozott tagnak. Abban az esetben, ha egyhangúság nem kívántatik meg, a határozatokat szavazattöbbséggel hozzák, anélkül, hogy az elnöknek döntő szavazata volna.

Az ülések helye. A bizottság rendes üléseit mindig abban a városban fogja tartani, amelyet a bizottság az előző rendes ülésen kijelölt. A rendkívüli ülések helyét az elnök jelöli ki.

A bizottság hivatalos nyelve a francia. Mindazonáltal a bizottsági tagok más nyelven is felszólalhatnak, ha gondoskodnak tolmács alkalmazásáról.

Kiváltságok és mentességek. Az elnök, a kiküldöttek és segédek, a titkárságnak és küldöttségeknek

tagjai és személyzete, hivatásuk gyakorlása közben mindegyik államban oly elbánásban részesülnek, mint az akkreditált diplomáciai képviselők vezetője, tagjai és személyzete.

Vitás ügyek rendezése. Abban az esetben, ha a bizottság határozatait vagy szavazategyenlőség következtében vita merülne fel, mindegyik szerződő állam a bizottságnak arra vonatkozó megállapítása után, hogy minden a békés összeegyeztetésre szolgáló esz-közt kimerített, az ügyet a Nemzetek Szövetsége elé viheti.

15. §. A magyar állam jelvényei.

Istváni: Magyarország s részeinek címerei. Bpest, 1870. — *Kmetz Károly dr.:* Elmelkedés a magyar nemzeti címer és lobogó jussáról. Bpest, 1903. — *Fejérpataky László:* Az Árpádok címerei (a Csánki D. szerkesztette „Árpád és az Árpádok” című munkában 341. és köv. l.) Bpest, 1908. — *Marczali Henrik:* A leg-régibb magyar címeréről. Archeol. Ért. Uj f. V. — *Illés József dr.:* A magyar címer és a királyi cím története 1804-től kezdve. Akad. Ért. a tört. tud. köréből. 1916. XXIV. 6. — *Dárday Dezső dr.:* Lobogó-ügyünk a tengeren. Fiume, 1908. — *Horváth Sándor:* A magyar állam címere és a kétfejű sas. Bpest, 1912. — *Csánki D.:* Az új magyar és úgynevezett közös címerekről. Századok. 1916. 1. sz. — *Wlassits Gyula br.:* Az ausztriai közjogi irodalom és Magyarország. Jäger, Tezner és a közös intézmények címere. Bpest, 1916. — *Nyári br.:* A heraldika alapvonalai. Bpest, 1886.

I. *A jelvények leírása.* Magyarországnak három címere van, és pedig a kis-, közép- (vagy egyesített) és a nagy-címer.

A kis címer. Hasított pajzsban jobbról vörössel és ezüstsrel hétszer vágott mező, balról vörös mezőben zöld hármashalomnak aranykoronás kiemelkedő köz-zépső részén ezüst, talpas kettős-kereszt. — A paj-zson a magyar szent korona nyugszik. A pajzsot vagy

jobbról és balról egy-egy lebegő fehérruhás angyal tartja, vagy pedig jobbról cserfa-, balról olajág övezi.

A címer jobb oldalán előforduló négy ezüst szalag (már Pannonia jelvénye) Verböczy szerint az ország négy főfolyóját jelképezi. A baloldali dombok a hagyomány szerint az ország három főhegységének, az apostoli kettős kereszt a koronás király apostoli követségének jelvényei. A címerpajzs feletti szent korona az egységes magyar állam és államhatalom szimbóluma.

Az állami közép (egyesített) címer. Nagy pajzs, ráhelyezett közép-pajzssal. A közép-pajzson Magyarország kis címere, melyet jobbról fenn: Dalmácia, balról fenn: Horvátország, jobbról lenn: Szlavonia és balról lenn: Erdély címere vesznek körül. Szlavonia és Erdély címerei közé beékelve jobbról Bosznia és Hercegovina, balról Fiume címere van elhelyezve. A nagy pajzson a magyar szent korona nyugszik. A középcímer nagy pajzsát is lebegő fehérruhás angyalok tartják, vagy cserfa- és olajág övezi. (3.970/1915. M. E. sz. rend.). Az egyesített címer látható a Budapesti Közlöny című hivatalos lapon.

Kisebb egyesített címer. Az 1916 : XV. t.-c. a magyar-osztrák közös intézmények használatára kivételesen a magyar szent korona összes országainak olyan *egyesített* címerét állapítja meg, amely Magyarország címerét és abba alul beékelve a horvát címet tartalmazza. A törvény kiemeli, hogy ez esetben a horvát címer Horvát-, Szlavon- és Dalmátországot egységesen jelképezi.

Allami nagy címer. A magyar szent korona országai igény- és emlékcímereit is magában foglaló nagy címernek hivatalos megállapítása későbbi időpontra lett elhalasztva. A budapesti kir. magyar Pázmány Péter tudományegyetem kiadványain látható nagy címerben az egyetem címerébe foglalt régi magyar címer (kettős kereszt) körül helyezkednek el Horvátország, Dalmácia, Szlavónia, Galícia, Lodomeria, Bosznia, Szerbia, Kumánia és Bulgária címerei.

A magyar állam színei (nemzeti színek) a címerben előforduló piros, fehér, zöld. A nemzeti lobogó a nemzeti színeket és az ország címerét viseli. 1921 : XLIX. t.-c. 3. §.

A magyar állampecsét a magyar szent korona országainak pajzstartó angyalokkal ábrázolt egyesített címerét tünteti fel, a közép-pajzson a legfelső uralkodóház címerpajzsával, mint szív-pajzssal.¹⁰

A legfelső uralkodóház címerpajzsa kétszer hasított pajzs, középső vörös mezejében ezüst pólya (az ausztriai ház címere); jobbról koronás vörös oroslán (Habsburg címer); balról vörös harántpólyában három ezüst sas (Lotharingia címere).

II. *Közhatóságok címerhasználata.* Az 1848 : XXI. t.-c. kötelezőleg előírja, hogy középületeknél és közintézeteknél minden nyilvános ünnep alkalmával a nemzeti lobogó és az ország címere használtassék. Ilyen nyilvános, azaz nemzeti ünnepek gyanánt tekin-

---

¹⁰ A pecsét ünnepélyes vagy különleges fontosságú okmányokon mint függő pecsét, más okmányokon egyszerű lenyomással alkalmaztatik.

tendők a 4.642/1898. B. M. sz. rend. alapján: Szent István napja (augusztus 20.), az 1848-iki törvények szentesítésének napja (április 11.), a mindenkori király születésnapja és a törvényhozás által a jövőben netalán kijelölendő nemzeti ünnepek. Az 1924 : XIV. t.-c. szerint minden év május hónapjának utolsó vasárnapja nemzeti ünnep a világháború hősi halottainak emlékére.

A 3.518/1925. B. M. sz. rend. a kormányzó születése napjának és nevenapjának megünneplése céljából elrendeli, hogy ezeken a napokon a hatósági épületekre a nemzeti lobogó kitűzessék, továbbá, hogy a tisztviselők és alkalmazottak kizárólag az ünnepélyek tartamára a szolgálat alul mentesíttessenek.¹¹

A minisztériumok közül azok, melyeknek hatásköre a társországoakra is kiterjedt: az egyesített címet, — a többi minisztériumok a kis címet használták. A közép- és alsóhatóságok a *szorosán vett anyaország területén* a kis címet használták, még akkor is, ha az 1868 : XXX. t.-c. által egységesnek nyilvánított ügykörben működtek. A társországok területén működött ilyen hatóságok ellenben a közép (egyesített) címet használták.

Az 1907 : XXVII. t.-c. 17. §. szerint minden népiskolában, — tekintet nélkül arra, hogy milyen jellegű, — úgy a főbejárat fölött, mint megfelelő helyen a tantermekben Magyarország (kis) címere helyezendő el, nemzeti ünnepeken pedig az épületen a

¹¹ Március 15-ike (27.919/1922. vkm.) és október 6-ika (9.964/1923. vkm.) iskolai ünnepek.

magyar nemzeti címeres zászló kitűzendő. E jelvényeken kívül csak a törvényhatóság és a község címérének alkalmazása van megengedve.

A magyar tengeri kereskedelmi hajók a koronás kis címerrel díszített magyar nemzeti lobogót tartoznak viselni. A lobogó szélessége úgy aránylik hosszához, mint kettő a háromhoz. Árbócszalagot, vagy a lobogóban valamely különös jelvényt használni nem szabad. (18.397/921. M. E. sz. rend.)

III. *Az ország címérének magánosok által való használata.* (1883 : XVIII.) Magánosok, magánjellegű testületek és vállalatok az ország kis-, vagy közép-címerét csak az esetben használhatják, ha erre a miniszterelnöktől engedélyt nyertek.¹²

Ilyen engedélyt csak az nyerhet, aki igazolja, hogy erkölcsileg kifogástalan, politikai jogainak teljes élvezetében van, üzlete pedig olyan terjedelmű, vagy üzletének tárgyai oly kiváló minőségűek, hogy az ország címere használhatásának engedélyezését megérdemli. A folyamodvány a törvényhatóság első tisztviselőjéhez nyújtandó be, aki az említett feltételek fennforgását szükség esetén megfelelő módon kipuhatolja, s azután a kérvényt indokolt javaslattal a belügyminiszter (a társországokban a bán) útján a miniszterelnök elé terjeszti. A címer tervezete, hogy miként és hol óhajtja azt a kérvényező használni, szintén

---

¹² A közép-címer használatát magánosok és magánjellegű testületek részére a miniszterelnök az ország megcsonkítása óta is engedélyezi. Az engedély díjának felemeléséről az 1921 : XXXVIII. és az 1923 : XXVII. t.-c. rendelkeznek.

felterjesztendő. — Hitel- és pénzügyintézetek a címerhasználatára való engedélyt csak törvény által nyerhetnek.

Akik az állam egyedárúságának tárgyait képező cikkeket illetékes hatósági engedély mellett árulnak, például dohánytőzsérek stb., az illetékes úton nyert erre vonatkozó engedély alapján az állam egyedárúságainak tárgyaira vonatkozó címtábláikon ezen címereket is használhatják. Hasonlóképpen használhatják azok is, akik a magyar kir. udvari címet elnyerték.

A politikai jogok felfüggesztésére, vagy hivatalvesztésre szóló jogerős bírói ítélet a címerek használhatására vonatkozó engedély érvényét megszünteti. A miniszterelnök továbbá jogosult az engedélyt visszavonni, ha az engedélyes olyan körülmények közé jut, amelyek között a kérdéses engedély nem lett volna megadható.

A magyar címernek zászlókon való használata nem képezi engedélyezés tárgyát. 10.259/1900. B. M. sz. rend.

IV. Hazai egyleteknek idegen állam címerének, színeinek vagy jelvényeinek használata nem engedték meg, de a magyar államban élő nemzetiségek a történelmi hagyományaik és népszokásaik alapján tényleg kialakult nemzetiségi színeiket, amennyiben azok valamely idegen állam jelvényeivel nem azonosak, nyilvános helyeken és alkalmakkor akadálytalanul használhatják, ha ugyanott és ugyanakkor a magyar nemzeti színeket legalább is egyenlő mértékben szintén alkalmazzák. (8200—1914. B. M. rend.)

V. Az állam jelvényei büntetőjogi védelemben részesülnek.

Kihágást követ el:

aki olyan zászlót, címert vagy jelvényt tűz ki, vagy nyilvánosan használ, árul vagy másként terjeszt, amelynek kitűzését vagy használatát miniszteri rendelet tiltja azon okból, mert az állam és törvényes intézményei iránt ellenséges irányzatok jelzéséül szolgál (1879 : XL. t.-c. 36. §.);

aki az ország vagy a társországok nyilvánosan kitűzött címerét vagy zászlóját, úgyszintén, aki a polgári vagy katonai hatóságok által, ezen minőségük jelvényéül nyilvánosan használt zászlót vagy címert meggyalázó szándékból bemocskolja, megrongálja vagy leszakítja (1879 : XL. t.-c. 37. §.);

aki a magyar korona országai egyesített, vagy az ország külön címerét szándékosan elferdítve használja, illetőleg alkalmazza, úgyszintén az, aki ezt a címert vagy nemzeti lobogót az állam méltóságát sértő módon használja, illetőleg alkalmazza (20.345/908. B .M. sz. rend.);

aki a magyar állami címerek valamelyikét az 1883 : XVIII. t.-c.-be ütköző módon (pl. miniszterelnöki engedély nélkül) használja (1883 : XVIII. t.-c. 9. §.).

Vétség miatt büntetik azt, aki a magyar állam vagy nemzet ellen meggyalázó kifejezést használ, vagy *ily cselekményt követ el.* (1921 : III. t.-c. 8. §.) Az állam jelvényeit meggyalázó cselekmény is ez alá a rendelkezés alá esik

16. §. Csonkamagyarország a multban és a jelenben.

Buday László: A megcsonkított Magyarország. Bpest, 1921. — Geöcze Sarolta: Az ezeréves ország. Bpest, 1920. — Egyed István dr.: Népszavazást! Jogtud. Közl. 1920. febr. 1. — A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuillyben 1920. január-március havában. (Kiadja a m. kir. külügym.) Bpest, 1920—21. I., II., III. A., III. B. — Magyar Statisztikai Évkönyv. Új folyam. XXVII—XXX. Bpest, 1925. — Dr. Alkér stb.: A magyar békeszerződés és a becikkelyező törvény szövege és magyarázata. Bpest, 1921.

I. A magyar szent korona országainak területét a természet egységesnek és oszthatatlannak alkotta. Pártos szenvedély és a balsors nem egyszer tépte ugyan már darabokra az országot, de a természet tényezőinek megcsufolást nem tűrő ereje mindig győzedelmeskedett, s mindig helyreállította az egységet.

Felsőmagyarország büszkesége: a tizenhat szepesi város a XV. század elején (1412.) lengyel kézre kerülve, kivált a szent korona testéből. Hosszú évszázadokon át idegen uralkodott azon a földön, amelyet a Kárpátok vízválasztójának alkotója örök időkre a Duna—Tisza-medence államának területéhez csatolt. Végre mégis szétpattantak a természetellenes kapcsolatok, s mikor Lengyelország első felosztásakor (1772.) a 360 év előtt elszakított országrész ismét visszakerült, „szeretetét az ország és a nemzet iránt egész épségében hozta vissza”.¹³

A Kálmán királyunk győzedelmes fegyverei által meghódított Fiume, — kontinentális fekvésű hazánknek a tengerre nyíló egyetlen kapuja, — a XIV. szá-

¹³ Szalay László: Magyarország története. II. k. 350. l.

zad utolsó évében (1399.) az osztrák hercegek hűbér-
 úri hatósága alá jutott. Közel négy évszázadig senyve-
 dett a városka — természetes hátterétől és mögöttes
 országrészétől mesterségesen elválasztva — jelenték-
 telenségben és szegénységben, míg végre Mária Teré-
 zia királynőnk éles szeme észrevette, hogy Fiumének
 Magyarországra, Magyarországnak pedig Fiumére
 van szüksége, s hogy egyik a másik gazdasági fellen-
 dülésének nélkülözhetetlen előfeltétele. A Fiumét
 Magyarországhoz visszacsatoló 1776. és 1779-iki ki-
 rályi oklevelek ezt a földrajzi fekvésen alapuló gaz-
 dasági szükségszerűséget ismerték el, s juttatták jo-
 gaihoz.

Mátyás királynak (1463.), illetőleg utódának,
 II. Ulászlónak uralkodása idején (1491.) osztrák ura-
 lom alá került Nyugat-Magyarországnak néhány vá-
 rosa és erőssége, s másfél századon át tartott ez az
 állapot. De 1647-ben mégis csak helyreállott az egy-
 ség, s nyugati határaink német nyelvű, de magyar
 lelkű lakossága ismét abban az államalakulatban he-
 lyezkedett el, amelyhez gazdasági érdekei és mély
 gyökeret vert hazafias érzelmei immár egy évezredes
 mult elszakíthatatlan kapcsával fűzik.

A mohácsi vész (1526.) után három részre bomlik
 az ország. Keleten az önálló Erdély. Középen török
 hódoltság. Nyugaton a magyar királyság néven sze-
 replő osztrák járom. Századok mulnak ismét, míg el-
 jön a feltámadás. Megszűnik a török uralom és
 1691-ben Erdély visszatér a szent koronához, amely-
 től az írigy sors és egyesek vakmerősége elszakította.

(Lipót-diploma). 1718-ban végleg kivonúl a török hazánk földjéről. Ismét együtt van a szent korona egész területe.

A dicsőséges szabadságharcot követő (1849.) abszolutizmus négy részre darabolja hazánkat: Magyarországot, Erdélyt, a horvát-szlavon kapcsolt részeket. s a temesi bánság és szerb vajdaságot külön-külön testekként kebelezi be az osztrák öszsbirodalomba. De rövid 19 év újra bebizonyítja, hogy amit a természet egységesnek alkotott, azt emberi fondorkodás szét nem tagolhatja. 1868-ban újra előttünk áll az egységes Magyarország.

II. Most ismét megnehezült az idők járása feletünk. A négy éves világháború után — melynek vívatarában a magyar nemzet életrevalóságának és életképességének annyi fényes bizonyítékát szolgáltatva, — forradalmi mozgalmak törtek ki, amelyeknek következtében ellenségeink megint darabokra tépték hazánk testét. Északon, keleten, délen és nyugaton idegen államok tartják megszállva területeinket. Erdély, a régi Partiummal és határos magyar területekkel, román uralom alatt sínylődik; Felsőmagyarországon a csehek önkénykednek; a Bácskában, Bánságban és a Társországokban a szerbek parancsolnak; Fiume is elszakadt¹⁴ s még Nyugatmagyarországot is ajándékba kapta a világ sorsát intéző hatalmaktól az a Németausztria, amelyért a magyarság négy évszáza-

---

¹⁴ Először a délszláv államba kebelezetett be, majd (1920. olasz-szerb rapallói egyezmény) önálló állam lett, végül (1924) olasz fenhatóság alá került.

don át annyit vérzett. Nagymagyarország 325.411 km² területéből Csonkamagyarországnak 93.010 km² maradt.

Elszakítottak Magyarországtól 29 magyar és 8 horvát vármegyét egészen, 24 magyar vármegyét részben. Mindössze tíz érintetlen vármegyénk maradt.¹⁵ A csonka vármegyék¹⁶ közül pedig 16 vármegye megmaradt területét az 1923 : XXXV. t.-c. 11. §-a ideiglenesen 7 vármegyévé vonta össze.¹⁷

A békeparancs 27. cikke írja körül Csonkamagyarország új határait. Az így megjelölt határoknak a helyszínén való kitűzése a határrendező bizottságok feladatává tétetett, s a 29. cikk rendelkezése szerint e bizottságok hatásköre teljes mértékben kiterjedt nemcsak a „helyszínén megállapítandó vonal” néven megjelölt határvonalrészek megállapítására, hanem *ezek felülvizsgálására is*, ha valamelyik érdekelt ál-

---

¹⁵ Békés, Borsod, Fejér, Hajdú, Heves, Jász-Nagykún-Szolnok, Pest, Somogy, Tolna, Veszprém.

¹⁶ A 24 csonka vármegye régi területének megmaradt százaléka: Szaboics 98.5, Csongrád 94.6, Győr 94.4, Csanád 85.7, Zala 81.4, Baranya 77.6, Vas 59.9, Nógrád 57.2, Sopron 57.1, Abaúj-Torna 51.9, Komárom 51.3, Esztergom 49.4, Moson 45.3, Szatmár 28.4, Zemplén 28.3, Bihar 26, Hont 18, Bácsbodrog 17.5, Bereg 12.1, Gömör-Kishont 7.4, Arad 4.6, Torontál 2.6, Pozsony 1.1, Ung 0.5.

¹⁷ 1. Győr, Moson és Pozsony; 2. Komárom és Esztergom; 3. Nógrád és Hont; 4. Borsod és Gömör-Kishont; 5. Szatmár (Ugocsa) és Bereg; 6. Szabolcs és Ung; 7. Csanád, Arad és Torontál. — Ugocsa megye nevét tévedésből vette fel a törvény a csonka vármegyék közé. Ugyanis Ugocsa területéből semmi se maradt magyar kézen. A tévedés azzal magyarázható, hogy a törvény előkészítésekor az új határok még nem voltak mindenütt pontosan megvonva).

lam kérelmére azt a bizottság helyénvalónak találja. A bizottságok ugyane cikkben még azt a további útast is kapták, hogy a lehetőség szerint vegyék figyelembe a közigazgatási határokat és a helyi gazdasági érdekeket is.

Sőt abban a kísérőlevélben, melyet a szövetséges és társult hatalmak a magyar békedelegáció előterjesztésére adott válaszukhoz (1920 május 6) csatoltak, a szövetséges és társult hatalmak *sajnálattal* elismerik azt is, hogy a középeurópai néprajzi viszonyok folytán az új politikai határok nem eshettek össze a néprajzi határokkal, s hogy ennek folytán a magyar népesség egyes gócainak egy más állam szuverénitása alá kellett kerülnie, — s e nyilvánvaló sérelem ellensúlyozására közölték, hogy a határrendező bizottságok fel vannak hatalmazva arra is, hogy amennyiben határmegállapítás közben a békeparancs rendelkezéseit valahol igazságtalannak találnák, az igazságtalanság orvoslásáról a Nemzetek Szövetségének Tanácsa útján gondoskodjanak.

A határrendező bizottságok mindezek dacára anélkül fejezték be munkájukat (1922 szeptember), hogy a határ megállapításánál Magyarországnak akár csak a legkiáltóbb sérelmeit is orvosolták volna. Az igaz, hogy a békeparancs és a kísérőlevél értelmében vett határkiigazítással Magyarország trianoni nyomorúságán úgy se lehetett volna segíteni.

Elszakították Magyarország területének 71.5%-át, és pedig a természeti kincsekben leggazdagabb területeket. Jóformán csak az alföldünk maradt meg, jö-

vönket az egyoldalú agrár állammá való visszafejlődés irányában determinálva.

Elszakították népességünk 63.6%-át,¹⁸ és ebből annyi fajmagyart, mint Csonkamagyarország összes megmaradt lakosságának csaknem fele. És pedig éppen azt a magyarságot szakították el tőlünk, amelyekben — közel a sokszor fenyegetett határokhoz és nemzetiségek közé ékelve — az államias érzés és az államfentartó képességek évszázadok veszélyei között a legnagyobb mértékben fejlődtek ki.

A 27 törvényhatósági joggal felruházott város közül elszakítottak 16-ot,¹⁹ a 114 rendezett tanácsú város közül nyolcvanatot, a magyar kulturának — ezeréves kulturmunka árán megteremtett gócpontjait.²⁰

Megfosztottak természetes határainktól, s teljesen lefegyverezve, a körülöttünk levő állig felfegyverzett és ellenséges érületű népek kihívó önkényének és kizsákmányoló politikájának martalékaul engedtek át.

A társországoknak és Fiuménak elszakítása következtében pedig elvesztettük a tengerhez, — a világkereskedelem országútjához — való kijárást is.

¹⁸ A tőlünk elszakított és Cseh-Szlovákországhoz csatolt kárpátalji ruténeknek a trianoni békeparancs 48. cikke autonómiát biztosított, de — bár a kísérőlevél ezt a rendelkezést a Nemzetek Szövetségének védelme alá helyezte — a trianoni békeparancs érinthetlenségét legerősebben hangzó Cseh-Szlovák állam ma sem engedi az autonómia megvalósulását.

¹⁹ Arad, Fiume, Kassa, Kolozsvár, Komárom, Marosvásárhely, Nagyvárad, Pancsova, Pozsony, Selmec-Bélabánya, Szabadka, Szatmárnémeti, Temesvár, Ujvidék, Versec és Zombor.

²⁰ Ezenkívül elvesztettük a társországok 17 városát.

Ennek katasztrófális következményeit csak részben ellensúlyozza a békeparancs 294. cikke, amely *engedélyezi* Magyarország részére az adriai tengerhez a szabad hozzájutást, s e végből biztosítja az átmenet szabadságát az elszakított területeken és kikötőkön át. Az átmenet szabadsága kiterjed a postára, távíróra és távbeszélőre is. — A biztosított jog gyakorlásának feltételeit, a vasuti vonalak, kikötők és szabad területek használásának módját, úgyszintén a nemzetközi szolgálatokat és díjszabásokat az érdekelt államok vagy igazgatások között létesítendő külön egyezmények állapítják meg.

Hazánk megcsonkított teste ellenséges népek fojtogató gyűrűjétől és zsákmánybiztosító szövetségétől körülzárva vergődik az igazságot mellőző új nemzetközi jogrend formáinak béklyójában.

És Magyarország jövője még sem kétséges!

Különös jelentőséggel bír, hogy az Északamerikai Egyesült Államok törvényhozása a trianoni békeszerződés ratifikálásához nem járult hozzá, s külön békeszerződést kötött Magyarországgal. (1921 : XLVIII. t.-c.) Ebben a békeszerződésben az Unió semmi kötelezettséget sem vállalt a trianoni békeparancs területi rendelkezései, s az azzal kapcsolatos rendelkezések tekintetében.

Bár Csonkamagyarország nemzetgyűlése „*tekintettel a kényszerhelyzetre, amely Magyarországra nézve a világháború szerencsétlen kimenetele folytán előállott*”, — elfogadta és az 1921. évi XXXIII. t.-c.-be is cikkelyezte a hazánk területét megcsonkító tria-

noni békeparancsot, de a Kárpátok övezte Duna medencének föld- és vízrajza, s a magyar nemzet államalkotó és államfentartó képességéről és erejéről tanuskodó ezer éves történetünk gyászos és fényes lapjainak váltakozása hangos szóval hirdetik:

El fog jönni az idő, — csakúgy, mint hajdan is eljött — amikor ismét egységes lesz a természet által egységesnek alkotott haza. Amikor újra visszatérnek Szent István koronájához a most idegen járom alá kényszerített magyar területek, melyeket gyászmagyarok vakmerő hazaárulása és a világot vezető hatalmak bámulatos rövidlátása ideiglenesen elszakítottak.

A folyamat már meg is indult!

Elsőnek az elszakított Sopron város és környéke tért vissza a magyar államegységbe. Az elszakított országrészek közül egyedül itt engedték meg²¹ a wilsoni jelszónak, a népek önrendelkezési jogának népszavazás útján való érvényesülését, s természetes, hogy az 1921 december 14. és 15-én megtartott népszavazás a magyar állam iránti hűség és ragaszkodás megnyilvánulására adott alkalmat. Ennek emlékét a nemzetgyűlés kegyeletos szavakkal örökíti meg az 1922 : XXIX. t.-c.-ben:

„A soproni népszavazási terület lakossága, amidőn válságos időkben az állami hovatartozás iránti hajlandósága próbára tétetett, a megtartott népszavazáson nyelvi és faji különbség nélkül az ezeréves ma-

²¹ A Magyarország és Ausztria között e tárgyban Olaszország közbenjárására 1921 okt. 11-én létrejött velencei egyezményt az ántánt nagyköveti konferenciája 1921 okt. 28-án jóváhagyta.

gyar államhoz való tántoríthatatlan hűségéről tett bizonyosságot. A hűséges ragaszkodás e megnyilatkozása a magyar haza minden fiában megerősítette a boldogabb jövő bekövetkezésébe és az isteni igazság örök diadalába vetett reménységet. — Midőn a törvényhozás a soproni népszavazási terület lakosainak államhűségét, melyről mindenkor meg volt győződve, szeretetével viszonozza, a népszavazás emlékét a következőkben örökíti meg: 1. §. A soproni népszavazási terület lakosságának a magyar állam iránt tanúsított tántoríthatatlan hűségét örök emlékezetül törvénybe iktatja. — 2. §. Elhatározza, hogy a népszavazás emlékének megörökítésére Sopron sz. kir. város területén e történelmi esemény jelentőségéhez méltó emlékmű állíttassék fel. — 3. §. Sopron sz. kir. város címere a „civitas fidelissima” jeligével egészítetik ki.

III. RÉSZ.

A N É P.

17. §. Népeség, állampolgárság.

Ekmayer: Az indigenatus Magyarországon. Jogt Közl. 1867. — *Suhayda János:* A honosításról és külföldiekről. Pest, 1867. — *Stoerk:* a berlini Gegenwart című lapban: A magyar indigenatusról megjelent cikke, közölve a Magyar Igazságügy 21. k.-ben 1884. — *Szántó Mihály:* Nemzetközi magánjog. Budapest 1892. — *Ferdinandy Géza dr.:* Az állampolgárságról. Bpest 1894. — *Balogh Arthur:* Tanulmányok az alkotmánypolitika köréből. Négy értekezés. Az egyiknek címe: Nép, nemzet, nemzeti-ség. Bpest 1896. — *Barabási Kun József:* Nép, nemzet, nemzeti-ség. Bpest, 1908. — *Doleschall Alfréd dr.:* A honosság a büntető jogban. Bpest, 1901. — *Berényi Sándor és Tarján Nándor dr.:* A magyar állampolgárság megszerzése és elvesztése. Bpest, 1905. — *Királyfi Árpád dr.:* A magyar állampolgárság kizárólagossága. Bpest, 1913 — *Egyed István dr.:* Békeszerződés és állampolgárság. (Békejog és békegazdaság. 1921. nov. és 1922. nov.). — *Szent Istvány Béla dr.:* Az állampolgárság nemzetközi szabályozása. Magyar Jogi Szemle 1922. V.

Meg kell különböztetni a jogi népeséget a tényleges népeségtől. Jogi népeség alatt értjük az állampolgárok összeségét, tekintet nélkül arra, hogy az állam területén tartózkodnak-e, vagy azon kívül. *Tényleges népeség alatt értjük az állam területén tartózkodókat, tekintet nélkül arra, hogy polgárai-e az államnak, vagy idegen állampolgárok.* A közjog főképp a jogi népeséget, a statisztika inkább a tényleges népeséget veszi alapul. Magyarország tényle-

ges népessége 1910-ben 20,886.487 lélekből állott, kik közül 20,496.664 magyar állampolgár, 10,050.575 magyar anyanyelvű, s 11,990.562 beszél magyarul. Csonkamagyarország tényleges népessége az 1920-iki népszámlálás adatai szerint 7,987.204 lélek. — 3,332.952 magyar anyanyelvű magyar állampolgár került idegen uralom alá.

Az állammá szervezett népet nemzetnek nevezük, vagyis nemzet a nép (a tömeg) a maga közhatalmi szervezetében. Az állam és a nemzet tehát szinonim fogalmak. Az *állam* szót inkább akkor használjuk, ha a fogalmat a maga elvontságában akarjuk kifejezni, anélkül, hogy a fogalom valamelyik elemére súlyt helyeznénk; *nemzetről* pedig akkor szoktunk beszélni, amikor az állam fogalma annak népi alkat-eleme felé fordítva lebeg szemeink előtt.¹ Az állam elvont fogalma hidegen hagy. Ebben az elvont fogalomban a népi oldal az az élő realitás, amihez vonzódunk, ami érzelmileg is megkap. A különbség tehát éppen nem jogfogalmi.

A nemzetben persze a király is benne van. A népet a közhatalmi szervezet emeli nemzetté, már pedig ennek a közhatalmi szervezetnek az egyik eleme, a csúcspontja a király. Nem lehet tehát a nemzettel a királyt, mint rajta kívül állót szembeállítani.²

¹ Csak ily értelemben vehető a magyar állam és magyar nemzet paralell felemlítése az 1921: III. t.-c. 7. és 8. §§-aiban.

² Tomcsányi Móríczt azt mondja, hogy ezzel a felfogással logikai ellenmondásba kell keverednem. „Mert ha a nép a polgárok tömege, a nemzet pedig a polgárok tömege a maga közhatalmi szervezetében, s ha másfelől a király is

A nemzeten (államon) belül jelentkező faji és nyelvi kisebbségeket *nemzetiségeknek*, vagy újabban *nemzeti kisebbségeknek* nevezzük.

Az állam hatalma kiterjed az ő külföldön tartózkodó polgáraitra is, de meg a területén lakó idege-
nekre is. Előbbi esetben *az állampolgári viszony*,
utóbbi esetben *a területi felségjog* adja meg a hata-
lom jogalapját.

Magyar állampolgár Magyarország területéről ki
nem utasítható, s megbüntetés végett idegen államnak
ki nem adható. A magyar állam jogrendjével, — sőt
általában a kulturnépek jogrendjével — merőben
ellenkezik a trianoni békeszerződésnek az a rendel-
kezése, mely arra kötelezi a magyar kormányt, hogy
a Szövetséges és Társult Hatalmaknak megbüntetés
végett kiszolgáltassa azokat a magyar állampolgá-
rokat, akiket a Szövetséges és Társult Hatalmak a
háború törvényeivel és szokásaival ellenkező cselek-
mények elkövetésével vádolnak, s akiknek kiadatá-
sát ezek a hatalmak azon célból kérik, hogy őket

---

benne van a nemzetben, mint ahogy a cikkíró állítja, **úgy a ki-
rály is a polgárok közé tartozik**; ez pedig nem áll, a király
államjogilag a polgárok felett áll, a polgárok a királynak alatt-
valói." (Jogtud. Közlöny, 1926. 9. sz. 78. l.) — Én nem látok itt
logikai ellenmondást. Igenis a király a polgárok közé tartozik.
Ő az első polgár. „A legelső magyar ember a király.” A polgá-
rok közül államszervi minőségében emelkedik ki, akinek mint
ilyennek, — mint az állam szervének — valóban mind alatt-
valói vagyunk. A király kvalitatíve éppen olyan államszerv, —
csak kvantitatíve több, — mint a miniszter, vagy a szolgabíró,
akiknek, mint állami szerveknek szintén alája vagyunk ren-
delve. Ez az államszervi minőség, s az ebből folyó felérendelt-
ség nem fosztja meg **polgár** jellegétől sem a szolgabírót, sem
a minisztert, sem a királyt.

katonai bíróságaik elé állítsák. (157. c.) A jogelvekbe ütköző eme brutális rendelkezést a szövetséges és társult hatalmak nem is merték érvényesíteni.

Sem az állam területéről való kiutasításnak, sem megbüntetés céljából való kiadatásnak nem tekinthető az 1921 : XL. t.-c. ama *kivételes* rendelkezése, mely szerint az igazságügyminiszter határozatlan időre elhalaszthatja, vagy félbeszakíthatja az úgynevezett tanácsköztársasággal kapcsolatos büntett vagy vétség miatt elítéltek büntetésének végrehajtását és az ily elítélteket az orosz tanácsköztársaságnak átadhatja, amennyiben ezt a minisztérium az Oroszországban visszatartott magyar hadifoglyok hazatérésének lehetővé tétele érdekében feltétlenül szükségesnek tartja. — Itt csupán a büntetés végrehajtásának kivételes elhalasztásáról, vagy felfüggesztéséről van szó, amely azonban hatályát veszti, ha az orosz tanácsköztársaságnak átadott elítélt Oroszország területét bármikor elhagyja.

18. §. A magyar állampolgárság megszerzése és elvesztése.

A magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről az 1879 : L. t.-c. rendelkezik, s alapelvül mondja ki, hogy a magyar korona összes országaiban az állampolgárság egy és ugyanaz. Az idevonatkozó törvényhozás tehát egységes, de a törvényt az anyaország területén a belügyminiszter, a társországok területén a bán hajtotta végre.

A) A magyar állampolgárság megszerzése.

A magyar állampolgárság a következő módokon szereztetik meg: 1. leszármazás, 2. törvényesítés, 3. házasság, 4. honosítás által.

I. *Leszármazás* által megszerzik a magyar állampolgárságot a magyar állampolgár törvényes gyermekei és magyar állampolgárnő törvénytelen gyermekei, mindkét esetben akkor is, ha a születés helye külföldön van (*jus sanguinis*). Mindaddig, míg idegen honosságuk be nem bizonyíttatik, magyar állampolgároknak (*vélelmezett* honosok) tekintendők: a) akik a magyar korona országai területén születtek;³ b) akik e területen mint lelencek találtattak és neveltettek (*jus soli*).

II. *Törvényesítés* által megszerzik a magyar állampolgárságot a magyar állampolgároknak külföldi nőtől született törvénytelen gyermekei.

III. *Házasság* által megszerzi a magyar állampolgárságot az a külföldi nő, aki magyar állampolgárhoz megy férjhez, s megtartja akkor is, ha özvegységre jutott, férjétől bíróilag elválasztatott, vagy házassága felbontatott.

IV. *Honosítás* által megszerzi a magyar állampolgárságot az a külföldi, aki *honosító okiratot*, vagy *honosítási oklevelet* nyer, s a magyar állampolgári esküt vagy fogadalmat leteszi. A honosított férfi által szerzett magyar állampolgárság kiterjed nevére és atyai hatalom alatt levő kiskorú gyermekeire is.

---

³ Lásd trianoni békeparancs 57. cikkét is.

Honosítási okiratot csak az a külföldi nyerhet, aki:

a) rendelkezési képességgel bír, vagy ennek hiányát törvényes képviselőjének beleegyezése pótolja;

b) valamely belföldi község kötelékébe fel van véve, illetőleg felvétele a község által kilátásba helyeztetett.⁴

c) belföldön öt év óta megszakítás nélkül lakik;

d) kifogástalan magaviseletű;

e) bír annyi vagyonnal, vagy olyan keresetforrással, amelyből magát és családját eltarthatja;

f) az adózók lajstromába öt év óta be van vezetve.

Oly külföldi honosításánál, kit magyar állampolgár örökbe fogadott, a c), e), f) pontok feltételei elengedhetők, ha az örökbefogadó az e) és f) pontok feltételeinek megfelel. (1878 : L. 8. §.)

A 44.967/1920. B. M. a törvényt úgy értelmezi, hogy a belügyminiszter a honosítási kérelmet akkor is elutasíthatja, ha folyamodó a törvényben felsorolt összes megkívánt kellékekkel rendelkezik. Vagyis a folyamodónak nincs *jogigénye* ahhoz, hogy honosíttassék.

A honosítás ünnepélyesebb módja a *királyi oklevél* által való honosítás. A minisztérium javaslatba

⁴ A 44.967/920. B. M. szerint a község kötelessége az állampolgárságért folyamodók egyéniségének és személyi viszonyainak s nemzeti szempontból való megbízhatóságuknak gondos megvizsgálása, mielőtt a községi illetőség megadását kilátásba helyezné.

hozhatja Ófelségénél azon külföldiek honosítását, kik a magyar korona országai irányában rendkívüli és kitűnő érdemeket szereztek és vagy belföldön laknak, vagy *kijelentik, hogy itt letelepedni fognak*. Ezekről sem a községi kötelékbe való felvétel kilátásba helyezése, sem az ötévi belföldön való tartózkodás, sem ezen időre az adózók lajstromába történt bevezetés nem kívántatik meg. Ha az ilyképen honosított valamely belföldi község kötelékébe való felvételért még nem folyamodott, községi illetősége egyelőre Budapesten lesz.

Poroszországgal (1864)⁵, Ausztriával (1870)⁶ és Szerbiával (1882 : XXX. 2. c.) Magyarország olyan külön szerződést kötött, mely szerint a szerződő államok egymás állampolgárait csak az esetben honosítják, ha azok előbbi államuk kötelékéből elbocsáttattak.

Honosítási eljárás. A magyar állampolgárság megszerzése végett a kellőleg felszerelt folyamodvány azon törvényhatóság első tisztviselőjéhez nyújtandó be, amelynek területén folyamodó *lakik*. E hatóság a folyamodványt és mellékleteit megvizsgálja,⁷ esetleg folyamodót a hiányzó okiratok pótlására utasítja,

⁵ 48.240/1887. B. M.

⁶ 6.988/1884. B. M.

⁷ A 44.967/920. B. M. sz. rend. szerint különös figyelem fordítandó a nem kívánatos elemek honosításának megakadályozására, s hogy csak oly külföldiek nyerhessék el a magyar állampolgárságot, akiknek nemzeti szempontból való megbízhatóságához kétség nem fér és akiknek előélete és egyénisége biztosítékot nyújt arra, hogy honosításuk esetére a magyar államnak — a nemzeti és hazafias eszmekörbe beilleszkedni tudó és termékeny munkát végző — tagjaivá lesznek.

majd az iratokat indokolt véleménye kíséretében a belügyminiszterhez, illetőleg ha a folyamodó a társországok területén lakik, a bánhoz felterjeszti. Ezek a hatóságok határoznak a honosítás tárgyában, s ha a kérelemnek helyt adnak, honosítási okiratot állítanak ki, s minden egyes esetet kellő nyilvántartás végett a miniszterelnök tudomására hoznak.

A honosítási okirat a felterjesztést tevő hatósághoz küldetik vissza, amely a folyamodót az eskü (fogadalom) letétele napjának meghatározása mellett tudósítja. — Az eskü a törvényhatóság első tisztviselője előtt teendő le, még pedig az eziránti idézés kézbesítésétől számítandó egy év alatt. Ellenkező esetben a honosítási okirat hatályát veszti. Kiskorúak önálló honosítása esetén 14 éves fiúgyermek és 12 éves leánygyermek már bocsátható az állampolgári eskü letételére. (1880. július 14-iki minisztertanácsi határozat). Az eskü letételének napja a honosítási okiraton feljegyzendő, s ezen okirat a honosítottnak átadandó. A honosított az eskü letételének napjától kezdve magyar állampolgár.

B) *A magyar állampolgárság elvesztése.*

Az a magyar állampolgár, aki egyszersmind más állam polgára, mindaddig magyar állampolgárnak tekintendő, míg magyar állampolgárságát a magyar törvény értelmében el nem veszti (36. §.)⁸

Megszűnik a magyar állampolgárság: 1. elbo-

---

⁸ Ettől eltérőleg a trianoni békeparancs 213. cikke.

csátás, 2. hatósági határozat, 3. távollét, 4. törvényesítés és 5. házasság által.

1. *Elbocsátás* tárgyában béke idején a belügy-miniszter (a társországok területén levő községek kötelékébe tartozókra nézve a bán), háború idején a minisztérium előterjesztésére Öfelsége határoz. Az elbocsátás iránti folyamodvány azon törvényhatóság első tisztviselőjének nyújtandó be, melynek területén a folyamodó *községi illetőséggel* bír. Az eljárás ugyanaz, mint a honosítási kérvénynél. Az elbocsátó határozat a szükséges nyilvántartás végett esetről-esetre a miniszterelnök tudomására hozandó.

A hadsereg (tartalék, póttartalék) kötelékébe tartozó egyének a magyar állam kötelékéből csak az esetben bocsáthatók el, ha a honvédelmi miniszter az elbocsátást a katonai érdekek szempontjából nem kifogásolja. *Tényleges szolgálati kötelezettség alatt* álló egyén, — hacsak nem teljesen árva, — a hadsereg kötelékéből csak akkor bocsátható el, ha az állam kötelékéből szüleivel együtt bocsáttatik el. *Mozgósítás és a háború tartama alatt* a fegyveres erőhöz tartozók a fegyveres erő kötelékéből csak Öfelsége engedélyével bocsáthatók el. (1912: XXX. t.-c. 62. §.) Azok a védkötelezettségben nem álló, de az alul végleg fel nem mentett egyének, akik 17. életévüket betöltötték, csak az esetben bocsáthatók el a magyar állam kötelékéből, ha az illető törvényhatóság bizonyítványával igazolják, hogy elbocsátásukat nem azért kérik, hogy a védkötelezettségtől meneküljenek.

Egyébként *béke idején* a magyar állam kötelékéből való elbocsátás *meg nem tagadható* attól, aki kimutatja, hogy:

a) rendelkezési képességgel bír, vagy hogy kérelméhez atyja beleegyezését adta, illetőleg gyámjának beleegyezését a gyámhatóság jóváhagyta;

b) állami és községi adóval hátralékban nincs;

c) nem áll a magyar korona országai területén büntető vizsgálat alatt, vagy oly büntető ítélet ellene nem hozatott, amely még végrehajtva nincs. (24. §.)

Az elbocsátás kiterjed az elbocsátott férfi nevére és atyai hatalom alatt levő, de védkötelezettségben nem álló kiskorú gyermekeire is, ha ezek vele együtt kivándorolnak.

Az elbocsátó okirat kézbesítése napjától a magyar állampolgárság elvesztését vonja maga után, de az elbocsátás érvénytelenné válik, ha az elbocsátó okirat kinyerése után a kiköltözésig az elbocsátott adóhátralékba jut, vagy büntető vizsgálat alá kerül, vagy ellene büntető ítélet hozatik, — vagy enélkül is, ha az *elbocsátott az elbocsátási okirat kézbesítésétől számítandó egy év alatt ki nem költözik.*

2. *Hatósági határozattal* a belügyminiszter, illetőleg a horvát bán kimondhatják az állampolgárság megszűnését azon magyar állampolgárookra nézve, akik engedélyük nélkül más állam szolgálatába állottak, ha felszólításukra ezen szolgálatból ki nem lépnek. Ilyen értelmű határozatok a szükséges nyilván-
tartás végett a miniszterelnök tudomására hozandók.

3. *Távollét* által az veszíti el magyar állam-

polgárságát, aki a magyar kormány megbízása nélkül 10 évig megszakítás nélkül a magyar korona területének határán kívül tartózkodik. A távollét ideje azon naptól számítandó, melyen az illető a magyar korona területét elhagyta, vagy ha útlevéllal távozott, amely napon útlevele lejárt. Aki belföldi igazolvánnyal vagy vándorkönyvvvel tartózkodik külföldön, annál a távollét ideje ezen okmányok érvényességének vagy meghosszabbított érvényességének lejárataától kezdődik. (18.469/1883. B. M.) Kiskorúak távollét által nem veszítik el magyar állampolgárságukat; a távollét rájuk nézve csak nagykorúságtól kezdődik.

A távollét folytonossága megszakíttatik az által, ha az eltávozott, magyar állampolgárságának fenntartását az előbbi lakhelye szerint illetékes törvényhatóságnak bejelenti, vagy újabb útlevelet szerez, vagy valamely magyar konzuli hivataltól tartózkodási jegyet nyer, vagy valamely magyar konzuli község anyakönyvébe beiratik.

A távollétet a gyakorlat megszakítotttnak tekintik, ha magyar hatóságokhoz intézett olyan nyilatkozat vagy kérelem által is, amelynek természetéből folyik, hogy a nyilatkozó vagy kérvényező magyar állampolgár akar maradni; nemkülönben magyar hatóságoknak olyan határozata által, mely a távollevő magyar állampolgárságának elismerésén alapul. Megszakítja például a távollét folytonosságát községi illetőség bizonyítvány kivétele (30.465/1890. B. M.); — magyar honosság vagy községi illetőség megállapítása iránt hivatalból tett intézkedés (2.863/1890. B. M.)

— a népfelkelés vagy állításkötelesek lajstromába való felvétel (10.340/1891. B. M. — 16.869/1891. H. M.); — hadmentességi díj lerovása, vagy e szempontból való nyilvántartás (92.429/1890. B. M. 12.047/1899. B. M.); — (az adófizetés ténye egymagában a távollét folytonosságát nem szakítja meg 7.685/1891. B. M. — 92.429/1890. B. M.); — főrendiházi meghívó levél kiállítása (12.384/1891. B. M.). — Az atya távollétének folytonosságát megszakítja, ha kiskorú fia magyar hatóság felhívása folytán az illető belföldi község javára felel meg hadkötelezettségének (61.930/1890. B. M.), vagy a népfelkelő kötelesek között összeíratik (27.056/1895. B. M.).

A magyar állampolgárságnak távollét által való elvesztése kiterjed a távollevő apa vagy férj vele élő nejére és atyai hatalom alatt álló vele levő kiskorú gyermekeire.

Az Amerikai Egyesült-Államokkal Magyarország olyan szerződést kötött, mely szerint azok a magyar állampolgárok, akik öt éven keresztül az Egyesült-Államok területén tartózkodnak s ott állampolgárságot szereznek, ez által a magyar állampolgárságot elvesztik, (1871 : XLIII. t.-c.)

4. *Törvényesítés által elvesztik a magyar állampolgárságot azok a gyermekek, kik külföldi természetes atyjuk hazájának törvényei értelmében törvényesítették, kivéve, ha ezen törvényesítés által atyjuk állampolgárságát el nem nyerték, s törvényesítésük után is a magyar korona országainak területén laknak.*

5. *Házasság által elveszti magyar állampolgárságát az a nő, aki nem magyar állampolgárhoz megy férjhez. De ha házasságát az illetékes bíróság érvénytelennek nyilvánítja, ezzel magyar állampolgárságát visszanyeri.*

C) *Visszahonosítás.*

1. Akik magyar állampolgárságukat elvesztették, s a magyar állampolgárok közé leendő visszavételükért folyamodnak, a honosításról szóló szabályok alá esnek, mégis a következő eltérésekkel:

1. Aki elbocsátás, vagy távollét által veszttette el magyar állampolgárságát *s más állampolgárságot nem szerzett*, a magyar állampolgárok közé *visszavehető* akkor is, *ha a magyar korona országai területére lakni vissza nem tért*, s ez esetben előbbi községi illetőségét nyeri vissza.

2. Aki elbocsátás, vagy távollét által veszttette el magyar állampolgárságát, *s a szent korona területére visszatérvén*, valamely belföldi község kötelékébe felvétetik, illetőleg ezen felvétel részére kilátásba helyeztetik, folyamodása folytán a magyar állampolgárok közé *visszaveendő*.

3. Az a nő, aki férjének elbocsátása, távolléte, vagy külföldivel kötött házassága folytán veszttette el magyar állampolgárságát, ha férjétől bíróilag elválasztatik, házassága feloldatik, vagy özvegységre jut, s a magyar korona országai területén valamely község kötelékébe felvétetik, vagy ezen felvétel kilátásba helyeztetik, folyamodása folytán *visszaveendő* a magyar állampolgárok közé.

4. Aki törvényes atyja elbocsátása, vagy távolléte által, mint kiskorú, vesztette el magyar állampolgárságát, atyja halála után, vagy miután új hazája törvényei szerint elérte nagykorúságát, s mindkét esetben a magyar korona országai területén valamely község kötelékébe felvétetett, illetve ezen felvétel kilátásba helyeztetett, folyamodása folytán, amelyhez, ha kiskorú, gyámja hozzájárulása szükséges, a magyar állampolgárok közé *visszaveendő*.

A visszahonosítási kérvényt azon törvényhatóság első tisztviselőjéhez kell benyújtani, melynek területéhez az a község tartozik, mely község kötelékébe a kérvényező felvétetett, illetőleg felvétele kilátásba helyeztetett.

II. A hazába tömegesen visszatelepülők irányában — tekintet nélkül arra, hogy maguk, vagy elődeik mikor vándoroltak ki, — a visszahonosításról szóló rendelkezések a következő módosításokkal alkalmazhatnák:

1. A tömegesen visszatelepülők községi illetőségét a belügyminiszter, illetőleg a bán a szükséghez képest hivatalból állapítja meg.

2. A tömegesen visszatelepülők a visszahonosítást akár valamennyien, akár, ha különböző helyeken települtek, az egy helyre települők együttesen és ugyanegy folyamodványban kérhetik, és ezért semmi nemű illetéket, vagy díjat fizetni nem tartoznak. (1886 : IV. t.-c.)

III. A visszahonosítás által nyert állampolgárság nem *restitutio in integrum*, hanem új állampolgár-

sági jog. Ennélfogva a visszahonosítás egyebek között nem adja meg a visszahonosítottnak azt a főrendiházi tagságra való jogot sem, amelyet előbb a honossággal együtt elveszített. (34.320/1889. I. M. sz.)

D) Az állampolgárság változásai a békeparancs következtében.

Az ország megcsonkítása következtében az állampolgári viszonyokban is nagy eltolódások következtek be.

A békeparancs idevágó rendelkezéseinek minden szavából kicseng az úgynevezett békeszerződés diktátum jellege. Szuverén nemtörődomséggel síklik át a magyar jogintézményeken és közjogi szabályokon, s olyan viszonylatokra (*községi illetőség!*) alapítja az állampolgárságnak az ország megcsonkításából következő változásait, amely viszonylatok az állampolgársági kérdések rendezésénél alapul vehetők nem lehettek volna, ha a kérdések jogi rendezése lett volna a cél, s nem az, hogy a folytatólagos önkénykedésnek a lehetősége biztosíttassék.

Ennek folytán a magyar kormány kénytelen volt a békeparancs értelmetlen és alkalmazhatatlan szabályait egy rendelettel (6500—1921. M. E. sz.) értelmes és alkalmazható alakba önteni, miközben természetesen az a törekvés is vezérelte, hogy magyar részről a legnagyobb méltányossággal hajtsa végre a békeparancs rendelkezéseit, — s amennyire ez a békeparancs keretein belül egyáltalán lehetséges, — köny-

nyíteni próbáljon érdekelt polgárainak nehéz helyzetén.

a) *Az állampolgárság változása a 6.500/921. M. E. sz. rend. szerint.*

I. A békeszerződés életbelépése napján (1921. július 26.) mindazok a magyar állampolgárok, akiknek *illetőségi községe* a Magyarországtól elszakított területen feküdt, — tekintet nélkül lakóhelyükre és a magyar állampolgári kötelékből való előzetes elbocsátásuk nélkül, — elveszítették magyar állampolgárságukat és minden honosítási eljárás vagy egyéb hatósági intézkedés nélkül annak az államnak váltak jogérvényesen állampolgáraivá, amely állam fennhatósága alá illetőségi községük került.

A *szerb-horvát-szlovén* királysághoz, úgyszintén a *csehszlovák* köztársasághoz csatolt területen községi illetőséggel bírók állampolgárságában azonban ez az automatikus változás csak akkor állott be, ha az érdekeltek 1910. január 1. előtt szereztek az említett területen községi illetőséget. Ha községi illetőségük későbbi keletű, úgy a szerb-horvát-szlovén, illetőleg csehszlovák állampolgárságot az illető kormányoknál kérelmezniök kellett, s csak az esetben váltak az említett két utódállam valamelyikének polgáraivá, ha kérvényük kedvező elintézkést nyert. Ha pedig ilyen kérvényt nem adtak be, vagy a kérelem elutasított, akkor az érdekeltek annak az államnak váltak jogérvényesen polgáraivá, amelyik az

állami főhatalmat azon a területen gyakorolja, ahol az illetőknek *előbb* volt községi illetőségük.

Abban a kérdésben, hogy valakinek községi illetősége a trianoni békeparancs életbelépésének napján az elszakított területen volt-e és mely idő óta, és hogy ez alapon a békeparancs értelmében magyar állampolgárságát elvesztette-e vagy nem, első és egyuttal utolsó fokon a belügyminiszter határoz. (1922: XVII. t.-c. 24. §.)

II. Az ország feldarabolásával kapcsolatban az érdekelt polgároknak a meghatározott feltételek fennforgása esetén szabad elhatározásukra bízott állampolgári hovatartozandóságuk megválasztása. Az ezen igényt érvényesítő nyilatkozatot nevezzük *opciónak*.

Az opciónak kétféle jogcíme volt: a régi jog és a faji hovatartozás.

a) *Régi jogon*. Mindazok a magyar állampolgárok, akik magyar állampolgárságukat a békeparancs értelmében elvesztették, a békeparancs életbelépésétől (1921. július 26.) számított *egy éven belül* igényelhatték magyar állampolgárságuk fenntartásának elismerését. (6500/921. M. E. 1. §.)

A békeparancs 63. cikkének homályos és méltánytalan rendelkezése szerint ezekben az esetekben csak annak az államnak az állampolgárságát lehetett optálni, amelyikben az érdekeltnek községi illetősége volt, mielőtt illetőségét az átcsatolt területen megszerezte. Pl. nagyváradi illetőségű magyar állampol-

gár, ha előbb Pozsonyban volt községi illetősége, csak a cseh állampolgárságot optálhatta.

b) *Faji alapon.* Mindazok a *fajra nézve magyar és magyar anyanyelvű egyének*, akiknek a békeparancs életbelépte idején a volt osztrák császárság területén, vagy Bosznia-Hercegovinában volt községi illetőségük, — tekintet nélkül állampolgárságukra vagy lakóhelyükre, — a békeparancs életbelépésétől (1921. július 26-tól) számított *hat hónapon belül* optálhatták a magyar állampolgárságot.

Viszont a Csonkamagyarország területén illetőséggel bíró nem magyar fajú és anyanyelvű magyar állampolgárok, tekintet nélkül lakóhelyükre ugyan-ezen idő alatt (hat hó), annak az utódállamnak állampolgárságát optálhatták (osztrák, olasz, lengyel, román, szerb-horvát-szlovén, cseh-szlovák), *amely államban a lakosság többsége ugyanahhoz a fajhoz tartozik és ugyanolyan anyanyelvű, mint ők.*

III. Az optálási jog nemre való tekintet nélkül megilletett minden 18 életévét betöltött és nem cselekvőképtelen személyt és ezek az opciós nyilatkozatot a maguk nevében tették meg. Az atyai hatalom alatt nem álló 18 évesnél fiatalabb gyermek nevében pedig az opciós nyilatkozatot törvényes képviselője volt jogosult megtenni. A 12 életévét betöltött kiskorút az opciós nyilatkozat megtétele előtt meg kellett hallgatni.

A férjjel együtt élő feleség és az atyai hatalom alatt álló 18 évesnél fiatalabb gyermekek férjük illetőleg atyjuk állampolgárságát követték.

IV. Az optálással a 6500/921. M. E. szerint az a kötelezettség járt, hogy az optálónak az optálásra biztosított időtartam elteltét követő⁹ *egy éven belül* állandó lakhelyét annak az államnak a területére kellett áthelyeznie, amely államnak a polgárságát optálta.

Az optálók kiköltözködésük után is megtarthatták az elhagyott állam területén fekvő ingatlanaikat az azok műveléséhez és használatához szükséges felszerelésekkel egyetemben, ingó vagyonukat pedig magukkal vihatték új letelepedési helyükre és emiatt sem kilépési, sem belépési díjakkal vagy illetékekkel nem voltak terhelhetők.

Szigorúan tilos volt bárkit az opciónak szabad elhatározáson alapuló gyakorlatában befolyásolni, korlátozni vagy megakadályozni.

V. Az optálás ténye csak akkor eredményezte a magyar állampolgárság fentartását (visszaszerzését), illetőleg megszűnését, ha a m. kir. belügyminiszter megállapította az optálásra jogosító feltételek felforgását. (6500/921. M. E. sz. rend. 12. és 15. §§.)

Annak a személynek, aki a magyar állampolgárság fentartására, illetőleg faji alapon való megszerzésére nyilatkozatot tett (optált), de magyar állampolgárságának megállapítása után az 1886 : XXII. t.-c. alapján valamely belföldi községben illetőséget nem szerzett, községi illetőségét első és egyúttal utolsó fokon a belügyminiszter állapítja meg.

⁹ A békeparancs 63. cikke szerint az opciós nyilatkozat megtételét követő tizenkét hónapon belül.

A belügyminiszter az optáltak községi illetőségének megállapításánál lehetőleg az 1886 : XXII. t.-c.-ben foglalt illetőségszerzési jogcímeket alkalmazza, ha pedig erre támpont nincsen, a közszempontokat és az érdekeltnek személyi viszonyait veszi figyelembe. (1922 : XVII. t.-c. 24. §. — 167.335/1922. B. M. sz. rend.)

b) *Kedvezményes visszahonosítás, főképpen a békeparancs által elszakítottak részére.*

Az 1922 : XVII. t.-c. 24. §-a meg akarja könnyíteni főképpen azoknak a visszahonosítását, akiket a trianoni békeparancs akaratukon kívül szakított el hazájuktól, s akik a közismert nehéz viszonyok között félelemből vagy tudatlanságból elmulasztották az optálási határidőket.

Aki magyar állampolgárságát a háború kitörése óta (1914 július 26.) *nem elbocsátás vagy hatósági határozat* alapján, hanem egyéb okokból veszítette el, — azt kérelmére a belügyminiszter kivételesen a visszahonosításra egyébként megkívánt kellékek hiányában is visszahonosíthatja, ha a visszahonosítást kérő igazolja, hogy

Magyarország területén lakik vagy itt kíván letelepülni;

18 életévét már betöltötte és nem cselekvőképelen;

a visszahonosítást különös méltánylást érdemlő körülmények indokolják.

A visszahonosítás ilyen alapon a belügyminiszter

diszkrecionális joga; a folyamodónak nincs jogigénye arra, hogy visszahonosítását követelhesse. (167.335/922. B. M).

A belügyminiszter a visszahonosítottnak esküre bocsátását annak kimutatásától teheti függővé, hogy Magyarország területén letelepedett. A visszahonosított községi illetőségét a belügyminiszter állapítja meg.

A visszahonosítás kiterjed a visszahonosítottnak vele együtt élő feleségére és atyai hatalma alatt álló tizennyolc évnél nem idősebb gyermekeire.

A minisztérium az ekként visszahonosítottaknak a magyar állampolgárság elvesztése következtében őket ért joghátrányok tekintetében rendelettel könnyítéseket engedhet.

Egyebekben az ily visszahonosításra is az 1879 : L. t.-c. rendelkezései irányadók.

A visszahonosítási kérelmek benyújtásáról, kellékeiről és tárgyalásuk módjáról a 12.551/926. B. M. rendelkezik.

A m. kir. belügyminiszterhez címzett visszahonosítási kérvényt rendszerint a lakóhelyre nézve illetékes községi előljárásnál (polgármesternél) kell benyújtani. A külföldön lakó folyamodó kérvényét lehetőleg az illető országban működő m. kir. külképviseleti hatóságnál terjessze elő, kivételesen azonban közvetlenül a m. kir. belügyminiszterhez is benyújthatja.

c) *Állampolgársági vélelmek.*

A trianoni békeparancsnak a községi illetőségre alapított állampolgársági rendelkezései folytán e té-

ren nagyfokú bizonytalanság következett be, amelynek a közérdek és a magánérdekek szempontjából mutatókzók káros következményeit a magyar törvényhozás és kormány állampolgársági vélelmek felállítással igyekezett ellensúlyozni.

1. Akik az 1879 : L. t.-c. értelmében a trianoni békeparancs életbelépésekor kétségtelenül magyar állampolgárok voltak és akiknek állandó lakóhelye Csonkamagyarország területén van, — annak az illetékes megállapításáig, hogy magyar állampolgárságuk a békeparancs értelmében megváltozott-e vagy nem, — a hatósági eljárások során ideiglenesen továbbra is magyar állampolgároknak tekintendők. (6500/1921. M. E. sz. rend. 21. §.)

2. A választójogosultság szempontjából a tízéves magyar állampolgárság kellékét vélelmezni kell mindazoknál, akik Magyarország területén születtek, kivéve, ha álapos kétség forog fenn a tekintetben, hogy a magyar állampolgárságot leszármazás útján nem szerezték meg.

Addig, amíg a trianoni békeparancs rendelkezései következében beálló állampolgárság-változások kérdése teljes egészében tisztázva nem lesz, a központi választmány a magyar állampolgárságot vélelmezni köteles annál, aki a megcsonkítatlan Magyarország területén született, ha a békeparancs életbeléptét közvetlenül megelőzően négy éven át Csonkamagyarország valamely községében egyfolytában lakott. Aki a hadviseléssel kapcsolatos okból nem tartózkodhatott lakóhelyén, ilyen okból való távollétének

idejét lakóhelyén eltöltöttnek kell tekinteni.
(1925 : XXVI. t.-c. 3. §.)

3. A vándoripari engedély kiadásánál magyar állampolgárnak kell tekinteni azt is, aki igazolja, hogy 1921 július 26 óta az ország területén tartózkodik és az állampolgárság elnyerése érdekében az előírt lépéseket (optálás, visszahonosítás stb.) a 71.103/925. K. M. rend. kihirdetése előtt megtette.
(2. §.)

4. Itt említjük fel az 5790/1922. M. E. sz. rendeletet is, amely a magyar állampolgárságnak a trianoni békeparancs rendelkezései értelmében bekövetkezett elvesztésével járó egyes magánjogi joghátrányok elhárítását célozza.

Amennyiben magánjogi jogszabály vagy magánjogi rendelkezés értelmében valamely vagyonhoz vagy valamely vagyon jövedelméhez való jog a magyar állampolgárságtól függ, a jogosultnak ezt a jogát egymagában nem érinti az, hogy a jogosult az ő magyar állampolgárságát a trianoni békeparancs értelmében elvesztette. A magyar állampolgárság elvesztése miatt tíz éven belül (1922 július 11-től) sem a jelenlegi, sem a későbbi jogosult ellen semminemű igényt érvényesíteni nem lehet.

E) Született és honosított állampolgárok.

Született és honosított állampolgárok között törvényeink csak annyiban tesznek különbséget, hogy honosított állampolgár *koronaörre nem választható*

(1608 : IV. k. e.), — családjának *az örökös főrendek közé* sorozása csak törvényhozás (és nem királyi adományozás) útján eszközölhető (1885 : VII. 2. §.), — s országgyűlési képviselőválasztásoknál *aktiv és passzív* választójoga csak annak van, aki már legalább tíz év óta magyar állampolgár. (1925 : XXVI. 1, 2, 9. §§.) Visszahonosított személynél korábbi magyar állampolgársága időtartamát a megkívánt tíz éves állampolgárság kellékének elbírálásánál számításba kell venni. (1925 : XXVI. t.-c. 3. §. 3. bek.)

Aki nem leszármazásánál fogva magyar állampolgár, a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó törvény (1920 : XXVI. 3. §. 1.) alapján nem kaphat ingatlant, kivéve a viszonyosság esetét és kivéve, ha a hazába visszavándorló nem leszármazásánál fogva magyar állampolgár, született magyar állampolgárnak a gyermeke. — Italmérési engedély pedig honosított állampolgárnak csak akkor adható, ha a honosítás legalább husz év előtt történt (1921 : IV. t.-c. 3. §.)¹⁰

Az okirattal honosított ezenfelül csak a honosítás után tíz év múlva lehet a magyar törvényhozás tagja. (1879 : L. t.-c. 15. §. 2.) Visszahonosítotttra azonban ez a korlátozó rendelkezés nem terjed ki, kivéve, ha a magyar állampolgárságot előbb is honosítás útján nyerte meg, s ez időtől számítva tíz év még nem telt el. (1879 : L. 44. §. és 1925 : XXVI. t.-c. 10. §.)

¹⁰ Az engedély ideiglenesen kiadható, amikor a magyar állampolgárság vélelmezhető. (94.453/1921. B. M. sz. rend.)

19. §. A magyar állam területén tartózkodó külföldiek jogai és kötelességei.

A magyar állam a területén tartózkodó külföldi állampolgárok felett *területi felségjoga* alapján fennhatóságot gyakorol, s míg egyrészt személyüket és vagyonukat teljes jogvédelemben részesíti, másrészt megköveteli tőlük, hogy az állam törvényei, intézményei és hatóságai iránt tisztelettel viseltessenek, s rendelkezéseikhez alkalmazkodjanak.

Külföldinek tekintendő mindenki, aki a fennálló jogszabályok értelmében nem magyar állampolgár. Vitás esetekben a belügyminiszter dönt.

I. Külföldi állampolgároknak Magyarország területére való beutazása szabályszerű útlevelüknek az illetékes magyar külképviseletnél beszerzendő *látta-mozásához (visum)* van kötve. Az elszakított területen lakó volt magyar állampolgárok különös méltánylást érdemlő esetben (haláleset, betegség, halaszthatatlan és életbevágó fontos teendők) visum nélkül is bebocsáthatók az ország területére. Hasonlókép bebocsáthatók azok az állandóan Magyarországon lakó volt magyar állampolgárok is, kik az országból kiutazva, halaszthatatlan okból visum nélkül térnek vissza. Ilyenkor a visumot utólag kell megszerezni.

Az elszakított területekről letelepedési célzattal beutazni szándékozók csak a m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter *beköltözési engedélye* alapján jöhetnek az országba. A kormányrendelettel életbe-

léptetett ideiglenes beköltözési tilalom¹¹ alul a m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter csak különös méltánylást érdemlő esetben engedélyezhet kivételt (3.310/1924. M. E. 2. §.) Kivételt képeznek azok, akik magyar állampolgárságukat a békeparancs értelmében nem veszítették el, vagy pedig a magyar állampolgárságot szabályszerű időben optálták. Aki az optálás elmulasztásával magyar állampolgárságát elveszítette, csak abban az esetben kap beköltözési engedélyt, ha okirattal vagy szavahihető tanukkal igazolja, hogy az elszakított területek hatóságai által kiutasított, vagy pedig az elszakított területeken való léte törhetetlen. Ezeknek azonban a beköltözési engedély iránti kérelmükkel egyidejűleg visszahonosításukat is kérelmezniök kell.

A beköltözési engedély iránti kérelemhez melléklendő a visszahonosításhoz szükséges kellékeken kívül:

1. megélhetés igazolása;
2. annak igazolása, hogy a beköltözőnek lakása biztosítva van;
3. politikai megbízhatóság igazolása, ami a beköltözöttnek az elszakított területen tanusított magatartását ismerő szavahihető tanuk nyilatkozatai útján történik;
4. köztisztviselőnél közjegyzői nyilatkozat, mely szerint a magyar állammal szemben fennálló mindenféle igényéről lemond;

¹¹ Meghosszabbítva 1926. dec. 31-ig 7.196/1925. M. E.

5. az elszakított területről való kiutasítási végzés, illetőleg az elszakított területen a lakhatás törhetetlenségének szavahihető tanukkal való igazolása.

Nem magyar állampolgár részére kivételes esetekben kiadott beköltözési engedély a végleges letelepedésre jogot nem ad. 45.871/926. N. M. M. sz. rend.

II. Külföldieknek az ország területén való tartózkodását és lakhatását az 1903 : V. t.-c. és ennek végrehajtó rendelete (200.000/1925. B. M.) szabályozzák.

Külföldiek a hatályban levő határátlépési és útlevélrendszabályok korlátai között az ország határát szabadon átléphetik, feltéve, hogy nem állanak kiutasító ítélet vagy rendőrhatósági határozat, illetőleg a visszatérésre megszabott tilalom hatálya alatt.

Ha a törvényben és a végrehajtó rendeletben megszabott feltételeknek megfelelnek, külföldiek az ország bármely községében szabadon tartózkodhatnak.

Bejelentési kötelesség. A szállásadó vagy megbízottja köteles a nála megszálló külföldit az illetékes hatóságnál (kis- és nagyközségben a jegyzőnél, egyebütt az államrendőrségnél) 24 órán belül bejelenteni. Hasonlóképpen be kell jelenteni a megszállott idegen távozását, és pedig még a távozás megtörténte előtt. Ha a szállásadó a bejelentést elmulasztaná, ezt a külföldinek kell megtenni. Az ország területén átutazó és 24 óránál kevesebb időt az országban töltő külföldiek, ha sehol sem szállanak meg, bejelentési kötelezettség alá nem esnek.

Külföldiek ideiglenes itt tartózkodása. A beuta-

zásra jogosult külföldi a határ átlépésétől számított két hónapig külön engedély nélkül tartózkodhatik az ország bármely községében vagy városában. Az a külföldi pedig, aki két hónapon túl akar itt tartózkodni, a nélkül azonban, hogy itt állandóan lakni szándékoznék, a két hónapi határidő letelte előtt köteles a rendőrhatóságtól *tartózkodási engedélyt* kérni. Egyfolytában való tartózkodásra engedélyezhető leg-hosszabb idő rendszerint a határátlépéstől számított egy év. A tartózkodási engedély több ízben is meg-hosszabbítható.

Az a külföldi, aki az ország területén *állandóan lakni* akar, ezt a szándékát megérkezésétől számított 15 nap alatt, vagy életviszonyainak ily irányú meg-változása után azonnal, vidéken a rendőrhatóságnak, Budapesten a főkapitányság útján a székesfővárosi tanácsnak köteles bejelenteni.

A külföldi a bejelentés alkalmával köteles hiteles okmányokkal igazolni személyazonosságát, állampolgárságát, erkölcsi előéletét és azt, hogy magát és családját a község vagy város megterhelése nélkül tartósan fenn tudja tartani és hogy az előirt egyéb kellékeknek is megfelel.

Ha a külföldi irataiból és a rendőri nyomozás adataiból megállapítható, hogy állandó itt tartózkodása az állam érdekeire vagy a közbiztonságra és közrendre nem aggályos, részére Budapesten a székesfővárosi tanács, egyebütt az elsőfokú rendőrhatóság *lakhatási bizonylatot* állít ki.

A lakhatási bizonylat megtagadását az érdekelt

magánfelekkel szemben nem kell indokolni. A lakhatási bizonylat kiállításától számított egy évig érvényes, de többször is meghosszabbítható. A lakhatási bizonylat csak abban a községben való lakásra jogosít, amelyre kiállították. Ha a külföldi lakását más községbe teszi át, új lakhatási bizonylat kiállítását kell kérnie.

Települési engedélyért az állampolgárokra fennálló szabályok szerint folyamodhatik az a külföldi, aki igazolja, hogy az előírt lakhatási bizonylatot megszerezte és hogy két év óta állandóan az ország területén lakik.

A községi kötelékbe való felvételt azonban csak honosítás hozzájárulásának feltétele mellett szerezheti meg. A község azon külföldinek, aki az előírt lakhatási bizonylatot megszerezte és az országban már öt évig lakott, a községi kötelékbe való felvételt kilátásba helyezheti, illetve a honosítás esetére megadhatja.

Kiutasítás. A rendőrhatalóság (községben a főszolgabíró, egyebütt az államrendőrség) az ország területéről kiutasíthatja, esetleg kényszer útján is eltávolíthatja azt a külföldit:

a) aki személyazonosságát, állampolgárságát, előéletét kellően nem igazolja;

b) aki maga és családja tartós fenntartására szolgáló eszközöket ki nem mutatja;

c) akinek az állam területén való tartózkodása az állam érdekeire aggályos;

d) akinek az állam területén való tartózkodása a közbiztonságra és a közrendre aggályos.

Az állam érdekére aggályos az itt tartózkodása annak a külföldinek:

1. aki a külföldiekre vonatkozó törvény vagy törvényes szabályok megszegésével lépte át a határt, vagy megszegte a külföldiek itt tartózkodására vonatkozó szabályokat;

2. aki Magyarországon az állami és társadalmi rend, vagy közbiztonság ellen elkövetett büntetendő cselekmény miatt 10 éven belül — hacsak egy ízben is, — jogerősen el volt ítélve, vagy akár külföldön, akár itt olyan tevékenységet fejtett, illetve fejt ki, vagy oly magatartást tanusít, amelyből okszerűen az állam és a társadalom törvényes rendjének felforgatására, vagy a hatóságok és karhatalmi szervek felgyelmének megbontására irányuló szándékára lehet következtetni;

3. aki szóval vagy írásban a magyar államot, az államfő személyét, a közigazgatási szerveket, a hatóságokat, a karhatalmi szerveket, a magyar nemzetet, vagy a vallásos érzést kisébbítő, lenéző kijelentéseket tesz;

4. akiről magatartása és életviszonyai alapján feltehető, hogy valamely idegen állam részére kém-szolgálatokat teljesít, vagy csempészéssel foglalkozik;

5. aki nyereségvágyból elkövetett, vagy gazdasági életünkre káros, vagy más súlyosabb beszámítás alá eső bűncselekmény miatt tíz éven belül — hacsak egy ízben is — jogerősen el volt ítélve;

6. aki magát a közterhek viselése alól jogellenesen kivonta, vagy azt megkísérelte, vagy aki jogosítványhoz kötött foglalkozást a szükséges engedély, illetőleg jogosítvány nélkül üz;

7. aki 1914 január 1. után költözött Csonka-magyarország területére oly nagyobb arányú bevándorlási mozgalommal kapcsolatban, amely az állam érdekei szempontjából nem kívánatos.

A közbiztonságra, közrendre aggályos az itt tartózkodása különösen annak a külföldinek:

8. aki koldulás, titkos kéjelgés, csavargás, közveszélyes munkakerülés vagy közerkölcsbe ütköző bűncselekmény miatt büntetve volt;

9. akinek nincs állandó foglalkozása vagy tisztességes keresetforrása, vagy aki közerkölcsbe ütköző foglalkozást üz, vagy erkölcstelen életmódot folytat;

10. aki magát valótlanul magyar állampolgárnak jelentette be, aki hamis, illetőleg nem a saját nevére szóló okmányokat használ, vagy aki a közönséges életben hatósági engedély nélkül más nevet használt, mint amelynek használatára törvény szerint jogosult és köteles (1894 : XXXIII. t.-c. 44. §.), vagy aki a hatóságot hamis személyi adatokkal félrevezette.

A kiutasítást nem gátolja az, hogy a külföldi még nem tartózkodik két hónap óta az országban, sem az, hogy tartózkodási engedélyt, lakhatási bizonyítványt, vagy települési engedélyt kapott.

A kiutasítás kiterjed a külföldi nejeire és összes

kiskorú családtagjaira. A kiutasítottakat a visszatéréstől meghatározott időre, vagy mindenkorra el kell tiltani.

Az 1878 : V. t.-c. 64. §. szerint külföldiek büntett miatt, a törvényben meghatározott büntetésen felül, az országból való kiutasításra is ítéltetők, és a visszatéréstől is örökre vagy meghatározott időre eltilthatók. — Visszatérésük kihágást képez. 1879 : XL. t.-c. 70. §.

Rendőri felügyelet alá helyezés. Az elsőfokú rendőrhatóság (Budapesten a főkapitány) azokat a külföldieket, akik az állam érdekeire és a közrendre nézve *gyanusaknak* látszanak ugyan, de akikkel szemben a kiutasítást mellőzendőnek látja, rendőri felügyelet alá helyezheti. A rendőri felügyelet alá helyezett külföldi a rendőrhatóság által részére lakóhelyül kijelölt községet a rendőrhatóság engedélye nélkül nem hagyhatja el és köteles magatartásának, valamint tartós létfenntartását biztosító valamely munkakörben való elhelyezkedésének igazolása végett a rendőrhatóságnál (községekben az előljáróságnál) időnkint, de havonként legalább egyszer jelentkezni.

Rendőri felügyelet alatt álló külföldinek lakhatási bizonylat iránti kérelme nem tárgyalható.

III. Az idegen állampolgárokat a magyar állam a *vagyonjog* szempontjából nagyban-egészben ugyanolyan elbánásban részesíti, mint saját polgárait, természetesen azzal a feltétellel, ha az illető állam,

amelyhez tartoznak, hasonlóan bánik a magyar állampolgárokkal.

Idegenek a magyar állam területén ingatlant szerezhetnek; a világháború előtt az állam jogrendjének korlátai között munkát vállalhattak, ipart űzhettek, kereskedést folytathattak, de tekintettel arra a nehéz gazdasági helyzetre, amelybe Csonkama gyarországot Trianon döntötte, jelenleg munkavállalás vagy alkalmaztatás céljából beutazó külföldiek visumot csak előzetes beutazási engedély alapján nyerhetnek, amelyért a magyarországi munkaadó köteles folyamodni. A beutazási engedély az abban feltüntetett időre, — ha az egy évnél nem hosszabb — tartózkodási engedély gyanánt is szolgál.

A beutazási engedéllyel nem bíró külföldi lakhatási bizonylatot nem kaphat, ha munkaalkalmat von el olyan téren, hol hazai munkaerőben jelentékeny felesleg, illetve nagyobb mérvű munkanélküliség mutatkozik, vagy ha itt lakása az ország gazdasági érdekeinek kárára van (200.000/925. B. M. 11. §.). E kizárási okok azonban nem érvényesíthetők azokkal a külföldiekkel szemben, akik kellően igazolják, hogy 1914 január 1-ét megelőző idő óta megszakítás nélkül laknak Csonkama gyarország területén, valamint akik 1925 június 1 előtt az ország valamely városában vagy községében lakhatási bizonylatot kaptak, — ha állandó alkalmazásban vannak (203.000/925. B. M.)

Egyébként munkára vagy szolgálatra csak olyan külföldit szabad alkalmazni, aki két hónapnál rövidebb itt tartózkodása esetében útlevelét, a két hónap eltelte

után pedig itt tartózkodásának jogosságát igazoló egyéb okiratát (tartózkodási engedély, lakhatási bizonylat) felmutatja (200.000/925. B. M. 13. §.), iparüzésre pedig csak az a külföldi kaphat engedélyt, akinek szabályszerűen kiállított lakhatási engedélye van (46.213/1915. K. M. sz.).

Egyes foglalkozásokat csak kivételesen tart fenn az állam saját polgárai részére. Pl. kivándorlási ügynök csak magyar állampolgár lehet, házalási engedélyt, italmérési engedélyt csak magyar honos nyerhet.¹²

A magyar állam idegen állam polgárainak — persze *a viszonosság feltétele mellett* — néha szerződésileg is biztosít egyes gazdasági vonatkozásokban kedvező vagy éppen olyan elbánást, amelyet saját polgáraival szemben alkalmaz. A trianoni békeparancs praeferenciális (211) cikke azonban a legsértőbb méltánytalansággal a viszonosság kikötése nélkül teszi Magyarországot kötelelességévé, hogy:

a) a Szövetséges és Társult Hatalmak állampolgárait nem zárja el szakma, hivatás, kereskedelem és ipar gyakorlásától semmiféle olyan tiltó rendszabállyal, amely egyformán alkalmazást nem nyerne minden *külföldi állampolgár*ra kivétel nélkül;

b) a Szövetséges és Társult Hatalmak állampolgáraival szemben nem állapít meg az előbbi pontban körülírt jogokat érintő semmiféle olyan rendelkezéseket, vagy korlátozásokat, amelyek közvetlenül, vagy közvetve az előbbi pont szabályait sértenék,

¹² Lásd továbbá a 12.368/923. B. M. sz. rendeletet.

vagy amelyek a *legtöbb kedvezményt* élvező külföldi állampolgárokra alkalmazott szabályoktól eltérők, vagy azoknál kedvezőtlenebbek volnának;

c) a Szövetséges és Társult Hatalmak állampolgáira, javaikra, jogaikra, vagy érdekeikre, — ideértve azokat a társaságokat és egyesületeket is, amelyekben érdekelve vannak, — nem vethet ki semmiféle más, vagy magasabb terhet és illetéket, vagy egyenes, vagy közvetett adót, mint aminők *saját állampolgárait*, vagy javaikat, jogaikat, vagy érdekeiket terhelik, vagy terhelnék;

d) nem veti alá egyik Szövetséges vagy Társult Hatalom állampolgárait sem olyan korlátozásnak, amely ezeknek a Hatalmaknak polgáraival szemben 1914 július 1. napján nem volt alkalmazható, kivéve, ha ugyanez a korlátozás egyaránt vonatkozik *saját állampolgáira is*.

E rendelkezések az egyéb gazdasági rendelkezések határideje gyanánt megállapított öt év eltelte után is érvényben maradnak arra az időre, amelyet a Nemzetek Szövetségének Tanácsa szótöbbséggel fog meghatározni, de ez az idő (további) öt évet nem haladhat meg.

IV. A magyar bíróságok jogszolgáltató tevékenysége az idegenekre is kiterjed. Egyrészt jogvédelmet nyújt nekik, másrészt velük szemben is érvényesíti a jogrend követelményeit. Ilyenkor a magyar bíróságok gyakran külföldi állam jogszabályait is alkalmazzák. Pl. a nemzetközi magánjog általánosan elfogadott szabályai értelmében külföldi állampolgároknak sze-

mélyes állapotára (status) és cselekvési képességére, családi (1911 : XXI., XXII. t.-c.), gyámsági (1911 : XXIII., 1912 : LII.) és örökösödési jogaira vonatkozó kérdéseket a magyar bíróságok számos vonatkozásban az érdekeltek honossági törvényei szerint kötelesek elbírálni.

Ha külföldi állampolgár *a magyar állam területén* büntetendő cselekményt követ el, vele szemben a magyar büntető törvény rendelkezéseit alkalmazzák. — Sőt a magyar állam ellen elkövetett *politikai bűncselekmények* (felségsértés, hűtlenség, lázadás) és a pénzhamisítás még akkor is a magyar törvények szerint büntetettnek, ha azokat idegen állampolgár külföldön követte el, ha mindjárt a magyar állam területén kívül azért már el is ítéltetett, sőt büntetését is kiállotta, vagy m. kir. miniszter ellenjegyzése nélkül kegyelmet kapott. A kiállott büntetés azonban a kiszabandó büntetésbe lehetőleg beszámítandó. — Egyéb bűncselekmények, melyeket *külföldi állampolgár külföldön követ el*, csak az esetben büntetettnek a magyar törvény szerint, *ha kiadatásnak helye nincs*, s a m. kir. igazságügyminiszter a bűnvádi eljárás megindítását elrendeli. Ha azonban a bűncselekmény büntetése az elkövetés helyén *enyhébb* annál, amelyet a magyar törvény megállapít, akkor előbbi alkalmazandó.

Hogy *külföldi állampolgárnak külföldön elkövetett* mely bűncselekményei miatt van helye kiadatásnak, azt az egyes kiadatási szerződések állapítják meg. Elvként áll azonban, hogy politikai vagy tisztán

katonai bűncselekmények, úgyszintén a pénzügyi törvények megszegése, továbbá kihágások miatt nincs helye kiadatásnak.

V. Idegenek a magyar állam ügyeinek intézésére befolyást nem gyakorolhatnak, vagyis politikai jogokkal nem bírnak. — Mindennemű egyesület tagjai sorába csakis magyar állampolgárt vehet fel. A kültödiek kizárólag tudományos vagy irodalmi egyesületek tiszteleti tagjai lehetnek a belügyminiszter engedélyétől feltételezetten. — Nyilvános politikai gyűlések bejelentői, vezetői, rendezői és tisztikarának tagjai idegen állampolgárok nem lehetnek, ilyen gyűléseken részt vehetnek ugyan, de csak a belügyminiszter előzetes engedélyével szólalhatnak fel. — Saját hitelveik szerint rendes nyilvános isteni tiszteletet tarthatnak ugyan, amennyiben ez a fennálló törvényekbe, az állam érdekeibe s a közerkölcsiségbe nem ütközik, de azt az illetékes rendőrhatalóságnak eleve be kell jelenteniök. (1895 : XLIII. t.-c. 31. §.) — Időszaki lap kiadója és szerkesztője csak magyar állampolgár lehet. Idegenek közvetlenül (hacsak előbb a magyar állampolgárságot még nem szerezték) magyar nemességet nem nyerhetnek. Közhivatalt nem viselhetnek. Egyházi javadalmak, különösen a nagyobbak, csak honpolgároknak adományozhatók.

Viszont az idegen állampolgárokat nem terhelik politikai jellegű köteleességek. Katonáskodni nem tartoznak, ez okból hadmentességi díjat, vagy más ily természetű adót nem fizetnek. Egyébként a közter-

hekben (házasodó, földadó, kereseti adó stb.) ők is osztoznak.

20. §. A külföldön tartózkodó magyar állampolgárok jogai és köteleességei.

Királyfi Árpád dr.: A kivándorlásról szóló törvényjavaslat. Jogállam 1908, *Ugyanő:* Animus emigrandi. Jogállam 1910.

I. Az állampolgári viszony a külföldön tartózkodó magyar állampolgárokkal szemben is jogosítja, illetőleg kötelezi a magyar államot.

Magyar állampolgár külföldön is igényt tarthat a magyar kormány védelmére, s ebből kifolyólag oltalomért és támogatásért a magyar külképviseleti és konzuli hatósághoz fordulhat. Viszont külföldi tartózkodásának idején is engedelmességgel tartozik a magyar törvényeknek, s a magyar hatóságok rendelkezéseinek. Bizonyos szolgálatok, főként katonai szolgálat teljesítése céljából külföldről is hazahívható, s ugyanez alapon a hadmentességi díjat is fizetni tartozik.

Magyar állampolgár csak kormánya engedélyével léphet külföldi állami szolgálatba. Ellenkező esetben magyar honosságától hatósági határozattal megfosztható. (1879 : L. t.-c. 30. §.) Magyar állampolgár külföldi kitüntetésekét vagy rendjeleket csak a magyar király engedélyével fogadhat el

A magyar állampolgár személyes állapotát (status) és cselekvési képességét, családi és örökösödési jogait a külföldi bíró is számos vonatkozásban a magyar jog szerint bírálja el.

Az a magyar állampolgár, aki külföldön büntettet, vagy vétséget követ el, a magyar bíróságok által a magyar törvények értelmében büntettetik, mert *magyar honos más állam hatóságainak soha ki nem adható*. De ha a bűncselekmény büntetése az elkövetés helyén *enyhébb* annál, melyet a magyar törvény megállapít, akkor előbbi alkalmazandó és ha a bűnös az ő bűncselekményéért külföldön már meg volt büntetve, büntetésének a külföldön kiállott része a magyar hatóságok által megállapítandó büntetésbe mindig beszámítandó.

Mindig a magyar büntető törvény értelmében büntetendő azonban a magyar honos akár belföldön, akár külföldön elkövetett *politikai bűncselekményeiért* (felségsértés, a király, a királyi ház tagjainak bántalmazása, a király megsértése, hűtlenség, lázadás), nemkülönben a pénzhamisításért, s a magyar törvény rendelkezései vele szemben még az esetben is alkalmazandók, ha a magyar állam területén kívül már el is ítéltetett, sőt büntetését is kiállotta, vagy m. kir. miniszter ellenjegyzése nélkül kegyelmet kapott. A kiállott büntetés mindazonáltal a magyar törvény szerint meghatározandó büntetés megállapításánál a lehetőségig számításba veendő. Ugyancsak *mindig* a magyar törvények szerint büntetendők a véderőtörvényben körülírt bűncselekmények (még a kihágások is), bárha külföldön követték is el. (1912 : XXX. t.-c. 77., 79. §.)

Ha magyar honos a magyar állam területén kívül olyan cselekményt követ el, melyre a magyar büntető-

törvényben *hivatalvesztés, vagy a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztése* van megállapítva: e mellék-büntetés alkalmazása végett a bünvádi eljárás akkor is megindítandó, ha büntetését külföldön már kiállotta. (1878 : V. t.-c. 15. §.)

A külföldön tartózkodó magyar állampolgárokat, ha olyan inséges helyzetbe jutnak, hogy magukat fenn-tartani nem képesek, a magyar állam külképviseleti hatóságai megfelelő segélyben részesítik; bizonyos esetekben pedig államköltségen való hazaszállításukról gondoskodnak.

II. A *kivándorlás ügyét* az 1909 : II. t.-c. szabályozza.

Kivándorlónak az tekintendő, aki tartós kereset céljából külföldre távozik. Aki azonban valamely európai államba egy évnél rövidebb időre, meghatározott munkák teljesítése végett távozik, az rendszerint nem esik a kivándorlásra vonatkozó korlátozások alá, de a belügyminiszter a törvény vonatkozó rendelkezéseit ezekre is kiterjesztheti.

A kivándorlás tekintetében a következő korlátozások állanak fenn:

1. Atyai hatalom alatt álló kiskorúak atyjuk nélkül csak atyjuknak írásban adott és hatóságilag hitelesített, a gyámság alatt levők pedig gyámjuknak gyámhatóságilag jóváhagyott beleegyezése mellett, s ezenfelül is csak akkor vándorolhatnak ki, ha igazolva van, hogy rendeltetési helyükön elhelyezésük biztosítva van.

Kiskorú nők és 16 éven aluli férfiszemélyek szü-

leik egyike nélkül csak akkor vándorolhatnak ki, ha az is igazolva van, hogy rendeltetési helyükig teljesen megbízható felnőtt személyek kíséretében utaznak.

2. Férfiszemélyek amaz év január hó 1-től kezdődőleg, melyben életük 17. évét betöltik, addig, míg a véderőtörvényen alapuló állítási, vagy szolgálati kötelezettség alatt állnak, csak a belügyminiszternek, — Horvát-Szlavonországokban a bánnak, — a honvédelmi miniszterrel egyetértőleg írásban kiadott engedélye alapján vándorolhatnak ki. Az engedély csak akkor adható meg, ha a folyamodó, a belügyminiszter illetőleg a bán által 100 K-tól 1000 K-ig terjedő összegben megállapított óvadékot magyar koronaértékben előzetesen leteszi. Az óvadék bevonatik, ha önhibája miatt az illető útlevele érvényességének leteltéig haza nem tér. (1912 : XXX. t.-c. 62. §.)

A minisztérium a védkötelesek nagyobb arányú kivándorlása esetén ezen férfiszemélyek kivándorlását egy-egy évre általában, vagy egyes törvényhatóságokra nézve megtilthatja. E tilalomról az országgyűlésnek jelentést kell tenni.

Nem vándorolhatnak ki továbbá:

3. azok, kik ellen szabadságvesztéssel büntetendő cselekmény miatt eljárás van folyamatban, továbbá a szabadságvesztésre, vagy pénzbüntetésre elítéltek a büntetés végrehajthatósága idejében;

4. azok a szülők, akik 16 éven aluli gyermekeiket otthon hagyni szándékoznak, anélkül, hogy állandó gondozásukat kellően biztosították volna;

5. azok, akik otthon maradó keresetképtelen és

így segélyre utalt hozzátartozójuknak kellő ellátásáról nem gondoskodtak;

6. azok, akik a rendeltetési helyig való utazáshoz szükséges pénzüsszeggel nem bírnak, vagy nem felelnek meg azoknak a feltételeknek, melyek abban az államban, hová kivándorolni akarnak, a bevándorlásra vonatkozólag meg vannak szabva;

7. akik részére valamely külállam kormánya, vagy valamely gyarmatosító, vagy hasonló társulat, vagy magánszemély által tervezett telepítés céljából egészen, vagy részben ingyenes szállítás, vagy a szállítási költségek előlegezése helyezettett kilátásba;

8. akik külföldről államköltségen szállítottak haza, s a szállítási költséget meg nem térítették;

9. akik a kivándorlásban valamely törvény rendelkezései értelmében egyébként korlátozva vannak.

Minden kivándorlónak abba az államba szóló útlevéllal kell ellátva lennie, amelybe kivándorolni szándékozik. Utlevél kiállítására jogosított hatóságok vármegyében az alispán, törvényhatósági joggal felruházott városokban a rendőrkapitány. Külföldön tartózkodó állampolgárok részére aggálytalan esetben a külügyi képvisellel megbízott hatóságok s a konzulátusok állíthatnak ki útlevelet.

A belügyminiszter a kivándorlást olyan államba, vagy területre, hol a kivándorlók élete, egészsége, erkölcs¹³, vagy vagyona komoly veszélynek van kitéve,

¹³ 12—40 életévben levő nők külföldi államokba szóló útlevélkérelmeinek elbírálására vonatkozólag a 220.902/924. B. M. rendelkezik.

meghatározott időre általában, vagy csak bizonyos foglalkozású és korú egyénekre nézve megtilthatja, továbbá a kivándorlást bizonyos meghatározott útvonalakra szoríthatja, amelyek az állami felügyelet és a kivándorlók érdekeinek megóvása szempontjából legmegfelelőbbeknek mutatkoznak.

21. §. Az állampolgárok egyenjogúsága.

Báró Eötvös József: A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra, — *Réz Mihály dr.:* Szabadság és egyenlőség. Bpest 1907.

Jogegyenlőség alatt elsősorban az állampolgárok-nak a törvény előtti egyenlőségét értjük, vagyis azt a követelményt, hogy az állampolgárokat születési kiváltságok és rendi különbségek által nem tagolt egy-séges jogrend kapcsolja össze, — s a jogok szerzésé-nek és kötelezettségek keletkezésének feltételei min-denkire azonosak legyenek s a közterhek egyenlően oszoljanak meg.

A jogok és kötelességek egyenlősége azonban nem matematikai egyenlőséget jelent, mert a természet az embereket nagyon is különbözőknek alkotta, s alig képzelhető el nagyobb egyenlőtlenség és igazságtalanság, mintha ezeket a különbözőségeket figyelmen kívül hagyva, azokkal szemben, kiknek különbözőségei megfelelő méltánylást és elbírálást igényelnek, a me-rev egyenlőséget erőszakolnánk. Férfi és nő, ifjú és öreg, erős és gyenge, beteg és egészséges, ép és bēna, eszes és bárgyú a természet által adott különbségek,

amelyek a jellembeli különbözőségekkal — becsületesség és megbízhatatlanság, komolyság és léhaság, szorgalom és lustaság, takarékoság és tékozlás, — továbbá a foglalkozások különbözőségével párosulva az emberek gazdasági helyzetének óriási, — és semmiféle teória által meg nem szüntethető — változatosságát eredményezik, amelyet minden olyan jogrendnek figyelembe kell venni, amely a valóságra épít és nem hóbortokat hajszol.

Az egyenlőség tehát tulajdonképpen *igazságosságot* jelent, amit a római jogász már évezredek előtt így formulázott: *sum cuique* = mindenkinek a magáét! De éppen azt, hogy kit mi illet meg, nem lehet egyszerű matematikai képletek alapján pontosan megállapítani, hanem az összes különszerűségek és sajátosságok gondos mérlegelésével lehet csak megközelítőleg meghatározni. Innen azok a nehézségek, amelyek a jog-egyenlőség és igazságosság követelményeinek nemcsak a gyakorlati megvalósításánál mutatkoznak, hanem már a különböző látószögekből nézett és megállapított elvi alapok ellentétességében és nehezen összeegyeztethető voltában is jelentkeznek.

A törvény előtti egyenlőség elvi elismerése és gyakorlati megvalósítása után manapság már főként csak a politikai jogegyenlőség és az egyenlő közteherviselés kérdésének megítélésében mutatkoznak számottevő eltérések, miért is itt szükséges leginkább az elvi alapot tisztáznunk.

A *politikai jogegyenlőség* azt jelenti, hogy a politikai jogok minden olyan állampolgárt megilletnek, aki

azokkal az állam érdekében élni tud. Negative meghatározva: a politikai jogegyenlőség szempontjából nem elég az, hogy a politikai jogok megszerzésének feltételei egyenlők legyenek, mert az egyenlő feltételek is lehetnek olyan szigorúak, amelyek mellett az érdemes állampolgárok kisebb-nagyobb csoportja kizorul a politikailag jogosultak közül. A megkívánt egyenlő feltételeknek olyan *méltányosan* kell megállapítva lenni, hogy azok alapján az arra érdemes polgárok valóban mind részeseivé váljanak a politikai jogoknak. — De másrészt nem jelenti a politikai jogegyenlőség azt sem, hogy minden állampolgár egyformán jogosítva legyen az állam ügyeinek intézésében való részvételre, tekintet nélkül arra, hogy megvannak-e benne azok a képességek, amelyek az állam ügyeinek helyes mérlegeléséhez és elbírálásához szükségesek, mert ez esetben az állami élet a tudatlanság és képtelenség játéklabdájává válnék. A sok és kevés között az arany középutat megtalálni a gyakorlati államférfiúi bölcsesség feladata.

Ami pedig a *közteherviselést* illeti, itt meg éppen nem jelenti az egyenlőség a matematikai egyenlőséget, sőt még a vagyon, vagy jövedelem nagyságához arányított adózás sem felel meg a valódi egyenlőség követelményeinek, mert a teherviselési képesség a nagy vagyonnál és nagy jövedelemnél jóval nagyobb, mint azt a számtani arányosság képlete mutatja. Az egyenlőséget ezen a téren nem a vagyonhoz, illetőleg a jövedelemhez, hanem a *teherviselési*

képességhez arányosított adózás, vagyis a progresszív adórendszer valósítja meg.

Magyarországban 1848 előtt a nemesség képezte a politikai nemzetet, csak a nemesek voltak a szent korona tagjai, miből folyólag a nemesek egyenjogúsága (*una eademque nobilitas*) képezte a magyar jogrend elvi alapját. Az állampolgári jogegyenlőséget az 1848-as törvényhozás mondja ki és valósítja meg, s azóta vitán felül álló sarkpontja ez alkotmányos berendezésünknek.

Főkép a következő törvényekben van ünnepélyesen hangsúlyozva a magyar állampolgárok jogegyenlőségének elve: Az 1848 : VIII. t.-c. szerint: „Magyarország s a kapcsolt részek minden lakosai minden közterheket különbség nélkül egyenlően és arányosan viselik.” Az 1868. XLIII. t.-c. szerint: „az egyesült Magyarország és Erdély összes honpolgárainak egyenjogúsága polgári és politikai tekintetben újabban is biztosíttatik.” Az 1868 : XLIV. t.-c. pedig ugyanezt más vonatkozásban és más szavakkal ismétli: „Magyarország összes honpolgárai politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan és egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozik is, egyenjogú tagja.”

Ezeknek az elveknek gyakorlati követelményei a részletes intézkedéseket tartalmazó egyes törvényekben vannak megvalósítva.

22. §. A népesség tagozódása.

A) Osztályok szerint.

I. A vagyonmegoszlás és a társadalmi munkamegosztás az állampolgárokat társadalmi csoportokba tömöríti s egyazon csoport tagjai között azonos társadalmi állásuk, nemkülönben érdekeik közössége következtében az összetartozás és érdekazonosság érzete, — viszont az ellentétes érdekű többi csoportokkal szemben a különbözőség s érdekellentét érzete fejlődik ki. Ezeket a társadalmi érdekcsoportokat *osztályoknak* nevezzük.

Az osztálytagosulás két főalapja a vagyon megoszlása, s a foglalkozások különbözősége. A vagyon nagysága szerint megkülönböztethetjük a felső-, a közép- és az alsóosztályt, a foglalkozások szerint pedig annyi osztályt, ahány foglalkozás elképzelhető: földműves-, iparos-, kereskedő-, tisztviselőosztály stb. Végül osztályonkívülieknek (proletárok) azokat nevezzük, akik vagyonnal nem bírnak, s állandó foglalkozásuk nincs, s kiket éppen ekszisztenciájuk bizonytalansága s az ebből folyó közös érdek ugyancsak külön osztályba tömörít.

A modern állam az osztályokat nem merevíti jogi kategóriákká, nem tekinti ezeket egymással szemben *jogilag körülhatárolt* csoportoknak, hanem az összes állampolgárokat egységes jogrendbe foglalja össze, mindenkinek szabadságot enged a tekintetben, hogy a jog által nem tiltott eszközökkel az ő helyét bármely társadalmi osztályban kiküzdhesse,

s életviszonyainak, vagy gazdasági helyzetének átalakulása következtében, vagy átalakítása által helyét a társadalmi osztályok között szabadon változtathassa. Az osztálymozgalomnak ez a szabadsága Magyarországon 1848-ban a rendiség megszüntetése kapcsán valósult meg.

II. 1848 előtti jogunk a társadalmi osztályokat jogi csoportokká, úgynevezett *rendekké* merevítette. A különböző rendekbe tartozás pontosan körvonalozott jogi ismérvek szerint igazodott, s egyik rendből a másikba csak az előírt jogi előfeltételek alapján lehetett átlépni. A magyar állam népessége három rendre tagozódott; ezek: a nemesi-, polgári- és a jobbágyi rend.

1. A *nemességet* a földbirtokos osztály jogilag körülhatárolt rendje képezte.

A földbirtok a haza körül szerzett érdemek jutalma volt. A honfoglaló ősök felosztották maguk között az ország területét, így keletkezett a nemesi birtok legrégibb és legjobban megbecsült kategóriája: a *szállásbirtok*. De később is a koronás király a haza körül szerzett érdemeket birtokadományozással jutalmazta, miből aztán a nemesi birtok másik kategóriája: az *adománybirtok* állott elő. A XIV. század közepén kialakult ősiségi rendszer a kétféle nemesi birtok közti különbségeket kiegyenlítette, s a szent koronára alapított államfelfogás minden nemes ember birtokjogát a szent koronától származtatta le, a szent koronára, mint gyökérre vezette vissza. Aki a szent korona területének egy részét szabad birtokul bírja,

az a szent korona tagja, a közjogi (politikai) szabadság részese, vagyis nemes.

A nemesi birtok a nemes nemzetségen belül szükségképen átöröklődvén, a nemesség megszerzésének rendszerinti módja is a nemes atyától törvényes házasságban való *leszármazás* volt. Emellett szerepel a már említett *birtokadományozás* (*donatio*) által, majd később Zsigmond korától kezdve, az egyszerű *cimeres levél* (*armalis*) adományozása által való nemesítés, nemkülönben az ország körül szerzett érdemek jutalmául a törvényhozás útján eszközölt *ünnepestélyes honfiúsítás* is, mely a honosított idegent magyar nemessé tette.

A nemesi rend kezdetben egységes, a nemesek egyenjogúak voltak. Ezt az elvet az 1608 : K. u. I. t.c. törte át, amely a nemesi rendet két részre különítette: főnemességre és köznemességre. A főnemességhez az egyházi és világi főméltóságok és főurak (hercegek, grófok és bárók) tartoztak, — velük szemben a nemesség zöme a köznemességet képezte. Legfontosabb különbség a politikai jogok tekintetében az volt közöttük, hogy a főnemesek az országgyűlés felső tábláján személyes megjelenési joggal bírtak, a köznemesek ellenben az alsótáblán megynként választott követeik útján vettek részt a törvényhozó hatalom gyakorlásában.

A nemeseket az állammal szemben az a kötelezettség terhelte, hogy az állami funkciókat ellátni, a közhivatalokat viselni s háború esetén a hazát megvédeni saját költségükön (*nobile officium*) tartoztak.

Ezzel szemben a nemesi birtok adómentes volt: a nemes nem pénzzel, hanem vérrel adózott.

2. A *polgári rendet* a városi lakosság: kereskedő- és iparososztály alkotta. Ők voltak a nemesi szabadsággal párhuzamosan kifejlődött *polgári szabadság* részesei. Az országos politikában csekély jelentőségük volt, az országgyűlés alsó tábláján megjelenő városi követek egyúttvéve mindösze egy szavazatot képviseltek a nemesi vármegyék követeinek külön-külön szavazatai ellenében. A városi polgárok politikai jogai főként a városi önkormányzatban: városuk sorsának intézésében bírtak gyakorlati jelentőséggel.

3. A *jobbágyi rend* a földművelő parasztszorból állott. A földbirtokos úri hatóságának alávetve, a jobbágyok polgári és politikai jogokkal nem bírtak, de viselték az állami, egyházi és földesúri adók terheit. Helyzetük súlyát (leszámítva az 1514—1556 közötti rövid időközt) a szabad költözködési jog enyhítette.

III. A rendi tagozódást az 1848-as törvényhozás szüntette meg és pedig azáltal, hogy a nemesi szabadságot az összes állampolgárokra kiterjesztette, az idők folyamán idokolatlanná vált nemesi kiváltságokat pedig — főkép az adómentességet — eltörölte. 1848 óta minden állampolgár a szent korona tagja, s az állampolgári társadalmat egységes jogrend fűzi össze.

Ezeréves multunk szép hagyományait azonban némi külsőségekben az új rend is átvette, amennyiben a nemesség és főnemesség, mint cím, továbbra is

fennmaradt, sőt a haza körül szerzeti érdemek jutalmául a koronás király a nemesi és főnemesi címet ezután is adományozza. Nemesség és főnemesség tehát jelenleg kétféleképpen szerezhető: 1 nemes (főnemes) atyától törvényes házasságban való leszármazás és 2. királyi privilegium alapján.

A nemesek jogállása ma már alig tér el a többi állampolgárok jogállásától. Régi előjogaikból mindössze a következők maradtak fenn:

1. Joguk van a nemesi (főnemesi) cím, címer, előnév és korona használatára, amelyeknek illetéktelen használatát az 1879 : XL. t.-c. 43. §. kihágásnak minősíti. Az állami anyakönyvekbe a nemesi és főnemesi rangot kívánatra be kell jegyezni. (41.200/1923. B. M. sz.)

2. Ahol ennek még jelentősége van, főnemesek nemesekkel szemben, nemesek nem nemesekkel szemben a rang elsőbbségét élvezik.

3. Bizonyos méltóságok (kamarási, asztalnoki), tisztségek (a magyar nemesi testőrségben) és rendek (aranygyapjas rend) csak nemeseknek adományozhatók, úgyszintén a nemesi alapítványokat is csak ők élvezhetik.

4. Hitbizományt csak nemes alapíthat.

5. Ami a magánjogot illeti: a) a törvényes *hitbér* összege főnemeseknél 400, köznemeseknél és polgároknál 200, jobbágyoknál 40 forint; b) *közszerzeményről* — ellenkező megállapodás hiányában — csak *nem nemes* (vagy honoratior) házastársak közt lehet szó; c) özvegyi öröklés címén csak a nemes

(vagy honoratior) férj özvegye kap (a kegyelet tárgyaitól eltekintve) a szerzeményi ingókból egy gyermekrészt. — A polgári törvénykönyv tervezete ezeket a különbségeket megszünteti.

6. A főrendiházi tagságot örökös módon a király csak főneméseknek, (illetőleg a főnemességgel együtt) adományozhatja.

B) Vallásfelekezetek szerint.

Kőrösi Sándor: A vallásfelekezetek és lelkészekre vonatkozó magyar, főképp büntető törvények magyarázata. Debreczen 1881. — *Horváth Ödön dr.:* A vallásszabadság kérdéséhez. Debreczen 1891. — *Eszmék a vallásszabadságról.* Eperjes 1893. — *Dolgozatok a vallásszabadság kérdéséről.* Eperjes 1894. — A vallás, mint a politikai jogok gyakorlásának alapfeltétele. Eperjes 1894. — *Kováts Gyula:* Az utolsó két egyházpolitikai törvényjavaslat. II. kiad. Bpest 1894. — *Barta Lajos:* Hitközségi ügykezelés és az izr. felekezetekre vonatkozó törvények s miniszteri rendeletok gyűjteménye. Nagykanizsa 1901. — *Ballagi Géza:* Az 1848: XX. t.-c. a történelem világánál. Bpest 1903. — *Kérészy Zoltán dr.:* A baptisták felekezetének állami elismerése és a vallás szabad gyakorlatáról szóló törvény. (Jogállam 1906. febr.). *Ugyanő:* Recepció, paritás és főrendiházi képviselet. Bpest 1907.

A polgárok vallási meggyőződésük különbözősége szerint vallásfelekezetekbe tömörülnek. A vallási testületek (egyházak) az állampolgárok szellemi és erkölcsi világára igen nagy befolyást gyakorolnak, s így az állam szempontjából kiváló jelentőséggel bírnak.

Az egyháznak az államhoz való viszonyát tekintve a vallási testületeknek két csoportját kell megkülönböztetnünk: a bevett és elismert vallásfelekezeteket. Bevett vallások azok, amelyek az állammal

szorosabban összeforrva egyrészt az állam céljait fokozottabb mértékben segítik elő, másrészt éppen ez okból az állam fokozottabb támogatásában részesülnek. Elismert vallások azok, amelyeknek az állammal való összeműködése kevésbé jelentékeny, s ennek megfelelően az állam által részükre biztosított kedvezmények is kisebbek.

I. Bevett vallások a következők:

1. Az első helyet a bevett vallásfelekezetek között a *római katolikus egyház* foglalja el, amely már a magyar állam első megszervezésének munkájában hervadhatatlan érdemeket szerzett magának. 1608-ig mint államvallás, ez időtől 1848-ig mint uralkodó vallás szerepel. Az állampolgárok túlnyomó többsége (1910-ben 61·8%, 1920-ban 66·1%) ehhez a valláshoz tartozik. A szertartási nyelv különbözősége szerint vannak: latin-, görög- és örmény-szertartású római katolikusok.

A római katolikus egyház egykori kiváltságos állásából bizonyos előjogok mind a mai napig fennmaradtak. Magyar király — aki az apostoli címet viseli s a római katolikus egyház főkegyura — csak római katolikus vallású egyén lehet. Ezt az 1723 : II. t.-c. 7. §-a külön is kiemeli. A koronázást a római katolikus egyház szertartásai szerint az esztergomi érsek, vagy esetleg más katolikus püspök végzi, a katolikus papság részvételével. A római katolikus egyház főpapjai egyházi tisztük alapján valamennyien tagjai a főrendiháznak. A közhatóságok a római kato-

likus egyház ünnepeit ülik meg. Szent István napja nemzeti ünnep.

Viszont a tekintetben meg lényegesen hátrányos helyzetben van a katolikus vallás a többi bevett vallásokkal szemben, hogy egyedül ő nélkülözi az egyházi és világi hívek összeségét képviselő önkormányzati szervezetet (katolikus autonomia). Csupán az erdélyi résznek van meg még Erdély önállósága idejéből az autonom szervezete: az *erdélyi róm. kath. status*, melynek határozó szerve a statusgyűlés, végrehajtó szerve az igazgató-tanács.

2. Az *ágostai evangélikus* és *evangélikus reformatus* vallásokat a bécsi, illetve linci békekötéseket becikkelyező 1608 : K. e. I. és 1647 : V. t.-c.-ek nyilvánítják bevett vallásoknak. Autonomiájuk az 1791. évi XXVI. t.-c.-ben van biztos alapra fektetve. Szervezetük alapvonásai nagy hasonlóságot mutatnak. Törvényhozó és legfőbb intézkedő (országos) szervük a zsinat, melynek választott tagjai felerészben egyháziakból, felerészben világiakból választatnak. Zsinat tartásához előzetes királyi engedély szükséges, s a király magát biztosa által képviseltetheti, a hozott határozat kötelező erejéhez pedig a király jóváhagyása szükséges. Kormányzati (országos) szervük az egyetemes convent, amely zsinat együtt nem léteben képviseli az egyházat úgy a hitfelekezetek, mint az állam irányában. Egyházi és világi előljáróikat szabadon választják. Hivatalban legidősebb 3—3 püspökük és 3—3 világi főtisztviselőjük (főgondnok, felügyelő) a főrendiház tagja.

Az ev. ref. egyház a magyar szent korona országainak egész területén egységes szervezettel bírt, az ágostai evangélikusok azonban hazánk területén két egyházat alkottak: a magyar ág. ev. egyházat és az erdélyi ág. ev. egyházat.

A reformátusok országos arányszáma 1910-ben 12·6% — 1920-ban 21%; — az ág. evangélikusok arányszáma 1910-ben 6·4% — 1920-ban 6·2%.

3. A *görög keleti* egyház belső szervezetét és jogállását, nemkülönben hívei részére a vallás szabad gyakorlatát először királyi rendeletek és privilegiumok, főkép a Declaratorium Illyricum¹⁴ (1779) szabályozzák és biztosítják. Alkotmányszerűen az 1791. évi XXVII. t.-c. ismeri el bevett vallásnak, s autonóm szervezete is ezen a törvényen alapszik. Az 1868 : IX. t.-c. értelmében két, egymástól független: szerb és román egyháztartományt alkotott.

Legfőbb szervük volt a szerb, illetőleg román nemzeti egyházi congresszus, mely Őfelsége előzetes engedélyével volt összehívható. A király magát biztosá által képviseltethette. A hozott határozatok érvényéhez királyi jóváhagyás volt szükséges. A congressus egyharmad részben az egyházi, kétharmad részben a világi rendből választott képviselőkől állott. Érsekeiket és püspökeiket saját autonóm szerveik választották, de a választás királyi megerősítésre szorult; s a választottakat királyi biztos iktatta hivatalukba.

---

¹⁴ Újból közzétette a 3.943/1895. M. E. sz. rend. (Rend. Tára 1895. II. k. 939 és köv. l.).

A görög keleti egyház érsekei és püspökei a magyar főrendiház tagjai voltak.

A görög keleti szerb egyházból az ország megcsonkítása után mindössze egy püspökség maradt meg: a budai szerb püspökség. A görög keleti román egyházból pedig csak két csonka esperesség maradt. A görög keletiek országos arányszáma 1910-ben 14·3%; 1920-ban 0·6%.

4. Az *unitaria* vallást Magyarországon az 1848. évi XX. t.-c. sorozta a bevett vallások közé. Az államhoz való viszonya nagyban-egészen hasonló volt az említett két protestáns valláshoz, de a zsinati tanács által választott püspökét a király erősítette meg. Hivatalban idősebb püspöke, vagy főgondnoka a magyar főrendiház tagja volt. Az unitáriusok országos arányszáma 1910-ben 0·3%; 1920-ban 0·1%.

5. Az *izraelita* vallás 1867-ig csak tűrt vallás volt, az 1867 : XVII. t.-c. óta elismert vallás, az 1895 : XLII. t.-c. bevett vallásnak nyilvánítja. Egységes országos szervezete nincsen. Hitközségei az 1869-ben megtartott izraelita congressuson elfoglalt álláspontjaik szerint háromféle szervezettel bírnak: a) a neolog (vagy congressusi) hitközségek a congressusi többség határozata értelmében, b) az orthodox hitközségek a congressusi kisebbség elvei szerint alakultak meg, c) a statusquo hitközségek pedig régi szervezetüket tartották meg. — Egységes szervezet s a hazai zsidóság egyetemét képviselő vallásfelekezeti előljáró hiányában főrendiházi tagság részükre nem volt biztosítható.

A zsidók országos arányszáma 1910-ben 4.5%; 1920-ban 5.9%.

Erdélyben a bevett vallások (római katolikus, ágostai evangélikus, evangélikus református és unitárius) között már a XVI. században egyenlőség és viszonyosság volt elismerve, Magyarországon azonban a bevett keresztény vallásfelekezetek közötti egyenlőség és viszonyosság elvét csak az 1848 : XX. t.-c. mondja ki, a megfelelő részletes szabályozást pedig az 1868 : LIII. és az 1895 : XLIII. t.-c.-ek viszik keresztül.

II. Elismert vallások azok, amelyeket törvény, vagy kormányrendelet ilyeneknek nyilvánít. Az elismerés módozatait az 1895 : XLIII. t.-c. a következőkép szabályozza:

Azok az állampolgárok, akik törvényesen elismert vallásfelekezetté kívánnak alakulni:

a) tartoznak legalább egy egyházközség felállítását és fenntartását, továbbá a felekezetükhöz tartozó gyermekek iskolai hitoktatását biztosítani;

b) tartoznak a hitéletre vonatkozó összes rendelkezéseket magában foglaló szervezeti szabályzatot jóváhagyás végett a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bemutatni.

A jóváhagyás csak az esetben tagadandó meg: a) ha a megalakulni kívánó vallásfelekezet állam- vagy nemzetellenes irányzattal keletkeznék; b) ha legalább egy egyházközség fenntartása s a gyermekek iskolai hitoktatása nem biztosíthatnák; c) ha a hitelek, tanok, isteni tisztelet és egyéb vallási szertartás,

vagy a tervezett szervezet a fennálló törvényekkel, vagy a közerkölcsiséggel ellentétben állana, vagy a már létező törvényesen bevett, vagy elismert vallásfelekezetek valamelyikével azonos volna, vagy attól csupán az isteni tisztelet és az egyházi kormányzat nyelvét illetőleg különböznék; d) végül, ha a megalkulni kívánó vallásfelekezet elnevezése faji, vagy nemzeti jelleggel bírna, — vagy a már bevett, vagy elismert vallásfelekezeteket sértené.

A szervezeti szabályzat jóváhagyása után megalkult vallásfelekezet, mint az állam védelme és főfelügyelete alatt álló nyilvános vallási testület:

a) szabadon gyakorolhatja a nyilvános közös isteni tisztelet jogát;

b) egyházi önkormányzati jogánál fogva maga intézkedik vallási és egyházi ügyeiben, különösen maga kezelheti egyházi, oktatási, nevelési, vagy jótékonyági célokat szolgáló alapítványait, egyházi szükségletei fedezésére vagyont gyűjthet és e célból igénybe veheti hívei anyagi hozzájárulását;

c) híveire egyházi adót és egyéb szolgáltatásokat vethet ki, melyek azonban a közigazgatási út kizárásával, csak a törvény rendes útján érvényesíthetők;

d) arra jogosított hatóságai által saját hívei felett gyakorolhatja az egyházi fegyelmet, azonban elzárás, testi büntetés, vagy bírság fegyelmi büntetésül nem alkalmazható.

Az elismert vallásfelekezet köteles szervezeti szabályzatában később tett minden változtatást a vallás- és közoktatásügyi miniszternek esetről-esetre

jóváhagyás végett bejelenteni. Ha ez a változtatás a megalakulásra megállapított feltételeknek nem felel meg, a törvényesen elismert vallásfelekezetté nyilvánítás a vallás- és közoktatásügyi miniszter által haldék nélkül visszavonandó.

Jelenleg elismert vallásokként szerepelnek a vallás- és közoktatásügyi miniszter által ilyennek nyilvánított baptista vallás (77.092/1905. VKM. sz.) és az 1916 : XVII. t.-c. által elismert iszlam vallás.

Az el nem ismert felekezetek vallásos jellegű gyülekezetei a gyülekezési jog általános szabályai alá esnek.

III. *Lényegesebb különbségek a bevett és elismert vallások jogállása között.* A bevett vallások jogállása történelmileg alakult ki, s az állammal való szorosabb összefonódottságuknál fogva szabadabb mozgásukat kevesebb korlát szorítja meg, mint az elismert vallásokét, melyeknek jogállását az 1895 : XLIII. t.-c. tüzetesen körülírja.

Főkülönbség jogi helyzetüket illetőleg mindenestre az, hogy bevett vallássá csak *törvény*, elismert vallássá pedig *miniszteri rendelet* is nyilváníthat valamely vallást. A bevett vallás jogállása tehát szilárdabb alapon nyugszik, mint az elismert vallásé, melynek elismerését a miniszter bizonyos esetekben visszavonhatja.

Az állam főfelügyeleti jogát bevett vallásokkal szemben a *király* a vallás- és közoktatásügyi miniszter által, elismert vallásokkal szemben a *vallás- és*

közoktatásügyi miniszter gyakorolja. Bevett vallás nincs arra kötelezve, — mint az elismert vallás, — hogy hitelveit a kormánynak külön is bemutassa.

Elismert vallásfelekezetnél új *egyházközség megalakítása* a törvényhatóság első tisztviselőjénél bejelentendő. Bevett vallásoknál ez az illető vallásfelekezet belügye.

Elismert vallásfelekezetnél lelkész vagy egyházközségi előljáró a felekezetnek csak oly tagja lehet, aki *magyar állampolgár*, polgári és politikai jogainak teljes birtokában van, kinek erkölcsi és állampolgári magatartása kifogás alá nem esik és *képesítését Magyarországon nyerte*. E feltételek betartását a törvényhatóság első tisztviselője ellenőrzi. Ha valamely lelkész, vagy egyházközségi előljáró a magyar állampolgárságot elveszti, vagy a törvény értelmében kifogásolható magatartást tanusít, a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletére hivatalából elmozdítandó, ellenszegülés esetén a miniszter az illető egyházközséget feloszlottnak nyilváníthatja. — Bevett vallások lelkészeivel szemben mind e korlátozások hiányoznak, ezek lelkészeinek, vagy egyházközségi előljáróinak magatartása csupán a büntető törvények s a lelkészi jövedelem állami kiegészítése (kongrua) szempontjából esik állami elbírálás alá.

Elismert vallásfelekezeteknél *a magyar állam kötelékén kívül álló hatóság vagy egyén a vallásfelekezet egyházi feje, vagy védura nem lehet*, s a vallásfelekezet semmiféle egyházi függésben külföldi hatóságtól, vallásfelekezeti társulattól, vagy egyéntől nem

állhat. A bevett vallásoknál ilyen korlátozás nincs kimondva.

Elismert vallásfelekezetek egyházi közgyűlése csak *nyilvános* lehet. Az itt hozott határozatok jegyzőkönyvbe iktatandók, s a jegyzőkönyvek a hatóságnak esetről-esetre bemutatandók. Bevett vallások egyházi gyűléseinek nyilvánossága nincs kötelezőleg kimondva, s az itt felvett jegyzőkönyvet csak hatósági felszólításra kell bemutatni.

Amennyiben a bevett vallások saját hatáskörükben hozott rendszabályaikat, határozataikat, vagy ítéleteiket önhatóságilag nem foganatosíthatnák, *az állam közigazgatási hatóságainak segédkezését is joguk van igénybevenni*. E segély kiterjed az egyházi adók behajtására, egyházi tisztviselő, vagy szolga elmozdítását, felfüggesztését, állásba be-, illetőleg visszahelyezését kimondó egyházhatósági ítéletnek ellenszegülés esetében karhatalommal leendő foganatosítására és az egyházi bíróságok előtt megjelenni vonakodó, bár beidézett tanúk kihallgatása és megesketésére. A segédlet az elsőfokú közigazgatási hatóságnál kérendő. — Elismert vallások tisztviselőikkel és híveikkel szemben fennálló igényeiket csak *a törvény rendes útján* érvényesíthetik.

Az elismert vallásfelekezetek *ingatlan vagyonszerzési képessége* imaházul, oktatási, nevelési és jótékonyági intézetül, egyházi és intézeti alkalmazottaik részére lakóházakul használandó épületeknek, valamint az ezekhez szükséges telkeknek és temetőül szolgáló területeknek szerzésére van korlátozva, —

bevett vallások ingó és ingatlan vagyont szabadon szerezhhetnek. A régi holtkézi törvényeket (1498 : LV.; 1647 : XVII.; 1715 : XVI.) a Curia elavultaknak ismerte el.

Az iskolát, kisdudóvodát, gyermekmenedékházat fenntartó elismert vallások az ilyen intézményeket fenntartó társulatokkal esnek azonos elbírálás alá. Ha valamely, különböző vallásfelekezetűek által lakott község vagy város egyházi, vagy felekezeti iskolai célokra segílyt ad, *e segítségben igazságos arányban minden ott létező bevett vallásfelekezet részesítendő*; elismert vallásfelekezetek erre igényt nem tarthatnak.

Aki valamely bevett vallás kötelékéből kilép és egyik bevett, vagy elismert valláshoz sem csatlakozik, köteles a kilépés idejét követő *ötödik naptári év végéig* esedékes rendes egyházi járulékokat megfizetni, míg az elismert vallás kötelékéből kilépőt az egyházi adó további fizetésének kötelezettsége előbbi egyházával szemben nem terheli.

Az 1848 : XX. t.-c. csak a bevett vallásfelekezetek javára mondja ki azt az elvet, hogy *egyházi és iskolai szükségleteik állami költségekből fedeztessenek*. — Lelkészi jövedelmeik állami kiegészítését (kongrua) is csak a bevett vallások lelkészei igényelhetik. (1898 : XIV. t.-c.)

A hadseregnél és állami közintézetekben, úgyszintén a polgári és katonai kórházakban minden bevett vallásfelekezet tagjai *saját egyházuk lelkészei által* részesítendő községi tanításban és minden lelkészi szolgálatban. — Az elismert vallásfelekeze-

teknek joguk van arra, hogy erről maguk gondoskodjanak.

Bevett keresztény felekezetek tagjai temetőikben *vegyesen és akadálytalanul temetkezhetnek*. — Elismert felekezetek külön temetőt tarthatnak, s a községi temetőben is temetkezhetnek.

IV. Megemlítendő még az izraelita és az iszlam vallásnak a többi bevett, illetőleg elismert vallásfelekezetekétől némileg eltérő jogállása.

1. A bevett vallásnak nyilvánított (1895 : XLII.) izraelita vallás bizonyos vonatkozásokban az elismert vallásokkal esik egyenlő elbírálás alá.

a) Új egyházközségeket csak a vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyével állíthat fel.

b) Lelkész (rabbi és hitközségi előljáró) az izraelita felekezeteknek csak oly tagja lehet, aki magyar állampolgár és képesítését Magyarországon nyerte.

c) Nem terjed ki rá az 1868 : LIII. t.-c. ama rendelkezése, hogy a bevett vallások tagjai temetőikben *vegyesen és akadálytalanul temetkezhetnek*.

d) Nem terjed ki rá az 1848 : XX. t.-c. ama rendelkezése, hogy a bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségletei állami költségekből fedeztessenek.

2. Viszont az elismert vallásnak nyilvánított iszlam vallás több vonatkozásban fel van mentve ama korlátozások alul, melyek az elismert vallásokkal szemben fennállanak, s éppen ez a főoka annak, hogy elismertetésével kapcsolatban megállapított jogállását nem miniszteri rendelet, hanem törvény (1916 : XVII. t.-c.) írja körül:

a) A mohamedán vallást követők vallásfelekezetté alkulásához a hitelvi és erkölcsi tanokra, az istentiszteletre és egyéb vallási szertartásra vonatkozó szabályok bemutatása nem szükséges, és azok a hitéletre vonatkozó összes többi rendelkezéseket magukban foglaló szervezeti szabályzat jóváhagyásakor nem esnek vizsgálat alá.

b) A mohamedán vallásfelekezet magyarországi szervezete, a vallás és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával, összefüggésbe hozható a mohamedán vallást követőknek Boszniában és Hercegovinában fennálló törvényes szervezetével.

c) Lelkész és egyházközségi előjáró, vagy a felsőbb egyházszervezeti képviselő tagja a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával a felekezetnek oly tagja is lehet, akinek képesítése a Boszniában és Hercegovinában ily állásra megkívánt képesítésnek felel meg.

d) Lelkészek már az első hitközség megalakítása előtt is alkalmazhatók, ha részükre állásukhoz mért megélhetés biztosíttatik.

V. *A vallás szabad gyakorlatáról* az 1868 : LIII. és az 1895 : XLIII. t.-c.-ek rendelkeznek.

Mindenki szabadon vallhat és követhet bármely hitet vagy vallást, és azt az ország törvényeinek, valamint a közerkölcsiség kívánalmainak korlátai között külsőképen is kifejezheti és gyakorolhatja. Senkit sem szabad törvénybe, vagy a közerkölcsiségbe nem ütköző vallási szertartás gyakorlásában akadályozni, avagy

hitével nem egyező vallási cselekmény teljesítésére kényszeríteni.

Egyik vallásfelekezet tagjai sem kötelezhetők arra, hogy más vallásfelekezetbeliek egyházi szertartásait és ünnepeit megtartsák, vagy hogy ezen napokon bárminemű munkától is tartózkodjanak. Vasárnapokon azonban minden nyilvános és nem elkerülhetetlenül szükséges munka felfüggesztendő. (1868. évi LIII. t.-c. 19. §.)¹⁵ Ügyszintén bármely vallásfelekezetnek ünnepén a templom közelében, s egyházi menetek alkalmával azon tereken és utakon, amelyeken az ily menet keresztülvonul, mindaz mellőzendő, ami az egyházi szertartást zavarhatná.

A polgári és politikai jogok gyakorlására való képesség a hitvallástól teljesen független. Vallási hite, vagy egyházi szabályai azonban senkit sem mentenek fel törvényen alapuló bármely kötelesség teljesítésétől.

Egyházi fenyték nem alkalmazható senki ellen abból az okból, mivel az illető törvényben rendelt valamely polgári kötelességét teljesítette, vagy törvényben tiltott valamely cselekvést nem vitt véghez, vagy pedig, mivel a törvény által engedett polgári jogait szabadon gyakorolta.

Valamely vallásfelekezetből kilépni, vagy valamely vallásfelekezetbe belépni mindenkinek szabad a törvényekben megállapított feltételek alatt.

¹⁵ Vasárnapon és Szent István napján az ipari munkaszünet megszegése kihágást képez. (1891: XIII. t.-c. — 94.537/921. K. M. rend.).

VI. *Vallásváltoztatás.* (1868 : LIII.) A törvényes feltételek és formaságok megtartásával mindenkinek szabadságában áll a bevett, vagy elismert vallásfelekezetek bármelyikéből kilépni, vagy azokon kívül állván, azok valamelyikébe belépni, ha életének 18. évét már betöltötte; nők férjhezmenetelük után akkor is, ha e kort még el nem érték.

A kilépni kívánó azonban köteles ebbeli szándékát ön maga által választott két tanu jelenlétében saját egyházközségének lelkésze előtt kinyilatkoztatni, s ezen első nyilatkozattételtől számítandó 14 nap eltelte után s legfeljebb 30 nap eltelte előtt ugyanazon, vagy más, szintén általa választott két tanu jelenlétében ismét saját egyházközségének lelkésze előtt kijelenteni, hogy kilépési szándéka mellett továbbra is megmarad. Nyilatkozatáról mindkét esetben bélyegmentes bizonyítványt kell kérnie, amit ha a lelkész bármi okból ki nem adna, a bélyegmentes bizonyítványt a jelen volt tanúk állítják ki.

Az így nyert bizonyítványok azután az illetékes elsőfokú közigazgatási hatóságnál bemutatandók, amely erről annak az egyháznak illetékes lelkészét, vagy előljáróját értesíti, amelyből az illető kilépni, illetőleg amelybe belépni óhajt. Az elhagyott egyház elvei az abból kilépettre semmiben sem kötelezők, de a kilépés idejéig esedékessé vált egyházi tartozásait megfizetni köteles. Sőt, ha a bevett vallásfelekezetek valamelyikéből kilépett egyik bevett, vagy elismert vallásfelekezethez sem csatlakozik (azaz felekezet-nélkülivé lesz), köteles rendes egyházi járulékait

régi egyházának még a kilépést követő ötödik naptári év végéig beszolgáltatni; nem terhelhető azonban nagyobb járulékkal, mint amennyit a kilépés évében fizetett.

VII. A *gyermek*ek vallásáról az 1894 : XXXII. és az 1895 : XLIII. t.-c.-ek rendelkeznek.

Bevett vagy elismert *különböző* vallásfelekezet-hez tartozó házasulandók *házasságuk megkötése előtt egyszersmindenkorra* megegyezhetnek arra nézve, hogy gyermekeik valamennyien az atya, vagy az anya vallását kövessék. A megegyezés azonban csak akkor érvényes, ha kir. közjegyző, kir. járásbíró, polgármester, vagy főszolgabíró előtt a megállapított alakszerűségek mellett jött létre.

Ily megegyezés hiányában a gyermekek szülei vallását *nemük szerint* követik, amennyiben ez a vallás a bevettek, vagy elismertek közé tartozik. E szabály alul eltérésnek később csak az esetben van helye, ha az egyik házastárs a másik házastárs vallására tér át, úgy, hogy a házasság egyvallásúak házasságává válik. Ez esetben a születendő, valamint a hetedik életévüket még be nem töltött gyermekek szülei közös vallását követik; az áttért szülő nemebeli, hetedik életévüket már túlhaladott, de tizennyolcadik életévüket még el nem ért gyermekek pedig a gyámhatóság beleegyezésével a szülők közös vallására térhetnek át. Ilyen esetben és ilyen értelemben a házasságkötés előtt a gyermekek vallását illetőleg létrejött megegyezés is megváltoztatható.

A törvénytelen gyermek anyja vallását követi, ha

az bevett, vagy elismert vallás. Ha az anya más bevett, vagy elismert vallásra tér át, akkor a hetedik életévüket még be nem töltött törvénytelen gyermekei új vallásba követik. A hetedik életévét még be nem töltött, királyi leirattal törvényesített, vagy az atya által elismert fiú, az atyának a törvényesítést vagy elismerést követő hat hó alatt kijelentett kívánságára, az atyának vallását követi, ha ez bevett, vagy elismert vallás. (1894 : XXXII. t.-c.)

Tizennyolcadik életévéig mindenki. — tehát egyik bevett, vagy elismert vallásfelekezethez sem tartozó szülők gyermeke is — valamely bevett, vagy elismert vallásban nevelendő, ez okból ha a házasulandók, vagy legalább egyikük nem tartozik valamely bevett, vagy elismert vallásfelekezethez, a már említett módon megegyezhetnek abban, hogy gyermekeik valamennyien az általuk megjelölt bármely bevett vagy elismert vallást kövessék. Ilyen megegyezés hiányában a bevett, vagy elismert vallásfelekezethez nem tartozó szülő jogosítva van megállapítani, hogy nembeli gyermekei melyik vallást kövessék. Ha az illető szülő nem határoz, a másik szülő azonban valamely bevett, vagy elismert vallásfelekezethez tartozik, akkor az összes gyermekek ezen utóbbi szülő vallását követik. Ha a szülők egyike sem tartozik valamely bevett, vagy elismert vallásfelekezethez, akkor azon szülő helyett, aki a saját nembeli gyermekek vallása felől nem határoz, a gyámhatóság határoz a rokonok meghallgatásával. Hogy a gyermekek melyik vallás-

ban neveltessenek, legkésőbb azok tanköteles korának elértéig állapítandó meg.

Az oly házasság, melyben akár mind a két, akár csak az egyik fél a bevett, vagy elismert vallások egyikehez sem tartozik, különböző vallású felek közti házasságnak tekintetik és az ily felek közti megegyezéstől, megállapítástól, illetve törvényes szabálytól való eltérésnek később csak akkor van helye, ha egyik, vagy mindkét házastfélnek valamely bevett, vagy elismert vallásfelekezetbe való belépése által a házasság egyvallásúak házasságává válik, amely esetben a már említett szabályok alkalmazandók. (1895 : XLIII. t.-c. 26—28. §-ok.)

A törvényben foglaltakkal ellenkező bármely szerződés, térítvény, vagy rendelkezés érvénytelen és semmi esetben sem bír joggal.

C) Anyanyelv szerint.

Wesselényi: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. Lipcse 1843. — *Gorove István:* Nemzetiség. Pest 1842. — *Br. Eötvös József:* A nemzetiségi kérdés. Pest 1865. — A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra. — *Mocsáry Lajos:* Nemzetiség. Pest 1858; Nehány szó a nemzetiségi kérdésről. Bpest 1886. — *Csemegi Károly:* A nemzetiségi kérdés a jelen és a jövő szempontjából. 1861. (Művei I. k. Bpest 1904. 18. és köv. l.) — *Szathmáry György:* Nemzeti állam és népoktatás. Bpest 1892. — *Schwicker János:* Die nationalpolitischen Ansprüche der Rumänen in Ungarn. 1894. — *Beksics Gusztáv:* Magyarosodás és magyarosítás. Bpest 1883. — A román kérdés és a fajok harca Európában és Magyarországon. Bpest 1895. — La question roumaine. (1894.) — La consolidation interieure de l'Autriche-Hongrie (1895.) — A magyar faj terjeszkedése és nemzeti konszolidációnk (1896.). — Mátyás király birodalma és Magyarország jövője. (Bpest 1905.). — *Hunfalvy Pál:* Az oláhok története. I—II. Bpest 1894. — *Balogh Pál:* A népfajok

Magyarországon. Bpest 1897. — *B. Thoroczky V.*: A magyar állam és nemzetiségei. — *Réthy László*: Az oláhok itáliai eredete. Bud. Szemle. 90. k. 1897. — *Veritas*: A magyarországi románok egyházi, iskolai, közművelődési, közgazdasági intézményeinek és mozgalmainak ismertetése. Bpest 1908. — *Jászi Oszkár*: Nehány szempont a nemzetiségi kérdéshez. Huszadik Század. VIII. 10. 1907. — Magyarország jövője és a dunai egyesült államok. Bpest 1918. — *Molnár Kálmán dr.*: Nemzetiségi kérdés. Eger 1914. — *Karácsonyi János dr.*: Százezer baj, millió jaj egy tévedés miatt. Nagyvárad 1911. — A magyar nemzet történeti joga hazánk területéhez a Kárpátoktól le az Adriáig. Nagyvárad 1916. — *Réz Mihály dr.*: Magyar fajpolitika Bpest (évszám nélkül). — A nemzetiségi kérdés a politikai tudomány szempontjából. (Huszadik Század. 1918. július.) — *Jancsó Benedek*: Erdély és a nagyromán aspirációk. Bpest 1918. — *Defensio nationis Hungaricae*. Bpest 1920. — *Eöttevényi Olivér dr.*: Die ungarisch-rumänische Frage. Berlin 1915. — *Ugyanő*: Nemzetiségi törvényünk és a kisebbségi szerződések. Pécs 1925. — *Wlassics Gyula dr.*: A kisebbségi védelem és a jogtudomány. Magyar Jogí Szemle. 1922. ápr. — *Baranyai Zoltán*: A kisebbségi jogok védelmének kézikönyve. II. kiad. Berlin 1925. — *Szekfü Gyula*: Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez. 1790—1848. Bpest 1926. — *Egyed István dr.*: A nemzeti kisebbségek védelme. (Jogállam 1920. jan.). — A magyarság védelme a cseh-szlovák államban (Jogtud. Közl. 1921. máj. 15. és június 1.). — Kisebbségi jogok. (Magyar Jogélet 1922. ápr.) — Az elszakított magyarság gazdasági védelme. (Békejog és békegazdaság 1922. ápr.) — A nemzetiségi kisebbségek kérdése. (Magyar Kultúra 1922. szept. 1.). — *Nagy Elek dr.*: Magyarország és a népszövetség. Bpest 1925. III. és IV. fej. — *Apponyi Albert gróf*: A nemzetiségi kérdés múltja és jövője. Bpest 1926. — *Magyar kisebbség*. Nemzetpolitikai Szemle. Szerkesztik: Jakabffy Elemér dr., Sulyok István dr. és Viller József dr. Lugoson.

A magyar állam ezer éven át mint *nemzetállam* állott fenn, vagyis alkotmányában és közintézményeiben az államalkotó és államfenntartó magyar faj sajátos felfogása érvényesült, és mióta a latin nyelv leszorult a közélet teréről, *államnyelv* gyanánt is a magyar nyelv szerepel.

A magyarságnak az állami életben kialakult eme természetes túlsúlya azonban nem egyedül a hódítás tényén, a honfoglalás jogcímén nyugszik, hanem inkább az eredeti szerzősmód jogcíménél sokkal állanbóbban ható kulturális fölényen. Mert a magyar nép nemcsak államot tudott alkotni azon a természet által egységesnek alkotott területen, amelyen államalkotásra képtelen népek hullámozó árjai soha azelőtt maradandó jellegű államot alkotni nem tudtak, hanem *ezer év kulturmunkájával* Nagymagyarország minden talp-alattnyi földjét magyar jellegűvé tette, minden intézményét saját képére és hasonlatosságára alkotta meg.

A magyar faj államalkotó és államfenntartó erejének egyik legjellegzetesebb vonása pedig éppen abban rejlik, hogy a vele együtt élő idegen népelemeket nem nyomta el, hanem faji sajátosságaikat és nyelvüket érintetlenül hagyva, jogokban és kötelességekben testvériesen megosztozott velük, s az egyenlőség egyedüli feltételéül a közös haza egyforma szeretetét, az ahhoz való egyforma ragaszkodást kívánta meg. Mi sem bizonyítja jobban a magyarság emberséges és szabad-elvű államfelfogását, mint az a körülmény, hogy az idegen fajú népek faji sajátosságukat és nyelvüket a magyar állam kebelén belül egy évezreden át fenntartották, s faji származása senkinek sem szolgált akadályul a tekintetben, hogy az állami és társadalmi élet egész vonalán képességeinek megfelelően érvényesülhessen, s mint a magyar állam hűséges tagja, magát e földön jól érezhesse.

Megjegyzendő azonban, hogy a Nagymagyar-

ország területén jelenleg élő különböző fajú és nyelvű idegen népelemek közül egyik sem őslakója Magyarország területének, hanem valamennyien a magyar uralom idején bevándorolt, különféle veszélyek elől ide menekült, s az államalkotó magyarság által testvéri szeretettel fogadott új jövevények. A történeti jog és igazság ismerete szempontjából szükséges, hogy ez a beszivárgási folyamat legalább főbb vonásaiban tisztán álljon előttünk.

I. *A Magyarország területére később bevándorolt jelentősebb idegen népelemek.*

1. *Tótok.* A honfoglalás idején Magyarország nyugati részén Szvatopluk birodalmához tartozó morva- és pannonszlávok laktak, de ezek nem azonosíthatók a Magyarország területére később bevándorolt szlovák tótokkal. A morva- és pannonszlávok a magyarokat nem fogadták ellenségesen, hanem szövetkeztek velük, a külföldi kalandozások idején együtt harcoltak, s a barátságos együttélés folyamán a magyarságba fokoatosan, de gyorsan *beolvadtak*. — A szlovák tótok, — a Morva és Odera folyók felső völgyében lakó fehér horvátok ivadékai — csak a honfoglalás után jó két évszázaddal, Szent László és utódai alatt kezdtek az ország északi részébe, a későbbi osztrák Szilézia területéről átszivárogni. A király és a főurak versenyre kelve igyekeztek ottani lakatlan uradalmaikat benépesíteni, s mikor a XV. században a husziták rablásai a Felvidék német városait elnéptelenítették, a németek helyébe ismét tótok vándoroltak be. A török uralom

a tótok földjét nem érintette, s mikor Magyarország a XVII. század végén felszabadult, az elpusztult és elnéptelenedett magyar területekre megint csak a Felvidéken elszaporodott tót telepések húzódtak le. Tiszántúl, a Duna—Tisza közén, Dunántúl és Drávántúl ma található tót telepek mind a XVIII—XIX. században keletkeztek.

A tótok a magyar állam népességének 1910-ben 9·4%-át tették. 1920-ban 1·8%.

2. *A rutének* vagy kisoroszok Veresoroszsországból (Galiciából) a XIV. században kezdtek átszállingózni a Kárpátok déli oldalára. 1370-ben Nagy Lajos Veresoroszsországot visszacsatolta Magyarországhoz, s ez időtől kezdve egyre szaporodtak a rutén falvak a Kárpátok alján. A magyar urak szívesen fogadták a jövevényeket, s birtokaikra telepítették őket. A XVI. század második felében és a XVII. században az ország északkeleti részén dúló háborúk a magyar és német lakosságot nagyon megapasztották, s helyükbe a XVII. században és a XVIII. század elején a Tisza felső folyásának mindkét oldalára ismét rutének telepedtek be. A magyar hazának mindig hű fiai voltak, s a katolikus egyházzal való egyesülés (1646.) következtében még fokozottabb mértékben a magyar kultúra hatása alá kerültek.

Az állam népességének 1910-ben 2·3%-át tették. Csonkamaagyarországnak nincs ruthén anyanyelvű lakossága.

3. *Az oláhok.* A történelem és a nyelvészet immár kétségbevonhatatlan adatokkal mutatják ki, hogy

az oláhok Erdélynek nem őslakói. Légbőlkapott mese az az állítás, hogy az oláhok a Traján császár által Kr. u. 105-ben Dáciába (Erdélybe) telepített rómaiak utódai, s hogy azóta folytonosan és megszakítás nélkül (continue) e területen laknak. Közelkorú római történetírók bizonyítják, hogy Aurelianus császár Traján telepeseinek utódait nem bírta megvédeni a barbár népek, főképp a góthok támadásai ellen, s Kr. u. 260—272. között a Duna bal partjáról a Duna jobb partjára telepítette át az egész dákoromán lakosságot. A népvándorlás korának barbár népei egymásután viharzanak át Erdély területén, ahol a rövid másfél százados római uralomnak hamarosan nyoma veszett. Csaknem egy évezreden át: a XIII. század elejéig egyetlen nyom, egyetlen történelmi adat sem szól amellett, hogy e területen bármi néven nevezendő római, vagy oláh lakosság lakott volna. A kontinuitás elmélete tehát bebizonyított történelmi valótlanság.

A mai oláh nép őshazáját Délitáliában kell keresnünk. — A kelet-rómaiak a Kr. u. VI. század második felében Délitáliát is hatalmukba kerítették, s Thessalia keleti részén és Epirusban levő gyéren lakott birtokaikra apuliai pásztornépet telepítettek le. Ezek az albánokkal összekeveredett délitáliai pásztorok az oláhok közvetlen ősei; az albán és görög hatás alá került délolasz nyelv pedig három (VII—IX.) évszázad alatt a többi román nyelvektől különböző, sajátos nyelvvé változott: így alakult ki az oláh nyelv.

A Nagyoláhországnak nevezett Thessaliából a X. század végén Sámuel bolgár cár az oláhok egy részét

a Rhodope hegység vidékére telepítette át, s a gyorsan szaporodó oláhokról e vidék is Vlachiának (Oláhország) neveztetett. Itt került az oláh nyelv bolgárszláv hatás alá. Portyázó oláh csapatok már a XII. század közepe táján átalvetődtek innen a Duna bal partjára, s valószínű, hogy királyaink a magyarországi első oláh telepeseket ezekből telepítették le, mint királyi határőröket, az Olt vidékére. Majd midőn az oláhok a görögök támadásai és sanyargatásai elől a XII. század végén tömegesen húzódtak át a Duna balpartjára: a világháború előtti Románia területére, — a Magyarországra való beszivárgás is állandóvá válik. Az első történeti adat a XIII. század elején említi az Olt folyó mellékén lakó oláhokat. Tömegesebben a tatárjárás után jelentkeznek Magyarországon, később pedig a törökök elől elmenekült, vagy a törökök által kipusztított magyar lakosság helyére tódultak be. (1641—46. között egyszerre 10.000 oláh család = 50.000 ember költözött át Oláhországból Versec környékére.) Az oláhság tehát a magyar állam területén nem őslakó, hanem fokozatos bevándorlás (incolatio) útján szaporodott el hazánkban.

Béla király névtelen jegyzője beszél ugyan arról, hogy a honfoglaló magyarok Erdélyben oláhokat találtak, de ez nem történeti adat. Anonymus nem történetíró, hanem mesemondó, aki a honfoglalás lefolyását a saját korabeli állapotokból visszakövetkeztetve meséli el. De még Anonymus művének az oláhokról szóló része nem is Anonymustól származik,

hanem valamelyik írődeáknak egy évszázaddal későbbi időből (1280—1290.) való betoldása.

Ugyanilyen történeti beccsel bír a német császár udvari tudósának: Aeneas Sylviusnak (XV. század) az akkori kor szóhüvelyező módszere szerint odavetett az az állítása, hogy Traján gyarmatosait valami Flaccus nevű római vezér vezette Dáciába, s Flaccusról nevezik e gyarmatosok utódait Valachusoknak (oláhoknak). A történelmi mesemondásra azután Bonfini Antal, Mátyás király udvari történetírója teszi fel a koronát, aki szépíteni akarván a király oláh származását, a Hunyadi-családot Valerius Corvus családjától, illetve a családnak azon ágától származtatja, amelyet Corvinus Messala hazánk területére telepített át. (Korvin Mátyás.) Ennek a mesének valószínűsítésére az oláhokat ő is Traján gyarmatosaitól származtatja, s az ő nagyon elterjedt művéből megy át a kézzelfogható történelmi valótlanság a kritikátlan köztudatba.

Az oláhok a magyar állam népességének 1910-ben 14.1%-át tették. 1920-ban 0.3%.

4. A *németek* sem őslakói Magyarország területének. Német papok és egyes családok már Szent István idejében szívesen látott vendégei voltak ugyan az országnak, de tömeges bevándorlásuk csak a XII. század közepén kezdődik. Az erdélyi szászok II. Géza, a szepesi szászok III. Béla idejében jönnek az országba, s nagy kiváltságaikat a XIII. században (1224—1271.) kapják. A Dunántulra a németek (frankok és bajorok) nem egyszerre, tömegesen, hanem a

XII. századtól kezdve apróbb rajokban érkeznek; főkép a tatárjárás után ők frissítik fel az ország megritkult népességét. E beszívárgás a XIV. században egyre tart, s csak a török uralom idején szűnik meg; újra megindul azonban a törökök kiverése után a XVIII. században. A kir. kamara, a nagy birtokokkal megadományozott császári hadvezérek, német származásu főpapok, sőt magyar főurak is versengve hívják be az ország lakatlanná vált területeire a szorgalmas németeket, s Pestmegye és a Dunántúl sváb telepeinek nagy része, nemkülönben a Tisza—Maros—szögének és a Bácskának sváb telepei ebben az időben keletkeztek.

A németek a magyar állam népességének 1910-ben 9·8%-át tették. 1920-ban 6·9%.

5. *A szerbek* Magyarország területének legújabb lakói. Először a XV. században fogadott be Magyarország a török elül menekülő szerb rajokat. Az 1481-iki török háború után egyszerre 50.000 rác jött Kinizsivel a török járom földjéről a magyar szabadság földjére. A szerbek nagy tömege azonban csak a XVII. század végén s a XVIII. században telepedett le Magyarországon. Mikor a törökök 1690-ben kiverik a császári hadsereget Szerbiából, Csernovics Arzén ipeki patriarka vezetése alatt egyszerre 36.000 menekülő szerb család (mintegy 180—200.000 ember) jött Magyarországba, főkép a Bácska, a drávántúli megyék és később a Bánság területére, ahol *ideiglenesen, míg szerb hazájuk felszabadul*, vendégekként fogadtattak, s a XVIII. század végéig egyre újabb ki-

váltságokat kaptak. Olyan jól érezték magukat Magyarországon, hogy Szerbia felszabadulása után már nem volt kedvük visszamenni régi hazájuk földjére.

A szerbek a magyar állam népességének 1910-ben 5·3%-át tették. 1920-ban 0·2%.

6. A horvátok a Száván túl fekvő régi Horvátországból a mohácsi vész idején (XVI. század) kezdtek áthúzódní a Száva balpartjára: a régi Szlavonia területére, — s csak a XVIII. században kezdik ezt a területet a történelmi előzményekkel vajmi kevésbé ismerős osztrák katonai parancsnokok a törökök elűzése után menekült horvát lakosságról Horvátországnak nevezni.

E terület régi szlapon lakosságából hazánkban csak a XII—XIV. században Zala és Vas vármegyékbe áttelepült maroknyi vend nép maradt fenn, mely nyelvének tisztaságát úgy megőrizte, hogy az ma is szembeszökően eltér úgy a szlovének, mint a horvátok nyelvétől.

A horvátok a magyar állam népességének 1910-ben 8·8%-át tették. 1920-ban 0·5%.

II. A nemzetiségi egyenjogúság a világháború előtti jogunkban.

Jogokban és kötelességekben a magyar állam sohasem tett különbséget különböző anyanyelvű, illetőleg nemzetiségű polgárai között. 1848-ig a nemesek egyenjogúsága, 1848-tól az állampolgárok egyenjogúsága az alapelv. Ez okból Magyarországon tulajdonképpen nem is „nemzetiségi egyenjogúság”-

ról, hanem „állampolgári egyenjogúság”-ról kell beszélni, mert a nemzetiségek nem mint ilyenek, nem mint a jog által elismert és körülhatárolt csoportok a jogok és kötelességek alanyai, hanem az egyes állampolgárok, éppen anyanyelvre, fajra és nemzetiségre való tekintet nélkül. Ezért mondja helyesen a „nemzetiségi egyenjogúság” helytelen címét viselő 1868 : XLIV. t.-c. bevezető része: *a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, az egységes magyar nemzet egyenjogú tagja.*

Másképp volt ez az önálló Erdélyben, ahol a jog által elismert három nemzet: a magyar-, a székely- és a szász nemzet, illetőleg ezek tagjai voltak a politikai jogok részesei. A Magyarországgal való egyesülés (1848 : VII.; 1868 : XLIII. t.-c.) következtében azonban a nemzetek szerinti tagozódás Erdélyben is megszűnt.

Hogy az 1868 : XLIV. t.-c. szabadelvű rendelkezései mily mértékben voltak megvalósítva a világháború előtti magyar államban, megmutatja néhány statisztikai adat:

A világháború előtt volt Magyarországon 17.648 elemi népiskola, amely a tanítási nyelv szerint így oszlott meg: magyar 14.014; román 2.578; német 417; tót 322; szerb 256; ruthén 47; egyéb 14. — 2.048 nem magyar tanítási nyelvű népiskola 2,615.000 korona évi államsegélyben részesült (1913—14. tanév). — Viszont a Drávántúl a 150—200.000 főnyi magyarság részére a Julián-Egyesület csak 71 magyar tanítási nyelvű népiskolát tarthatott fenn. — Közzolgálat-

ban és állami tanintézetekben 1910-ben 5.718 olyan egyén volt alkalmazva, akik nem magyar anyanyelvűeknek vallották magukat; a nem magyar tanítási nyelvű tanintézetekben alkalmazott 6070 tanerő pedig — egy-két kivételt leszámítva — mind nem magyar anyanyelvű volt.

III. *A kisebbségek és a trianoni béke.*

Azok a rendelkezések, amelyeket a trianoni békeparancs 54—60. cikkei a faji, vallási, vagy nyelvi kisebbségek védelmére megállapítottak, lényegükben nem térnek el a magyar alkotmánynak a nemmagyar fajú vagy anyanyelvű s bármilyen vallású állampolgárokra vonatkozó régi szabályaitól, s nem is biztosítanak ezek részére több jogot vagy kevesebb kötelezettséget, mint amivel eddig bírtak, illetőleg amivel eddig terhelve voltak. Mi sem bizonyítja fényesebben a magyar államfelfogás emberséges és igazságos voltát, mint az, hogy a magyarság önkényt és minden külső kényszer nélkül, a saját államalkotó és államfenntartó géniuszának sugallataképen már régen megtalálta és régóta követi azt az utat, amelyre a világot jelenleg vezető hatalmak egy új rend tisztultabb felfogásának követelményeképen csak most akarják ráterelni a világ népeit.

A trianoni békének a kisebbségek védelmére vonatkozó materiális rendelkezései tehát nem változtatják meg a régi magyar jogszabályokat, s egyáltalában nem sérelmesek a magyar alkotmány szempontjából, annál sérelmesebb azonban az a mód,

amivel a békeokmány kívülről parancsolt szabályként akarja a magyar alkotmányba beilleszteni a magyarság által oda már régóta önkényt beillesztett szabályokat. Sérelmes ez az eljárás főképpen azért, mert az egészen feleslegesen ránk diktált szabályok nem a nemzetközi jogközösségbe tartozó összes államok egyöntetű jogi meggyőződését visszatükröző, *s minden államot egyformán kötelező szabályok* gyanánt jelentkeznek, hanem csak a világháborút szerencsével végzett államoknak szerencsétlenül járt ellenfelükkel szemben való hatalmaskodási lehetőségét fitogtatják. Vagyis nem a szabályok tartalma, hanem azoknak kivételesen a magyar államra okrojált jellege képezi a magyarság fájdalmas sérelmét, s a magyar állam szuverénitásának indokolatlan, méltánytalan és igazságtalan csorbítását.

A trianoni béke 54. cikke szerint: „Magyarország kötelezi magát, hogy a békeszerződésnek a kisebbségek védelméről szóló címében foglalt rendelkezéseket alaptörvényekül ismeri el, hogy semminemű törvény, rendelet, vagy hivatalos intézkedés ezekkel a rendelkezésekkel nem lesz ellentétben, s hogy ezekkel szemben semmiféle törvény, rendelet, vagy hivatalos intézkedés nem lesz hatályos.” A 60. cikk pedig hozzáteszi, hogy: „amennyiben e rendelkezések oly személyeket érintenek, akik faji, vallási, vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezek a rendelkezések *nemzetközi érdekű kötelezettségeket képeznek*, és a Nemzetek Szövetségének Tanácsa többségének *hozzájárulása nélkül nem változtathatók meg*. A Ta-

nácsban képviselt Szövetséges és Társult Hatalmak azonban kölcsönösen kötelezik magukat arra, hogy nem tagadják meg hozzájárulásukat az említett cikkeknek egyetlen olyan módosításától sem, amelyet a Nemzetek Szövetsége Tanácsának többsége megfelelő módon elfogadott."

A kisebbségek védelmére megállapított szabályok megtartását a Nemzetek Szövetségének Tanácsa ellenőrzi. A 60. cikk második bekezdése szerint: „Magyarország hozzájárul ahhoz, hogy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa minden egyes tagjának meg legyen az a joga, hogy a Tanács figyelmét e kötelezettségek valamelyikének bárminemű megsértésére, vagy megsértésének veszélyére felhívja, és hogy a Tanács oly módon járhasson el és *olyan utasításokat adhasson*, amilyenek az adott esetben alkalmasaknak és hathatósaknak mutatkoznak." A trianoni békeparancs tehát nemcsak alaptörvényi jelleggel (alaki értelemben) ruházza fel a fentemlített rendelkezéseket, de a magyar állam szuverénitását és önállóságát is korlátozza, amikor egyrészt a magyar államakarat létrehozásába külső hatalmi tényezőknek egyoldalú beleszólást, sőt döntő szót biztosít, másrészt pedig a magyar törvény alkalmazása tekintetében ugyancsak idegen — és éppen nem pártatlan — hatalmi tényezőknek utasítási jogot követel: még pedig az illető idegen tényezők belátásától függő korlátlan utasítási jogot.

Végül a békeszerződés 60. cikkének utolsó bekezdésében Magyarország ahhoz is hozzájárul, hogy

abban az esetben, ha idevonatkozó jogi, vagy ténykérdésekről a magyar kormány és bármely olyan hatalom között merülne fel véleménykülönbség, amely hatalom a Nemzetek Szövetsége Tanácsának tagja, ez a véleménykülönbség *nemzetközi jellegű vitának tekintendő*, s minden ilyenmű vitás kérdés, ha a másik fél kéri, *a Nemzetközi Állandó Bírószág elé terjesztendő. E bíróság döntése ellen nincs helye felebbezésnek*

Azt az igazságérzetet azonban, amely a trianoni békét sugallotta, mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy a kisebbségek védelmére szükségesnek talált szabályok a szemben álló feleket nem kölcsönösen és viszonyosan kötelezik, hanem kötelezettséget csak a magyar állam vállal a békét diktáló felekkel szemben, — az utódállamok ellenben nem vállalják a magyar állammal szemben azt a kötelezettséget, hogy az uralmuk alá kényszerített negyedfél milliányi magyar kisebbségeket hasonló elbánásban fogják részesíteni (*contractus leoninus*). A békeszerződés diktálói e tekintetben elegendőnek találták azt, hogy a *Szövetséges és Társult Főhatalmak és az utódállamok*¹ között kötött szerződésekbe már felvették olyan rendelkezések, amelyeket a főhatalmak az utódállamokban élő faji, nyelvi és vallási kisebbségek védelme céljából szükségesnek találtak. Még ahhoz is csak a Szerb-Horvát-Szlovén állam és Románia járult

---

¹ Lengyelország, Cseh-Szlovákia, Szerb-Horvát-Szlovén királyság és Románia.

hozzá, hogy a trianoni békeokmányban, vagyis a magyar állam előtt is utalás történjék erre a *Szövetséges és Társult Főhatalmakkal szemben vállalt kötelezettségre*. (44., 47. cikkek.)

Megjegyzendő, hogy a szövetséges és társult hatalmaknak az utódállamokkal kötött kisebbségi szerződése szerint (csakúgy, mint a trianoni békeparancs 60. cikke szerint is) csak a Tanács tagjának van meg az a joga, hogy a Tanács figyelmét a kisebbségekkel szemben fennálló kötelezettségek megsértésére vagy megsértésének veszélyére oly hatállyal felhívhassa, hogy a Tanács a kérdéssel köteles legyen érdemlegesen foglalkozni. Nincs meg ez a joga sem a jogában sértett kisebbség képviselőjének, sem a Nemzetek Szövetségébe tagul fel nem vett államnak, sőt a Nemzetek Szövetsége olyan tagjának sem, amelyik a Tanácsnak nem tagja. Mindezeknek kérvényét vagy információját csak az esetben teszi a Tanács hivatalos eljárás tárgyává, ha a kérvényben vagy információban foglaltakat a Tanács valamelyik tagja magáévá teszi.

Ezzel a mai jogállapottal szemben a magyar javaslat azt célozza,¹⁶ hogy felperes szabad választása szerint a Nemzetek Szövetségének Tanácsa, vagy a hágai Nemzetközi Állandó Bíróság tárgyalni és érdemlegesen elintézni tartozzanak minden olyan peti-

---

¹⁶ Règlement de procédure relative à la protection des minorités Elaboré par Géza de Magyary Bpest 1923. A népszövetségi ligák uniójának bécsi közgyűlése 1923-ban elvileg elfogadta.

ciót, amelyet a következők nyújtanak be: a) a Nemzetek Szövetségének tagja; b) minden állam, amelyik nem tagja a Nemzetek Szövetségének; c) a panaszolt állam törvényei alapján létező autonom területek képviselte; d) a panaszolt állam által elismert vállalási, közmívelődési, gazdasági és társadalmi egyesületek főszervei.

IV. A mai kisebbségi jog.

A kisebbségek védelmére Trianonban vállalt kötelezettségek végrehajtásáról a 4.800/1923. M. E. sz. rendelet intézkedik, amely 1923. június 22-én lépett hatályba.¹⁷

Helyesen állapítja meg a rendelet bekezdése, hogy a kisebbségek védelme és jogai tekintetében támasztható igények az 1868 : XLIV. t.-c. rendelkezései alapján, *a Trianonban vállalt kötelezettség mértékén felül is biztosíthatók*, — és e kötelezettség teljesítése végett a miniszterium, az 1920 : I. t.-c. 10. §-ának felhatalmazása alapján és a törvényhozás további intézkedéséig, részletesen szabályozta a kisebbségekhez tartozó magyar állampolgárok jogállását általában és főképp anyanyelvük használatára való jogukat. Ez a 4.800/1923. M. E. sz. rendelet és az 1868 : XLIV. t.-c. hatályon kívül nem helyezett részei foglalják magukban a kisebbségek jogának ma érvényes alapvető szabályait.

¹⁷ Előbb a 4.044/1919. M. E. sz. rendelet volt hatályban, melynek elhamarkodott rendelkezései az 1868 : XLIV. t.-c.-ben szabályozott kisebbségi jogunkat több vonatkozásban éppen nem előnyösen reformálták.

1. Az államnyelv.

Magyarország államnyelve a magyar lévén, a magyar országgyűlés tanácskozási és ügykezelési nyelve is egyedül a magyar. A törvények magyar nyelven alkottatnak, de hiteles fordításban a kisebbségek nyelvén is kiadandók.

Az ország kormányának hivatalos nyelve a kormányzat minden ágazatában a magyar (1868 : XLIV. 1. §.). De a községben kihirdetésre kerülő miniszteri rendeleteket, törvényhatósági és községi szabályrendeleteket, továbbá a hatósági hirdetményeket az állam hivatalos nyelvén felül a község jegyzőkönyvi nyelvén is közzé kell tenni.

Magyar továbbá az összes királyi bíróságok (1868 : XLIV. t.-c. 13. §.) és az összes királyi hatóságok és hivatalok hivatalos nyelve.

2. Az állampolgárok egyenjogúsága.

Minden magyar állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő, és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezi. Valamely kisebbséghez való tartozásból nyilvános állások, hivatalok és méltóságok elnyerése, vagy a különböző foglalkozások és iparok gyakorlása tekintetében előny vagy hátrány senkire sem háramolhat.

Minden magyar állampolgár szabadon használhatja anyanyelvét a magánéletben és az üzleti forgalomban, vallása gyakorlásában, a sajtóban és a nyilvános gyűléseken, továbbá az alábbiak szerint a

községi, törvényhatósági s állami hatóságokkal és hivatalokkal való érintkezésben.

3. A törvényhatóságok nyelvhasználata.

A törvényhatóságok *ügyviteli nyelve* az állam hivatalos nyelve. (1868 : XLIV. t.-c. 5. §.)

A törvényhatósági közgyűlések jegyzőkönyvét az állam hivatalos nyelvén felül azon a nyelven is el kell készíteni, amelyet a törvényhatósági közgyűlés tagjainak legalább egyötöd része *jegyzőkönyvi nyelven* kíván. A különböző nyelvű szövegek közötti eltérés esetében az állam hivatalos nyelvén készült szöveget kell irányadónak tekinteni.

A törvényhatósági közgyűlésen, valamint ennek bizottságaiban mindazok, akiket ott a szólás joga megillet, az állam hivatalos nyelvén felül anyanyelvüket is szabadon használhatják.

A törvényhatóságok a minisztériumhoz és egyéb állami hatóságokhoz és hivatalokhoz intézett irataikban az állam hivatalos nyelvét használják; de használhatják e mellett hasábosan jegyzőkönyvi nyelvüket is. Amennyiben más törvényhatósághoz vagy valamely községhez fordulnak, az állam hivatalos nyelve mellett hasábosan használhatják a címzett törvényhatóság vagy község jegyzőkönyvi nyelvét is.

4. A községek nyelvhasználata.

A község *ügyviteli nyelvét* a község képviselőtestületi közgyűlése állapítja meg. A községi közgyűlések jegyzőkönyvét a község ügyviteli nyelvén,

— s amennyiben ez nem a magyar — emellett az állam hivatalos nyelvén, továbbá azon a nyelven is el kell készíteni, melyet a képviselőtestület tagjainak egyötöd része *jegyzőkönyvi nyelvül* kíván. A különböző nyelvű szövegek közötti eltérés esetében a község ügyviteli nyelvén készült szöveget kell irányadónak tekinteni.

A községek közgyűlésén mindazok, akiket ott a szólás joga megillet, az állam hivatalos nyelvén felül anyanyelvüket is szabadon használhatják.

A községek a minisztériumhoz, saját törvényhatóságukhoz, annak közegeihez s az illető községekre működési körrel bíró állami hatóságokhoz és hivatalokhoz intézett irataikban saját ügyvitelük nyelvét használhatják, s ha ez nem az állam hivatalos nyelve, e mellett hasábosan az állam nyelvét is kötelesek alkalmazni. Más törvényhatóságokhoz, községekhez s azok közegeihez intézett irataikban az állam hivatalos nyelve mellett hasábosan használhatják a címzett törvényhatóság vagy község jegyzőkönyvi nyelvét is. Amennyiben olyan állami hatóságokhoz fordulnak, amelyeknek működési köre rájuk ki nem terjed, az állam hivatalos nyelve mellett hasábosan használhatják azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét is, amelynek területén a címzett állami hatóságnak vagy hivatalnak a székhelye van.

Ha valamely olyan község, amelynek ügyviteli nyelve nem a magyar, a minisztériumhoz intézett beadványában az állam hivatalos nyelve mellett hasá-

bosan ügyviteli nyelvét is használná, az ilyen beadványra hozott határozatot a község kívánságára hiteles fordításban a község ügyviteli nyelvén is közölni kell.

5. *Az anyanyelv használata a közigazgatási fórumok előtt.*

A nyelvi kisebbséghez tartozó magyar állampolgár saját községéhez és saját járási hatóságához, saját törvényhatóságához s annak központi közegeihez, a minisztériumokhoz s mindazon állami hatóságokhoz és hivatalokhoz, amelyeknek működési köre a lakóhelyére kiterjed, akár az állam hivatalos nyelvén, akár anyanyelvén fordulhat.

Más községhez, más járási hatósághoz, ezek közegeihez, más törvényhatósághoz s annak központi közegeihez intézett beadványaiban vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy pedig anyanyelvét használhatja, feltéve, hogy ezt az utóbbi nyelvet az illető község, járás, törvényhatóság lakosságának legalább egyötöde vallja anyanyelvének.

Ha a fél olyan állami hatósághoz vagy hivatalhoz fordul, amelynek működési köre lakóhelyére nem terjed ki, a nyelvhasználat tekintetében a következők irányadók:

a) amennyiben a hatóság vagy hivatal működési köre:

egy községre,

egy járásra, vagy ennél kisebb területre terjed,

az állam hivatalos nyelvén felül a fél anyanyelvét abban az esetben használhatja, ha ez az illető

községben,

járásban a lakosság legalább egyötödének anyanyelve,

b) minden más esetben ez a jog akkor illeti meg, ha a fél anyanyelvét azon törvényhatóság lakosságának legalább egyötöde vallja anyanyelvének, amelynek területén az illető állami hatóságnak, hivatalnak a székhelye van.

— A nyelvi kisebbséghez tartozó magyar állampolgár beadványára hozott határozatot a község, a járási hatóság vagy közeg, a törvényhatóság s annak központi közlegei ügyviteli, illetőleg hivatalos nyelvükön közlik a féllel, s ha a beadvány nem ezen a nyelven szövegeztetett, a határozatot a fél kívánságára hiteles fordításban a beadvány nyelvén is közölni kell, feltéve, hogy e nyelvet az illető község, járás, illetőleg törvényhatóság lakosságának legalább egyötöde vallja anyanyelvének.

Azon állami hatóság vagy hivatal, amelynek működési köre

egy községre,

egy járásra, vagy ennél kisebb területre terjed, az ilyen beadványra hozott határozatot a fél kívánságára az állam hivatalos nyelvén felül a fél anyanyelvén akkor közli, ha ez az illető

községben,

járásban a lakosság legalább egyötödének anyanyelve; minden más állami hatóság pedig akkor, ha

a fél anyanyelvét azon törvényhatóság lakosságának legalább egyötöde vallja anyanyelvének, amelynek területén az illető állami hatóságnak, hivatalnak a székhelye van.

A miniszteriumhoz nem az állam hivatalos nyelvén intézett beadványra hozott határozatot a fél kívánságára az eredeti magyar szöveg mellett hiteles fordításban a beadvány nyelvén is közölni kell.

— A községi tisztviselők a községbeli nyelvi kisebbséghez tartozó magyar állampolgárokkal való hivatalos szóbeli érintkezéseikben ezek nyelvét kötelesek használni, amennyiben ezek anyanyelvükön fordulnak hozzájuk.

A járási s törvényhatósági központi tisztviselőkre ez a kötelezettség akkor áll fenn, ha a fél anyanyelvét az illető járás vagy törvényhatóság lakosságának legalább egyötöde vallja anyanyelvének.

Az állami tisztviselőkre e tekintetben a következők irányadók:

a) ha az állami hatóság vagy hivatal működési köre

egy községre,

egy járásra vagy ennél kisebb területre terjed, az illető állami hatóságnál, hivatalnál alkalmazott tisztviselők a hozzájuk anyanyelvükön forduló felek nyelvét abban az esetben kötelesek használni, ha ez az illető

községben,

járásban a lakosság legalább egyötödének anyanyelve,

b) minden más állami hatóság vagy hivatal tisztviselői pedig akkor, ha e nyelvet azon törvényhatóság lakosságának legalább egyötöde vallja anyanyelvének, amely törvényhatóság területén az illető állami hatóságnak, hivatalnak a székhelye van.

Ha az eljáró tisztviselő az illető nyelvben nem jártas, tolmácsot kell alkalmazni.

A nyelvi kisebbséghez tartozó magyar állampolgárral felvett jegyzőkönyvnek azt a részét, amelyet a fennálló szabályok szerint az érdekeltnek alá kell írnia, a fél anyanyelvén meg kell magyarázni. Emellett annál a hatóságnál és hivatalnál, amelynek nem az állam hivatalos nyelvén benyújtott beadványokra hozott határozatai a beadvány nyelvén is közöltetnek, a jegyzőkönyvnek azt a részét, amely a fél fontos nyilatkozatait tartalmazza, a fél kívánságára egész terjedelmében le kell fordítani; a fél az aláírást a lefordított szövegnél teljesíti.

A köztisztviselőkre nézve megszabott nyelvhasználati szabályok megszegése fegyelmi vétség, amely ismétlés vagy szándékosság esetében a súlyosabb fegyelmi vétségekre megállapított büntetés alá esik.

6. Az anyanyelv használata az alsófokú kir. bíróságok előtt.

A nyelvi kisebbséghez tartozó magyar állampolgár a kir. járásbíróságok és kir. törvényszékek előtt az állam hivatalos nyelvén felül szóban és írásban

anyanyelvét is használhatja, ha ez a nyelv az illető bíróság területén a lakosság legalább egyötödének anyanyelve.

Ügyvédek, a helyettesítésükben fellépő, valamint az ügyvédekkel egy tekintet alá eső személyek, akár saját ügyeikben, akár mint meghatalmazottak járnak el, mindenkor az állam hivatalos nyelvét kötelesek használni.

A kir. járásbíróságok és kir. törvényszékek határozataikat az olyan személyekkel, akik előttük anyanyelvük használatára jogosultak, kívánságukra hiteles fordításban anyanyelvükön is közlik. Ugyanez a szabály áll a telekkönyvi kivonatokra is.

Az idézéseket a kir. járásbíróságok és kir. törvényszékek az említett személyekkel anyanyelvükön külön kívánságuk nélkül is közlik, ha az illető anyanyelvről tudomásuk van.

Ha az említett személyek közlés után kérik a bírósági határozatoknak hiteles fordítással ellátását, ezt ki kell adni, ez azonban az eljárás folytatását semmi irányban sem akadályozhatja.

— A kir. járásbíróság és kir. törvényszék az olyan személyekkel, akik előtt anyanyelvük használatára jogosultak, kívánságukra szóbeli érintkezésben is anyanyelvüket köteles használni; ha a bíróság eljáró tagja az illető nyelvben nem jártas, tolmácsot kell alkalmazni. Ha a jegyzőkönyvet az említett személynek a szabályok értelmében alá kell írnia, az aláírás alá kerülő szöveget a fél anyanyelvén meg

kell magyarázni. E mellett a jegyzőkönyvnek azt a részét, amely a fél fontos nyilatkozatait tartalmazza, a fél kívánságára egész terjedelmében le kell fordítani anyanyelvére; a fél az aláírást a lefordított szövegnél teljesíti.

7. Egyházi hatóságok nyelvhasználata.

A felső egyházi hatóságok önmaguk állapítják meg ügyvitelük és egyházközségeikkel való érintkezésük nyelvét. Ez a jog az egyházközségeket is megilleti, egyházi felsőségük törvényes jogainak sérelme nélkül. (1868 : XLIV. t.-c. 14—15. §§.).

Egyházi felső hatóságok a minisztériumhoz intézett beadványaikban ügyviteli, s hasábosan az állam hivatalos nyelvét, egyházközségek pedig akár az állam hivatalos nyelvét, akár ügyviteli nyelvüket használhatják. Úgy az egyházi felső hatóságok, mint az egyházközségek minden más, nem egyházi hatósághoz vagy hivatalhoz intézett irataikat vagy az állam hivatalos nyelvén, vagy olyan nyelven kötelesek szövegezni, amely jegyzőkönyvi nyelve azon törvényhatóságnak, amelynek területén a megkeresett hatóságnak vagy hivatalnak a székhelye van.

Ha az egyházközségek a minisztériumhoz intézett beadványaikban nem az állam hivatalos nyelvét használják, az ily beadványokra hozott határozatot az eredeti magyar szöveg mellett kívánságukra hiteles fordításban a beadvány nyelvén is közölni kell.

8. *Az anyanyelv az iskolában.*¹⁸

A nyelvi kisebbséghez tartozó magyar állampolgárok nem korlátozhatók abban, hogy tanulmányait a törvényeknek megfelelő fajú, fokozatú és jellegű tanintézetek közül milyen tanítási nyelvű intézetben folytassák.

Az iskolafenntartás joga minden fokozaton megilletvén a községeket, az egyházakat, az erre a célra alakult egyesületeket és magánosokat, ezek az általuk fenntartott tanintézetekben az oktatás nyelvéről — a magyar nyelv kötelező oktatására vonatkozó törvényes intézkedések sérelme nélkül, s a községek e mellett a következőkben ismertetendő korlátokon belül — lakosaik, hívőik, tagjaik, illetőleg a maguk anyanyelvét, vagy az állam hivatalos nyelvét szabadon használhatják.

Az ilyen intézetektől, ha a törvényes intézkedéseknek mindenben megfelelnek, a nyilvánossági jog nem tagadható meg, s azok az azonos fajú és fokozatu magyar tanítási nyelvű nem állami intézetekkel állami segélyezésük feltételei tekintetében is feljesen egyenlő elbánásban részesítendők.

— Az állami és községi népoktatási intézetekben oly községekben, illetőleg iskolai körzetekben, ahol az egy és ugyanazon nyelvi kisebbséghez tartozó tankötelesek száma a negyvenet eléri, vagy ahol a

---

¹⁸ Már az 1868 : XXXVII. t.-c. 58. §-a kimondja az elvet, hogy a népiskolákban minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, amennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike. — Lásd továbbá az 1921 : XXXIII. t.-c. 59. c.

magyar állampolgárok egy és ugyanazon nyelvi kisebbséghez tartozó része a lakosság többségét teszi, a helyi iskolai vagy közigazgatási önkormányzati szervek, vagy a nyelvi kisebbséghez tartozó negyven tanköteles gyermek szülőjének (gyámjának) kívánására az illető kisebbség anyanyelve — a magyar nyelv kötelező oktatására vonatkozó törvényes rendelkezések sérelme nélkül — megfelelő számú osztályban egészen vagy részben tanítási nyelvül alkalmazandó

E cél elérésére a fentemlített iskolai (gondnokság, illetőleg iskolaszék) vagy közigazgatási (képviselőtestület) önkormányzati szervek, vagy a szülők (gyámok) a következő három iskolatípus között választhatnak:

a) *kisebbségi tanítási nyelvű iskola*, amelyben a magyar nyelv rendes kötelezett tantárgy, a többi tantárgyat a kisebbségi nyelven (anyanyelven) kell tanítani;

b) *vegyes: kisebbségi és magyar tanítási nyelvű iskola*; ebben a típusban a kisebbségi nyelvet (anyanyelvet), a természetrajzot, a természettant és vegytant, a gazdaságtant, a rajzolást, a kézimunkát *anyanyelven*, — a magyar nyelvet, a földrajzot, a történelmet, a polgári jogokat és kötelességeket és a testgyakorlást *magyarul*, a beszéd- és értelemgyakorlatokat, az írást és olvasást, a számtant és az éneket *anyanyelven és magyarul* kell tanítani;

c) magyar tanítási nyelvű iskola, amelyben a kisebbségi nyelv rendes és kötelezett tantárgy, s

amelyben az írás és olvasás magyarul és a kisebbségi nyelven, a többi tantárgy pedig magyarul tanítandó. (110.478/1923. sz. VKM. rend.).

Mind a három típusban a tanulók anyanyelvén történik a hitoktatás (1797/914. eln. sz. VKM. rend.); a kisebbségi nyelv (anyanyelv) pedig a magyar nyelvű oktatásnál is, mint kiegészítő nyelv alkalmazandó.

Azokban a községekben, amelyekben a magyar anyanyelvű tanulók számára magyar tanításnyelvű elemi népiskola nincsen, az olyan nem magyar tanításnyelvű népiskolákban, amelyekben állandóan vannak magyar anyanyelvű növendékek, vagy olyan nem magyar anyanyelvűek, akiknek magyar nyelvű oktatását atyjuk vagy gyámjuk kívánja, a vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelheti, hogy *ezek számára* a magyar nyelv használtassék, mint tan nyelv; ha pedig a magyar anyanyelvűek száma a huszat eléri, vagy az összes beírt növendékek 20%-át teszi: *számukra* a magyar nyelv mint tan nyelv okvetlenül használandó (1907 : XXVII. t.-c. 18. §.).

A kormány a fölmerült szükséghez képest gondoskodik arról, hogy az általa kijelölendő polgári iskolákban és középiskolákban a nyelvi kisebbséghez tartozó tanulók számára a tanítás erre a célra létesített párhuzamos osztályokban egészben vagy részben a tanuló anyanyelvén történjék.

Ugyancsak megfelelő módon gondoskodik a kormány arról, hogy az ezen rendelkezések végrehajtá-

sára szükséges tanerők kellő számban kiképeztesenek.

Az ország területén élő nyelvi kisebbségek nyelve és irodalma számára legalább egy tudományegyetemen tanszéket kell fenntartani.

9. *Az anyanyelv a társadalmi élet terén.*

A kisebbséghez tartozó magyar állampolgárok a nyelv, művészet, tudomány s általában a közművelődés előmozdítására, továbbá a közgazdaság fejlesztésére s ily rendeltetésű intézmények létesítése végett az állam törvényes felügyelete alatt s a fennálló törvényes rendelkezések megtartásával társulatokat vagy egyesületeket alapíthatnak, tarthatnak fenn, s pénzalapokat is gyűjthetnek és e tekintetben nem vethetők alá más szabályoknak, mint amelyek a magyar anyanyelvű állampolgárok hasonló jellegű társadalmi intézményeire nézve fennállanak.

Az ily módon létrejött társulatok, egyesületek s intézmények nyelvét az alapszabályok szerint erre jogosított szerv határozza meg. A hatóságokkal és hivatalokkal való érintkezésben e társulatokra, egyesületekre s intézményekre azok a nyelvhasználati szabályok nyernek alkalmazást, amelyek a magánosok nyelvhasználatát illetőleg érvényesülnek.

10. *A köztisztviselők nyelvtudása. (1924 : II. t.-c.)*

Az olyan kir. járásbírósnál és kir. törvényszéknél, valamint az olyan állami és önkormányzati hatóságnál és hivatalnál, amelynek területén a lakos-

ságnak legalább egyötöd része ugyanahhoz a nyelvi kisebbséghez tartozik, olyan személyeket kell alkalmazni, akik az illető kisebbségi nyelvben is jártasak. A már alkalmazásban álló személyzet pedig köteles a működési területén az említett arányban élő kisebbségek nyelvét az 1924 : II. t.-c. életbelépésétől (1924 április 12) számított két éven belül elsajátítani.

Aki e határidőben a nyelvet kellő mértékben el nem sajátítja, tekintet nélkül a bármilyen törvényben különben fennálló korlátozásra, hivatalból áthelyezhető, vagy szabályszerű elbánás alá vonható. Ezeknek az intézkedéseknek azonban az ítélőbírákkal szemben csak a két év lejártát követő egy éven belül van helye, hogy ezáltal a bírói függetlenség elvén ejtett csorba a szükség mérvéhez szabassék s hogy annak átmeneti jellege kidomboríttassék.

E rendelkezések alkalmazása szempontjából annál az állami hatóságnál és hivatalnál, amelynek működési köre egy járásra vagy ennél kisebb területre terjed, az illető járás, minden más állami hatóságnál vagy hivatalnál azon törvényhatóság lakosságának nyelvi viszonyai mérvadók, melynek területén az illető állami hatóságnak vagy hivatalnak a székhelye van.

11. Az államnyelv használatára való feltétlen jog.

A kisebbségi nyelvek használatára vonatkozó rendelkezések nem érintik a magyar állampolgároknak azt a jogát, hogy mindenütt, ahol őket a szólás joga megilleti, az állam hivatalos nyelvét szabadon

használhatják, továbbá azon jogukat, hogy az állam hivatalos nyelvén benyújtott beadványaikra minden hatóság, hivatal, tehát azon község is, amelynek ügyviteli nyelve nem a magyar, a választ velük minden esetben az állam hivatalos nyelvén közölje.

V. *A numerus clausus és az állampolgárok egyenjogúsága.*

A különböző népfajok és nemzetiségek arányos érvényesülését mesterségesen is biztosítani igyekszik az 1920 : XXV. t.-c. ama rendelkezése, mely szerint a tudományegyetem, a műegyetem, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi kar és a jogakadémiák hallgatóinak felvételénél arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók között lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalább kitegye annak kilenctized részét.

Ez a rendelkezés beleütközik a magyar jogfel fogásnak az 1868 : XLIV. t.-c. által is világosan kifejezett azon alaptételébe, amelyik az állampolgárok egyenjogúságát éppen nemzetiségre való tekintet nélkül biztosítja, s kimondja, hogy valamely kisebbséghez tartozásból előny vagy hátrány senkire sem háramolhat.

VI. *A nemzeti kisebbségek joga de lege ferenda.*

A változott viszonyok között a nemzetiségi kérdés jövő szabályozásánál két irányban kell a régi

célok elérésére új eszközök alkalmazásáról gondoskodni, s a régi közfelfogást megfelelően átalakítani.

1. *Nemzetközi vonatkozásban.* Törekedni kell a kisebbségek jogának olyan nemzetközi szabályozását keresztülvinni, amelyik szabályozás

a nemzetközi jogközösség tagjainak egyöntetű jogi meggyőződését tükrözi vissza, s minden államot egyformán kötelez;

a kölcsönösség és viszonyosság teljes és lojális elismerésével az államok egyenjogúságát kifejezésre juttatja;

pártatlan fórumok létesítésével az idevágó jogszabályoknak, s ezzel az igazságosságnak gyakorlati érvényesülésére kellő biztosítékot nyújt.

2. *Az alkotmányjog belső vonatkozásában.* Az egyes nemzetiségi csoportok közjogi egységét (személyi vagy területi alapon) el kell ismerni, s ezzel a kisebbségi kultúrák szabad fejlődésének s a kisebbségi jogok biztos érvényesülésének közjogi garanciáit kell megteremteni. (Ennek részletesebb kifejtése meghaladja a közjogi tankönyv kereteit.)¹⁹

D) A társadalmi béke.

A különböző társadalmi osztályokhoz, vallásfelekezetekhez és nemzetiségekhez tartozó állampol-

¹⁹ Nyíltan elismerem, hogy a nemzetiségi kérdésben régebben elfoglalt álláspontomat (Dr. Molnár Kálmán *Nemzetiségi kérdés*. Eger, 1914.) a változott viszonyok között nem tarthatom fenn. — Nagyon érdekesen fejtegeti a nemzeti ideológia átalakulásának szükségességét gr. Apponyi Albert három vezércikke a *Pesti Napló* 1926. május 1., 4. és 5. számaiban: *Elveszett-e minden?* — cím alatt.

gárok békés együttélése és összeműködése az államnak elsőrangú érdeke, mert az osztály-, felekezeti és nemzetiségi ellentétek kiélesedése az állam szerves egységének megbomlását s az állami és társadalmi rend veszélyét vonhatja maga után. Ez okból a törvény két évig terjedhető államfogházzal és ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel fenyegeti azt, aki valamelyik osztályt, nemzetiséget, vagy hitfelekezetet a másik ellen gyűlöletre izgatja. (1878 : V. t.-c. 172. §. Háború idején öt évig terjedhető börtön. 1912 : LXIII. t.-c. 19. §.)

Akit e cselekmény miatt jogerősen szabadságvesztés-büntetésre ítélték, a kiszabott büntetés kiállításától, vagy elévülésétől számított 5—10 év alatt ki van zárva a választói jog gyakorlatából. (1925 : XXVI. t.-c. 7. §. 9.)

Ha e cselekményt a képviselőválasztással kapcsolatban a megválasztott képviselő, vagy az ő tudtával és előzetes beleegyezésével más valaki abból a célból követte el, hogy a választói jog szabad gyakorlását akadályozza vagy jogtalanul befolyásolja, — a választás feltétlenül érvénytelenítendő. Ha pedig e cselekményt a megválasztott képviselő tudta és előzetes beleegyezése nélkül követték el, vagy ha a választókerületben elkövetett izgatás olyan mértékű nyugtalan-ságot okozott, amely a választók egy részét választási jogának gyakorlásában gátolta, illetőleg jogellenesen befolyásolta, — a választás az esetben érvénytelenítendő, ha a felmerült és bebizonyított tényekből *alaposan lehet következtetni, hogy az izgatás a vá-*

lasztás eredményére döntő befolyással volt. (1925 : XXVI. 100 §. 2., 3., 4.)

Különösen nagy veszedelmet rejt magában úgy a társadalmi béke, mint az állam szempontjából az a törekvés, amely egyoldalú osztályuralom megvalósítását célozza. Ez okból az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről rendelkező 1921 : III. t.-c. az állami és társadalmi rend felforgatására, vagy megsemmisítésére irányuló büntettnek, illetőleg vétségnek minősíti azt a mozgalmat, vagy szervezkedést, amely valamelyik társadalmi osztály *kizárólagos uralmának* létesítésére törekszik.

23. §. Az állampolgárok kötelességei és jogai.

Horváth József: A magyar állampolgárok jogai és kötelességei. Bpest 1894.

I. A polgár az ő államának elsősorban alattvalója. Az állampolgári viszonyoknak ebből az oldalából fakadnak az *állampolgári kötelességek*, melyek nélkül állam egyáltalában nem képzelhető el.

Az ujkori állam mind szélesebb és szélesebb területre terjeszti ki működésének körét, s államilag összpontosított közerővel egyre több olyan közcélzt valósít meg, amelynek megvalósítását a szabadjukra engedett polgárok belátásának, vagy szétforgácsolt erőinek fogyatékosága kellőképen nem biztosítaná. Ilykép az állam egyre jobban megszorítja polgárai szabad tevékenységének terét, s egyre több kötelességet ró rájuk. Az állampolgári kötelességeknek olyan változatos sokasága áll így elő, hogy még csak megközelítőleg sem lehet azokat egyenkint felsorolni.

Visszavezethetők azonban az összes állampolgári köteleességek az *engedelmesség és hűség* alapköteleseire. A sok részletkötelesség közül pedig külön kiemelhetők, mint legfontosabbak: a közteherviselési-, a honvédelmi- és az iskoláztatási kötelesség.

II. A modern állam elismeri polgárainak emberi méltóságát és öncélúságát, s nem akadályozza őket abban, hogy céljaik elérésére s rendeltetésük betöltésére legjobb tudásuk és meggyőződésük szerint törekedjenek. Azokon a területeken tehát, amelyeket az állam a maga uralmi vagy gondozó tevékenysége részére le nem foglalt, polgárai részére szabadságot biztosít. Így keletkezik az *egyéni vagy polgári szabadság*: olyan államhatalommentes cselekvési kör és lehetőség, melynek az állam csak a határait és korlátaait szabja meg. Mert korlátlan szabadság az államban nem létezhetik. Az állami rend és a társas együttlét igényei minden szabadságnak józan korlátokat szabnak, melyeknek azomban törvényben kell megállapítva lenniök.

A polgári szabadságból folynak az egyes *polgári jogok, vagy szabadságjogok*. Szabad állam jogrendjének az az elv képezi sarkpontját, hogy *ami nem tiltott, az meg van engedve*. Nem a szabadságjogok vannak tehát felsorolva, hanem inkább az egész általánosságban elismert szabadságkör korlátai. Ha a polgári vagy szabadságjogok legfontosabbjait mégis felsoroljuk, ezt azért tesszük, hogy a korlátok kijelölése által csak negative megállapított szabadságkör pozitív tartalmára is világot vessünk. Legjelentősebb szabad-

ságjogok: a személyes szabadság, a tulajdon sértetlensége, a gyülekezési- és egyetalkotási jog, a kérelmezési- és panaszjog, a tanszabadság és sajtószabadság. A vallásgyakorlat szabadságáról s az anyanyelv használatának szabadságáról már előbb volt szó.

A polgári vagy szabadságjogok az állam szempontjából kettős tartalommal bírnak. Egyrészt az állam önkorlátozó akarata jelentkezik bennük: az állam biztosítja polgárait, hogy az általa elismert szabadságkörben az ő beavatkozása nem fogja a polgárok szabad tevékenységét zavarni; — másrészt az állam kötelezettséget vállal, hogy az egyén autonómiájának átengedett területen a polgár tevékenységének szabadságát meg fogja védeni polgártársainak esetleges túlkapásaival szemben. Az ilykép megnyíló és kellőkép biztosított szabad cselekvési lehetőséget mindenki igénybe veheti, nem kell arra külön aktussal egyénileg jogot szerezni. De megfosztani sem lehet attól senkit, mert törvényeink nem ismerik mint büntetésnemet az u. n. polgári halált. Lehet azonban a polgári szabadságból folyó egyes *jogositványokat* (subjectiv jogokat) közérdekből vagy büntetésből a törvényben meghatározott esetekben, módon és mértékben megvonni, vagy megszorítani.

A szabadságjogok a normális államélet jogrendjének becses sarkkövei, rendkívüli viszonyok között azonban aggályos tiszteletbentartásuk megbéníthatná a kormányhatalomnak ilyenkor különösen szükséges cselekvési szabadságát. A törvény (1912 : LXIII.)

tehát bizonyos esetekre *kivételes hatalmat* biztosít a kormánynak, ami a polgári szabadságnak a törvényben meghatározott módon és mértékben való lényeges megszorításával jár. Ilyenkor azonban már nem *jogositványok* megvonásáról van szó, hanem magában az *objektív jogrendben* áll be időleges változás.

III. Alkotmányos államban a közhatalom gyakorlása a polgárok részvételével és közreműködésével történik. A fejlődő államélet egyre több kötelességet ró a polgárookra, viszont ezek elviselését az alkotmányos állam azzal könnyíti meg, hogy a kötelességek és terhek megállapításánál, mértékük és elosztásuk meghatározásánál polgárainak jelentős szerepet juttat. Így keletkeznek a *politikai jogok*, melyek az állam életének irányítására s az állam ügyeinek intézésére biztosítanak a polgároknak befolyást.

Polgári szabadságot (egyéni szabadságot) az abszolút állam is nyújthat polgárainak, de *politikai szabadságról* (közszabadságról) csak alkotmányos állammal kapcsolatban lehet beszélni, hiszen éppen ez képezi az alkotmányos állam lényeges ismervét.

A politikai szabadság, illetőleg a folyományát képező politikai jogok nem az emberi méltóság követelményei, s ezzel kapcsolatba nem hozhatók. A politikai jogok által a polgárok az állam szerveivé válnak, az állam ő általuk akar és cselekszik. Ha tehát az állam fennmaradni és boldogulni akar, csak azoknak a polgárainak kezeibe teheti le sorsának intézését, akik mint az állam szervei egyrészt tudnak, másrészt akarnak az állam érdekében működni. Az ál-

lam életének helyes irányítása tudást, képességeket és megbízhatóságot követel meg. Ennek figyelmen kívül hagyása s a politikai jogoknak az egyenlő emberi méltóságra alapítása olyas valami volna, mintha az egyenlő emberi méltóság alapján minden polgár részére követelnők a jogot, hogy polgártársait gyógykezelhesse, tekintet nélkül arra, hogy megszerezte-e a szükséges orvosi ismereteket.

Elsőrangú kötelessége azonban az államnak, hogy iskolái és közintézményei útján polgárait az állami életre nevelje, s egyre több polgárának tegye lehetővé a szükséges képességek megszerzése kapcsán a politikai jogok megszerzését. A politikailag jogosítottak minél szélesebb rétegére van felépítve az alkotmány, annál szilárdabb az alapja.

A politikai jogok nem lévén a polgárnak vele-született jogai, külön jogi aktus által szerzendők meg. Ez az előírt feltételek igazolása által történik. Viszont a törvényben megállapított esetekben a politikai jogok felfüggesztését is ki lehet és ki kell mon-dani azzal szemben, aki magát azok gyakorlására méltatlannak mutatta.

A politikai jogok gyakorlásának felfüggeszté-sét a bíróság ítélettel mondja ki, melynek következté-ben az elítélt: 1. nem lehet tagja az országgyűlésnek, és a törvényhatósági, vagy a községi képviselőtestü-letnek; 2. nem lehet esküdtszéki tag; 3. nem bír vá-lasztói joggal az országos képviselői, törvényhatósági, vagy községi választásoknál. (1878 : V. 56. §.)

Bírói ítélettel nemcsak a politikai jogok általá-

ban, hanem egyes politikai jogok is felfüggeszthetők. (Pl. az aktív és passzív választói jog. 1925 : XXVI. t.-c. 128. §.) — Bizonyos állapothoz, foglalkozáshoz, bírói ítélettel (sőt kivételesen más közhatalóság által is) megállapított cselekményhez vagy magatartáshoz pedig maga a törvény fűzi az aktív és passzív választói jogból (1925 : XXVI. t.-c. 7. §.) vagy csak a passzív választói jogból (10. §.) való kizárás jogkövetkezményét.

Bírói ítélettel a törvényben meghatározott esetekben a politikai jogok gyakorlatának ideiglenes felfüggesztése mellett vagy attól külön *hivatalvesztés* mellékbüntetése is megállapítandó.

A hivatalvesztésre ítélt elveszíti:

1. Kinevezés vagy választás útján nyert közhivatalát vagy szolgálatát; úgyszintén hatósági megerősítés folytán viselt hivatalát, szolgálatát vagy állását, s az ezek után járó nyudijilletményeit, nyug- vagy kegydíját.

2. ügyvédi, közjegyzői, nyilvános tanári vagy nyilvános tanítói állását;

3. a gyámságot vagy gondnokságot;

4. az örökösökre át nem szálló nyilvános címeit, belügyi rend- és díszjeleit, külföldi rend- és díszjelek viselésének jogosítványát;

5. a megjelölt hivatalok, szolgálatok, állások és kitüntetések elnyerésére való képességet. (1878 : V. 255. §.)

A közhivatalnok — államszervi minőségében — fokozott mértékben vesz részt az állam ügyeinek inté-

zésében, vagyis fokozott politikai jogokkal bír. Az államszervi minőségben való működés lehetőségétől fosztja meg őt a hivatalvesztést kimondó bírói ítélet.

A hivatalvesztésnek és a politikai jogok felfüggesztésének tartamát a bíróság határozza meg. Ezen idő vétségi esetében egy évtől három évig, büntetési esetében pedig három évtől tíz évig terjedhet, s a szabadságvesztés büntetésnek, elévülés esetében pedig ennek befejeztével kezdődik. (57. §.)

A szabadságvesztés büntetés tartama alatt az elítélt a törvényben (1878 : V. 55. §.) felsorolt hivataloktól, állásoktól és szolgálatoktól, úgyszintén a politikai jogok gyakorlásától, valamint a címek, rendek és díszjelek viselésétől a törvény erejénél fogva fel van függesztve, anélkül, hogy ez az ítéletben külön kimondatnék. Ezen idő alatt a megjelölt hivatalok, szolgálatok, rendek és díszjelek után járó fizetések vagy más javadalmazások, továbbá a nyug- és kegydíjak élvezete is megszűnik. (59. §.)

A) Állampolgári köteleességek.

1. Állampolgári engedelmesség és hűség.

Szandtner Pál: Az alattvalói engedelmesség problémája. Nagyváradi 1914.

I. Az állam és polgára közötti viszony fölé- és alárendeltségi viszony. Az állam parancsol (akar), a polgár engedelmeskedni tartozik. Szükség esetén az állam az ő hatalmi eszközeivel ezt ki is kényszeríti.

Alkotmányos államban azonban állami akaratot csak az alkotmányos tényezők jelenthetnek ki. Ami

nem az alkotmányszerű szervek akarata, az *nem államakarat*, s így ezzel szemben a polgárok jogilag engedelmességgel nem is tartoznak, ha mindjárt a hatalmat bitorló szervek hatalmi eszközei biztosítani tudják is az ilyen akarat megvalósulását. Az akaró szervek alkotmányszerű voltát azonban a polgár saját veszélyére bírálja el. Ha tévedett, csakúgy viseli a következményeket, mintha szándékosan és tudatosan tagadta volna meg az állami akarattal szemben az engedelmességet. Ebben az értelemben mondhatjuk, hogy alkotmányos államban a polgárok csak *alkotmányszerű engedelmességgel tartoznak*.

A mennyiben az államhatalmi főszervek (király, országgyűlés) törvényessége nem kétséges, a polgárok egyéni vélekedése az illetékes állami szervek által megfelelő formában kijelentett államakarat jogszerű, vagy jogszerűtlen voltáról az engedelmességi kötelezettséget nem érinti. Az egyes polgárok belátásától, vagy jogi mérlegelésétől nem függhet az államakarat érvényesülése, s az államhatalmi főszervek alkotmányszerű volta elég biztosíték arra, hogy államakaratként ne jelentkezessenek jogellenes tartalommal bíró akaratok. Ilyenkor tehát a polgár a sérelmesnek tartott államakarral szemben is engedelmességgel tartozik, és csak utólag élhet panasszal, amelynek kapcsán a vele szemben tényleg elkövetett jogtalanság orvosolható és orvoslandó.

II. Hasonló általános természetű kötelesség az állampolgári hűség, ami alatt a polgár odaadó szeretetét és ragaszkodását értjük államával és annak

alapintézményeivel szemben. Az állampolgári hűséggel ellenkezik a polgár minden olyan cselekvése, vagy nyilatkozata, amely államával (hazájával) szemben ellenséges érzületet, vagy ellenszenvet juttat kifejezésre; sőt tágabb értelemben az a közömbösség is, amely mutatja, hogy a polgárt államának jó- vagy balsorsa nem érdekli, hidegen hagyja. A hűség, szeretet és ragaszkodás azonban az ember érzelmi világának jelenségei, külső kényszerrel ki nem erőszakolhatók, a jog eszközeivel nem biztosíthatók. Az állampolgári hűség az államéletnek abba a magasabb légkörébe tartozik, ahol már nem a jog, hanem az ethika törvényei uralkodnak.

Ezért a hűtlenségnek apró-cseprő megnyilatkozásai felett a jog átsiklik; ha az állampolgári érzés a polgárok többségében elég élénk, a társadalmi megbecsülés megvonása révén az állampolgári hűség kisebb jelentőségű fogyatékoságai amúgy is megtoroltatnak. Az állampolgári hűség hiányának súlyosabb és veszedelemesebb megnyilvánulásai azonban már a hűtlenség büntetőjogi fogalmának tényálladási elemeit alkotják, s szigorú megtorlásukról maga az állam gondoskodik. (1878 : V. t.-c. II. R. 3. f.)

Hűtlenség büntetést követi el az a magyar honos: aki valamely külhatalom kormányával szövetkezik, vagy azzal közvetlenül vagy közvetve érintkezésbe bocsátkozik avégett, hogy azt a magyar állam ellen ellenséges cselekményre bírja;

aki a hadüzenet megtörténte vagy a háború kitörése után az ellenség katonai szolgálatába lép (1878 : V. t.-c. 142., 143. §§.);

aki a katonai árulás (1878 : V. t.-c. 144. §.; 1912 : LXIII. t.-c. 18. §.) vagy a diplomáciai árulás (1878 : V. 146. és 147. §§.) bűncselekményeinek valamelyikét követi el.

E bűncselekmények elkövetésére létrejött *szövet-ség*, valamint e bűncselekmények elkövetésére a törvényben (134. §.) meghatározott módon intézett nyilvános és *egyenes felhívás* szintén szigorúan büntetettnek. (1878 : V. t.-c. 148—149. §§.)

A hűtlenségre kiszabott büntetések azonban szigorúságuk dacára sem eléggé hatályos ellenszerei a hazaárulásnak, mert az ellenséghez pártolt tetteket a büntető igazságszolgáltatás megtorló hatalma csak kivételesen érheti el. Sokkal érezhetőbbek mert biztosabban érvényesülnek azok a következmények, amelyek a bűncselekményért való vagyoni felelősség révén érhetik a tetteket.

Ezért a *hazaárulók vagyoni felelősségéről* rendelkező törvények (1915 : XVIII. és 1921 : XLIII.) kimondják, hogy a hazaáruló a hűtlenség (és felségsértés) bűncselekményeiből keletkezhető kár, sérelem és egyéb hátrány megtérítéséért — *tekintet nélkül a kár nagyságára s arra, hogy az tényleg bekövetkezett-e* — a belföldön található vagyonával akként felel, hogy az a bűncselekmény elkövetésével törvénynél fogva az államra száll. (*Általános vagyonek Kobzás.*)

A magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló bűncselekményeket az 1921 : III. t.-c. sorolja fel.

Aki olyan valótlan tényt állít, vagy terjeszt, amely alkalmas arra, hogy a magyar állam vagy a magyar nemzet megbecsülését csorbítsa, vagy hitelét sértse, vétséget követ el.

A cselekmény büntett, ha abból a célból követték el, hogy valamely külföldi állam vagy szervezet a magyar állam vagy a magyar nemzet ellen ellenséges cselekményre indíttassék. (7. §.)

Aki a magyar állam vagy a magyar nemzet ellen meggyalázó kifejezést használ vagy ily cselekményt követ el, vétség miatt büntetettetik. (8. §.)

2. Közteherviselési köteleesség.

Az állam a személy és vagyon biztonságát s a boldogulás előfeltételeit nyújtja polgárainak, ezek viszont az állam terheinek viselésére kötelesek.

A közteher legköznapiabb alakja az *adó*: a közszükségletek fedezése céljából a polgárookra rótt pénzbeli vagy természetbeli, állandó jellegű (visszatérő), vagy rendkívüli (időleges) szolgáltatás. Közadók alatt úgy az állami, mint a törvényhatósági és a községi adókat értjük.

A közteher másik formája a *közhivataloknak* akár díjtalan, akár ellenszolgáltatással járó viselésére való kötelezettség. (Pl. esküdt: 1897 : XXXIII. t.-c.; községi bíró: 1886 : XXII. t.-c. 71. §.) Ide sorolható a kötelező szavazás (1925 : XXVI. t.-c. 14., 74. §§.)

Ugyancsak a közteher fogalma alá vonható a köteles *közmunka* (1890 : V.), nemkülönben a különleges közszükségletek kielégítését célzó (pl. katonai beszállásolás), vagy közveszély idején a közhatóságok által igénybe vehető kötelező szolgáltatások. (1886 : XXII. t.-c. 136. §.)

Hogy a polgárok az 1848 : VIII. t.-c. értelmében a közterheket *egyenlően és aránylagosan* kötelesek viselni, az az állampolgári egyenjogúságnak logikai következménye.

3. Honvédelmi kötelesség.

A hadügy történetének irodalmát lásd *Timon Akos*: Magyar alkotmány és jogtörténet. Bpest 1919. 795. lapon. — *Szederkényi Nándor*: A magyar hadi intézmény történeti és közjogi megvilágításban. Bpest 1896. — *Tihanyi Lajos dr.*: A magyar országgyűlés ujoncmegszavazási joga. Bpest 1907. — *Buza László dr.*: Magyarország katonai ellenőrzése a nemzetközi jog szempontjából. Magyar Jogi Szemle 1922. III. — *Nagy Elek dr.*: Magyarország és a népszövetség. Bpest 1925. VI. fej. Magyarország és a leszerelés kérdése.

a) A magyar hadrendszer történelmi fejlődése 1867-ig.

Az ősi államszervezetben a harcias magyar törzsek minden fegyverbíró tagja elsősorban katona. Vitézség szerezte meg azt a magyar hazát, amelyet vitézséggel párosult önfeláldozó hazaszeretet védett meg, és a túlzásokat kerülő politikai bölcsesség tartott fenn ezer éven keresztül.

Kezdetben az egyenlő személyes szabadságnak megfelelőleg a minden szabad magyar személyét egyformán terhelő hadkötelezettség állott fenn és a legsúlyosabb és legszégyenletesebb és leg súlyosabb bűncselekmény

volt a magyarság szemében a hadkötelezettség alul való kibúvás, a gyávaság, amely méltatlanná tett a szabadságra, s ezért a szabadság elvesztését vont maga után.

I. Már az árpádházi királyok korában két alkotórészre tagozódott a magyar állam hadereje. A *királyi haderőt* alkotta a főkép várjobbágyokból álló megyei katonaság, amellyel a király szabadon rendelkezett, s amelyet védő és támadó háborúra egyformán alkalmazhatott. A másik tagozat volt a *nemzeti hadsereg*, a magyar nemzet (nemesség) összes fegyverbíró tagjait összefoglaló véderő, amely már csupán a király személyes vezérlete alatt, de ellenszolgáltatás nélkül (nobile officium gyanánt) volt köteles a megtámadott hazát megvédeni, külső háborúba azonban csak saját beleegyezésével és csak zsold ellenében volt vezethető.

II. A birtokadományozások folytán keletkezett birtokegyenlőtlenség korában az előbb a nemesek egyforma honvédelmi kötelezettségére alapított hadrendszer a földbirtok alapjára helyeztetik át, s az Anjuok alatt kialakul a *banderiális hadrendszer*, amelynek alapgondolata az, hogy minden nemes, — ki szabad földbirtoka révén tagja a szent koronának — birtokának nagysága (jobbágyainak száma) arányában köteles katonát állítani. Emellett továbbra is fennmarad minden nemes személyes honvédelmi kötelessége (*nemesi felkelés*).

III. Külső (főkép török) veszedelem idején az országgyűlés által megszavazott hadi segítségek (subsidi-

dium) lehetővé tették a királynak *zsoldos hadsereg* fenntartását is. Különösen Mátyás király fekete serege írta be nevét fényes betűkkel a magyar történelembe.

IV. *Állandó hadserege* 1715. óta van az országnak. (1715 : VIII.) A katonát,²⁰ valamint a hadsereg fenntartására szükséges hadiadót időről-időre az országgyűlés szavazta meg, de a kiállított katonasággal a gyakorlat szerint Őfelsége rendelkezett. Így alakult ki fokozatosan az az alkotmányellenes tényleges állapot, hogy a magyar hadsereg Őfelsége többi országainak hadseregével közös szervezetbe olvasztatott össze, közös — és pedig idegen — igazgatás alatt (bécsi haditanács); a magyar hadsereg szolgálati és vezényleti nyelve a német lett, s a magyar katona Őfelsége többi országai hadseregének idegen jelvényei alatt szolgált és harcolt. — A nemesi felkelés az állandó hadsereg mellett is fennmaradt, s utoljára a napoleoni háborúkban szerepelt. (1809.).

V. A közcsend és belbéke biztosítására az 1848 : XXII. t.-c. *nemzeti őrséget* létesített, de ezt a törvényt már az 1867 : XI. t.-c. felfüggesztette.

b) A fegyveres erő 1867-től 1918-ig.

1. *A fegyveres erő tagozódása.*

Az 1867 : XII. t.-c. a pragmatika szankciónak (1723 : I., II., III. t.-c.) azt a hiteles magyarázatát adja, hogy a két állam (Magyarország és Ausztria)

²⁰ 1741-ben a porták száma szerint kivetendő 21.622 gyalogos.

feloszthatatlan és elválaszthatatlan együttbirtoklásából „a közös biztonság együttes erővel leendő védelme“, vagyis a közös és viszonyos védelmi kötelezettség is következik.

Ez a kötelezettség ugyan a két állam külön-külön haderejének összeműködésével is teljesíthető lett volna (1867-ig ez volt a jogállapot!), de az 1867 : XII. t.-c. *célszerűség*ből (23. §.) *közös haderőt* is létesített.

A *fegyveres erő* most már így tagozódott: közös haderő, honvédség, népfelkelés.

A *közös haderő* a közös hadsereget és a haditengerészetet foglalta magában. (1912 : XXX. t.-c.). Alkotmányunk sérelmét képezte a közös haderő német szolgálati és vezényleti nyelve, s idegen jelvényei.²¹

Úgy a közös hadseregnek, mint a honvédségnek *három állománycsoportja volt*, és pedig: a tényleges állomány, a tartalék és a póttartalék.

A *közös haderő* hivatása volt Magyarország és Ausztria területének külső ellenség ellen való megvédeése és a belső rend és biztonság fentartása. A közös haderő ügyeinek intézésére közös szerv is létesítettett: a közös hadügyminiszter, aki a két országgyűlés közösügyi bizottságainak (delegációk) irányítása és ellenőrzése mellett működött.

Mintegy a régi nemzeti hadsereg jogutódjaként szerepelt az 1868 : XLI. t.-c. által felállított, s utoljára

---

²¹ A közös hadsereg a fekete-sárga lobogót és a kétfejű sasos címet használta, a haditengerészet pedig vörös-fehérvörös lobogót, amelyen címerül vörös mezejű, szélteben a középén fehér pólyával ketté választott paizs volt alkalmazva.

az 1912 : XXXI. t.-c.-kel újjászervezett *m. kir. honvédség*, amelynek hivatása volt háború idején a közös haderő támogatása és a *belvédelem*, béke idején pedig a belső rend és biztonság fentartása.

Úgy a közös hadsereg, mint a *m. kir. honvédség* évi *ujoncjutalékát* a magyar törvényhozás tíz évről tíz évre állapította meg. A közös hadsereg ujoncjutaléka a két állam között népességük arányszáma szerint oszlott meg. (Magyarország 42%). A tíz évről tíz évre megállapított ujoncjutalék azonban csak akkor volt kiállítható, ha azt ugyancsak a magyar törvényhozás *évenként megajánlotta*. A közös haderő utoljára megállapított évi ujoncjutaléka 177.500 fő volt, amiből Magyarországra évi 75.863 fő esett. A honvédség utoljára megállapított évi ujoncjutaléka 31.000 főben volt megállapítva. (1914 : VIII. t.-c. 1. §.)

A *tartalék és póttartalék* a közös hadsereg és a honvédség hadi állományának fedezésére szolgált, s csakis Őfelsége parancsára volt behívható. A behívásnak mindenkor akként kellett történnie, hogy a fiatalabb sorozási évfolyamok az idősebbek előtt vétessenek igénybe.

Az 1868 : XLII. t.-c. által létesített, s az 1886 : XX. t.-c. által újjászervezett *m. kir. népfelkelés* a közös hadseregnek és a honvédségnek támogatására szolgált. A népfelkelés felhívása Őfelsége parancsára, a minisztertanács meghallgatása után s a honvédelmi miniszter útján, fenyegető vagy kitört háború esetében annak tartamára és azon mérvben történhetett, amelyben azt a honvédelem érdekei megköve-

telték. A népfelkelés igénybevételét a legifjabb korosztálynál kellett kezdeni.

A m. kir. honvédség és a m. kir. népfelkelés ügyeit a m. kir. honvédelmi miniszter intézte. Szolgálati és vezényleti nyelvük a magyar. Zászlóik a nemzeti színeket s az ország címerét viselték. Ez a két magyar tagozata a fegyveres erőnek csak kivételesen, — az országgyűlés hozzájárulásával volt az ország határain kívül alkalmazható. Csak az országgyűlés együtt nem léteben, s ha a halasztásból veszély származhatott, rendelhetette el Őfelsége a magyar összmíniszterium felelőssége, s az országgyűlésnek legközelebbi összejövetelekor azonnal kikérendő utólagos jóváhagyása mellett a honvédségnek és népfelkelésnek a magyar szent korona országain kívül való alkalmazását. (1886 : XX. 5. §; 1912 : XXX. 2. §.)

2. Az általános védkötelezettség.

Az általános védkötelezettséget az 1868 : XL. t.-c. hozta be.

A véderőről szóló 1912 : XXX. t.-c. újból kimondta, hogy a hadkötelezettség *általános* és azt minden állampolgárnak *személyesen* kell teljesítenie. A hadkötelezettség magában foglalta: az állítási-, a szolgálati- és a népfelkelési kötelezettséget.

I. Az *állítási kötelezettség* a hadképesség megállapítása céljából az arra hivatott sorozó vagy felülvizsgáló bizottság előtt való megjelenés kötelezettsége. Az állításköteles kor annak az évnek január 1-étől annak az évnek december 31-éig tartott,

amelyben a hadköteles életének 21., illetőeg 23. évét betölti. Az ugyanabban a naptári évben született állításkötelesek egy korosztályt alkottak. Évenként három korosztályt hívtak fel ujonccallításra.

II. *A szolgálati kötelezettség.* A közös hadseregben és a honvédségben a rendes szolgálati kötelezettség tartama általában két év a tényleges szolgálatban és tíz év a tartalékban; a lovasságnál, a lovaglótüzérségnél és az altiszteknél három év a tényleges szolgálatban és hét év a tartalékban. A tartalékosok két évi tényleges szolgálat után legfeljebb négy (összesen 14 heti)-, három évi tényleges szolgálat után legfeljebb három (összesen 11 heti) fegyvergyakorlatra voltak kötelezve.

A haditengerészetnél a rendes szolgálati kötelezettség tartama a tényleges szolgálatban négy év, a tartalékban öt év, a tengervédben három év. A haditengerészet tartalékosai közül csak az egyévi önkéntesek voltak négy (egyenként 4 heti) fegyvergyakorlatra kötelezve.

Egyévi önkéntesek csak egyévi tényleges és tizenegy évi tartaléki szolgálatra voltak kötelezve. Erre a kedvezményre igénnyel bírtak: a) középfokú tanintézetek végzett növendékei, vagy azok, akik ily tanintézet előzetes elvégzése nélkül sikerrel érettségi vizsgát tettek; b) azok, akik valamely középiskola vagy polgári iskola hat osztályát sikerrel elvégezték, föltéve, ha ezenkívül még az egyévi önkéntességre jogosító vizsgát sikerrel kiállották; c) a népiskolák tanerői, s a tanítóképző-intézetek végzett növendékei;

d) azok a hadkötelesek, akik a tudomány, az irodalom, a technika, a művészet vagy iparművészet terén különös eredményt értek el, ha ez alapon az egyévi tényleges szolgálatra való igényjogosultságukat a honvédelmi miniszter megállapította.

Az egyévi tényleges szolgálat rendszerint az állam költségén teljesítettett, s csak kifejezett kérelem folytán az illetők saját költségén. A lovasságnál, a lovagló tüzérségnél és a vonatcsapatnál azonban az arcvonalbeli egyévi önkéntesek elvileg csak saját költségükön szolgálhattak.

Az az arcvonalbeli egyévi önkéntes, aki a tényleges szolgálati év folyama alatt a tartalékos tiszti rang elnyerésére elméletileg és gyakorlatilag képesnek bizonyult és megfelelően volt minősítve, ha a többi megkívánt követelményeknek is megfelelt, a szervezet szerinti szükséglet mérvéhez képest tartalékos tisztté, illetőleg tisztjelöltté lett, s tartalékos szolgálati kötelezettségének ideje alatt négy — és pedig egyenkint négy hétig tartó — fegyvergyakorlatra volt behívandó. Ha azonban gyakorlati kiképzetése megkívánta, még két ugyanily tartamú fegyvergyakorlatra volt kötelezhető.

A *póttartalékosok* szolgálati ideje 12 év volt.

Békében tíz hétig tartó katonai kiképzésben részesültek, s három, egyenkint legfeljebb négy hétig tartó fegyvergyakorlatra voltak behívhatók.

A póttartalékba osztattak be: a) a papok és papjelöltek; b) öröklött mezei gazdaságok birtokosai; c) a családfenntartók és d) a fölösszámúak.

a) A bevett és elismert vallásfelekezetek papjelöltjei kérelmükre a póttartalékba osztattak be, s hittudományi tanulmányaik folytathatása végett békében és háborúban mindennemű tényleges szolgálat, katonai kiképzés, fegyvergyakorlat és ellenőrzési szemlék alul mentesek voltak. Felszenteltetésük, illetőleg lelkészül történt alkalmaztatásuk után azonban, mozgósítás esetén és háborúban, szolgálati kötelezettségük tartama alatt lelkészi teendőkre az egész fegyveres erő számára igénybe voltak vehetők.

b) Öröklött mezőgazdaság birtoka címén a póttartalékba utalták azokat a hadköteleseket, akik olyan mezei gazdaságban gazdálkodtak, amely törvényes öröklés útján háramlott rájuk, ha a földet hivatászerűen maguk művelték és a gazdaság földjövédelme a helyi viszonyoknak megfelelőleg elegendő volt egy öttagú család önálló ellátására, de ennek a jövedelemnek a négyszeresét meg nem haladta.

c) Családi viszonyaikra való tekintettel a póttartalékba utaltattak:

keresetképtelen apának vagy özvegy anyának egyetlen fia, ennek hiányában egyetlen veje, ha azok a körülmények, amelyek a vő igényét megállapították, nőülése idejében még nem állottak fenn;

az apa halála után a keresetképtelen nagyapának vagy özvegy nagyanyának egyetlen unokája, ha keresetképes fiúk nincsen;

teljes árvaságra jutott testvéreknek egyetlen fiútestvére vagy féltestvére, valamint az atyátlan árvák egyetlen féltestvére.

A törvénytelen fiú is részesült ebben a kedvezményben, ha a kedvezményben való részesítésétől függött szülőanyjának, keresetképtelen anyai nagyatyjának, özvegységre jutott anyai nagyanyjának, vagy teljesen elárvult testvérének eltartása. A kedvezmény elérésének feltétele azonban mindig az, hogy a kedvezményezett valóban teljesítse azt az eltartási kötelezettségét, amelyre való tekintettel a kedvezmény részére megadatik.

d) Az évi ujoncszükséglet fedezése után fennmaradó ujoncok béke idején mint fölősszámúak a póttartalékba helyeztetek át. A fölősszámúak kiválasztását, — elsősorban a családfenntartás, azután a mezőgazdaság vagy más kereset, vagy a hivatásszerű polgári kiképzés szempontjából, — a méltánylásra való érdemesség foka szerint vegyes bizottság foganatósította. A méltánylásra érdemesekként ily módon kiválasztottaknak a fölősszámúak közé való személyszerinti beosztása kategóriák szerint kisorsozás útján történt. (1912 : XXX. t.-c. 37. §.).

III. *Népfelkelési kötelezettség* alá esett (1886 : XX. t.-c.) minden honpolgár, aki akár az általános, akár csak a népfelkelési szolgálathoz szükséges védképességgel bírt és a hadsereg vagy honvédség állományához nem tartozott, azon év elejétől azon év végeig, amelyben 19., illetőleg 42. életévét meghaladta. Azokra a honpolgárookra nézve, akik a hadseregbe 19. életévük betöltése előtt önként léptek be, a népfelkelési szolgálat a 12 évi védkötelezettség le-

rovása után közvetlen következő még tíz évi időtartamra terjedt ki.

A népfelkelésre kötelezettek két osztályba soroztattak. Az első osztályba tartoztak a 19—37 év közöttiek, a második osztályba a 38—42 év közöttiek. A 19 életévük előtt a hadseregbe önként belépettek népfelkelési kötelezettségük első öt évében az első, második öt évében a második osztályba soroztattak. Az első osztályú népfelkelés rendkívüli szükség esetén, nevezetesen ha a hadsereg hadi állományának fenntartására a háború folyama alatt a kiképzett póttartalék nem elégséges, az elkerülhetetlen szükség mérvéhez képest és idejére a hadsereg kiegészítésére is igénybe volt vehető.

Az 1915 : II. t.-c. az 1914-ben kitört háború tartamára a népfelkelési kötelezettséget annak az évnek elejétől, annak az évnek a végéig állapította meg, amelyben a népfelkelésre kötelezett 18., illetőleg 50. életévét betölti.

3. A hadiszolgáztatások.

A hadiszolgáztatásokról az 1912 : LXVIII. és az 1914 : L. t.-c. a következőkép rendelkeztek:

Mozgósítás vagy hadi állományra való kiegészítés esetében a fegyveres erő szükségleteire, valamint a hadviselés érdekében szükséges védelmi intézkedésekhez hadiszolgáztatások vehetők igénybe, amennyiben a fegyveres erő ebbeli szükségletei a béke idején alkalmazott módozatok szerint idejekorán nem, vagy csak aránytalanul nagyobb költségen volnának kielé-

gíthetők. Főelvek itt a következők: 1. a hadiszolgáltatások igénylését a feltétlen szükség mértékére kell szorítani; 2. a kötelezettség csak a szolgáltatási képesség mértékéig terjedhet; 3. a hadiszolgáltatásokért — amennyiben a törvény kifejezetten ellenkezőt nem rendel — megfelelő térítés jár.

Hadi célokra szükséges személyes szolgálatok teljesítésére, ha a szükséglet másképp nem fedezhető, minden munkaképes finemű polgári egyén kötelezhető, aki életének 50. évét be nem töltötte. A fiatalabbak az idősebbek előtt és a lehetőségig oly egyének veendőik igénybe, akik rendes foglalkozásuknál fogva az illető munkák elvégzésére alkalmasak. A személyes szolgálatokra kötelezhető egyének korhatárát az 1916 : VI. t.-c. az 1914-ben kitört háború tartamára a betöltött 55. életévig terjesztette ki.

A törvény részletes intézkedéseket tartalmaz a tekintetben, hogy a magántulajdon tárgyai közül melyek követelhetők ideiglenes használatra és melyek végleges átengedésre. Megállapítja továbbá az igénybevétel módozatait, a tulajdonos által igényelhető térítést, nemkülönben a hadiszolgáltatások aluli mentességek eseteit.

Azt, hogy mily terjedelemben, mikor és hol áll be a hadiszolgáltatások teljesítésének kötelezettsége, elvileg a *honvédelmi miniszter* állapítja meg. Sürgős esetekben a katonai parancsnokságok (hatóságok) a megkeresést közvetlenül a *községhez* intézhetik; vég-szükség esetében a feltétlenül szükséges szolgáltatást

közvetlenül magától a szolgáltatásra kötelezettől lehet követelni.

A lovak és járművek szolgáltatásáról (állami tulajdonba való átengedéséről) külön törvény: az 1912 : LXIX. t.-c. rendelkezett.

c) A trianoni békeparancs katonai korlátozásai.

A trianoni békeparancs tabula rasat csinált hadrendszerünkben. Az 1922 : III. t.-c. 20. §-ában kifejezetten hatályon kívül kellett helyeznünk régebbi katonai törvényeinket.

A trianoni békeparancs katonai, hadihajózási és léghajózási rendelkezéseinek (V. Rész) az erősebb jogán kívül az szolgált ürügyül, hogy azoknak az államoknak katonai leszerelése, amelyekre a világháború szerencsétlenül végződött, teszi lehetővé azt, hogy az összes nemzetek fegyverkezésének általános korlátozása előkészíthető legyen. Magyarországnak és a világháborúbeli szövetségeseinek katonai leszerelése meg is történt, a környező államok fegyverkezése azonban a legnagyobb erőfeszítéssel egyre tart.

A békeparancs katonai rendelkezései olyan honvédelmi rendszert kényszerítettek a magyar államra, amely Magyarország földrajzi fekvésének, gazdasági helyzetének s a magyarság népi sajátosságainak egyáltalában nem felel meg, s amely Csonkamaagyarország egyébként is alig megvédhető mesterséges határainak biztosítását teljesen lehetetlenné teszi, s az állam létének s a polgárok munkája gyümölcsének biztonságát az ellenséges érzelmű szomszédos álla-

mok kénye-kedvének szolgáltatja ki. A katonai, hajózási és légügyi korlátozásoknak, s a kapcsolatos ellenőrzésnek persze nem egyedül haderőnk elsorvasztása, hanem az is célját képezi, hogy Magyarország gazdaságilag is tehetetlenné és versenyképtelenné tétessék.

A békeparancs főbb rendelkezései a következők:

Az általános hadkötelezettséget Magyarországon meg kell szüntetni. A magyar hadsereget a jövőben csak önkéntes belépés alapján lehet felállítani és kiegészíteni, vagyis vissza kell térni a *zsoldos hadsereg* költséges és meg nem felelő rendszerére (103. cikk).

A magyar hadsereg katonai erőinek összesége nem haladhatja meg a 35.000 főt, beleértve a tiszteket és a pótkeretek csapatait is.

A 104. cikk engedélyt ad ugyan arra, hogy Magyarország hadseregének egyes alakulatait „*tetszése szerint*” határozza meg, de hozzáfűzi a következő korlátozásokat:

1. A felállított egységek létszámát — a gyaloghadosztálytól le a kerékpárosztigig — csak a csatolt táblázatban engedélyezett legnagyobb és legkisebb számon belül szabad megállapítani; „ezeket a számokat nem kell pontosan betartani, de túllépni nem szabad.” (105. cikk).

2. A tisztek arányszáma a ténylegesen szolgálók összlétszámának huszadrészét, az altiszteké pedig annak tizenötödrészét nem haladhatja meg.

3. Meg van állapítva a fegyverek és lőszer engedélyezett legnagyobb mennyisége a tábori ágyútól az

utolsó karabélyig, az utolsó kardig, az utolsó töltenyig. 105 milliméternél nagyobb kaliberű löveg használata egyáltalán nincs megengedve. Fegyvert, lőszert és bármilyen hadianyagot csak egyetlen (állami) gyárban szabad előállítani.²² Még vadászfegyvert is csak olyan fentartással szabad előállítani, hogy Magyarországon gyártott golyós vadászfegyvernek ne legyen olyan kalibere, mint bármelyik európai hadseregben használt hadifegyvernek, (115 c). Mindenemű fegyvernek, lőszernak és hadianyagnak Magyarországra behozatala tilos és hasonlóképpen tilos bárminő fegyvernek, lőszernak vagy hadianyagnak külföld részére való gyártása és kivitele is (118 c). Hasonlóképpen tilos páncélos járműveket, tankokat, vagy hadicélokra felhasználható más hasonló gépeket Magyarországon gyártani és Magyarországra behozni. (119. c.).

A magyar hadsereget kizárólag a rendnek Magyarország területén való fenntartására és határőrszolgálatra szabad alkalmazni. (104. c.). Csapatvezetésre vagy a háború előkészítésére vonatkozó minden más szervezet tilos. (105. cikk.)²³ Hasonlóképp tilos mozgósítást elrendelő vagy mozgósításra vonatkozó minden intézkedés. 106. c.)

A csendőrök, pénzügyőrök, erdőőrök, községi és városi rendőrök és egyéb hasonló közegek száma nem haladhatja meg azoknak számát, akik 1913.-ban Cson-

²² Részletek az 1922 : III. t.-c.-ben.

²³ Részletes szabályok az 1922 : XI. t.-c.-ben.

kamagyarország területén belül hasonló szolgálatot teljesítettek. Ezt a számot azonban a szövetséges és társult hatalmak felemelhetik abban az esetben, ha a katonai ellenőrző bizottság helyszíni szemle alapján azt elégtelennek ítélné.²⁴

Minden tisztnek hivatásos tisztnek kell lennie. Azoknak a régi hadseregbeli tiszteknek, akik a hadseregben megmaradtak, kötelezniök kell magukat arra, hogy legalább 40 éves korukig szolgálják. Ujonnan kinevezett tiszteknek legalább húsz évi tényleges szolgálatra kell magukat kötelezniök. Az altisztek és legénységi egyének szolgálati kötelezettségének teljes tartama legalább hat évi szolgálatot magában foglaló tizenkét egymást követő évnél nem lehet kevesebb.

Hadihajózás. Az összes osztrák-magyar hadihajókat ki kellett szolgáltatni a szövetséges és társult főhatalmaknak. Magyarország a dunai folyamrendőri

---

²⁴ Ennek megfelelőleg a fegyverviselésre jogosított különböző őrsegek legmagasabb létszáma a következőképen állapított meg:

M. kir. csendőrség 12.000 fő, ebből legfeljebb 600 tiszt. (1922 : VII.).

M. kir. államrendőrség 12.000 fő, ebből legfeljebb 1500 egyenruha és fegyverviselésre jogosított fogalmazói és felügyelői karbeltisztviselő (1922 : VII.).

M. kir. folyamőrség 96 tiszt és tisztviselő, továbbá 1524 altiszt és folyamőr, Utóbbiak közül csupán 840 képezhető ki fegyverfogásban. (1922 : XIV.).

Allami erdőőrök 624 fő (1922 : VI.).

M. kir. vámőrség 4500 fő, ebből 400 egyenruhát és fegyvert viselő tisztviselő (1922 : VIII.).

M. kir. pénzügyőrség 3.000 fő, ebből 200 egyenruhát és fegyvert viselő tisztviselő (1922 : VIII.).

szolgálat céljaira három felderítő naszádot tarthat. Ezt a számot a szövetséges és társult főhatalmak fel-emelhetik, ha azt a hadihajózási szövetségközi ellen-őrző bizottság helyszíni szemle alapján elégtelennek ítélné. (120. c.) — Tengeralattjáró hajót Magyarországon építeni vagy megszerezni még *kereskedelmi célokra sem szabad*. (124. c.)

Katonai léghajózás. Magyarország haderejének katonai vagy hadihajózási repülő szolgálata nem lehet. (128. c.) A magyar repülőipar megbénítását és versenyképtelenné tételét célozta a békeparancs 131. cikke, amely szerint a békeparancs „életbelépését követő hat hónapon át Magyarország egész területén tilos a légi járművek, légi járóműrészek, légi járóműmotorok és légi járómű-motorrészek gyártása, behozatala és kivitele.” Ezt a világos rendelkezést durván megsértve, a versaillesi katonai bizottság 1922. január 26-ika helyett csak 1922. november 17-én oldotta fel az említett tilalmat, még pedig olyan önkényesen megszabott feltételekkel, amelyekre még a békeparancs sem nyújt semmiféle alapot.

Kimondotta ugyanis, hogy minden 6 HP-nál nagyobb monoplánt katonai gépnek, tehát hadianyagnak kell tekinteni, továbbá, hogy a mi repülőgépeink repülőmagassága teljes megterhelés mellett csak négyezer méter, és a teljes megterheléssel való gyorsaság kétezer méter magasságban óránként csak 170 km. lehet, ezenfelül minden olyan repülőgépet, amely pilótát, gépészt és szerszámokat is beleszámítva hatszáz kilogrammnál több súly vitelére képes, katonai-

nak, tehát tiltott hadianyagnak kell tekinteni. Vagyis a szövetséges és társult hatalmak minden jogalap nélkül a kereskedelmi forgalom céljaira is lehetlenné teszik versenyképes repülőgépek gyártását és használatát. Mindez világosan mutatja, hogy a szövetséges és társult hatalmak még az egyoldalúan ránk diktált békeparancsot se tartják magukra kötelezőnek; az csak egyoldalúan Magyarországot kötelezi és terheli.

Katonai felkészülésünk minden lehetőségének meggátlása céljából a békeparancs még arra is kötelezi Magyarországot, hogy semmiféle idegen országba katonai, hadihajózási vagy léghajózási küldöttségnek megbízást nem ad, oda ilyeneket nem küld, s elutazni nem enged; megteszi továbbá az alkalmas intézkedéseket annak megakadályozására, hogy magyar állampolgárok államuk területét abból a célból hagyják el, hogy bármely idegen hatalom hadseregébe, hajóhadába vagy légi szolgálatába belépjenek, vagy a kiképzés előmozdítása céljából oda beosztassanak, vagy általában valamely idegen országban katonai, hadihajózási vagy léghajózási oktatásban közreműködjenek. A szövetséges és társult hatalmak pedig kötelezték magukat, hogy haderejükbe magyar állampolgárt be nem soroznak, katonai kiképzés céljából be nem osztanak, és oktatóként nem alkalmaznak. Csak a francia idegen légió képez kivételt. (142. cikk.)

Szövetségekői ellenőrző bizottságok. A trianoni békeparancs összes katonai, hadihajózási és léghajózási rendelkezéseinek végrehajtását Budapesten szé-

kelő és a magyar állam költségén fenntartott katonai, hadihajózási és léghajózási szövetségközi bizottságok ellenőrzik. (133. cikk). E bizottságoknak jogukban áll, hogy a magyar államterület bármely pontjára bármikor kiszállhassanak, s a magyar kormány köteles nekik mindazokat a felvilágosításokat és okiratokat rendelkezésre bocsátani, amelyeket ezek a bizottságok feladatuk betöltéséhez szükségesnek ítélnék.

A békeparancs Magyarország katonai lefegyverzésére vonatkozó rendelkezéseinek végrehajtása után a szövetségközi ellenőrző bizottságok helyét a Nemzetek Szövetsége Tanácsának nyomozó (invesztigációs) bizottságai váltják fel, mert Magyarország kötelezte magát, hogy mindaddig, amíg a *trianoni békeparancs hatályban van* (!?), aláveti magát minden olyan vizsgálatnak, melyet a Nemzetek Szövetségének Tanácsa szótöbbséggel szükségesnek ítél. (143. c.). A Nemzetek Szövetsége nyomozó bizottságainak költségeit a Nemzetek Szövetsége viseli.

Az ellenőrzésben beálló változásnak bizonyos könnyítést kellett volna jelenteni Magyarország szempontjából, amennyiben a volt ellenségeink (szövetséges és társult főhatalmak) által kinevezett szövetségközi ellenőrző bizottságok helyébe a Nemzetek Szövetségének nyomozó bizottságai lépnek, már pedig a Nemzetek Szövetsége alapgondolatának csak az a megoldás felel meg, hogy az ő nevében gyakorolt ellenőrzés semleges államok képviselőjére bízás-sék, amint ez a pénzügyi ellenőrzésnél is történt. Ehelyett azonban a Nemzetek Szövetségének Ta-

nácsa 1924. szeptember 27.-én olyan határozatot fogadott el, mely a Nemzetek Szövetségének állandó katonai tanácsadó bizottságát kiegészíti a velünk határos és nem tanácsstag államok képviselőivel, a nyomozó bizottságokat pedig kiegészíti a nyomozásnak alávetett állammal határos országok szakértőivel. A magyar kormány tiltakozó jegyzéke nem vétetett figyelembe, s amíg eddig a szövetségeközi ellenőrző bizottságok révén csak a nagyhatalmak (nagyentente) ellenőrzése alatt állottunk, most a szomszédoknak az ellenőrzésbe való bevonása révén helyzetünk annyival rosszabbodik, hogy az ellenőrzésben az ellenséges érzületű kisentente is szerephez jut.

d) Jelenlegi véderőnk.

1. A m. kir. honvédség (1912 : XLIX. — 1922 : III.)

A magyar állam fegyveres ereje a m. kir. honvédség. Ezt a sok dicsőséggel övezett nevet újította fel az 1921 : XLIX. t.-c., az 1920 : I. t.-c. 8. §-ában megállapított nemzeti hadsereg elnevezés helyett.

A m. kir. honvédség feladata a belső rendnek és biztonságának fenntartása s az ország határainak megvédése. A békeparancs 104. cikkéből átvett eme célkitűzés folytán az új honvédségi törvényből ki kellett hagyni a régi honvédségi és népfelkelési törvényeknek az 1920 : XVII. t.-c. 2. §-ába is átvett azt a korlátozását, hogy a honvédség csak az országgyűlés hozzájárulásával alkalmazható az ország határain kívül, és csupán közvetlen fenyegető veszély esetében rendelheti el az államfő a magyar ősszminiszterium

felelőssége és az országgyűlésnek késedelem nélkül kikérendő utólagos hozzájárulása mellett a honvédségnek az ország határain kívüli alkalmazását.

A m. kir. honvédség katonai ereje 35.000 főből áll. Ez a létszám, amelyet semmi körülmények között sem szabad felemelni, következőképen oszlik meg: 1750 tiszt, 2334 altiszt és 30.916 légénységi állományú egyén. A m. kir. Ludovika Akadémia hallgatói a honvédség légénységi létszámába számítanak.

A honvédség szolgálati és vezényleti nyelve a magyar. Zászlaja a nemzeti színeket és az ország címerét viseli. Vezérlete, vezénylete és belső szervezete tekintetében a rendelkezés alkotmányos jogainál fogva az államfőt illeti meg. A honvédség ügyeinek intézése a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozik. A honvédség szervezete a trianoni békeparancs katonai rendelkezéseiben megállapított keretek között állapítandó meg.

A honvédség kizárólag önkéntes jelentkezők felvétele útján alakul és egészítették ki.²⁵ A kötelékébe lépő minden egyén esküt tesz az államfő iránti hűsége és az alkotmányra.

A honvédség tisztikara kizárólag hivatásos tisztekből áll. A honvédség tisztjeit, a rendszeresített létszámon belül mutatkozó szükséghez képest, minden rendfokozatban a honvédelmi miniszter előterjesztésére az államfő nevezi ki és lépteti elő.

A honvédség kötelékébe tisztí minőségben belépő

---

²⁵ Végrehajtó rendelet 37.976/921. H. M. sz.

egyének egymásután következő husz évi tényleges szolgálatra köteleztetnek. A szabadságolt viszonyban levő egyének a honvédség katonai erejének létszámához tartoznak.

A honvédség kötelékébe legénységi minőségben belépő egyének szolgálati kötelezettségének időtartama egymásután következő tizenkét év. Az első hat évet leszolgált egyének szabadsághoz tartoznak.

A honvédség tiszti állományába való felvétel kellékei: a) magyar állampolgárság; b) a magyar nyelv bírása szóban és írásban; c) testi és szellemi alkalmasság; d) erkölcsi érdemesség és nemzeti szempontból való megbízhatóság; e) a Ludovika Akadémia eredményes elvégzése.

A legénységi állományba való felvétel kellékei: a) magyar állampolgárság; b) testi és szellemi alkalmasság; c) erkölcsi érdemesség és nemzeti szempontból való megbízhatóság; d) betöltött húsz és meg nem haladott huszonöt életév; e) nőtlenség (gyermektelen özvegyiség, elvált állapot). Ha kivételes körülmények szükségessé teszik, a honvédelmi miniszter a megállapított korhatárokat megváltoztathatja és különösen megokolt esetekben korengedélyt adhat.

A honvédség kiegészítése általában a törvényhatóságok útján történik, azonban a legénységi állományba belépni óhajtó egyének közvetlenül a csapattesteknél is jelentkezhetnek felvételre. A honvédelmi miniszter a törvényhatóságokkal kellő időben közli az önkéntes jelentkezés alapján felveendő egyének

számát. A törvényhatóságok kötelesek a honvédségnek önkéntes jelentkezés útján való kiegészítését foganatosítani. Az önként jelentkezők megvizsgálását a honvédség képviselőjéből, mint elnökből, egy közigazgatási tisztviselőből és egy katonaorvosból alakított állandó avató bizottságok végzik. Az önként jelentkező egy havi próbaszolgálatra válik kötelezetté. A katonai hatóság a végleges felvétel felől a próbaszolgálat eredményéhez képest dönt, de a meg nem felelő egyéneket előbb is elbocsáthatja. Aki a próbaszolgálat leteltével kijelenti, hogy végleges felvételét nem óhajtja, azt el kell bocsátani. A próbaszolgálat ideje a szolgálati kötelezettség idejébe számít.

A szabadságoltak évenként egyszer ellenőrzési szemlére behívhatók, kivéve azt az évet, amelyben tényleges szolgálatot teljesítettek. A honvédség tagjai csak a honvédelmi miniszter engedélyével nősülhetnek.

A tényleges katonai egyének a katonai büntető és fegyelmi szabályok alatt állanak. Polgári viszonyaik tekintetében a polgári törvényeknek és hatóságoknak vannak alávetve.

A honvédség igazgatási teendőinek ellátásánál alkalmazott polgári tisztviselők minden tekintetben kizárólag a polgári hatóságok és a polgári büntető bíraskodás alá tartoznak. Sem egyenruhát, sem fegyvert nem viselhetnek, semmiféle katonai kiképzésben vagy gyakorlatban részt nem vehetnek, parancsnok-

lási joguk nincs. A csapatokat csak orvosok, állatorvosok és számvivők követhetik.

A m. kir. honvéd tisztképzésről az 1922 : X. t.-c. gondoskodik. A tisztképzés négy évfolyammal bíró katonai főiskolában: a budapesti m. kir. Ludovika Akadémián történik.

2. Hadianyag tartásának, tanintézetek és egyesületek katonai célokra való felhasználásának megakadályozása. (1922 : XI. t.-c. II. fej.)

Tilos bármely egyesületnek, szervezetnek, intézetnek vagy magánegyénnek fegyvert, töltényt és mindennemű más hadianyagot birtokában tartania, megvennie, vagy annak eladásával foglalkoznia.

Minden köztisztviselő, aki tudomással bír olyan hadianyag, fegyver vagy lőszer létezéséről, amely a trianoni békeparancs szerint a magyar haderő felfegyverzésére és felszerelésére engedélyezett mennyiséget meghaladja, köteles azt 24 órán belül az illetékes hatóságoknál bejelenteni.

Tilos bárkinek fegyveres erőt felállítani, vagy oly szervezetet alkotnia, amely fegyveres erővé átalakítható; oly szervezetek felállításában részt vennie, amelyeket fel lehet fegyverezni, vagy erre a célra nyilvános, vagy titkos szervezést előkészítenie. Ugyancsak tilos magánosoknak ily szervezetbe belépniök.

Tanintézetek, — a m. kir. honvédségi Ludovika Akadémia kivételével, — valamint bármely sport- vagy más egyesület, úgyszintén a posta, vasutak és a villamosvasutak személyzete, vagy bármely más ha-

asonló szervezet katonai kérdéssel nem foglalkozhatnak.

Ennek következtében:

a) katonai célokra semmiféle egyesület nem alakítható;

b) tilos oly célokra, melyek csak fegyveres erő alkalmazásával valósíthatók meg, egyesületeket vagy bármely más név alatt bárminő polgári szervezetet alakítani;

c) tanintézetek, — a m. kir. honvédségi Ludovika Akadémia kivételével, — társaságok, egyesületek, bármiféle szervezetek vagy intézetek katonai kérdésekkel nem foglalkozhatnak, ily kérdésekről vitát nem rendezhetnek és közleményeket nem adhatnak ki, semmiféle katonai ügybe nem avatkozhatnak be, növendékeikkel vagy tagjaikkal katonai gyakorlatokat nem végeztethetnek, azokat katonai célból nem egyesíthetik, vagy őket katonai alakulatokba nem szervezhetik.²⁶

4. Iskoláztatási, óvoda- és testnevelési köteleesség.

Kétségbevonhatatlan tény, hogy a nép műveltsége az államnak úgy belső teljesítő képességét és fejlődését, mint külső, azaz nemzetközi hatalmi állását is jelentősen befolyásolja. Az állam tehát a saját érdekében is megköveteli, hogy legalább az elemi ismereteket mindenki megszerezze.

²⁶ Titkos egyesületek működésének tilalmáról az egyesületi joggal kapcsolatban lesz szó.

I. Az iskoláztatási kötelességet az 1868 : XXXVIII. t.-c. iktatta törvénybe, biztosításáról pedig az 1921 : XXX. t.-c. és a 130.700/1922. VKM. sz. rend. gondoskodik.

Minden gyermek gondviselője (szülő, gyám, gazda) — amennyiben a törvény kivételt nem tesz — köteles a gondviselése alatt álló gyermekeket a gyermek hatodik életévének betöltését követő *kilenc tanéven át* nyilvános iskolai oktatásban részesíteni, még pedig hat tanéven át elemi népiskolai, további három tanéven át továbbképző (ismétlő) népiskolai oktatásban. Az iskoláztatás kötelezettsége magában foglalja a vásár- és ünnepnap i stentisztelet látogatásának kötelezettségét is. Ha a gyermek az elemi népiskolai oktatására megállapított hat év alatt a tanítási tervben kitűzött ismereteket nem sajátította el, a tanítói testület előterjesztésére az elemi népiskolai oktatás kötelességét az elsőfokú iskolai hatóság (gondnokság, iskolaszék) javaslatára a kir. tanfelügyelő — a továbbképző iskoláztatási kötelesség érintetlenül hagyásával — egy, esetleg két évvel meghosszabbíthatja.

Az oktatás időtartama tanévenként tíz hónap. Azokban az iskolákban, amelyek tanulóinak többsége földműveléssel foglalkozó szülők gyermekeiből kerül ki, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a szorgalmi időt legfeljebb két hónappal megrövidítheti.

Mindenki, akinek gondviselésében iskoláztatási kötelezettség alatt álló gyermek van, köteles a gyermeket iskolába beíratni és gondoskodni arról, hogy a

gyermek az iskolába rendszeren járjon; jogában van azonban a gyermeket akár lakóhelyén, akár más községben levő és bármilyen jellegű nyilvános iskolába beíratni és járatni.

A nyilvános iskoláztatás kötelessége alól kivételnek van helye, ha a gyermek a nyilvános tanintézetbe való járás alól *felmentetett*, vagy abból *kizárattott*.

A gyermek gondviselője kérelmére a tanítótestület előterjesztésére és az elsőfokú isk. hatóság javaslatára a kir. tanfelügyelő *felmentheti* a gyermeket a nyilvános iskolába járás alul, ha 1. otthon, vagy magántanintézetben megfelelő oktatásban részesül, 2. testileg vagy szellemileg hátramaradt, 3. az iskolabjárás a gyermek egészségét, vagy biztonságát veszélyezteti. Az otthon, vagy magántanintézetben tanított gyermek azonban köteles évenként valamely nyilvános iskolában vizsgálatot tenni. — Amennyiben a vizsgálaton az tűnnék ki, hogy az oktatás nem volt kielégítő, az elsőfokú iskolai hatóság a gyermek gondviselőjét a gyermeknek nyilvános iskolába való beíratására és járatására kötelezi. Továbbképző népiskolába járás alul felmentésnek nincs helye azon a címen, hogy a gyermek otthon, vagy magántanintézetben megfelelő oktatásban részesül.

A tanítótestület előterjesztésére és az elsőfokú iskolai hatóság javaslatára a kir. tanfelügyelő a szükséghez képest hosszabb vagy rövidebb időre *kizárja* a gyermeket a nyilvános iskolából, ha 1. oly szervi fogyatkozása van, amely a tanulmányokban való

normális előhaladást lehetetlenné teszi, 2. ragályos, vagy undort keltő betegségben szenved, 3. elmebeteg, vagy tompa-elméjű, 4. a többi gyermekek erkölcsiségét veszélyezteti.

Azt a gondviselőt, aki a gondviselésében levő és iskoláztatási kötelesség alatt álló gyermeket a rendes iskolai beíratások alatt be nem íratta, a községi előjáróság határidő kitűzésével írásban felhívja kötelességének teljesítésére és mulasztásának igazolására. Ha a gyermek gondviselője a felhívásnak eleget nem tesz, és a gyermeket a felhívásban megállapított határidőben sem íratja be valamely nyilvános iskolába és ezt a mulasztását elfogadható okkal igazolni nem tudja, *kihágást követ el és hatszáz koronáig terjedhető — behajthatatlanság esetében elzárásra is átváltoztatható — pénzbüntetéssel büntetendő*. Ilyen esetben az illetékes elsőfokú iskolai hatóság a gyermeket hivatalból beírja az iskolába.

Ha valamelyik gyermek az iskolalátogatást igazolatlanul elmulasztja:

első alkalommal az elsőfokú iskolai hatóság a következményekre való utalással a gyermek gondviselőjét *sürgősen megintí* és írásban felhívja, hogy a gyermek rendes iskolalátogatásáról azonnal gondoskodjék;

másodízben a községi előjáróság a gyermek gondviselőjét *pénzbírsággal bünteti*. Ez a bírság minden elemi népiskolai tanuló után annyiszor négy korona, ahány félnapot a gyermek igazolatlanul mulasztott; továbbképző népiskolai tanuló után pedig az

elmulasztott félnapok számára való tekintet nélkül ötven korona;

harmadízben a pénzbírság az előbb említett tételek kétszerese (félnaponként 8 korona, illetve 100 korona);

negyedízben igazolatlanul mulasztó gyermek gondviselője *kihágás* miatt *hatszáz koronáig terjedhető* — *behajthatatlanság esetén elzárásra is átváltoztatható* — *pénzbüntetéssel büntetendő*.

Az a gondviselő, aki e *kihágás* miatt már el volt ítélve s elítélése óta két év még nem telt el, e *kihágás megismétlése esetén egy hónapig terjedhető elzárással és hatszáz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő*. Azoknak a gyermekeknek jegyzékét, akiknek gondviselője e *kihágást* elkövette, a *szükséges gyermekvédelmi intézkedés megtétele céljából* a községi előljáróság esetről-esetre közli a fiataikorúak bíróságával.

A tanoncok iskolakötelezettségének biztosításáról az 1922 : XII. t.-c. gondoskodik. E törvény szerint a munkaadó köteles a tanoncot mindaddig, míg tanideje tart, iskolába járatni és az iskola pontos látogatására rászorítani (94. §.). E kötelessége ellen vétő munkaadó *kihágást követ el, s hatszáz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő* (128. §. 4.).

A 149.500/1923. VKM. és az 5.340/924. M. E. sz. rendeletek értelmében a fentebb említett pénzbírságok és pénzbüntetések legkisebb összege a kétszázötvenszeresére, a legmagasabb összege pedig az ötszázszorosára emeltetett fel.

II. Az iskoláztatási kötelesség gyakorlati érvényesítéséhez szükséges iskolákról az 1868 : XXXVIII. — 1922 : XII. — 1926 : VII. t.-c. gondoskodnak.

Népiskola fenntartására már az 1868 : XXXVIII. t.-c. a községet kötelezi, ha a községben nincs megfelelő hitfelekezeti iskola. Sőt ha ilyen van is, de más hitfelekezethez tartozó legalább harminc tanköteles gyermek van, akiknek szülei a felekezeti iskolát használni nem akarják: a község köteles közös elemi népiskolát felállítani. Ahol pedig a más hitfelekezethez tartozó gyermekek száma a harmincat el nem éri, ezek a gyermekek is, amennyiben szüleik oktatásukról más úton nem gondoskodnának, a létező felekezeti iskolába kötelesek járni. — Egymástól legfeljebb fél geográfiai mértföld távolságra levő oly községek, melyek saját erejükből nem képesek törvényszabta elemi népiskolát fenntartani, e célra egyesülhetnek, s közös elemi iskolát állíthatnak. — Oly községek, melyek legalább 5.000 lakost számlálnak, kötelesek felsőbb népiskolát, vagy ha anyagi erejük engedi, polgári iskolát felállítani. Ha a község kimutatja, hogy az előírt népiskolai tanintézeteket a törvényszerű módon egyedül saját anyagi erejéből fenntartani nem bírja, a közoktatásügyi miniszter államsegélyt adhat. — A község által felállított iskolák közös tanintézetek, amelyekben a községi lakosok gyermekei hitfelekezeti különbség nélkül tanulhatnak.

A községi népiskolák szükségleteinek fedezése céljából a község külön *iskolai adót* vethet ki, amely azonban az állami egyenes adók 5%-át meg nem ha-

ladhatja. Azok a községi lakosok, akik a törvényes kellékeknek megfelelő hitfelekezeti iskolát tartanak fenn, községi iskolai adót csak az esetben kötelesek fizetni, ha hitfelekezeti iskolájuk fenntartásához kisebb összeggel járulnak hozzá, mint évi egyenes adójuk 5%-a, s ilyenkor ezt a különbözetet fizetik községi iskolai adóba. Ahol községi iskola nincs, s a hitfelekezeti iskolába más hitfelekezethez tartozó gyermekek is járnak, ezeknek a gyermekeknek a szülei a felekezeti iskola költségeihez ugyanazon módon és arányban kötelesek hozzájárulni, mint az iskolafenntartó hitfelekezet tagjai.

Minden község, mely iskolát állít fel, köteles fekvő birtokban, vagy készpénzben *iskolai alapot* létesíteni, s azt évről-évre lehetőleg szaporítani. Eme iskolai alapvagyon gyarapítása végett a tagosítás és legelőelkülönítés alkalmával a felosztandó közös területből legalább egy századrészt ki kell hasítani. Ahol községi iskola még nem létezik, ott az iskolai alap jövedelme a törvényes kellékeknek megfelelő iskola, vagy iskolák segélyezésére fordítandó. A segélyezés a különböző hitfelekezeti iskolák között igazságos arányban osztandó meg. (Ezt az elvet a magyar törvényhozás már az 1868 : XXXVIII. t.-c. 25. §-ában kimondotta, nem várva be a trianoni békeokmány 59. cikkének ezirányú parancsát).

Tanonciskolákra vonatkozólag az 1922 : XII. t.-c. rendelkezik. A község tartozik tanonciskola látogatására kötelezett legalább 25 tanonc számára *tanonc-tanfolyamot*, legalább 40 tanonc számára *tanoncisko-*

lát létesíteni és fenntartani (112. §.). E célra 2%-ot meg nem haladó pótdadó szedhető (114. §.).

A mezőgazdasági (főképp tanyai) népesség érdekeit szolgáló népiskolák felállításáról az 1926 : VII. t.-c. gondoskodik:

Népiskola állítása és építése hivatalból mindeütt elrendelhető, ahol egy természetes vagy jogi személynek vagy többeknek tulajdonában vagy hitbizományi birtokában levő, legalább másfél, legfeljebb négy kilométer sugarú területen szétszórtnan vagy tömörülve, az utolsó három év átlagát számítva, legalább 20 család vagy 30 mindennapi tanköteles lakik és a körzeten belül valamennyi tanköteles befogadására alkalmas más iskola nincs. Olyan külterületek érdekében, melyeknek tankötelesei a tanyák szétszórtságánál, a közlekedési viszonyok kedvezőtleniségénél vagy más oknál fogva tanyai iskola körül célszerűen nem csoportosíthatók, a beiskoláztatás biztosítása végett tanyai internátust, esetleg napközi ott-hont kell létesíteni.

Az ily külterületi iskolák és internátusok létesítésének és fenntartásának költségeit az *érdekeltség* viseli. A fenntartási költségek fedezésére külön — 3%-ig terjedhető — pótdót kell kivetni az érdekeltiségre. Ott, ahol az érdekeltség a terhek viselésére egyáltalában nem, vagy csak részben képes, az iskola és internátus létesítésének és fenntartásának terhe egészben vagy részben a *községre*, mint az 1868 : XXXVIII. t.-c. 23. §-ában megjelölt kötelezett fenntartóra hárul. Indokolt esetben az állam is megfele-

lően segítyezi ezeket az iskolákat. (Építési segély, építési kölcsön, tanítók fizetéskiegészítő államsegélye stb.).

III. Az állami, községi és hitfelekezeti elemi népiskoláknak úgy mindennapi, mint ismétlő tanfolyamában a tanítás teljesen *ingyenes*. A törvényben megállapított feltételek fennforgása esetén a községi és hitfelekezeti iskolafenntartóknak kérelmükre az állam kárpótlást ad azon bevételi csökkenésért, amelyet az elemi népiskolai oktatás ingyenessége maga után von. (1908 : XLVI. t.-c. — 99.500/924. VKM. sz. rend.)

IV. Az *óvodakötelezettséget* az 1891 : XV. t.-c. szabályozza. (Végrehajtó rendelet 44.000/1892.VKM.). Ott ahol kisdédóvoda vagy menedékház van, minden szülő vagy gyám köteles 3—6 éves gyermekét vagy gyámoltját abba járatni, hacsak nem igazolja, hogy a gyermek otthon vagy bárhol állandóan kellő gondozásban és felügyeletben részesül. (4. §.).

Állandó felügyeletben és gondozásban nem részesülő legalább 40 gyermek részére törvényhatósági városok, megyeszékhelyek és vagyonosabb községek *kisdédóvodát*, kevésbbé vagyonos községek *állandó gyermekmenedékházat* kötelesek létesíteni és fenntartani. A szegényebb községek, ahol legalább 15 gondozásra szoruló gyermek van, *ideiglenes (nyári) menedékház* állítására kötelesek (15., 16. §§.). E célra 3%-ot meg nem haladó pótdó szedhető (18. §.).

V. A *testnevelési kötelezettséget* az 1921 : LIII. t.-c. és a 9000/1924. VKM. rendelet szabályozzák.

Minden iskolafenntartó tartozik iskolájában — a főiskolák kivételével — a testnevelésről gondoskodni, és ennek előfeltételeit biztosítani, a főiskolákon pedig a testgyakorlás rendszeres üzését az ahhoz szükséges intézmények és egyesületek létesítése által lehetővé tenni.

Minden ifjú, aki nem jár olyan iskolába, ahol rendszeres testnevelés folyik, annak az évnek december végéig, amelyben 21. életévét betölti, tartozik a 9000/924. VKM. rendelet szerint szervezett testgyakorlásban résztvenni.

B) Polgári- vagy szabadságjogok (alapjogok).

1. Személyes szabadság.

Eötvös József báró: A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra. — *Beksics Gusztáv:* Az egyéni szabadság Európában és Magyarországon. Bpest 1879. — *Asbóth:* A szabadságról. 1872. — *Grünwald Béla:* Közigazgatásunk és a szabadság. Bpest 1876. — *Berzeviczy Albert dr.:* Rend és szabadság az igazgatásban. Eperjes 1877. — *Concha Győző dr.:* Az emberi eszme, mint szabadság. Bud. Szemle. LXXIX. 1894. — *Mill Stuart:* A szabadságról, Ford. Kállay Benjamin. Pest 1867. *Réz Mihály:* Szabadság és egyenlőség. Bpest 1907. — *Somló Bódog dr.:* Állami beavatkozás és individualizmus. Bpest 1903. II. kiad. 1907. — *Tuka Béla dr.:* A szabadság. Bpest 1910.

Személyes szabadság alatt értjük az egyén személyének biztonságát, s minden — törvényen nem alapuló — korlátozástól való mentességét. A társas együttélés persze itt is korlátokat tesz szükségessé, de erős biztosítéka a szabadságnak az, hogy minden korlátozásnak törvényben kell megállapítva lennie.

Sarkpont a törvénynek ama rendelkezése, hogy: „senkit illetékes birájától elvonni nem szabad”.

(1869 : IV. t.-c. 20. §.) A nemesekre vonatkozólag ezt már az aranybulla kimondja (1222 : II.), a nemesek ellen elkövetett, úgynevezett nagyobb hatalmaskodás bűncselekménye pedig halállal büntettetett. (1846 : XV. t.-c.) A városi polgárok személyes szabadságát főkép királyi kiváltságlevelek, de egyes törvények is biztosították, s már az Árpádkorban törvényben biztosítva találjuk a jobbágyok szabadköltözködési jogát is (1298 : LXX.), amely jog mindössze négy évtizeden át (1514—1556) volt felfüggesztve. Az 1836 : X. t.-c. 5. §-a is világosan azt a célt hangoztatja, hogy „a jobbágyok úgy összvesen, mint külön-külön minden tekintetben, és így földes uraik eránti viszonyaikban is minden önkénytől mentettek, s vagyonaikra és személyeikre nézve voltaképen biztosítottak legyenek.” Amikor azután 1848-ban a rendi különbségek megszűntek, a személyes szabadság is egyforma közkincsévé vált az összes állampolgároknak.

A polgárok szabad cselekvőségének korlátai törvényben vannak megállapítva. A büntető-törvénykönyv (1878 : V.) annak kijelentésével kezdődik, hogy büntettet vagy vétséget csak az a cselekmény képez, amelyet a törvény annak nyilvánít, s bűncselekmény miatt senki sem büntethető más büntetéssel, mint amelyet arra, elkövetése előtt, a törvény megállapított. A bűnvádi perrendtartás pedig hozzáteszi: bűncselekmény miatt nem alkalmazható más büntetés, mint amelyet bírói hatalommal törvényesen felruházott hatóság törvényesen eljárva kimondott. (1896 : XXXIII. t.-c. 1. §.)

A bűnvádi perrendtartás pontosan meghatározza azt is, hogy előzetes letartóztatás és vizsgálati fogság mely hatóság által, ki ellen és milyen esetekben rendelhető el. (141. §., 148. §.) Az előzetes letartóztatás legfeljebb 15 napig tarthat, de ha szükséges, a felek meghallgatása után, egy ízben, további 15 napra meghosszabbítható. (147. §.) A vizsgálati fogság rendszerint három hónapig tarthat, kivételes esetekben és nyomós ok alapján azonban egy hóval meghosszabbítható. A meghosszabbítás ismételhető, de mindig tüzetesen indokolandó. (159. §.)

A személyes szabadságot védi a törvény:

a) a kormányhatalom túlkapásai ellen. Az 1848 : III. t.-c. 32. §. alapján a miniszterek az országgyűlés által feleletre vonathatnak minden oly tettért vagy rendeletért, amely ... az egyéni szabadságot sérti, s általuk hivatalos minőségben követtetett el, illetőleg adatott ki;

b) hatósági személyekkel szemben. A hivatali hatalmával visszaélő közhivatalnok által elkövethető „személyes szabadság elleni vétségek és büntettek” az 1878 : V. t.-c. II. r. X. fejezetében vannak körülírva; a „hivatali hatalommal való visszaélés” bűncselekményéről pedig a 472—477. §§. rendelkeznek;

c) csoportok ellen. A csoportok (vagy egyesek) által elkövethető „magánosok elleni erőszak” vétségét és büntetést az 1878 : V. t.-c. II. r. VII. fejezete írja körül;

d) magánosok ellen. Az 1878 : V. t.-c. II. r. XXII. fejezete megállapítja, hogy magánszemélyek által el-

követett mely cselekmények minősülnek „személyes szabadság megsértésének” büntette, illetőleg vétsége gyanánt.

A büntető-törvénykönyv a személyes szabadsággal kapcsolatban védi a *házjognak*, továbbá a *levél- és távirdai titoknak* sérthetetlenségét. (Közhivatalnok ellen: X. fejezet; magánszemélyek ellen: XXV. és XXIII. fejezetek.) A bűnvádi perrendtartás pedig tüzetesen körülírja, hogy mely esetekben van helye személymotozásnak, házkutatásnak, levelek, táviratok és egyéb küldemények lefoglalásának. (XII. fejezet.)

Netaláni visszaélések meggátlása s a személyes szabadság biztosítása céljából továbbá azt is előírja a törvény, hogy ahhoz, hogy valaki gyógyítás és ápolás végett *tébolydába* felvétessék, közhivatalban levő orvostudornak, — és amennyiben a betegnek kezelő-orvosa már volt, ennek abbeli bizonyítványa szükséges, hogy az illető beteg elmekórban szenved. (1876 : XIV. t.-c. 72. §.)

A személyes szabadságból következik, hogy a polgár a magyar állam területén tartózkodási- és lakóhelyét szabadon választhatja, illetőleg változtathatja; a törvényes előfeltételek kimutatása mellett egyik községből a másikba települhet, új községi illetőséget szerezhet (1886 : XXII.), az állampolgári kötelekből kiválhat (1879 : L.), vagy enélkül is kivándorolhat. (1909 : II.) — Megilleti a polgárt a foglalkozás és pályaválasztás szabadsága is.

A közbiztonság érdekében azonban a csavargás vagy koldulás miatt elítéltek büntetésük kiállása

után *illetőségük helyére utasíthatók.* (1879 : XL. t.-c. 69. §.) Idevonatkozólag részletesen a toloncszabályzat intézkedik (9389/1885. B. M.)²⁷ A közveszélyes munkakerülők személyes szabadságát pedig az 1913 : XXI. t.-c. korlátozza. A bíróság a közveszélyes munkakerülőt a törvényben megállapított esetekben ítélettel dologházba utalhatja, ha munkára nevelése és rendes életmódhoz szoktatása végett ezt szükségesnek tartja.

Az állam biztonsága vagy a társadalmi rend és béke szempontjából, valamint a közbiztonságra veszélyes és gyanús, úgyszintén gazdasági okokból káros egyének rendőri felügyelet alá helyezésére, őrizetbe vételére és internálására vonatkozó szabályokat az 1914 : L. t.-c. 10. §-ának felhatalmazása alapján a 4352/1920, 30.035/920 és 3000/922. B. M. sz. rendeletek állapítják meg.

2. A tulajdon sérthetetlensége.

Mai állami és társadalmi rendünknek egyik alapintézménye a magántulajdon. Ez okból az állam nemcsak az egyesek tulajdonjogát, mint szubjektív jogot, védi és biztosítja, hanem erős védelemben részesíti a magántulajdon intézményét is, mint az objektív jogrend fő támasztó pillérét.

Hogy azonban a magántulajdon intézménye, mint a közjogi rend fontos alkotórésze szerepelhessen,

---

²⁷ Kiegészítik a 768/898. B. M.; 18.138/1908. I. M.; 129.405/908. B. M.

összhangban kell lennie a közérdek követelményeivel. A tulajdonjog fogalmának és elvileges tartalmának modern meghatározása egyre jobban távolodik a tulajdonjog régi merev individualisztikus fogalmától, s egyre több szociális gondolatot ölel fel s juttat kifejezésre. A magántulajdont védő és fentartani kívánó állam ugyanis tudatában van annak, hogy minél kevésbé helyezkedhetik szembe a magántulajdon a közérdekkel, minél jobban hozzásimul a társas lét követelményeihez, annál biztosabban, — illetőleg csupán csak ilyképpen — tartható fenn a megdöntésére irányított teoriák és koncentrált támadásokkal szemben. A magántulajdon intézményének a közérdekkel való összhangját a különböző irányú s egyre több vonatkozásban érvényesülő korlátozások biztosítják, amelyek mellett a tulajdon sérthetetlenségének nagy elve főképp abban csúcsosodik ki, hogy a korlátozásoknak törvényben kell megállapítva lenniök.

I. A magántulajdon törvényes korlátai részint magánjogi, részint közjogi jellegűek.

1. *Magánjogi jellegű törvényes korlátozások.* Már a tulajdon fogalom meghatározása utal arra, hogy a tulajdonos az ő dolgával csak a törvénynek és mások jogainak korlátai között rendelkezhetik tetszése szerint. (Polgári törvénykönyvünk törvényjavaslata 395. §.) — Továbbá a tulajdonos senkit sem tiltat el a dolgára való behatástól, ha ez közvetlen veszély elhárítására szükséges és a fenyegető kár előreláthatóan aránytalanul nagyobb lenne, mint amely a tulajdonost a dologra való behatás következtében

érheti. A tulajdonos csak az ebből felmerült kárának megtérítését követelheti. (*Magánjogi végszükség.* Ugyanott. 405. §.) Ide sorakoznak még a *szomszédjogi általom* szabályai. (Ugyanott 406—424. §§.)

2. A *közjogi jellegű törvényes korlátok* a törvény által elismert és biztosított közérdekre vannak alapítva.

A törvény által megállapított esetekben a tulajdonos köteles teljes vagy részbeni kártalanítás fejében, avagy kártalanítás nélkül is, saját dolgának elpusztítását vagy megsemmisítését tűrni, ha ez a másokat fenyegető veszély elhárítására szükséges, és ha a kár, amely különben keletkezhet, aránytalanul nagyobb annál a kárnál, amely a tulajdonost a dolog elpusztítása, vagy megsemmisítése által éri. Így rendelkezik pl. az állategészségügyi törvény (1888 : VII.) beteg állatok kiirtását illetőleg (kártalanítás nélkül 105. §., teljes vagy részbeni kártalanítással 106. §.)

A törvények továbbá u. n. *közérdekű törvényes szolgalmakkal* (servitutes publici juris) korlátozzák a magántulajdont:

a) Legjobban belevág a magántulajdonba a *kisajátítási jog*: a tulajdonos a törvényben megállapított esetekben köteles saját dolgának tulajdonát vagy időleges használatát közcélokra átengedni. Egyre szaporodnak azok a törvények, amelyek közérdekből kisajátítási jogot biztosítanak. A tulajdon intézményének tisztelete itt abban nyilvánul meg, hogy a kisajátítás mindig valódi és teljes kártalanítás mellett történik. (1881 : XLI. t.-c. 23. §.)

Elvileg ide tartoznak a haderő ellátása végett igényelhető naturálszolgáltatások is (ingóságok kisajátítása) úgy békében, mint háború idején: katonai beszállásolás (1879 : XXXVI.; 1895 : XXXIX.)), előmozdítók kiállítása, a hadiszolgáltatások (1912 : LXVIII.), lovak és járművek szolgáltatása (1912 : LXIX.), hadi célokat szolgáló-, nemkülönben egyéb elsőrendű közszükségleti cikkek rekvirálása (1912 : LXIII., 1914 : L.) stb. Hasonló elbírálás alá esik továbbá az a törvényes rendelkezés, hogy *közveszély* esetén a községi előljáráóság az összes gyalog és szekeres erőt a veszély elhárítására — és pedig a kötelező közmunkába való betudás nélkül — felhasználhatja. (1886 : XXII. 136. §.) Árvízvédelmi célokra ugyanígy a vízjogi törvény. (1885 : XXIII. t.-c. 151—152. §§.)

A kisajátítási jogtól annyiban különbözik az állam által a gazdasági-, társadalmi- és politikai viszonyok gyökeres átalakulása idején igénybevett *megváltási* jog, hogy ez a tulajdonnak nem állandó jellegű korlátozását célozza, hanem éppen csak a nagy átalakulással kapcsolatban igyekszik a közérdek követelményeit kielégíteni. Legújabban halasztást nem tűrő esetekben házhelyek kijelölése és kishaszonbérletek kialakítása céljából (1920 : XXIX.), nemkülönben a földbirtok helyesebb megoszlásának biztosítása céljából (1920 : XXXVI.) vette igénybe az állam a földbirtok tulajdonosával szemben a megváltás, illetőleg elővásárlás jogát.²⁸

²⁸ Az 1920 : XXIX. t.-c. hat hónapra (4. §.), — meghosszabbított Molnár: Magyar Közjog

b) Egyes törvények eltiltják a tulajdonost saját dolgának elpusztításától, vagy megsemmisítésétől, ha a *közérdek* annak fenntartását kívánja. Így pl. a műemlékek fenntartásáról rendelkező 1888 : XXXIX. t.-c.

c) Más törvények korlátozzák a tulajdonost saját dolga feletti rendelkezésében, vagy a dolog használásában, ha a *közérdek* a korlátoltságot, vagy a használás bizonyos módját kívánja. Így pl. a közegészségügyi (1876 : XIV.), a vízjogi (1885 : XXIII.), a vadászati (1883 : XX.), a halászati (1888 : XIX.), a mezőgazdasági és mezőrendőri törvény (1894 : XII.), az erdőtörvény (1879 : XXXI.; 1898 : XIX.). Az 1924 : VII. t.-c. 2. §. 3. pontja szerint a földbirtokos bizonyos számú cseléd tartására van kötelezve.

d) Végül meg kell említeni a birtokrendező törvényekben (pl. 1920 : XXXVI.) előforduló különböző tulajdoni korlátozásokat, amelyek szerint a célszerű gazdálkodás előmozdítása végett, vagy építésrendőri tekintetektől tilos, vagy csak feltételesen szabad bizonyos nemű közös telkeket felosztani, és a telkeket általában bizonyos mértéken alul eldarabolni (telekeldarabolás tilalma); valamint, hogy a tulajdonos köteles az ő telkei fejében ugyanabban a községben azonos értékű más telket elfogadni (összesítés).

A törvényeinkben esetenként és szétszórtan megtalálható eme közérdekű törvényes szolgálmat polgári törvénykönyvünk tervezetének első szövege megkísérelte elvileges szabályokként megfogalmazni

bíjtja az 1920 : XXXVI t.-c. 99. §. Az 1920 : XXXVI. t.-c. öt évre (35. §. és 1924 : VII. t.-c. 11. §. ut. bek.).

(570., 571., 573. §-ok), de a törvényjavaslatból kimaradtak ezek a §-ok.

A kivételes hatalom alapján a háztulajdonnal szemben megállapított korlátozások (lakbéremelés, lakbérfelmondás 3787/1916. M. E.) részben még most is hatályban vannak. Lásd 2830/1926. M. E. és 5200/1926. M. E. sz. rend.

II. A közérdekkel ily módon összhangba hozott tulajdon jogintézményét az állam hathatós védelemben részesíti. A miniszterek az országgyűlés által felelősségre vonhatók minden olyan tettért, vagy rendeletért, amely ... a tulajdon szentségét sérti, s általuk hivatalos minőségben követtetett el, illetve adatott ki. — A tulajdon jogintézménye elleni *izgatást* a büntetőtörvények és a választási törvények ugyanolyan büntetéssel és egyéb joghátránnyal sújtják, mint ezt az osztályok-, hitfelekezetek- és nemzetiségek elleni izgatásnál láttuk.

De biztosítja és védi az állam a tulajdon szerzésének a jogszerű módjait is. Nemesi birtokot 1844-ig csak a nemesek szerezhettek. Az 1848 : IV. t.-c. nemesi javak birhatásának jogát a nem nemesekre is kiterjesztette. Magyarország területén minden önjogú egyén — az ipartörvény korlátai között — bármely ipart, ideértve a kereskedést is, bárhol önállóan gyakorolhat (1922 : XII. t.-c. 2. §.). Közérdekből azonban a szerzősmódok is korlátozásnak vannak alávetve. Bizonyos foglalkozások és iparágak képzettség kimutatásához (1922 : XII. t.-c. II. fej.), mások engedélyhez vannak kötve (III. fej.), sőt ez az engedély né-

mely iparágnál csupán előre meghatározott számban adatik ki (38. §). A társas együttlét érdekeit vagy erkölcsi alapjait sértő szerzőismódokat pedig az állam esetleg büntető szankcióval is tilalmazza. (Pl. 1883 : XXV. t.-c.)

Megemlítendő végül, hogy a tulajdon egyes tárgyai büntetésből elvonhatók. Ezt teszi elsősorban a pénzbüntetés, nemkülönben a bűncselekményekkel kapcsolatban levő egyes vagyontárgyak lefoglalása és elkobzása. Régi jogunk a legsúlyosabb bűncselekményeket fej- és jószágvesztéssel büntette, új büntetőtörvénykönyvünk (1878 : V.) azonban nem ismeri az *általános vagyonelkobzást*, csak legújabban alkalmazzák azt egyes törvényeink a közérdeket veszélyeztető olyan bűncselekmények elkövetése esetén, amelyek kiszámíthatatlan károk előidézésére alkalmasak. Pl. a hazaárulók vagyoni felelősségéről rendelkező 1915 : XVIII. t.-c. (hitbizományokra vonatkozólag az 1921 : XLIII. t.-c.), nemkülönben az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről rendelkező 1921 : III. t.-c.

3. Gyülekezési és egyletalkotási jog.

A társulás joga a polgári szabadság folyománya, de a közéletre nevelő hatásánál fogva a politikai szabadság szempontjából is nagy jelentőséggel bír, s ennek szükségképeni velejárója és kiegészítője. Mikként a polgári jogoknak általában, úgy ennek az alapjognak a meghatározása, illetőleg körülírása is a törvényhozás hatáskörébe tartozik; a kormány ön-

jogán — vagyis törvényhozási külön felhatalmazás
 nélkül — nem jogosult e tárgyban szabályokat (tör-
 vénypótló rendeleteket) alkotni. Sajnos, az idevágó
 alapvető törvény mindezideig nem készült el s az el-
 ismert alkotmányjogi elv ellenére a kormány ismé-
 telten rendeletileg szabályozta a polgárok eme fontos
 alapjogait. Az egyesületi közjog néhány alapvető
 tételét tartalmazó legújabb törvényes rendelkezésen
 (1922 : XI.) kívül csupán a kereskedelmi társaságok
 és egyes közigazgatási jellegű (ipari, vízjogi, stb.) tár-
 sulatok²⁹ ügye van a kereskedelmi-, illetőleg az egyes
 különleges közigazgatási törvényekben szabályozva s
 a választási törvények tartalmazzak a választás ide-
 jén szokásos politikai gyűlésekre vonatkozó törvé-
 nyes szabályokat.

A) Gyülekezési jog.

Rényi József dr.: A gyülekezeti jog. Bpest 1900.

A gyülekezési jog szabályozásának célja a gyü-
 lekezési szabadság és az állami rend összhangjának
 biztosítása. Az állam felügyeleti jogának hatékony
 érvényesítése meggátolja az állami rend megzavará-
 sát, a polgárok szabadságát pedig biztosítja egyrészt
 a rendőrhatalom jogkörének lehető pontos körülírása,
 másrészt azok a büntető szabályok, amelyek a féke-
 vesztett pártszenvédélynek a gyülekezés szabadságát
 veszélyeztető túlkapásait megtorolják.

²⁹ Lásd a 9.900/1923. B. M. rendelet végén.

A gyülekezési jogot a világháború előtt ideiglenesen, — addig, míg a törvényhozás intézkedik, — a 7.430/1913. B. M. sz. rendelet szabályozta. Ez a rendelet különbséget tesz a zárt helyen és a szabad ég alatt tartott nyilvános gyűlések között. Zárt helyen nyilvános gyűlés tartásához bejelentés és ennek rendőrhatósági *tudomásul vétele* —, szabad ég alatt nyilvános gyűlés tartásához pedig rendőrhatósági *engedély* volt szükséges.

A háború kitörése után a kormány a kivételes hatalom alapján (1912 : LXIII. 10. §.) politikai jellegű gyűlések tartását általában eltiltotta, egyéb gyűlések tartásához pedig hatósági engedélyt követelt. A korlátozásokat megállapító és ezeket fokozatosan megszüntető rendeletek egész sora után³⁰ ma a gyülekezési jogot, — még mindig a kivételes hatalom alapján — a 6000/1922. B. M. rend. szabályozza.³¹

Politikai jellegű és általában véve mindennemű népgyűlés (gyülekezés) a budapesti m. kir. államrendőrség működési területén a budapesti m. kir. államrendőrség főkapitányának, egyéb helyeken pedig az illetékes elsőfokú rendőrhatóságnak előzetes *engedélye* alapján tartható. Amennyiben a

---

³⁰ 5.481/1914. M. E.; 5.735/1914. M. E.; 4.969/1918. M. E.; 5.084/1919. M. E.; 6.622/1920. M. E.; 55.010/1920. B. M.; 9.571/1920. M. E.; 10.656/1920. M. E.; 58.918/1920. B. M.; 11.004/1921. M. E.; 7.470/1924. M. E.)

³¹ A 7.430/1913. B. M. rend. nem érintett rendelkezései hatályban maradnak.

helyi közbiztonsági viszonyok megengedik, népgyűlések nyílt helyen is tarthatók. (34.100/922. B. M.)

Elsőfokú rendőrhatalóság székhelyén tervezett népgyűlés engedélyezése iránti kérést 24 órával, egyebütt tervezett népgyűlés engedélyezése iránti kérést pedig 48 órával megelőzőleg kell az illetékes rendőrhataloságnál írásban benyújtani. (34.100/ 922. B. M.)

A legalább négy helybenlakó és megbízható, önjogú magyar állampolgár által előterjesztett kérelemben fel kell sorolni a megtartani szándékolt gyűlés helyét, pontos idejét, tárgysorozatát, valamint a gyűlésnek a jogszabályok és az engedély keretein belül való lefolyásáért felelősséget vállaló rendezőség tagjainak nevét, polgári foglalkozását és pontos lakcímét. Felvonulásoknál (meneteknél) a pontos útirány is megjelölendő.

A kérelem elbírálásánál figyelemmel kell lenni a helyi közbiztonsági és közegészségügyi viszonyokra és csak azok a gyűlések engedélyezhetők, amelyek szempontból nem aggályosak. Ha a gyűlés célja törvényellenes vagy a közrend erőszakos megháborítására irányul, a rendőrhatalóság köteles a gyűlés megtartását megtiltani. A gyűlés megtartását nem engedélyező vagy megtiltó véghatározat ellen, a közlést követő naptól számított 15 napon belül fokozatos fellebbevitelnek van helye.

A nyilvános gyűlés rendezői, valamint megválasztásuk elfogadása után az elnökség tagjai (tiszti-
kar) is felelősek a rend fenntartásáért. A gyűlésen

fegyveresen részt venni nem szabad. Nyilvános politikai gyűlések vezetői, rendezői és tisztikarának tagjai idegen állampolgárok nem lehetnek. Ilyen gyűléseken idegen állampolgárok csak a belügyminiszter előzetes engedélyével szólalhatnak fel. (39.178/1923. B. M.)

Kir. bíró politikai gyűléseken nem vehet részt; nem folyhat be sem közvetve, sem közvetlenül annak működésébe, s nem járulhat hozzá ily gyűlekezeti határozatához vagy kérvényéhez. (1869 : IV. t.-c. 11. §.)

Az engedélyezett politikai gyűlésen a rendőrhatalóság vezetője, vagy az általa a fogalmazási szakhoz tartozó tisztviselők közül kirendelt képviselője³² mindvégig jelen lenni s annak törvényszerű s az engedélynek megfelelő lefolyását ellenőrizni, valamint a közbiztonságot és közrendet megővni köteles. Ha a rendőrhatalóság jelen levő képviselője azt észleli, hogy a gyűlésen a bemutatott tárgysorozat nem tartatik meg, vagy a gyűlés lefolyása a közrendbe, a büntető törvénykönyvbe vagy az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről alkotott törvénybe (1921 : III.) ütközik, vagy ha ott a hatóságok tekintélye ellen ha csak burkoltan is izgatás fordul elő, a rendőrhatalóság képviselője a rendezőséget, illetőleg

---

³² A kisebb fontosságú és előreláthatólag nyugodt lefolyású politikai gyűléseken a m. kir. államrendőrség hatósága területén kívül eső elsőfokú rendőrhatalóság (főszolgabíró) a körjegyzőt, vagy a csendőrsparancsnokot is megbízhatja a gyűlés lefolyásának ellenőrzésével. 38.061/922. B. M.

a szónokot a szabálytalanság megszüntetésére figyelmezteti, esetleg a szót megvonja, ha pedig ezek az intézkedések elegendők nem volnának, a gyűlést szükség esetén karhatalom igénybevétele mellett is feloszlatja.

A képviselőválasztásokkal kapcsolatos pártgyűlésekről a választótörvény (1925 : XXVI.) 60. §. rendelkezik. Erről majd a képviselőválasztásokkal összefüggésben lesz szó.

Büntető rendelkezések. Aki előzetes engedély nélkül gyűlést hív össze, rendez, rendezésénél vagy megtartásánál közreműködik, vagy aki ily gyűlésen az engedély hiányát tudva részt vesz, vagy végül a hatóság által feloszlatott gyűlés esetleges folytatásában bármilyen módon részt vesz, kihágást követ el és amennyiben cselekménye súlyosabb beszámítás alá nem esik, az 1912 : LXIII. t.-c. 10. §-a alapján büntendő (6000/1922. B. M. 5. §.)

Ugyancsak kihágást követ el:

aki nyilvános gyűlésen vagy felvonuláson, fegyveresen jelenik meg, vagy a rendet zavarja, vagy a közrend fentartása végett kiadott hatósági rendelkezésnek, nem engedelmeskedik;

aki nyilvános gyűlésen vagy felvonuláson, vagy a gyűlés, illetőleg felvonulás végett összegyűlt tömegben, avagy — pártszenvedélyből kifolyólag — nyilvános gyűlésen vagy felvonuláson kívül is, akár csoportba verődve, akár anélkül, valakit megdobál, vagy valaki ellen más erőszakos, megfélemlítő cselekményt követ el;

aki, mint az engedélyezett nyilvános gyűlés elnökségének és tisztikarának tagja, a hatósági kiküldötteknek a közrend fenntartására és a gyűlés törvényszerű lefolyására, illetőleg felosztatására irányuló rendelkezéseit nem fogatosítja.

E kihágások elbírálása a rendőri büntető bíróságok hatáskörébe tartozik. (7.430/1913. B. M.)

B) *Egyletalkotási jog.*

Szladits Károly dr.: Az egyesületi jogról. Bpest 1903. Magy. Jogászegyl. Ért. XXVI. 2.

A gyülekezetek közös érdekű ügyek megbeszélését célzó *alkalmi* összejövetelek, egyesületek pedig a polgároknak állandó célra *állandó szervezetben* való tömörülései. Az egyesületi közjog egyes alapelvei ma már az 1922: XI. t.-c.-ben³³ vannak megrögzítve, de az egyesületi közjog alapforrása továbbra is az 1508/1875. B. M. sz. rendelet (Rendeleték Tára 1898. 245. és köv. ll.).³⁴

Bármily egyesület csak a belügyminiszter, illetőleg a belügyminiszterrel egyetértőleg a törvények ér-

³³ Végrehajtó rendelet: 45.093/922. B. M.

³⁴ A kivételes hatalom alapján kiadott 5.479/1914. és az 5.735/1914. M. E. sz. rendeletek új egyesületek alakítását további rendelkezésig megtiltották. Az 5.084/1919. M. E. sz. rendelet felhatalmazza a belügyminisztert, hogy az említett tilalom alul kivételeket engedélyezhessen olyan új egyesületek tekintetében, amelyeknek megalakítását közérdekből indokoltnak tartja. Ma is ez a jogállapot, s a 77.000/922. B. M. sz. rendeletben a belügyminiszter nyomatékosan hangsúlyozza, hogy kivételes engedélyezési jogával továbbra is csak rendkívüli méltánylást érdemlő közérdekű indokok fennforgása esetén szándékozik élni.

telmében arra illetékes más szakminiszter által *láttamozott alapszabályok* alapján működhetik. Ezen a láttamozott alapszabályokon kívül az egyesületek semmiféle, akár titkos, akár nyilvános alapszabályokkal nem bírhatnak.

Bármely egyesület, amely miniszterileg nem láttamozott alapszabályok alapján működik, valamint mindenki, aki ily egyesületbe belép, annak működésében vagy csak egy ülésén is részt vesz, vét a törvény ellen. (1922 : XI. 7. §.)

Ezek a rendelkezések mindennemű sport, társadalmi és politikai, tudományos, egészségügyi, jótékonyági vagy más egyesületre, szervezetre vagy klubbra egyaránt vonatkoznak (8. §.).

Hogy egyesületek katonai célokra, vagy csak fegyveres erő alkalmazásával megvalósítható célra nem alakulhatnak, s katonai kérdésekkel nem foglalkozhatnak, tagjaikkal katonai gyakorlatokat nem végeztethetnek, — arról már fentebb, a honvédelmi kötelezettség tárgyalásánál volt szó. (1922 : XI. t.-c. 6. §.)

Minden köztisztviselő, akinek tudomása van olyan egyesületről, mely a fenti szabályok ellenére működik, büntetés terhe alatt köteles erről az illetékes hatóságokat 24 óra alatt értesíteni (6. §.).

Lényegesen különböző célú egyesületek közös alapszabályokkal nem alakíthatók. Külön alapszabályal kell alakítani a politikai, humanisztikus, nyereszkedési, közművelődési és gazdasági egyleteket. — A kisebbséghez tartozó magyar állampolgárok a nyelv, művészet, tudomány s általában a közműve-

lődés előmozdítására, továbbá a közgazdaság fejlesztésére az állam törvényes felügyelete alatt s a fennálló jogszabályok megtartásával szintén alapíthatnak társulatokat vagy egyesületeket. Az ily módon létrejött társulatok és egyesületek nyelvét az alapszabályok szerint erre jogosított szerv határozza meg. (4800/1923. M. E. 19. §.).

Az egyesületi alapszabályok általános kellékeit a 77.000/1922. és az ezt kiegészítő 9.900/1923. B. M. sz. rendeletek állapítják meg.

Az egyesületek általában véve tagjaik sorába csakis magyar állampolgárokat vehetnek fel. A kizárólag tudományos, vagy irodalmi, avagy testedző (sport) egyesületek azonban bármilyen minőségű tagjaik sorába a belügyminiszter hozzájárulásával külföldi állampolgárokat is felvehetnek.³⁵

Kiskorúak csakis szülői, illetőleg gyámi vagy törvényes képviselői beleegyezés mellett vehetők fel tagokul. E tilalom nem vonatkozik a testedző (sport) és a kimondottan ifjúsági egyesületekre, amelyek kötelekébe a 18. életévüket betöltött fiatalokúak szülői stb. beleegyezése nélkül felvehetők. Az ilyen egyesü-

---

³⁵ Azok a gazdasági szakegyesületek, amelyek az ipari munkaadóknak és alkalmazottaknak, vagy ipari munkásoknak kizárólag csak tagjaik közvetlen vagy közvetett gazdasági érdekeinek előmozdítására alakultak, — a viszonyosság feltétele mellett — azonos vagy rokonipari munkával hivatásszerűen és valósággal foglalkozó külföldi állampolgárokat is felvehetnek tagokul. A külföldi tagoknak azonban csakis az egyesület jóléti intézményei használatára és segélyezésre van joguk, ellenben egyéb tagsági jogot nem gyakorolhatnak, és így semmiféle tisztséget sem tölthetnek be. (36.700/923. B. M. sz.)

letekbe iskolai fegyelem alatt állók felvételéhez — a középiskolai tanulók kivételével — igazgatói engedély szükséges. Középiskolai tanulók az intézeten kívül álló semminemű egyesület kötelékébe egyáltalán nem vehetők fel, és ilyen egyesületek működésében semmiféle vonatkozásban részt nem vehetnek. (9.900/1923. B. M.)³⁶

Kir. bíró nem lehet politikai vagy munkásegylet³⁷ tagja (1869 : IV. 11. §.).

Hatóságok, közhivatalok és közintézetek tagjainak és közegeinek feltétlenül tartózkodni kell mindennemű *tiltott* egyesületi működéstől,³⁸ tehát nem léphetnek be tagokként olyan egyesületekbe, amelyeknek tagsága az ő hivatali működésük elfogulatlanságát és pártatlanságát befolyásolhatná, vagy ennek látszatát kelthetné vagy őket kötelességeik rovására az állam törvényes rendjének követelményeivel ellentétbe állít-

³⁶ Középiskolai tanulók nagyszünidei sportszereplésére lásd 36.204/926. VKM. sz. rend.

³⁷ Munkásegyleteknek csak azok tekintetnek, amelyek az ipartörvény értelmében alakíttatnak. Másnemű egyletek, habár munkások által alakíttatnak is, olyan tekintet alá esnek, mint más foglalkozású egyének egyesületei. (1508/1875. B. M. V.)

³⁸ Nem szabad ebből a contrario arra következtetni, hogy másoknak nem kellene feltétlenül tartózkodni mindennemű *tiltott* egyesületi működéstől. A nem éppen logikusan szövegezett rendelet úgy értendő, hogy közalkalmazottaknak fokozottabb erkölcsi kötelessége a tiltott egyesületi működéstől való tartózkodás. Jogilag véve azonban nem lehet valami egyik emberre tilos, másra fokozottabb mértékben tilos, mert a tilalomban nem lehet fokozat. A fokozat az erkölcsi és jogi beszámítás alapján megállapított súlyosabb vagy enyhébb szankcióban juthat csak logikusan kifejezésre.

hatná, ami különösen fennforog ott, ahol az egyesület tagjaitól olyan külön esküt, fogadalmat vagy ünnepélyes ígéretet kíván, amely a hivatali vagy szolgálati esküvel esetleg összeütközést idézhet elő. Fokozottabb mértékben forog fenn ez a szempont olyan egyesületekkel szemben, amelyeknek nincs miniszterileg jóváhagyott alapszabálya. (7.502/1923. M. E.).

Hazai egyesületek idegen állam címerét, színeit vagy jelvényeit nem használhatják (1508/1875. B. M. VII.). Egyesületek és tagjaik megkülönböztetésére csak oly jelvények, címek, pecsétek és formaruhák (sportruha, sapka, szalag stb.) használhatók, illetőleg viselhetők, amelyek más egyesületek vagy a m. kir. honvédség, avagy bármely állami, közbiztonsági vagy hatósági szerv és testület jelvényétől és egyenruházati cikkeitől lényegesen eltérnek és az egyesület kormányhatóságilag jóváhagyott alapszabályaiban tüzetesen meg vannak állapítva. Az ilyen jelvényeket stb. másnak, mint a tagsági jeggyel igazolt egyesületi tagoknak és az egyesület arra jogosított szerveinek használni, illetőleg viselni tilos. (Kihágás. 72.390/922. B. M.) A magyar címer használatához egyesületeknek is miniszterelnöki engedély szükséges. (1883 : XVIII. t.-c. 77.000/922. B. M.)

Községek és testületek beléphetnek ugyan tagokul valamely egyesületbe, tanácskozási és szavazási jogot azonban megbízottaik által csak a részvénytársaságoknál gyakorolhatnak. (1508/1875. B. M. VIII.)

Minden alapszabály utolsó szakaszába szószerint felveendő a következő rendelkezés: „Azokban az ese-

tekben, ha az egyesület (kör, társulat, kaszinó, klub sbt) az alapszabályokban előírt célját és eljárását be nem tartja, hatáskörét túllépi, államellenes működést fejt ki, a közbiztonság és közrend ellen súlyos vétséget követ el, vagy a tagok vagyoni érdekeit veszélyezteti, a m. kir. belügyminiszter ellene vizsgálatot rendelhet el, működését felfüggesztheti és végleg fel is oszlathatja." (77.000/922. B. M.)

Fiókegyesületek alakítása. Az országos egyesületek vagy azok az egyesületek, amelyek működési köre egy vagy több törvényhatóság, járás vagy több város vagy község területére terjed ki, amennyiben ezt láttamozott alapszabályaik megengedik, működési területükön belül fiókegyesületeket (helyi csoportokat, köröket stb.) létesíthetnek olyan helyeken, ahol az anyaegyesületnek legalább húsz tagja állandó lakással bir. A fiókegyesületek külön alapszabályokat nem alkothatnak, hanem csakis az anyaegyesület láttamozott alapszabályai szerint működhetnek. Megalakulásuk az illetékes törvényhatóság első tisztviselőjéhez *tudomásvétel* végett bejelentendő, s véglegesen csak a tudomásulvétel közlése után alakulhatnak meg, és tulajdonképpen működésüket is csak akkor kezddhetik meg. (77.000/922. B. M.)

A törvényhatóság első tisztviselője köteles a tudomásulvétel tárgyában a bejelentéstől számított 8 napon belül határozni, s ezt az érdekelt bejelentőkkel írásban azonnal közölni. E határozat meghozatalánál arra is figyelmet kell fordítani, hogy a helyi csoport alakulásának meg van-e a közérdekű indoka, mert a

megalakulás csakis ebben az esetben vehető tudomásul. A határozat a belügyminiszterhez felelteszhető. (44.126/1922. B. M.)

A fiókegyesületek az anyaegyesület központjának határozatait és utasításait a láttamozott alapszabályok keretén belül követni tartoznak. Működésük felfüggesztését vagy feloszlátásukat az anyaegyesület nem rendelheti el, de a vizsgálat, a működés felfüggesztése vagy a feloszlás elrendelése céljából a belügyminiszterhez előterjesztést tehet. (77.000/922. B. M.)

Az egyesületek feletti közvetlen felügyeleti jogot úgy az államérdek szempontjából, mint az egyleti tagok vagyoni érdekei szempontjából az illetékes törvényhatóság gyakorolja, miért is az alapszabályok egy-egy példánya ennek megküldendő. A törvényhatóság a területén működő egyesületekről egyleti könyvet vezet,³⁹ s a területén működő egyesületek jegyzékét évenként a belügyminiszterhez felterjeszti.⁴⁰ A miniszter pedig köteles évente a hivatalos lapban közzétenni az általa láttamozott alapszabályok alapján működő minden egyesület és klub jegyzékét. (1922 : XI. t.-c. 9. §.)

Az egyesületekre vonatkozó jogszabályok megszegésének minősítése (kihágás, vétség), nemkülönben a büntetési tételek az 1922 : XI. t.-c. 10. és 11. §§-aiban vannak megállapítva.⁴¹

³⁹ 773/1874. és 88.318/919. B. M.

⁴⁰ 45.093/1922. B. M.

⁴¹ Asztaltársaságok egyesületi jellegéről a 10.802/1923.

4. Kérelmezési és panaszjog.

Már az aranybulla első cikke kimondja, hogy a király — vagy akadályoztatása esetén a nádor — köteles évenként Szent István napján Székesfehérvárott az ott megjelenő nemesek kérelmeit és panaszait meghallgatni. A kérelmezési és panaszjog a polgári szabadság szükségképi folyománya.

Egyesek úgy, mint testületek, kérelmeikkel, vagy panaszaikkal az állam mindama hatóságaihoz fordulhatnak, amelyeknek a kérelem teljesítése vagy a sérelem orvoslása módjukban van.

A király időnkint általános kihallgatást tart, amikor minden polgár személyesen színe elé járulhat. Az írásbeli felségfolyamodványok pedig vagy közvetlenül, vagy a helyi hatóságok útján Öfelsége kabinetirodájába küldendők. Ugyancsak a miniszterek is tartanak általános kihallgatási napokat, de kényelmesebb a kérvényeket és panaszokat a helyi hatóságok útján eléjük terjeszteni.

Az országgyűlés bármelyik Házához kérvényt benyújtani csak az illető Ház valamelyik tagjának köz-

---

B. M., a vadásztársaságokról a 27.181/924. B. M., a Levente egyesületekről a 124.000/924. B. M., a tanintézeti ifjúsági egyesületekről a 731/1887. VKM., a tanintézeteken kívüli ifjúsági egyesületekről a 21.015/1902. és a 41.856/1903. VKM. rendeletek szólnak. Az ifjúsági egyesületek ügye a belügyminiszterrel való megállapodás értelmében a vallás- és közoktatásügyi miniszter ügykörébe tartozik. Az ifjúsági egyesületek alapszabályait a felügyelete alatt álló tanintézetekben a tanfelügyelő (45.611/914. VKM.), — a tankerületi kir. főigazgató (400/1926. VKM. 68—69. §.), — a községi közigazgatási tanfolyam igazgatója (21.000/1924. B. M. 19. és 22. §.) hagyják jóvá.

vetítésével lehet. Nem országgyűlési tagok sem személyesen, sem küldöttségileg nem nyújthatják át kérvényüket és előszóval sem terjeszthetik azt elő. Csúpan a törvényhatóságok feliratai intézhetők közvetlenül a Házak elnökeihez. (Képv. Házzab. 1924. 224, 225. §-ai. Főrendih. Házzab. 64. §.) Más köztestületek (törvényhatósági bizottság, községi képviselőtestület stb.) előtt sem adhatnak elő szóbeli kérelmet oly egyének, akik a testületnek nem tagjai.

A polgárok kérelmezési és panaszjogának megfelel a közhatóságok ama kötelessége, hogy a hatáskörükbe tartozó kérelmeket elintézzék, a panaszokat megvizsgálják, s az alappal bírót lehetőleg orvosolják. Panasszal élni azonban csak akkor lehet, ha a szenvedett sérelem orvoslása a jog rendes útján nem érhető el. Mikor a sérelem miatt bírósághoz lehet fordulni, vagy ha valamely sérelmes hatósági határozatot felebbezni lehet, akkor az általános panaszjog gyakorlásának nincs értelme és nincs helye.

1848-ig az országgyűlések is gyakran emeltek panaszt a királynál a kormány alkotmányellenes és törvénytelen tényei ellen (gravaminális országgyűlések). Ma már az országgyűlés nem panaszkodik, mert sokkal hatályosabb fegyver van a kezében: a jogsértő kormányt vád alá helyezi és elítéli.

5. Tanszabadság.

Mair C.: Az oktatásszabadság. Bpest 1879. — *Lencz Géza*: A tanszék szabadsága. (Huszadik Század. 1918. július). — *Jászi Viktor dr.*: A tanszék szabadsága. Tanévmegnyitó beszéd a debreceni ref. főiskolán. (Az Akadémia 1908/09. értesítőjében.

Debrecen 1909.) — *Dr. Molnár Kálmán*: A jogi oktatás rendszere és a tanszabadság. (Jogtud. Közl. 1926. 8. sz.)

Tanszabadság alatt értjük egyrészt a tanítás-, másrészt a tanulás szabadságát.

A *tanítás szabadsága* általánosságban az iskolaállítási szabadságot jelenti, vagyis azt, hogy az állam felügyeleti jogának épségben tartása mellett úgy törvényhatóságok, községek, egyházak, egyházközségek, mint magánosok akár saját erejükből, akár társulás útján szabadon állíthatnak fel alsó (1868 : XXXVIII. t.-c.)-, középső (1883 : XXX. t.-c.)- és felső (1868 : XLIV. t.-c. 26. §.) iskolákat, s az általuk fenntartott iskolák tanerőit maguk választhatják. Az ily módon létesített tanintézetek a közoktatásra vonatkozó törvényes rendelkezések betartása mellett az állam ugyanazon fokú tanintézeteivel egyenjogúak. Létesítésüket vagy nyilvános jellegüket a miniszter csak a törvény által megkívánt kellékek (felszerelés, alkalmas tanerők stb.) hiányában tagadhatja meg, a szükséges és megfelelő tanintézetek fenntartását pedig államsegéllyel mozdítja elő. Az iskolaállítás szabadsága egyetemek létesítésére is vonatkozik, de ezek csak kir. privilegium alapján graduálhatnak.

A *tanulás szabadsága* pedig általában véve azt jelenti, hogy magyar állampolgárok nem korlátozhatók abban, hogy tanulmányaikat a törvényeknek megfelelő tanintézetek közül melyikben folytassák, s nem zárhatók el attól, hogy abban a szakban és olyan fókig képezzék magukat, amint ez hajlamaiknak megfelelő.

A szó szoros értelmében azonban *tanszabadság* ról csak a felső oktatásban lehet szó. Az egyetemről vonatkozólag már az 1848 : XIX. t.-c. kimondja az oktatás és tanulás szabadságának azt az elvét, hogy egyrészt a tanuló szabad választást tehessen arról nézve, hogy mely tant és melyik tanártól kívánja hallgatni, másrészt, hogy a rendes tanárokon kívül — a minisztérium által ideiglenesen megállapítandó később pedig törvény által meghatározandó feltételek mellett, — más jeles egyének (egyetemi magán tanárok) is oktathassanak. De a főiskolai tanítás szabadsága a közfelfogás szerint még azt is jelenti, hogy a tanár szakmáját szabadon kutathatja és művelheti és tudományos meggyőződését a jogrend korlátai között szabadon hirdetheti. (Nincs tankönyvekhez kötve.) A tanszabadság a jelenleg Szegeden működő kolozsvári tudományegyetemen (1872 : XIX), nemkülönben a debreceni és a jelenleg Pécsen működő pozsonyi tudományegyetemen is (1912 : XXXVI.) törvényileg van biztosítva.

A tanulás szabadságának elvét némileg megszorítja a numerus clausus megállapító 1920 : XXV. t.-c., mely szerint a tudományegyetemre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra csak oly egyének iratkozhatnak be, kik nemzethűségi és erkölcsi tekintetben feltétlenül megbízhatók és csak oly számban amennyinek alapos kiképzése biztosítható. A fellevehető hallgatók számát az illetékes kar (műegyetemen a tanács) javaslata alapján a vallás- és közokta-

ügyügyi miniszter állapítja meg, a megállapított létsám betöltésénél azonban arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokból és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók között lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalább kiigazítsa annak kilenctizedrészét.

6. Sajtószabadság.

Zsitvay Leó: A magyar sajtójog mai érvényében. Bpest 1900. A sajtótörvény reformjának főbb kérdései. Jogászegyl. I. köt. Uj folyam I. k. 2. 1910. — Kenedi Géza dr.: A magyar sajtójog úgy amint az életben van. Bpest 1903. — A magyar sajtótörvény rendszere. Bpest 1914. — Vaikó Pál: A sajtóról szóló törvény magyarázata. Magy. Jogászegyl. könyvkiad. váll. III. 2. 1914. — Márkus Dezső dr.: Anyagi büntető törvények. Sajtótörvény. VII. kiad. Bpest 1915.

I. Az 1848 előtt tényleg gyakorolt censurának régi jogunkban sem volt törvényes alapja, ezért mondja az 1848 : XVIII. t.-c., hogy a sajtószabadságot visszaállítja, örökre eltörölvén az előzetes vizsgálatot.

A censura hiánya a sajtószabadság negatív ismertetése. Megkülönböztetjük az előleges és az utólagos censurát. Előleges censuránál a sajtótermék kiadására, utólagos censuránál annak közzétételére kell hatósági engedély.

A világháború alatt a kivételes hatalom alapján (1912 : LXIII. 11. §.) a kormány kivételes sajtórendszert vezetett életbe, ezeket a korlátozó szabályokat tartalmazó rendeleteket azonban a 1910. 501/921. M. E. sz. rend. megszüntette, s a kivételes

hatalom alapján kibocsátott rendeletek közül csak azok vannak még hatályban, amelyek egyes belföldi időszaki lapok megjelenésének és terjesztésének eltiltására hatalmazták fel a belügyminisztert, és amelyek külföldről érkező sajtótermékek ellenőrzését szabályozzák. (5.484. és 5.720/914. M. E.)

II. A teljes sajtószabadság elvi alapján álló utolsó sajtótörvényünk az 1914 : XIV. t.-c., mely szerint: *sajtó útján mindenki szabadon közölheti és terjesztheti gondolatait.*

Sajtótermék alatt valamely iratnak, ábrázolatnak, vagy zeneműnek műszaki vagy vegyi úton előállított többszörösítését értjük. A sajtótermékekre megállapított jogszabályokat megfelelően alkalmazni kell a gondolatnak fonográf, vagy más készülék útján többszörösített kifejezésére is. — *Időszaki* lapnak pedig azt a hírlapot, vagy folyóiratot kell tekinteni, amely egy hónapot meg nem haladó időközben jelenik meg.

A sajtótörvény rendelkezései nem terjednek ki az országgyűlés és bizottságai, úgyszintén a hatóságok által közrebocsátott sajtótermékeknek azokra a részeire, amelyek csak hivatalos közléseket tartalmaznak.

III. Minél teljesebb a sajtószabadság, annál szükségesebbek olyan sajtórendészeti szabályok, amelyek lehetővé teszik a sajtó esetleges visszaéléseiből eredő bajok megelőzését, s utólagos megtorlásuk biztosítását. Az idevágó főbb szabályok a következők:

1. *A sajtótermékek előállításáról.* Az ország területén előállított minden sajtóterméken ki kell tenni

a nyomtatás helyét, a nyomdavállalat tulajdonosának, úgyszintén a sajtótermék kiadójának nevét, időszaki lapokon ezenfelül a felelős szerkesztő nevét is. A nyomdavállalat tulajdonosa köteles minden sajtóterméket egy példányban az illetékes kir. ügyésznek *a terjesztés megkezdésével egyidejűleg* megküldeni.

2. *A sajtótermék terjesztéséről.* Terjesztés alatt értendő a sajtótermék árusítása, ingyenes széttartása, közszemlére kitétele, nyilvános helyen való elhelyezése vagy szétküldése. *Sajtóterméket a törvény korlátai között mindenki szabadon terjeszthet.*

Sajtótermékek *utcai terjesztéséhez* a kiadónak hatósági engedélyre⁴² van szüksége. Az engedélyt egy-egy törvényhatóság területére a törvényhatóság első tisztviselője, — több törvényhatóság vagy az ország egész területére a belügyminiszter, — a magyar szent korona országainak területén kívül kiadott sajtótermékekre vonatkozólag csakis a belügyminiszter adhatja meg. — Sajtótermékek utcai terjesztésével csak azok foglalkozhatnak, akik az illetékes rendőrhatóságtól erre *igazolványt* kaptak.⁴³

A sajtótermékek előállítására és terjesztésére vonatkozó mind e rendelkezések nem terjednek ki: a) a társadalmi és az üzleti élet céljait szolgáló egy-

⁴² Ugyancsak engedély szükséges sajtóterméknek (falragaszok, röpiratok stb.) közszemlére kitétel, nyilvános helyen elhelyezés illetőleg kifüggesztés útján való közzétételéhez, illetőleg terjesztéséhez. (56.203/1922. B. M.) A ponyvairódalom ellen 60.002/1923. B. M.

⁴³ 1153/1920. — 3189/1920. — 5810/920. — 8621/920. M. E. és 15.900/1920. B. M. sz. rend.

szerű jelentésekre, értesítésekre, például névjegyekre, űrlapokra, minta- és árjegyzékekre, ha kizárólag a jelzett célnak megfelelő közléseket tartalmaznak, b) választásnál használt sajtótermékekre, ha tartalmuk csupán a választáshoz szükséges adatokra szorítkozik.

3. *Az időszaki lapokról.* Időszaki lapot mindenki szabadon alapíthat. Az alapításhoz engedély nem szükséges. Köteles azonban a kiadó a lap megindítását tizenöt nappal előbb a törvényhatóság első tisztviselőjénél írásban *bejelenteni*.

Időszaki lap kiadója vagy felelős szerkesztője csak olyan nagykorú magyar állampolgár lehet, aki állandóan az ország területén lakik, s a politikai jogok gyakorlatától felfüggesztve nincs. — Kir. bíró nem lehet politikai folyóiratnak sem tulajdonosa, sem kiadója, sem szerkesztője (1869 : IV. 8. §.)

Politikai tartalmu időszaki lap kiadásánál a kiadó köteles biztosítékot letenni. A biztosíték összege, ha a lap hetenkint legalább ötször jelenik meg, Budapesten ötvenezer, vidéken húszezer korona, más esetekben Budapesten húszezer, vidéken tízezer korona. Könyomatosok biztosítékának összege ötezer korona. A biztosíték a lapban megjelenő közlemények miatt esetleg megállapítandó pénzbüntetés, bűnügyi költség és kártérítés fedezésére szolgál.

4. *A helyreigazítási jogról.* A hatóság, amelyről, vagy az, akiről valamely időszaki lap nyíltan, vagy burkoltan valótlan tényeket közölt, vagy való tényeket hamis színben tüntetett fel, követelheti

A helyreigazító nyilatkozatának közlését. — A szerkesztő a lapnak a nyilatkozat kézhezvétele után legközelebb, vagy közvetlenül ezután megjelenő számában, ugyanazon a helyen, ahol a közlemény megjelent, és ugyanazzal a nyomással a nyilatkozatot díjfizetés nélkül változtatlanul közölni köteles, ha: a) a közlemény megjelenésétől számított egy hónap még nem telt el; b) a helyreigazító nyilatkozat az időszaki lap nyelvén vagy az állam nyelvén van megírva; c) a helyreigazító nyilatkozat csak ténybeli kijelentéseket, vagy tényállításokra vonatkozó egyszerű cáfolatot tartalmaz; d) a helyreigazítás valótlansága nyomban kétségbevonhatatlanul nem bizonyítható. — A szerkesztő nem köteles a helyreigazító nyilatkozatot közölni, ha terjedelme a helyreigazított közlemény terjedelmét meghaladja, kivéve, ha a helyreigazításhoz szükséges tényállást csak hosszabb közleményben lehet előadni. A helyreigazító nyilatkozathoz az időszaki lap ugyanazon számában megjegyzést fűzni nem szabad, de a szerkesztő röviden megemlítheti, hogy fentartja, vagy nem tartja fenn azt a közleményt, amelyre a helyreigazító nyilatkozat vonatkozik. A helyreigazító nyilatkozat közzététele a sajtójogi felelősséget nem érinti.

Ha a szerkesztő a helyreigazító nyilatkozat közzétételére vonatkozó kötelességének törvényszerűen eleget nem tesz, a nyilatkozó a szerkesztő ellen panaszával a járásbíróshoz fordulhat.

5. Büntető rendelkezések. A sajtótörvény részben vétségnek, részben kihágásnak minősíti a sajtó-

törvény rendelkezéseit figyelmen kívül hagyó cselekményeket vagy mulasztásokat. Ezenfelül azonban külön bűncselekményeket is statuál, melyek közül itt csak a következőket emeljük ki:

Vétséget követ el: a) az a nyomdai alkalmazott, aki a neki átadott közlemény vagy hirdetés kiszedését, vagy az ezzel összefüggő egyéb teendőit másokkal való előzetes megbeszélés alapján megtagadja; úgyszintén az a nyomdai alkalmazott, aki mást ily közlemény vagy hirdetés kiszedésében, vagy az ezzel összefüggő egyéb teendőben, másokkal való előzetes megbeszélés alapján erőszakkal, vagy fenyegetéssel meggátol, vagy meggátolni törekszik;

b) az, aki felelős szerkesztőként olyan személyt jelöl meg, aki a szerkesztéssel tényleg nem foglalkozik;

c) az, aki fenyegető vagy tolakodó magatartással a maga, vagy más részére bárkitől pénzt vagy más előnyt kér, vagy kieszközöl azért, hogy a sajtóban valamit elhallgat, helyreigazít, vagy az ellenértékkel arányban nem álló díjért egyébként valamit közzétesz; a cselekmény büntett, ha a tettes amiatt öt éven belül már két ízben meg volt büntetve, s a bíróság megállapítja, hogy a cselekményeket üzletszerűen követi el;

d) az, aki szándékosan valótlan hírt tesz közzé és ezzel kárt okoz;

e) az, aki a helyreigazítási joggal visszaélve, helyreigazító nyilatkozat alakjában szándékosan valótlan hírt tesz közzé és ezzel kárt okoz.

Kihágást követ el: a) az a kiadó, aki bármely hatóság hivatalos közleményét vagy hirdetését a szokásos díjért nem közli; b) aki falragasznak megengedett kifüggesztését megakadályozza, vagy jogosan kifüggesztett falragaszt jogtalanul letép; c) az a szerkesztő, aki a helyreigazító nyilatkozat közzétételét szándékosan elmulasztja, bár tudja, hogy a közzététel kötelezettségének törvényszerű feltételei fenforognak; d) az a szerkesztő, aki a helyreigazító nyilatkozatnak bírói határozattal kötelességévé tett törvényszerű közlését elmulasztja. — A helyreigazító nyilatkozat közzétételének elmulasztása miatt a büntetés mindaddig ismételhető, amíg a közzététel meg nem történik.

IV. *Sajtójogi felelősség.* Sajtó útján elkövetett büntett, vétség, vagy kihágás az a bűncselekmény, melynek tényálladékát a sajtótermék tartalma foglalja magában.

A sajtó útján elkövetett bűncselekmény miatt elsősorban 1. a szerző felelős. Szerzőként kell büntetni azt is, aki a sajtóterméket büntető törvénybe ütköző tartalommal megrendelte, úgyszintén azt, aki a sajtótermék büntető törvénybe ütköző tartalmának megírására, vagy egyéb megalkotására a szerzőt rábírta. Azt, aki e rendelkezések alá esik, nem mentesíti a sajtójogi felelősség alul az a körülmény, hogy szerzőül más valakit jelöltek meg, vagy hogy a szerzőséget más valaki vállalta el.

A szerző felelőssége 2. a *kiadóra* hárul, ha a szerző sajtójogi felelősségre nem vonható, vagy ha a

sajtóterméket a büntető törvénybe ütköző tartalommal egyenesen a kiadó rendelte meg.

Időszaki lapok közleményeiért, a hirdetések és a nyílttéri közlemények kivételével 2. *a felelős szerkesztőt* terheli a sajtójogi felelősség, ha a szerző sajtójogi felelősségre nem vonható, vagy ha a közlemény büntető törvénybe ütköző tartalmának megírására a szerzőt egyenesen a felelős szerkesztő utasította.

Az időszaki lap szerkesztőjének felelőssége 3. *a kiadóra* hárul, ha a szerkesztő sajtójogi felelősségre nem vonható, vagy ha a közleményt egyenesen a kiadó utasítására tették közzé. Időszaki lapok nyílttéri közleményeiért és hirdetéseiért a kiadó felelős.

Ha a sajtóterméken a törvényben megjelölt valamely felelős személy feltüntetve nincs, s ha ennek folytán sajtójogi felelősségre más nem vonható, 4. *a nyomdavállalat tulajdonosa* felelős. (*Fokozatos felelősség rendszere.*)

Ha a közleményt sajtó útján a szerző beleegyezése nélkül tették közzé, szerzőnek a közlőt kell tekinteni. Ilyen esetben a szerző nem felelős. — Sajtóközlemény átvétele esetében szerzőnek az átvételt kell tekinteni.

A sértett a sajtóbeli közleménnyel okozott vagyoni kárnak megtérítésén felül *nem vagyoni kárért* is megfelelő pénzbeli elégtételt követelhet, amennyiben az — tekintettel az eset körülményeire — a méltányosságnak megfelel. A nem vagyoni kárért járó elégtétel összegét a bíróság az összes körülmények-

nek, különösen az érdekelt felek vagyoni viszonyainak is figyelembevételével, belátása szerint állapítja meg.

Amennyiben a pénzbüntetést egészben vagy részben behajtani egyáltalában nem lehet, annyiban azt az elítélt személy ellen szabadságvesztés-büntetésre kell átváltoztatni.

Az olyan közlemény tartalma miatt, amely az országgyűlés vagy bizottságai, a hatóságok, vagy más, a törvény által alkotott testületek nyilvános iratait vagy azok nyilvános tárgyalásait hív szellemben közli, sem bűnvádi eljárásnak, sem kártérítési igénynek nincs helye.

V. *Sajtóeljárás.* Már az 1848 : XVIII. t.-c. kimondja, hogy sajtóvétségek felett *esküdtszék íté.*⁴⁴ Az 1897 : XXXIV. 15. §. II. szerint esküdtszék előtt tartandó meg a főtárgyalás nyomtatvány útján elkövetett büntettek vagy vétségek, úgyszintén a törvényben megállapított és nyomtatvány útján elkövetett kihágások eseteiben. De törvényszéki hatáskörbe tartoznak a nyomtatvány útján elkövetett rágalmazás és becsületsértés (1878 : V. 259. §., 261. §.), — amennyiben nem törvény által alkotott testületek, hatóságok vagy ezek tagjai, vagy köztisztviselők ellen követtetnek el (1897. XXXIV. 16. §.), — továbbá a

⁴⁴ A kivételes hatalom alapján a miniszterium az esküdt-bírószágok működését ideiglenesen felfüggesztette, s az esküdt-bírószágokhoz tartozó ügyekben a főtárgyalás megtartását a törvényszékek hatáskörébe utalta. (6.898/1919. M. E.). Ez a rendelet az 1922 : XVII. t.-c. 6. §-ában foglalt felhatalmazás alapján hatályában fenntartatott. (6.976/1922. M. E.).

sajtó útján a közszemérem ellen elkövetett vétségek (1878 : V. t.-c. 248. §.; 1914 : XIV. t.-c. 47. §.), és a nyomtatvány útján elkövetett izgatás bizonyos esetei. (1913 : XXXIV. 4. §.)

Sajtóügyekben az eljárást soron kívül kell folytatni.

VI. Az 1848 : XXXI. t.-c. a színműveket illetőleg is eltörli a censurát, de a színházakat rendőri felügyelet szempontjából a helyi hatóságnak rendeli alá.

IV. RÉSZ.

A FŐHATALOM.

24. §. Szuverénitás.

A politikai tankönyveken kívül: *Kuncz Ignác*: Az állam főbb mozzanatai, tekintettel a magyar közjogra. Pécs 1870. — *Lers Vilmos*: A szuverénitás tana. Bpest 1892. *Irk Albert dr.*: Az új nemzetközi jog. Bpest 1923. — *Ugyanő*: Az államok szuverénitása és a Nemzetek Szövetsége. Jogtud. Közl. 1925. 16. és 17. sz. — *Moór Gyula dr.*: A nemzetközi alkotmány, a nemzetközi jog és az állami szuverénitás problémája. Magyar Jogi Szemle 1924. 4. és 5. sz.

A főhatalom az államnak az az eszmei alkotó eleme, amely az állam reális alkotó elemeit (terület, nép) összefoglalja, s az egységes állami szervezet megalkotásával az államot önálló személyi létre emeli.

A szervezetének kiépítése által akarásra és cselekvésre képesített állam mint *jogi személy* áll előttünk, amely, mint ilyen, az államot illető jogosítványoknak, s az államot terhelő kötelezettségeknek az *alanya*. Vagyis az állam nem mint polgárainak számszerű összesítése szerepel, hanem polgáraitól s azok csoportjaitól, sőt összességétől is különálló életet él, s önálló személyként ezek felé emelkedve, saját területén a legmagasabb hatalom tulajdonosaként, s a jogrend forrásaként jelentkezik.

Az államszemélyt megillető legmagasabb hatalmat *szuverén* hatalomnak nevezzük. Szuverénitás = *suprema potestas*. A szuverénitás fogalma azonban a Nemzetek Szövetségének megalakítása óta lényeges eltolódást mutat, miért is elsősorban ennek az alapfogalomnak az elemzését és megvilágítását kell néhány vonásban megkísérelnünk.

a) A szuverénitás fogalma a Nemzetek Szövetségének megalakulása előtt.

A Nemzetek Szövetségének megalakulása előtt a szuverénitásnak közjogilag és nemzetközi jogilag egységes fogalma alatt az államnak *jogilag* feltétlen akaratszabadságát értettük, vagyis azt, hogy az állam az ő akaratkijelentéseiben, illetőleg cselekvéseiben sem belülről (polgárai vagy ezek csoportjai részéről), sem kívülről (vele egyenlő jogú vagy éppen felette álló közület részéről) jogilag nem korlátozható, — akaratkijelentése miatt vagy cselekvése miatt jogi felelősségre nem vonható.

Ez a jogi korlátlanság azonban nem jelenti az államnak más természetű korlátoktól való mentességét is. Így az állam, mint a természeti világ egyik jelensége, nem teheti túl magát a természet örök törvényein. Mint az erkölcsi rendből kisarjadzó tételes jogrend kútfője és biztosítója, nem függetlenítheti magát az erkölcsi törvényektől.

Sőt jogi korlátok nélkül sem lehet el a fejlődés bizonyos fokára eljutott állam. Életműködésének rendje, polgárainak biztonsága, erőforrásainak ki-

használása céljából szüksége van olyan pontosan körülírt szabályokra, amelyeket magának az államnak is tiszteletben kell tartani. Ha nem akarja magát kizárni a nemzetek közötti érintkezésből és forgalomból, figyelemmel kell lennie a többi államok érdekeire is. Ha biztosítani akarja a maga részére a nemzetközi viszonylatokban is az igazságos elbánást, viszont a maga részéről is biztosítékot kell adnia megfelelő magatartását illetőleg. Vagyis az államnak még a jogi korlátlansága is csak *formailag* értendő, s csak annyit jelent, hogy az állam nem ismer *magán kívül*, illetőleg *maga felett* olyan hatalmat, amely az ő akaratának illetve cselekvésének jogi korlátokat szabhatna; ellenben nem zárja ki azt, hogy önmaga szabjon maga elé olyan korlátokat, amelyeket céljainak biztosabb elérése érdekében hasznosnak és szükségesnek, s így önmaga által is pontosan szemmel tartandónak ítél. Vagyis a szuverénitás tartalmi korlátozása mindig csak *önkorlátozás* formájában jelentkezhetik.

b) Az államok szuverénitása és a Nemzetek Szövetsége.

A Nemzetek Szövetsége, — amelynek egyességek-mánya a trianoni békeparancs I. Részeként az 1921 : XXXIII. t.-c.-be becikkelyezettett, — megdönti az államok *jogi korlátlanságának* előbb oly féltékenyen őrzött dogmáját. A népek önrendelkezési jogának hangoztatásával (Wilson) megindult béke-

mozgalom a nemzetek (államok) önrendelkezési jogának megszüntetésével végződött.

A Nemzetek Szövetségében ugyanis olyan nemzetközi organizáció keletkezett,

amely felette áll a Szövetség tagjait képező egyes államoknak;

kívülről és felülről korlátokat szab a tagállamok akaratának;

a tagállamokat kötelező akaratkijelentéseket tehet;

s akaratának a tagállamokkal szemben szankciók alkalmazása útján is érvényt szerezhet.¹

Ebben az új helyzetben felvetődik a kérdés, vajjon teljesen megdőlt és hasznavehetetlenné vált-e a szuverénitás fogalma, vagy pedig, — tekintettel arra, hogy ez alapvető fogalom nélkül az állami élet jelenségeinek magyarázata és megértése alig képzelhető, — lehetséges-e ennek a fogalomnak olyan átértékelése, amely a Nemzetek Szövetsége által teremtett új helyzetben is az állam jogi megítélésének bázisa gyanánt szolgálhat?

Az állam egyrészt mint uralgó szervezet (területe és tagjai felett), másrészt mint egy magasabb közösség, a nemzetközi jogközösség része és tagja jelenik meg előttünk. A kétféle vonatkozásban a szuverénitás nem szükségképpen azonos fogalom. Mást

¹ Hogy az államok régebbi szuverén jogkörét milyen tereken és vonatkozásokban korlátozza a Nemzetek Szövetsége, érdekesen sorolja fel és mutatja ki Irk Albert dr.: Az államok szuverénitása és a Nemzetek Szövetsége című cikkeiben a Jogtud. Közl. 1925. 16. és 17. számaiban.

jelenthet a szuverénitás a nemzetközi jogban, és mást a közjogban.

A nemzetközi jogban nem beszélhetünk többé az államok korlátatlanságáról. De a korlátozásoknak szakkal a lehetőségével szemben, amelyet az új nemzetközi jog a nemzetközi jogközösség érdekében nem nélkülözhet, három követelményt lehet és kell szembe-
szégeznünk.

Először azt, hogy az államok nemzetközi jogi korlátozása egyedül csak a nemzetközi jogközösség főorgánumától indulhasson ki, nem pedig egyes — bármilyen hatalmas — államoktól, vagy államoknak — bármilyen hatalmas — csoportjától.

Másodszor azt, hogy a nemzetközi jogközösségnek az az organuma, illetőleg azok az organumai, amelyek az államoknak korlátokat szabhatnak, valóban a nemzetközi jogközösség organumai legyenek, nem pedig ennek álarca alatt egyes államoknak vagy ezek csoportjainak hatalmi eszközei.

Harmadszor pedig az államok nemzetközi korlátozásának lehetőségével szembe kell szégeznünk az *egyenlő elbánás* követelményét. Ha jog valami az egyik állammal szemben, akkor jog az minden más olyan állammal szemben is, amelyikben ama jog érvényesülésének ténybeli előfeltételei fenforognak. Quod uni justum, alteri aequum. Amelyik állam olyan jogszabályra hivatkozik más államokkal szemben, amit magával szemben nem enged érvényesülni, az az állam a jogeszmének nem szószólója, hanem hatalmaskodó megcsufolója.

A szuverénítás nemzetközi jogi fogalmát a Nemzetek Szövetsége által teremtetett új helyzetben a nemzetközi jogi irodalom van hivatva vizsgálni, kifejtetni és meghatározni. Ugyancsak a nemzetközi jogi irodalomra hárul az a feladat is, hogy megvizsgálja, vajjon lehetséges-e azt a nemzetközi szervezetet, amely ma az egyenlő elbánás elvének figyelmen kívül hagyása következtében alig egyéb, mint a világháborút szerencsével végzett hatalmak zsákmánybiztosító szövetsége, — az egyenlő elbánás elvének őszinte és becsületes megvalósításával erkölcsi alapra, s az igazságra épített jog alapjára áthelyezni? lehet-e a Nemzetek Szövetségét úgy átszervezni, hogy az államok szuverénításának korlátozása megnyugvással legyen rábízható? vagy pedig a jogeszmének a nemzetközi viszonylatokban való érvényesülését más úton kell-e keresni? vagy más szerv által biztosítani?²

A közjogi irodalmának a feladata viszont a szuverénítás belső államjogi vonatkozásait vizsgálni, s a nemzetközi szuverénitástól elkülönített *közjogi szuverénitásnak* olyan fogalommeghatározását adni, amely az állam belső életjelenségeinek magyarázatára és megértésére alkalmas alapul szolgálhat.

c) Közjogi szuverénítás.

I. A Nemzetek Szövetségének megalakulása óta az állam megszűnt a legmagasabb földi hatalom

---

² Különös jelentőséggel bír itt az a körülmény, hogy az Északamerikai Unió a Nemzetek Szövetségének egyességek-mányához nem járult hozzá, s nem lépett be a Nemzetek Szövetségébe.

[suprema potestas) lenni; megszűnt az államnak jogilag feltétlen akaratszabadsága, az állami akarat jogi korlátlan-sága, az állam jogi felelőtlensége. Megszűnt pedig azért, mert az állam a jogrend további (nemzetközi) kiépítése érdekében egy nálánál nagyobb közület részévé, egy nálánál magasabb szervezet tagjává vált, ami másként, mint a rész és tag korlátlan akarat-szabadságának feladásával el nem képzelhető.

Az államok szuverénítésének ilyenén megzorítása azonban nem megy tovább, mint amennyire ez az új nemzetközi organizáció által kitűzött célok érdekében feltétlenül szükséges; vagyis az állami szuverénítés csak *nemzetközileg*, a nemzetközi jogközösségnek az államok felé emelkedő új szervével szemben van korlátolva.

A nemzetközi jogközösség tagjai (a nemzetközi jogrend egyedei) azonban az államok, és nem az egyes állampolgárok. Ez utóbbiakkal a Nemzetek Szövetsége nem áll és nem állhat *közvetlen* kapcsolatban. Az állampolgárnak jogilag semmi köze sincs a Nemzetek Szövetségéhez. Az állam továbbra is ura marad saját területének és legfőbb parancsolója marad saját polgárainak.

A belső államjogi szuverénítés tehát továbbra is *legmagasabb* hatalomként jelentkezik *az államon belül*. Továbbra is jogilag korlátlan hatalomként s a tételes jogrend végső forrásaként jelentkezik *polgárral szemben*. És továbbra is felelőtlen marad *közjogi*, mert nincs olyan *közjogi* (államon belüli) forum, mely az államot az ő államhatalmi természetű

akaratkijelentéséért vagy ténykedéséért jogi felelősségre vonhatná. Teljes akarat szabadsága tehát területén és polgáraival szemben jogilag továbbra is fennáll.

A Nemzetek Szövetségének vagy az ő szervének akaratkijelentései és parancsai az érdekelt állam felhatalmazása vagy engedélye nélkül az állampolgárokat jogilag *nem kötelezik*. A nemzetközi jogrend követelményei az államon belül csak az *állam közvetítésével* érvényesülhetnek. És ha az állam a Nemzetek Szövetségének akaratával ellentétesen rendelkezik, az állampolgár köteles ennek a nemzetközi jogilag esetleg jogsértő, de az állampolgárra mégis feltétlenül kötelező államakaratnak engedelmeskedni. Ez a közjogi szuverénítás lényege, vagyis a fogalmat így határozhatjuk meg:

A közjogi szuverénítás jelenti egyrészt az államnak területe és tagjai feletti legmagasabb, jogilag korlátlan és felelőtlen rendelkezési jogát (felségiség); másrészt a kizárását minden idegen hatalom önjogi érvényesülésének az állam területén (függetlenség).

Ez a közjogi szuverénítás az állam lényeges tulajdonsága. Nélküle nincs állam. Feladása az államiség feladását jelenti. Megtámadása erőszakosság, amelynek jogi alapja nem lehet. A közjogi szuverénítást sértő rendelkezés — bármily magas nemzetközi forumtól származzék is, — közjogi vonatkozásban (pro foro interno) nem létezőnek tekintendő.

Amikor például a trianoni békeparancs 54. cikke kimondotta, hogy „Magyarország kötelezi magát arra,

d hogy a III. R. VI. címbe foglalt (a kisebbségek vé-
 b delmét célzó) rendelkezéseket alaptörvényekül ismeri
 9 el; hogy semminemű *törvény, rendelet vagy hivatalos*
 i *intézkedés* ezekkel a rendelkezésekkel nem lehet
 9 ellenmondásban vagy ellentétben és hogy *ezzel*
 2 *szemben semmiféle törvény, rendelet vagy hivatalos*
 i *intézkedés nem lesz hatályos*“, — ez egy közjogilag
 t teljesen irrelevans és nem létezőnek tekintendő ki-
 jelentés, amelynek érvényességét, illetve a jövőben
 való érvényesülését még az sem biztosítja, hogy tör-
 7 vénybe becikkelyeztetett.

Mert a magyar törvényhozás bármely magyar
 törvényt hatályon kívül helyezhet. Örök érvényű téte-
 les törvények nincsenek. Alkotmánytörténetünkben
 találunk ugyan ilyen örökzáradékkal ellátott törvé-
 nyeket, de a jogfejlődés természetével ellenkező eme
 megkötéseket az élet követelményeinek engedelmes-
 kedve a későbbi törvényhozás egyszerűen figyelmen
 kívül hagyta.

És ha a magyar törvényhozás a jövőben olyan
 törvényt hozna, amely a trianoni békeparancs említett
 54. cikkével ellenkezik, ez a törvény igenis hatályos,
 érvényes és kötelező volna minden állampolgárral
 szemben, s az egyes polgároknak nem állana jogá-
 ban mérlegelni és elbírálni azokat a nemzetközi (jogi
 vagy hatalmi) következményeket, amelyek egy ilyen
 rendelkezés nyomán támadhatnának. Az állam paran-
 csol, a polgár engedelmeskedik.

Egészen más kérdés a békeparancs 54. címében
 foglalt tilalom nemzetközi jogi érvényességének kér-

dése, amire a nemzetközi jogi irodalomnak kell feleletet adni.

II. A közjogi irodalomnak fontos feladataként jelentkezik annak a kérdésnek megvizsgálása illetve elbírálása is, hogy a fentebb körvonalazott közjogi szuverénitásnak *önkorlátozás* formájában való megszorítása milyen határig mehet el a szuverénitás teljes feladása nélkül. Itt csak általában jegyezhetünk meg annyit, hogy a szuverénitást kizárná, vagy legalább is tartalom nélküli üres szólamná tenné az államakaratnak minden olyan önkorlátozása, amelylyel önálló akaratelhatározásának és akaratkijelentésének *saját területén és saját polgárai szempontjából* való jogérvényességét külső tényezők hozzájárulásától tenné függővé, vagy kijelentett akaratát — *saját területén és polgárai szempontjából* — külső tényezők által hatálytalaníthatónak ismerné el.

Hasonlóképpen a szuverénitás feladását jelentené a lemondás azokról az eszközökről, amelyek az állam akaratának az államon belül való tényleges végrehajtását illetőleg érvényesülését lehetővé teszik és biztosítják.

d) A magyar állam szuverénitása és a trianoni békeparancs.

A magyar állam közjogi és nemzetközi jogi szuverénitása ezeréves történeti tény, s bár e szuverénitás érvényesítését az európai civilizáció védelmében kimerült nemzettel szemben álló túlerő ideig-óráig néha megakadályozta is, de a jogainak védelmére el-

szánt nemzet hosszabb-rövidebb időn belül mindig visszaszerezte függetlenségének, önállóságának vagyis szuverénitásának elvileg soha fel nem adott attributumait. Ezen történelmi perspektíván át kell néznünk a magyar állam nemzetközi szuverénitásának azt a csorbitását is, amit a világháború szerencsétlen kimenetele folytán előállott kényszerhelyzet nyomása alatt becikkelyezett békeparancs — nem a nemzetközi jogközösség érdekében, hanem a világháborút szerencsével végzett hatalmi csoport érdekében — akar állandósítani és intézményesen biztosítani.

A magyar állam belső közjogi szuverénitása ma sem vonható kétségbe, mert a trianoni békeparancsnak azok a rendelkezései, amelyek a kifejezések szabotosságának hiánya miatt a belső szuverénitást is korlátozni látszanak (pl. 54. cikk), helyesen csak a nemzetközi szuverénitás korlátjaként magyarázhatók, a közjogi szuverénitás szempontjából nem létezőknek tekintendők. Arra a kérdésre azonban, vajjon Csonkamagyarország a nemzetközi viszonylatokban szuverén államnak tekinthető-e ma? — nagyon nehéz jogilag precíz és megokolt feleletet adni.

A magyar állam függetlensége (nemzetközi szuverénitása) olyan európai érdek, amit maga a trianoni békeparancs is elismerni látszik, sőt garantálni kíván, amikor a 73. cikkben kimondja, hogy: „Magyarország nem mondhat le függetlenségéről, csak a Nemzetek Szövetsége Tanácsának beleegyezésével; következésképpen Magyarország kötelezi magát, hogy az említett Tanács beleegyezésének esetét kivéve, tartózkodni

fog minden oly természetű cselekedettől, amely közvetlenül vagy közvetve és bármely módon, főként addig, amíg a Nemzetek Szövetségébe tagul fel nem veszik, valamely más hatalom ügyeiben való részvétel útján függetlenségét veszélyeztethetné”.

Ez a cikk azonban ellenmond önmagának, s állami függetlenségünket inkább elhomályosítja, mint biztosítja, mikor a magyar államot a Nemzetek Szövetsége Tanácsának gyámsága alá helyezi. — Ezt a formai inzultust a világháborúban kimerült és lefegyszerzett magyar állam ma kénytelen eltűrni, de az a nemzet, amely önállóságának és függetlenségének védelmében ezer éven át anyagiakban és vérben annyit áldozott, mint a magyar, bizonyos fölényes öntudattal teheti túl magát azon a sértő jóakaraton, amelylyel függetlenségét *vele szemben* éppen azok akarják biztosítani, akik magával ezzel a tényükkel is formailag megcsonkítják azt.

Az 1924 : IV. t.-c.-be becikkelyezett I. sz. jegyzőkönyvben foglalt 1924 március 14-én kelt nyilatkozatban az angol, francia, olasz, román, szerb-horvát-szlovén és csehszlovák kormányok újból ünnepélyesen kijelentik, hogy „Magyarország politikai függetlenségét, területi épségét és szuverénitását tiszteletben tartják és tiszteletben fogják tartani”, —

sőt kijelentik, hogy „annak biztosítása végett, hogy ezeket az elveket *minden nemzet* tiszteletben tartsa, adott esetben a Nemzetek Szövetségének Tanácsához fordulnak, hogy ez döntsön a szükséges intéz-

kedésekről és kijelentik, hogy a Tanács határozatainak magukat alávetik", —

de ugyanennek a jegyzőkönyvnek a végén már újból megsértik a magyar állam függetlenségét, még pedig megint éppen ennek a függetlenségnek túlbuzgó védelmével, amikor kijelentik, hogy „Magyarország nem veszélyeztetheti gazdasági függetlenségét azáltal, hogy valamely államhoz való viszonyában olyan különleges rendszert léptet életbe, amely ezt a függetlenséget fenyegethetné.”

Hogy a függetlenségünket biztosító eme rendelkezéseiket éppen maguk az azt hangoztató hatalmak nem veszik komolyan, mi sem bizonyítja inkább, mint ismételt beavatkozásuk a magyar állam belügyeibe. Függetlenségünk legdurvább sérelme főként beleszólásuk a magyar királykérdésbe. Bár erre még a trianoni békeparancs sem ad nekik alapot, ők feljogosítva érezték és érzik magukat annak eldöntésére, hogy ki lehet és ki nem lehet Magyarország államfője, sőt rákényszerítették a magyar államra azt, hogy az általuk követelt megoldást törvénykönyvébe beiktassa.³ Ugyanilyen illetéktelen és jogosulatlan beavatkozások történtek a magyar államhatalom szervezésének és az állami főszervek személy szerinti kijelölésének kérdésében, amely beavatkozásokhoz az illető hatalmak egyedül csak teljes lefegyvereztetésünkből, s így jogaink védelmére való jelenlegi képtelenségünkből mérítettek bátorságot.

³ Lásd az 1921 : XLVII. t.-c. miniszteri indokolását. Nemzetgyűlési Irományok XII. k. 44. l.

De ezektől a békeparancsra sem támaszkodó túlkapásoktól eltekintve, maga a békeparancs is számos olyan konkrét rendelkezést tartalmaz, amely a magyar állam függetlenségével és önállóságával össze nem fér, a minden nemzetet megillető önrendelkezés és önfentartás alapjogával kirívó ellentétben áll, s a nemzetek békés összeműködésének alapjait oly mélyen sérti, jogtalansága — a jogeszme magaslatáról tekintve — olyan szembeszökő, hogy időleges érvénysülésüket csupán az igazságossággal nem törődő, a momentán hatalmi viszonyokra támaszkodó túlerő biztosíthatja.

Az efajta rendelkezések közül ehelyütt csak a legkirívóbbakat emelem ki.

1. A magyar állampolgárság elvesztése.

A békeparancs 213. cikkében Magyarország kötelezte magát, hogy elismeri polgárainak olyan új honosságát, amelyet azok *a szövetséges és társult hatalmak törvényei szerint és e hatalmak hatóságainak határozata alapján* akár honosítással, akár valamely szerződés rendelkezése folytán megszereztek, vagy megszerezhetnek, és hogy az új honosság megszerzésének okából ilyen állampolgárait minden tekintetben feloldja eredeti hazájukkal szemben fennálló mindenféle kötelezettségeik alól.

Ez a rendelkezés az ország megcsonkítása által érintett polgárok ezreinek vitás állampolgársági kérdéseiben az utódállamok hatóságainak döntését fo-

gadja el irányadónak, s a két állam (Magyarország és valamelyik utódállam) közötti vitás kérdésben az egyik érdekelt felet (az utódállamot) teszi a jogvita felelősségteljes bírójává. A magyar állampolgárság elvesztése felett tehát idegen hatóság dönt.

A 213. cikk rendelkezése ellentétben van azzal a ma még általánosan elismert elvvel, hogy minden állam önállóan szabályozza állampolgársága megszerzésének és elvesztésének feltételeit, s az így megállapított jogszabályokat ön maga alkalmazza.

Ezen az általánosan elismert elven nyugszik a magyar törvény régi szabálya, hogy t. i. a magyar állampolgár csupán a magyar törvény értelmében és a magyar hatóságok határozata alapján veszítheti el állampolgárságát (1879 : L. 36. §.). Amikor ezzel ellentétben a békeparancs 213. cikke idegen államok törvényeitől és idegen államok hatóságainak határozataitól teszi függővé a magyar állampolgárság elvesztését, — az állami szuverénitásban belegázoló durva önkénynek ezt a szabályát csak azzal magyarázhatjuk, hogy beleillik a trianoni békeparancs szellemébe.

Ha pedig figyelembe vesszük, hogy a magyar államnak a világháború előtt is az volt a törvénye (1879 : L. 24. §.), hogy senkit se tart vissza akarata ellenére állampolgári kötelekében, aki ebből a kötelekből kiválni akar, — feltéve, hogy az állammal szemben fennálló kötelezettségeinek eleget tett, — akkor világosan kitűnik az *erkölcstelensége* annak a trianoni szabálynak, amelyik lehetővé teszi, hogy az állampolgár hazája törvényeit kijátszhassa, s kibúj-

hasson a hazájával szemben fennálló kötelezettségek teljesítése alól.

2. Kisebbségek védelme.

(Lásd fentebb 215—220. l.)

3. Katonai rendelkezések.

(Lásd fentebb 261—268. l.)

4. Gazdasági rendelkezések.

A békeparancs szerint a magyar államot viszonyosság nélkül egyoldalúan terhelő, s így Magyarországot nemcsak lényegileg, hanem külső formában is kül-államok gyarmatterületévé tevő gazdaságpolitikai kötelezettségeknek egy részéről már fentebb a 169—170. lapokon volt szó.

Hasonló súlyos rendelkezéseket tartalmaznak a békeparancs 200—203. cikkei, amelyek szerint Magyarország kötelezi magát, hogy bármelyik szövetséges és társult államnak magyar területre bárhonnan bevitt áruit, nyersterményeit vagy ipari gyártmányait *nem fogja más, vagy magasabb vámokkal vagy illetékekkel sújtani*, — ideértve a belső adókat is, — mint aminők az említett államok bármelyikének vagy akár mely más külföldi országnak ugyanolyan áruit, nyersterményeit vagy ipari gyártmányait terhelik.

Magyarország bármelyik szövetséges és társult állam áruinak, nyersterményeinek vagy ipari gyártmányainak magyar területre bárhonnan történő bevitelére nézve *nem fog oly tilalmat vagy korlátozást fenntartani vagy létesíteni*, amely egyaránt ki ne ter-

íjedne az említett államok bármelyikének, vagy akár-
 mely más külföldi ország ugyanolyan áruinak, nyers-
 terményeinek vagy ipari gyártmányainak bevitelére is.

Magyarország továbbá kötelezi magát, hogy bár-
 melyik szövetséges és társult állam kereskedelmének
 rovására az említett államok akármelyikével vagy bár-
 mely más külföldi országgal szemben *a bevitel sza-
 bályozása tekintetében nem fog megkülönböztetést
 tenni*, még közvetett módon, így például a vámigazga-
 tási és elvámolási eljárás, a vizsgálati vagy vegyvizs-
 gálati módszerek, a vámfizetésre vonatkozó rendelke-
 zések, a tarifaszerű osztályozás és a vámtarifa értel-
 mezése, vagy végül az egyedárúsági szabályok alkal-
 mazása útján sem.

A kivitelt illetőleg Magyarország kötelezi magát,
 hogy a magyar területről bármelyik szövetséges és
 társult állam területére kivitt árukat, nyersterménye-
 ket vagy ipari gyártmányokat *nem fogja más, vagy
 magasabb vámokkal vagy illetékekkel sújtani*, — ide-
 értve a belső adókat is, — mint aminők az említett ál-
 lamok bármelyikébe vagy akármely más külföldi or-
 szágba kivitt ugyanolyan árukat terhelik.

Magyarország bármelyik szövetséges és társult
 államba magyar területről küldött mindenféle áruk
 kivitelére nézve *nem fog oly tilalmat vagy korlátozást
 fenntartani vagy létesíteni*, amely egyaránt ki ne ter-
 jedne az említett államok bármelyikébe vagy akár-
 mely más országba küldött ugyanolyan áruknak,
 nyersterményeknek vagy ipari gyártmányoknak kivi-
 telére is.

Az árúk bevitelére, kivitelére vagy átvitelére vonatkozó minden kedvezmény, mentesség vagy kiváltság, amit Magyarország bármelyik szövetséges és társult államnak vagy akármely más külföldi országnak nyújtana, egyúttal és feltétlenül kiterjed minden további kérelem vagy ellenszolgáltatás nélkül valamenyny szövetes és társult államra is.

Ezek a korlátozások Magyarországot a békeparancs életbelépésétől számított három éven át a viszonyosság biztosítása nélkül, azontúl csak a viszonyosság biztosítása mellett terhelik (215. cikk 2. bek.).

Nagyon érdekes rendelkezést foglal magában a békeparancs 205. cikke, amely bizonyos fokig elismeri és figyelembe veszi azt a szoros gazdasági kapcsolatot, amely a volt osztrák-magyar monarchiát összefűzte. A szövetséges és társult hatalmak ugyanis kijelentik az idézett cikkben, hogy *nem hivatkoznak az előbb említett rendelkezésekre avégből, hogy önmaguknak előnyöket biztosítsanak azokból a különös megállapodásokból, amelyeket a magyar kormány Ausztria vagy a Csehszlovák állam kormányaival netalán kötne* oly célból, hogy ezekből az országokból eredő és onnan származó bizonyos nyerstermények vagy ipari készítmények érdekében különös vámelbárást biztosítsanak, feltéve, hogy ennek a megállapodásnak érvényessége a jelen szerződés életbelépésétől számított öt évnél hosszabb időre nem terjed. Vagyis a békeparancs megadja annak a lehetőségét, hogy az említett országok egymással a jövőben is szorosabb gazdasági kapcsolatot létesítsenek.

Részen már lejártak (a hat hónapos, három éves stb. megkötés), részben 1926 július 26-án (5 éves megkötés) járnak le a békeparancsban megállapított, de a Nemzetek Szövetsége Tanácsának határozatával önkényesen s hozzájárulásunktól függetlenül meghosszabbíthatóknak nyilvánított (pl. 215. cikk) azok a határidők, amelyek leteltével majd felszabadulunk egyarmati helyzetünkből, s lehetővé válik Magyarország részére olyan gazdasági és pénzügyi politika követése, amely a súlyosan megrendült állam talpraállításához nélkülözhetetlenül szükséges.

Az 1924. évi március 14-én kelt (az 1924 : IV. t.-c.-be iktatott I. sz. jegyzőkönyvben foglalt) Nyilatkozatban már a Nemzetek Szövetsége Tanácsának közreműködése tétetik lehetővé annak biztosítása céljából, hogy a nemzetek egyike sem fog „semminemű olyan különleges vagy kizárólagos gazdasági és pénzügyi előnyökre” törekedni, „amelyek alkalmasak Magyarország függetlenségét közvetlenül vagy közvetve veszélyeztetni.”

Az 1926 : VI. t.-c. felhatalmazza a kormányt, hogy egyes külállamokkal való kereskedelmi és forgalmi viszonyaink ideiglenes szabályozása céljából a szükséghez képest ideiglenes megállapodásokat létesíthessen, átmeneti rendelkezéseket tehessen, illetőleg az ideiglenes megállapodásokat legkésőbb 1926 december 31-ig terjedő hatállyal rendeleti úton életbeléptethesse. A kormány ily tárgyú rendeleteit a nemzetgyűlésnek bejelenteni tartozik.

5. Jóvátétel.

I. A békeparancs 161. cikke szerint „a szövetséges és társult kormányok (vagyis a világháborúban velünk szemben állott államok kormányai) kijelentik és Magyarország elismeri, hogy Magyarország és szövetségesei, mint e veszteségek és károk okozói, felelősök mindazokért a veszteségekért és károkért, amelyeket a szövetséges és társult kormányok, valamint polgáraik az Ausztria-Magyarország és szövetségesei támadása folytán rájuk kényszerített háború következményeképpen elszenvedtek.“

Ezen az erőszakolt megállapításon, — *amelynek helytelensége és valótlansága ma már kétséget kizárólag be van bizonyítva* — alapszik Magyarország jóvátételi kötelezettsége.

A 162. cikkben „a szövetséges és társult kormányok elismerik, hogy Magyarország jövedelemforrásai nem elegendők arra, hogy e veszteségek és károk teljes jóvátételét biztosítsák“, — „mégis megkövetelik és Magyarország kötelezi magát, hogy jóváteszi mindazokat a károkat, amelyeket a szövetséges és társult hatalmak polgári lakosságában és javaiban szárazföldi, tengeri és légi támadása okozott.“ Magyarország jóvátételi tartozásának végösszegét azonban majd csak azután fogják megállapítani, miután megállapították azt, hogy Németország képes-e jóvátételi tartozását teljes egészében megfizetni. (163. cikk.).

Azoknak a károknak összegét, amelyeknek jóvátételére Magyarország és volt szövetségesei kötelesek,

szövetségközi bizottság állapítja meg, amelynek *jóvátételi bizottság* a neve.

A jóvátételi bizottság, amelynek főirodája Párisban van, a magyar jóvátételi kérdések számára külön osztályt alakít, amelynek azonban csupán tanácsadó hatásköre van, kivéve azokat az eseteket, amelyekben a jóvátételi bizottság ruház reá megfelelő hatáskört. A jóvátételi bizottság magyar osztályában a következő államok kiküldöttjei foglalnak helyet: Északamerikai Egyesült-Államok, Nagybritannia, Franciaország, Olaszország, Görögország, Lengyelország, Románia, Szerb-Horvát-Szlovén állam és Cseh-Szlovákország. Az elül említett négy nagyhatalomnak 2—2 szavazata van.

A jóvátételi bizottság megvizsgálja a magyar állammal szemben támasztott jóvátételi követeléseket és méltányos módon alkalmat nyújt a magyar kormánynak arra, hogy meghallgassák, anélkül azonban, hogy az utóbbinak módja lenne bármiképpen részt venni a bizottság döntésében. A jóvátételi bizottság „semmiféle törvényhozáshoz, semmiféle törvényalkönyvhöz, a vizsgálatra vagy az ügyvitelre vonatkozó semmiféle különleges szabályhoz” kötve nincs; szabályzatának 11. §-a szerint (a békeparancs 174. cikkéhez mellékelt II. függelék) csak az igazságosság (!), méltányosság (!) és a jóhiszeműség (!) fogja vezérelni. A bizottság egyetlen tagja sem felelős hivatali működése körében elkövetett cselekedeteiért és mulasztásaiért, csupán saját kiküldő kormányával szemben (21. §.).

Magyarország jóvátételi tartozását 1921. évi május hó 1-től kezdődő *harminc* éven át tartozik a jóvátételi bizottság által megállapított tervezet szerinti határidőkben és részletekben megfizetni. Abban az esetben azonban, ha Magyarország ez alatt az idő alatt tartozásának törlesztésével hátralékban maradna, minden kiegyenlíttetlen részösszeg megfizetése a bizottság tetszése szerint későbbi évekre halasztható (163. c.), de a bizottság nem engedheti el a tartozásnak semmilyen részét sem a bizottságban képviselt kormányoknak erre vonatkozó külön meghatalmazása nélkül (164. c.).

Ezekén a fizetéseken felül Magyarország visszaigazgatja mindazt a készpénzt, mindazokat az állatokat, különféle tárgyakat és értékpapirokat, amelyeket elvett, lefoglalt vagy zár alá vett, amennyiben az azonosság megállapítása lehetséges (168. cikk).

A magyar kormány köteles megadni a jóvátételi bizottságnak minden olyan felvilágosítást, amelyre annak Magyarország és állampolgárai pénzügyi helyzetét, pénzügyi műveleteit, javait, termelőképességét, készleteit, nyersanyagtermelését és ipari termelését illetőleg szüksége van.

A magyar kormány a bizottság tagjainak és igazolt meghatalmazottainak biztosítja mindazokat a jogokat és mentességeket, amelyeket barátságos államok szabályszerűen meghatalmazott diplomáciai képviselői Magyarországon élveznek. A bizottságnak és alkalmazott személyzetének fizetését és költségeit Magyarország fizeti (170. c.).

A jóvátételi bizottság részéről engedélyezhető ki-
 tételektől eltekintve *Magyarország minden vagyona és
 övédelme* rangsorbeli elsőséggel szavatol a jóvátételi
 követelések megfizetéséért és azokért az egyéb ter-
 mekért, amelyek Magyarországot a trianoni békepa-
 rancs vagy az azt kiegészítő egyezmények alapján ter-
 melik. *Jóvátételi zálogok* (180. cikk).

II. A Nemzetek Szövetsége Tanácsának 1924
 március 10—15-iki genfi ülésében elhatározott *szaná-
 lási akció* kapcsán rendezni kellett a jóvátételi tarto-
 zás és fizetési módozatok kérdését. Ez alkalommal
 Magyarország kötelezte magát, hogy az államháztar-
 tás egyensúlyának helyreállítása (a szanálási akció
 befejezése) után, vagyis 1926 július 1-től⁴ kezdődőleg
 husz éven át tíz millió aranykorona évi átlagban meg-
 állapított jóvátételi összeget fizet, s a magyar állam
 pénzügyi és gazdasági talpraállításához szükséges 250
 millió aranykoronás helyreállítási kölcsön felvételé-
 nek lehetővé tétele céljából a jóvátételi bizottság erre
 a husz esztendőre felmentette Magyarországot minden
 további jóvátételi teljesítés alól, s ez időre a jóváté-
 teli zálogjogok elsőbbségét is felfüggesztette a helyre-
 állítási kölcsönrel szemben.

Ezzel kapcsolatban azonban nem történt meg
 annak világos kijelentése és elismerése, hogy Magyar-

⁴ Az ezt megelőző öt félévi szanálási időszak tartamára
 Magyarország a békeparancsból folyó kötelezettség címén
 egyedül napi 880 tonna szénnek a pécsi bányákból való szállí-
 tására kötelezte magát.

ország az imént említett husz éves szolgáltatása által minden további jóvátételi kötelezettségtől mentesül.

III. A jóvátétellel kapcsolatban a trianoni békeparancs arra is kötelezi Magyarországot, hogy a szövetséges és társult hatalmak mindegyikének visszaszolgáltatja mindazokat a hivatalos iratokat, okmányokat, régiségeket és műtárgyakat, úgyszintén mindazt a tudományos és könyvészeti anyagot, amelyeket a központi hatalmak által elfoglalt területekről szállítottak el, tekintet nélkül arra, hogy ezek a tárgyak az államnak vagy tartományoknak, községeknek, kórházaknak, egyházaknak, avagy egyéb köz- vagy magánintézményeknek tulajdonában állanak (175. c.).

Ugyancsak visszaszolgáltatni köteles Magyarország az előbb megjelölt természetű azokat a tárgyakat is, amelyeket 1914. évi június hó 1. napja óta, a trianoni békeparancs által *elszakított területekről* hoztak el, kivéve a magánosoktól vétel útján szerzeteket (176. c.).

Visszaszolgáltatja továbbá Magyarország az érdekelt szövetséges és társult kormányok mindegyikének, az őt megillető részben, a közintézményeinek birtokában levő mindazokat a hivatalos iratokat, okmányokat és történeti feljegyzéseket, amelyek közvetlen összefüggésben állanak az elszakított területek történetével és amelyeket ezekről a területekről 1868. évi január hó 1. napja óta szállítottak el. Ez az utóbbi határidő Olaszország tekintetében a királyság kikiáltásának időpontjától (1861) kezdődik.

Azokat a művészeti, régészeti, tudományos vagy történeti jelentőségű tárgyakat vagy okiratokat illetőleg, amelyek előbb az osztrák-magyar monarchia kormányának vagy a koronának gyűjteményeihez tartoztak, Magyarország az érdekelt utódállamokkal megállapodást fog kötni, amelynek értelmében az említett gyűjteményeknek mindazokat a részeit, mindazokat a tárgyakat vagy okiratokat, amelyek az egyes államok szellemi tulajdonát alkotják, viszonzosság alapján a származási hely országának vissza lehessen adni. Magyarország kötelezi magát, hogy husz évig ezekből a gyűjteményekből semmit sem fog elidegeníteni, sem szétesztani, sem pedig az egyes tárgyak felett másként rendelkezni, kivéve, ha erre nézve a határidő eltelte előtt külön megállapodás jönne létre; biztosítani fogja a gyűjtemények biztonságát és jókarbantartását és azokat, valamint a reájuk vonatkozó leltárakat, jegyzékeket és igazgatási okmányokat a szövetséges és társult hatalmak bármelyikének állampolgárai közé tartozó tudományos kutatóknak rendelkezésére fogja bocsátani (177. c.).

A volt osztrák-magyar monarchia utódállamai kötelezik magukat arra, hogy a magyar kormánynak visszaszolgáltatják azokat a hivatalos iratokat, okmányokat és feljegyzéseket, amelyek husz évnél nem régiek és amelyek közvetlen vonatkozásban állanak a magyar terület történetével vagy közigazgatásával s esetleg az átcsatolt területen vannak (178. c.).

6. Pénzügyi ellenőrzés.

Az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében a magyar állam által az 1924 : IV. t.-c.-kel elvállalt pénzügyi ellenőrzés is túllépi azt a határt, ameddig az állam önmagát szuverénítésének sérelme nélkül korlátozhatja, de a szuverénítés csorbitását itt lényegesen enyhíti az a körülmény, hogy a pénzügyi ellenőrzés nem állandó, hanem kifejezetten ideiglenes jelleggel bír; — és mivel ezt a korlátozást a magyar állam a maga nehéz helyzetére való tekintettel *önként vállalta*, annak jogi kötelező ereje sem vonható kétségbe.

*
*
*

A magyar állam szuverénítése ma nem jogi formulákon, hanem — mint hajdan 1526—1867-ig — a magyar nemzetnek azon az elszánt akaratán alapszik, hogy ezeréves állami önállóságát és függetlenségét a papirosbékék felett álló erkölcsi világrend és az igazságra épített valódi jogrend alapján ki fogja küzdeni, amely elhatározásához éppen a legutóbbi — bár szerencsétlenül végződött — világháborúban bebizonyított életképességéből s a világháború történetéhez tartozó magyar dicsőségből meríthet megnyugtató támpontokat.

Allamok alakulását és fenmaradását különben is a jogi formáknál mélyebben szántó erők döntik el. Itt tényekről van szó, amelyeket a jog nem teremt, hanem csak elismer, regisztrál. Ha él még a magyarságban az ezeréves államfenntartó erő, akkor a magyar állam

szuverénitásának visszaszerzése és teljes érvényesülése csak idő kérdése; ha pedig kihalt ez az erő, akkor semmiféle jogi fikció, sőt semmiféle külső segítség sem menthet meg attól, hogy a többi kiélt nemzetek közé merüljünk alá a történelem nagy súlyosztójében.

e) Magyarország, mint a Nemzetek Szövetségének tagja.

I. A Nemzetek Szövetségének harmadik közgyűlése 1922 szeptember 18-án a magyar kormány kérelme alapján Magyarországot egyhangulag felvette a Nemzetek Szövetségének tagjai közé, amit Magyarország nemzetgyűlése tudomásul vett és törvénybe iktatott (1923 : XII.).

Magyarország azonban a Nemzetek Szövetségének *nem egyenjogú tagja*, mert őt is, mint a Nemzetek Szövetségének valamennyi nem eredeti, hanem később felvett tagját a Nemzetek Szövetsége egyességek-működésének 1. cikk 2. bekezdése értelmében az a *további köteletség* terheli, „hogy elfogadja azokat a szabályokat, amelyeket szárazföldi, tengeri, úgyszintén légi haderejére és hadi felszerelésére nézve a Szövetség jónak lát megállapítani.”

II. Azáltal, hogy Magyarország a Nemzetek Szövetségének tagjává lett, a következő fontosabb jogok élvezetébe lépett:

Jelenlegi területének épségét s politikai függetlenségét minden külső támadás ellen a Nemzetek Szövetsége biztosítja. (E. O. 10. cikk.).

Hozzászólhat a Nemzetek Szövetségének Taná-

csa által készítendő ama tervezetekhez, amelyek a nemzetek fegyverkezésének általános csökkentését célozzák. (E. O. 8. c.).

Kiküldöttéi útján szóhoz juthat a Nemzetek Szövetségének közgyűlésén, s ily módon részt vehet a Szövetség tevékenységében. (E. O. 3. c.).

A Nemzetek Szövetsége közgyűlésének vagy Tanácsának figyelmét barátságos módon felhívhatja a nemzetközi viszonyokat érintő minden olyan körülményre, amely azzal fenyeget, hogy megzavarja a békét, vagy a nemzetek közötti jó egyetértést. (E. O. 11. c.)

Ha Magyarországot háborús veszély fenyegetné, a Nemzetek Szövetsége köteles közbelépni, s ha Magyarország ez iránt kérelmet terjeszt elő, a Tanácsot is haladéktalanul össze kell hívni. (E. O. 11. c.)

Ha a Nemzetek Szövetségének Tanácsa olyan ügyet tárgyal, amely magyar vonatkozású, a Tanács üléseire Magyarországot is meg kell hívni. (E. O. 4. c.)

A tagsággal összekötött ezek a jogok Magyarországra nézve különös jelentőséggel bírnak a kisebbségi védelemmel kapcsolatos kérdésekben.

III. Magyarország, mint a Nemzetek Szövetségének tagja, viselni köteles a Szövetség költségeinek reá eső részét.

A Nemzetek Szövetsége évenként állapítja meg költségvetését, valamint azt a kulcsot is, amely szerint költségei az egyes tagállamok között elosztatnak.

Ez a kulcs eredetileg ezredrészek alapján állapított meg, utóbb azonban az osztószám új tagok

belépése, tagállamok kilépése és egyéb okok folytán változott. Jelenleg az osztószám 937.

Magyarország hozzájárulási aránya eredetileg 4 egységben állapított meg. 1922-ben a magyar kormány kérte, hogy ez a 4 egység 1 egységre szállítsák le, s akkor 3 egységre leszállított. 1924-ben ismét előterjesztette a kormány a kérelmét, akkor azonban elutasított.

1925-ben hozzájárulásunk 3 egységről 8 egységre emeltetett fel. (Hatodik közgyűlés 1925. szept. 26.) A kormány kifogásai a felemelés ellen nem vétettek figyelembe.

A Nemzetek Szövetségének 1926. évi kiadásai 22,930.633 aranyfrankban lettek megállapítva, s így egy egység után ($\frac{1}{937}$ rész) 24.472·39 aranyfrank fizetendő. Magyarország az 1926—28. években évi 8 egységet, azaz 195.779·15 aranyfrankot (216.000 pengőt) fizet.

25. §. Alkotmányunk történelmi jellege.

Az alkotmánytörténeti tankönyveken kívül: *Andrássy Gyula gróf*: A magyar állam fönntmaradásának és alkotmányos szabadságának okai. Három kötet. Bpest 1901, 1905, 1911. — *Beöthy Akos*: A magyar államiság fejlődése és küzdelmei. Bpest. Három rész. Évszám csak a harmadikon: 1906. — *Grünwald Béla*: A régi Magyarország. Bpest 1888. Az új Magyarország. Bpest 1889. — *Ladányi Gedeon*: Modern alkotmányos monarchiai intézmények a középkori államokban. Ért. a társ. tud. köréből II. k. 6. f. — *Meliórisz Béla*: A magyar alkotmány biztosítékai. Bpest 1898.

I. Alkotmány alatt azt a szervezetet értjük, amelyben az állam hatalmi élete lejátsszódik. Így tekintve minden államnak van alkotmánya, mert min-

den államnak van szervezete, s a jogkörök körülhatárolását egyetlen állam sem nélkülözheti.

Szűkebb értelemben azonban csak azt az államot nevezzük *alkotmányos* államnak, ahol az államhatalom gyakorlása, vagyis az állam ügyeinek intézése a polgárok részvételével történik. Ahol nincs ilyen értelemben vett alkotmányosság, ott *önkényuralom* van, s az állam tagjai nem aktív *polgárok*, hanem csak passzív *alattvalók*. Az állampolgár elnevezés volta-képen csak az alkotmányos állam tagjait illeti meg.

A magyar állami szervezet — a polgároknak a közhatalomban való részesedése alapján — több, mint ezeréves történelmi fejlődés folyamán épült ki; ezért nevezzük alkotmányunkat *történelmi alkotmány-nak*. Azok az alapelvek, amelyeket őseink a nemzet-szervező vérszerződésben még Etelközben raktak le, az aranybullában (1222), a tanácstörvényekben (1298, 1507), az ösiségi törvényben (1351), a nádori cikkekben (1485), az 1504., 1608., 1723., 1791., 1848., 1867. évi alapvető törvényekben, és ezenfelül a többé-kevésbé fontos törvények végtelen sorozatában lettek részleteikben kidolgozva, a változott idők és korszellem követelményeihez hozzáidomítva. E törvényeket nem is lehet szerves összefüggésükből kiragadva, elszigetelten értelmezni vagy értékelni, hanem mint a fejlődés hosszú láncolatának egyes láncszemeit kell tekinteni. Az újabb törvények a régebbiekre épülnek, mint a falak a fundamentumra, a tető a falakra, egyre erősebbé, egyre viharállóbbá, majd lakályosabbá és használhatóbbá téve az alkotmány épületét. S ha egy-

egy dűledező falat, vagy már szükségtelenné vált lakrészt közbe-közbe le is bontanak vagy átépítenek, — az egész hatalmas épülettömb nagyvonású perspektíváján ez mit sem változtat.

Egészen más képet mutat az *irott alkotmány vagy charta alkotmány*. Irott alkotmánya annak az államnak van, amelyben az alkotmány történelmi fejlődésének fonala egy adott időpontban megszakad, s az új alkotmány szabályai — a régi szabályokra való tekintet nélkül — egyszerre állíttatnak össze, egyszerre jegyeztetnek fel az új alkotmánylevél (charta) fehér lapjára, az eltörölt régi alkotmány tabula rasa-jára. Ilyenek például a francia forradalomtól 1871-ig készült francia alkotmányok.

Az irott alkotmánynak azt a fajtát, melyet a fejlődési kegy ad népének, megosztva vele az eddig kizárólag őt illető államhatalmi jogosítványokat, *oktrojált alkotmánynak* nevezzük. Ilyen volt pl. az 1848. ápr. 25-iki osztrák alkotmány.

Az irott alkotmány a jogalkotás és jogalkalmazás technikája szempontjából nézve jóval tökéletesebb lehet, mint a történelmi alkotmány. Szabályai ugyanazon kor egységes gondolkozását tükrözik vissza, az egyes tételek össze vannak csiszolva, ismétlések, ellentmondások kikerülve. Könnyen áttekinthető és alkalmazható, mert az egész anyag együtt van az alkotmánylevélben.

Ezzel szemben a történelmi alkotmány egyes tételeit évszázadok választják el egymástól, más korszak más gondolkozása tükröződik vissza rajtuk, a

látszólagos ellenmondásokat csak a helyes jogmagyarázat egyenlítheti ki, a hatályban levő szabályokat a már hatályon kívül helyezettektől csak az egész törvénytáron való biztos áttekintés különbözteti meg. Jogtechnikai szempontból tehát a történelmi alkotmány tökéletlenebb; megismerése és alkalmazása jóval több fáradsággal és munkával jár.

Mégis a történelmi alkotmány előnyei messze felülmulják az apró technikai hátrányokat. A történelmi alkotmány nem mesterséges alkotás, nem szobatudósok munkája, hanem a nemzet államfenntartó és jogalkotó géniuszának mesterkéletlen, sőt bizonyos fókig öntudatlan terméke. A nemzet lelkéből sarjad, s évszázadok során annyira átmegy a nemzet minden tagjának vérébe, hogy azt mindenki a sajátjának, nélkülözhetetlen életadó levegőjének tekintí, el sem tudja képzelni az államéletet más formában, ezért ragaszkodik hozzá, s elszánt akarattal mindig kész annak minden támadás ellen való megvédésére. A történelmi alkotmánynak tehát szilárd az alapja, míg az írott alkotmányt a pillanatnyi néphangulat teremti, s ugyanolyan hirtelenséggel és könnyedséggel is dobja félre, aggálytalanul helyezkedve újabb és újabb tetszetős theoriák kipróbálatlan alapjaira. Franciaország a nagy forradalom után, amikor a jogfolytonosság megszakadt, nyolcvan év alatt 13 ízben cserélt alkotmányt. Már pedig az alkotmányos alapelvek állandósága nélkülözhetetlen előfeltétele a megrázkódások nélküli nyugodt fejlődésnek. A történelmi alkotmány

legnagyobb előnye éppen az, hogy ezt a nyugodt fejlődést teszi lehetővé és biztosítja.

Másik nagy előnye a történelmi alkotmánynak az, hogy utat mutat és megoldást ad minden ujonnan felmerülő esetben. Az államélet a sok százados fejlődés folyamán minden kérdés megoldásához megtalálja a kulcsot: a praecedensek kialakítják a szokásjogot, amely a mesterséges (írott) jogalkotás hézagait kitölti. A charta jogász ellenben tanácstalanul áll az alkotmánylevél hézagaival szemben.

Történelmi alkotmányunk a magyar nemzet legdrágább kincse, államalkotó géniuszának legékesebben szóló bizonyítéka, élő kapcsolat dicső multunkkal, s reményteljes jövőnk legbiztosabb záloga.

A történelmi alkotmány persze nem jelent mozdulatlanságot, megkövültséget, nem jelenti a fejlődés tagadását. Az alkotmányjogban is alapvető igazság, hogy jó jog az, ami a viszonyokra és körülményekre ráillik, s azokat az igazságosság és célszerűség alapján szabályozza. Ámde az életviszonyok örök átalakulásban vannak, s így a jognak is hozzá kell igazodnia az általa rendezett életviszonyok átalakulásához. Az államélet természetével ellenkeznek az u. n. öröktörvények (*clausula perpetuae firmitatis*) s hiába is mondja ki valamelyik törvény (1351. decr.; 1486. decr. majus, 1741: VIII. t.-c.) a megváltoztathatatlanságát, a fejlődő államélet követelményeivel nem számoló eme korlátozást a későbbi törvényhozás nem veszi figyelembe. Még a törvényhozás sem akadályozhatja meg az ő megváltoztathatatlan akaratkijelenté-

sével a jövő előre nem látható fejlődését, nem kötheti meg magát örök időkre. A későbbi törvény lerontja a korábbi. (*Lex posterior derogat priori*.)

Az alkotmány megváltoztatásának, *reformjának* útját-módját az alkotmányjog szabályai előre meghatározzák. Alapvető tétel, hogy az alkotmány szabályai jogszerűen csak ezen az úton változtathatók meg. Ezt a közjogi sarkigazságot nevezzük *jogfolytonosságnak*, s értjük alatta azt, hogy *jogszabályoknak alkotása, változtatása vagy eltörlése csupán csak az alkotmány értelmében erre hivatott tényezők által eszközölhető*. Ez alapelvhez való megalkuvás nélküli ragaszkodás szerezte vissza alkotmányunkat és állami függetlenségünket 1867-ben.

A jogfolytonosságot megszakítja a *forradalom*, ami nem egyéb, mint a jogszerű alkotmány megváltoztatására vagy megdöntésére irányuló erőszak. Jog és erőszak merőben ellentétes fogalmak, s ezért a forradalomról soha sem mondhatjuk azt, hogy jogosult, legfeljebb csak azt, hogy érthető vagy menthető, ha az alkotmányos tényezők mereven elzárkóznak a változott életviszonyok között szükségessé váló reformoktól, s rövidlátásukkal lehetetlenné teszik, hogy a szükséges alkotmányfejlődés a jog rendes és békés eszközeivel biztosíttassék.

Az a forradalmi cselekmény, amely az államhatalmi főszervek valamelyikétől indul ki, *államcsínynek* neveztetik.

Forradalom és államcsíny megingatják a jog

szentségébe vetett hitet, s az államéletben veszedelmes nyugtalanságnak és bizonytalanságnak szülőokai.

A forradalomtól még kell különböztetni a *szabadságharcot*, ami ugyan szintén erőpróba, de célja nem a létező jogállapot felforgatása, hanem annak megvédése, az ellene irányzott támadások ellenében. A szabadságharc tehát jogosult; és pedig jogosult, akár ugyan erre vonatkozólag kifejezett írott szabály az alkotmányban (*jus resistendi* 1222. XXXI.), akár nincs. A szabadságharc ugyanis a *jogos védelemnek* az alkotmányos élet terén érvényesülése. *Vim vi repellere licet*. Amely nemzet nem ragaszkodik alkotmányához, és nincs meg benne az elszántság megtámadott alkotmányának védelmére, az a nemzet nem érett a szabadságra.

A mi 1848-iki dicsőséges szabadságharcunk — amelynek célja ősi alkotmányunknak és az 1848-iki törvényeknek megvédése volt, a magyar nemzet szabadságszeretetének és életképességének gyönyörű bizonyítéka, s időleges leveretésünk dacára olyan erkölcsi tőkénket képezi, amelynek kamatait évszázadokon át fogjuk élvezni.

II. Hogy az államéletnek az alkotmányjogi szabályok által előírt menete biztosíttassék, hogy e szabályok pontosan betartassanak és érvényesüljenek, — az államélet nyugodtságának és a jogbiztonságnak nélkülözhetetlen előfeltétele. E célra alkottatnak az u. n. garanciális törvények, az *alkotmánybiztosítékok*.

Ezeknek hosszú sorozatából példaképpen csak a legfontosabbakat emelem ki: koronázás, koronázási

hitlevél és eskü (1723 : II. t.-c.), kétkamarás országgyűlés (1608 : K. u. I. t.-c.), miniszteri felelősség (1848 : III.), bírói függetlenség (1869 : IV.), az országgyűlés adó- és ujoncmegajánlási joga (1504 : I. t.-c.), önkormányzat, a törvényhatóságok joga illetve kötelessége az országgyűlés által meg nem szavazott adók behajtásának és meg nem ajánlott ujoncok kiállításának megtagadására (1886 : XXI. 20. §.), a törvényhatóságok jogkörének közigazgatási bírósági védelme (1907 : LX. t.-c.), sajtószabadság (1914 : XIV. t.-c.), egyetalkotási, gyülekezési, kérvényezési szabadság stb.

Az a cselekmény, amely közvetlenül arra van irányozva, hogy a magyar állam alkotmánya erőszakkal megváltoztassék, felségsértés büntettét képezi.

Mindezek a biztosítékok elősegítik és megkönnyítik az államéletnek az alkotmányjog által megállapított mederben való megtartását, de igazi tartalommal mind e törvényeket csak a polgároknak az alkotmányhoz való elszánt ragaszkodása tölti meg. Ez az egyetlen valódi alkotmánybiztosíték; enélkül a legszebben megfogalmazott garanciális törvények is csak szépen csengő holt betűk.

26. §. A szent korona tana.

Az alkotmánytörténeti tankönyveken kívül: *Concha Győző dr.*: Az államhatalmak megoszlásának elve. 1892. Magy. Jogászegyl. Ért. VIII. 2. — *Balogh Arthur*: Az állami élet főjelenségei tekintettel a magyar szent korona elméletére. Bpest 1904. — *Ferdinandy Géza dr.*: Korona és monarchia. Bpest 1903. — *Timon Ákos dr.*: A szent korona elmélete és a koronázás. Bpest 1916. — *Ugyanő*: Die Entwicklung und Bedeutung des öffent-

ilich rechtlichen Begriffes der Heiligen Krone in der ungarischen Verfassung. 1910. (Festgabe für Heinrich Brunner I. k. 150. és köv. I.)

Az állam jogi személy. Személyi élete az akarásban s kijelentett akarata megvalósításában, végrehajtásában nyilvánul meg.

I. A modern konstitucionálizmus követelménye, hogy az állam a maga akaró (törvényhozó) és cselekvő (végrehajtó) tevékenységét külön szervek által végezze, mert ahol az állami akaratot ugyanaz a szerv végrehajtja, aki alkotta, ott ez a szerv végrehajtás közben sem tud elvonatkozni az ő törvényhozó minőségétől és jogkörétől, s végrehajtás közben is könnyen a törvény módosítására, attól való eltérésre ragadtatja magát. Már pedig ahol a törvény pontos és aggályos végrehajtása nincs biztosítva, ott jogbizonytalanság, végeredményben önkényuralom van.

A magyarságnak az alkotmányos szabadság követelményei iránt különösen fejlett érzéke ezt az alkotmánytani igazságot saját jogalkotó génuszának sugallatából találta és valósította meg, jóval azelőtt, mielőtt a XVIII. század (Montesquieu) modern állam-tani elméletei ezt a tételt szabatosan megfogalmazták, megindokolták, s a nemzetek köztudatába bevitték.

A törvényhozó és végrehajtó államnak szerveiben való elválasztása nálunk már a XIII. század végén (1298) megindul; a XV. században (Zsigmond, II. Ulászló) már tisztán áll előttünk az az alkotmány-jogi szabály, hogy a törvényhozó hatalmat a király csakis az országgyűléssel együtt gyakorolhatja, míg

a végrehajtó hatalom a király kezében van. Ezt az elvet világosan formulázza Verbőczy (H. K. II. R 3. c.), nemkülönben az 1635 : XVIII. és az 1791 : XII. t.-c. A nemzet nem is tűri el ennek az alapelvnek a megsértését, s az országgyűlés hozzájárulása nélkül a törvénytárba becsempészett 1604 : XXII. t.-c.-et a bécsi békekötés hatálytalannak nyilvánítja (1606 : ad art 1.).

De ha élesen és szigorúan elkülöníti is a magyar alkotmány a törvényhozó és a végrehajtó hatalom szerveit, mégsem helyezkedik Montesquieu elméletének alapjára, aki az államhatalmi főszervek egyensúlyát (*balance des pouvoirs*) követeli, s nem tartja megengedhetőnek, hogy egyik államhatalom a másik felett túlsúlyra jusson. Ezzel ellentétben a magyar közjog a végrehajtó hatalmat alárendeli a törvényhozó hatalomnak, amelyben az állam szuverénitása testesül meg. Szabatosan mondja az 1791 : XII. t.-c.: „*Executiva autem potestas nonnisi in sensu legum per regiam majestatem exercebitur.*” Az államhatalom megoszlásának problémája a magyar közfelfogást nem is annyira a szervek elkülönülése szempontjából, mint főképp abból a szempontból érdekli, hogy a valódi alkotmányosság az államélet egész vonalán érvényesüljön, s nemcsak a törvényhozás hatalma oszolja meg a király és az állampolgárok között, de a végrehajtó hatalom is a nemzet ellenőrzése alá kerüljön. Ezt az ellenőrzést 1848. előtt az alkotmányvédő vármegyék, 1848. óta pedig — a miniszteri felelősség révén — a parlament gyakorolja.

II. A magyarság gyakorlatias államfelfogása azt is tisztán látja, hogy az államhatalmi főszervek elkülönítése mellett az államszemély egységének fenntartását is biztosítani kell; — tisztán látja, hogy „az állam csak úgy oldhatja meg feladatát, ha egyes alkotó részei egy egésszé vagy egy erkölcsi személyiséggé olvadnak össze.” (Báró Eötvös József: A XIX. század uralkodó eszméi II. R. III. k. VII. és VIII. fejezet), s a *szent korona* misztikus fogalmában teremti meg az összekötő kapcsot az államélet összes tényezői között.

A *szent korona* olyan szerves egységbe foglalja össze az állam alkotó elemeit, amilyen szerves kapcsolat az emberi test és részei között mutatkozik. A *szent korona* a nemzetegészt személyesíti meg, az államot reprezentálja. Ezért magasztosítja fel a nemzet áhítatos kegyelete a koronát a „szent” jelző előrebocsátásával. A király a *szent korona* feje (*caput sacrae regni coronae*), az állampolgárok a *szent korona* tagjai (*membra sacrae regni coronae*). Fő és tagok együtt képezik a *szent korona* egész testét (*totum corpus sacrae regni coronae*), amely a törvényhozó szervben áll előttünk, ahol az állami akaratképződés folyamatát megindító népképviselő és ezt a folyamatot lezáró (törvényszentesítő) király egymással összeműködve s egyetértésre jutva fejezik ki az állam szuverén akaratát.

Az állami főhatalom a *szent korona* hatalma (*jurisdictio sacrae regni coronae*), a felségjogok a *szent korona* jogai (*jura sacrae regni coronae*), az állami

javak és jövedelmek a szent korona javai és jövedelmei (*peculia, bona sacrae regni coronae*), minden birtokjognak gyökere a szent koronában van (*sacra regni corona radix omnium possessionum*), az államterület a szent korona területe, a nemzetközi szerződések a szent korona országai nevében kötnek stb.

Az állam összes tényezőinek misztikus egységét a szent koronában nem lehet találóbban és világosabban formulázni, mint Werbőczynél találjuk: „Miután pedig a magyarok a szent lélek kegyelmének ihletéből, szent királyunk közremunkálása által az igazságnak felismeréséhez és a katolikus hitnek vallásához jutottak és Őt önként királyukká választották és meg is koronázták: a nemesítésnek s következésképpen a nemeseket ékesítő és a nem nemesektől megkülönböztető birtok adományozásának jogát s teljes hatalmát az uralkodással és országlással együtt a közösség a maga akaratából, az ország szent koronájának joghatósága alá helyezte és következésképpen fejedelmünkre és királyunkra ruházta; ettől fogva Ő tőle ered minden nemesítés és e két dolog mintegy a viszonos átruházásnál és kölcsönösségnél fogva annyira szorosan függ egymástól mindenha, hogy egyiket a másiktól elválasztani és elszakítani nem lehet, s egyik a másik nélkül nem történhetik. Mert a fejedelmet is csak nemesek választják, és a nemeseket is csak a fejedelem teszi azokká, s ékesíti nemesi méltósággal.” (H. K. I. R. 3. c. 6. és 7. §§.)

III. Az állami szuverénitás alanya a szent koronában szimbolizált és reprezentált állam. Az állam

szuverén szerve pedig a törvényhozó szerv, amelynek akaratában (a törvényben) a szuverénítás lényeges tulajdonságai: a korlátatlanság és felelőtlenség teljes mértékben megtalálhatók. A törvényhozás az egyetlen valóságos szuverén szerv az államban, mert hatásköre nincs megszabva, hatáskörét ön maga állapítja meg, akaratának jogi korlátai nincsenek, s akaratkijelentéseért jogi úton felelősségre nem vonható.

Az államfőnek: a királynak úgynevezett szuverénitása lényegesen különbözik a törvényhozás szuverénitásától. A király, *mint a törvényhozó hatalom részese* osztozik a törvényhozás valódi szuverénításában: szentesítési jogát korlátlanul és felelőtlenül gyakorolja. De mint a végrehajtó hatalom feje már nem valósággal szuverén, csak *tiszteleti* (személyi) szuverénitást élvez. Végrehajtó hatalmi ténykedéseiben korlátozva van a törvények által, s e ténykedéseivel szemben érvényesíthető is a felelősség, de személyi szuverénitása következtében (személye szent és sérthetetlen) ez a felelősség nem vele, hanem kormányával szemben érvényesítendő.

IV. A szent korona tana ékesszólóan mutatja azt, hogy a magyar államhatalom nem magánhatalom, hanem *közhatalom*. A patrimoniális (magánhatalmi) Ausztriával való kapcsolatunk idején a szent korona tana állandóan a nemzet szeme előtt tartotta a két nép államfelfogásának lényeges különbségét, s nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a magyarság páratlan önfeláldozással és kitartással megvédte függetlenségét az osztrák beolvasztási törekvésekkel szemben.

A szent korona tana továbbá azt is magában foglalja, hogy a király hatalma nem eredeti hatalom, hanem a nemzettől *átruházott hatalom*. (Így az 1741 : XI. 2. §. is.) A királyt illető hatalomkörnek átruházása a nemzet részéről a szent koronával való megkoronázással történik, ezért mondja Verböczy, hogy: a nemesek (állampolgárok), akik a szent korona tagjai közé számíttatnak, egyedül *a törvényesen megkoronázott király* hatalmának vannak alávetve (H. K. I. R. 4. c. 1. §.). Ezért még ma is, az örökös királyság korában, a királyi alkotmányos jogkör teljességét a király csak azután gyakorolhatja, miután az alkotmányos szokások szerint a szent koronával megkoronáztatott.

Világosan mondja továbbá Verböczy a fentebb idézett helyen (H. K. I. R. 3. c. 6. §.), hogy Magyarországon minden jog forrása a szent korona egész testében, a törvényhozó szervben együtt levő nemzet. Övé a hatalom teljessége. A királyt csak az a jogkör illeti meg, amit a nemzet rá átruházott, s amint e jogkört a nemzet adta, úgy azt bármikor meg is változtathatja. Alkotmányjogunknak ezt az alapvető tételét gyögyörően formulázza gr. Apponyi Albert (képviselőházi beszéde a véderővitában a hirhedt 25. §. ellen) a következőkben: „A helyes alkotmányos elmélet az, hogy a törvényhozás hatáskörébe tartozik mindaz, ami nincs világosan és határozottan felségjognak ki mondva . . . Két alapelvből kell kiindulni. Az egyik az, hogy a magyar közjog oly felségjogokat, melyek a törvényhozás által ne volnának korlátozhatók, oly felségjogokat, melyek a törvényhozás intézkedési körén ki-

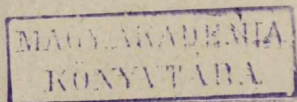

vül állanak, egyáltalán nem ismer. A felségjogok terjedelme fluktuál: hol megszorítottatott, hol tágítottatott; a törvényhozásra nézve végre is célszerűség kérdése az, hogy azokat mennyire akarja egy adott pillanatban megszorítani vagy tágítani. Egyáltalában nem ellentétes a király és a törvényhozás joga, mert hisz a király a törvényhozás egyik tényezője. Az egész különbség csak abban áll, melyek azok a jogok, amelyeket ő a törvényhozás többi tényezőivel együtt, és melyek azok, amelyeket egyedül, királyi hatalmánál fogva intéz? És ez utóbbiakat intézi királyi hatalmánál fogva függetlenül, de nem korlátlanul, hanem mindenkor a törvények értelmében, és a törvények korlátai között... Másik tételelem ez: aki azt állítja, hogy valamely jog kizárólag Őfelsége intézkedési körébe tartozik, fennálló közjogunk értelmében tartozik ez állítását szorosan bizonyítani. A bizonyítás terhe nem azokon nyugszik, akik azt állítják, hogy valamely ügy intézése az egész törvényhozásnak, tehát a királynak és a nemzetnek együttes intézkedési körébe tartozik, hanem azokon, kik azt állítják, hogy valamely ügy ki van véve a király és nemzet együttes — tehát a törvényhozás intézkedési köréből."

V. A törvényhozó és végrehajtó szerv mellett szükség van az államban még egy olyan szervre is, amelyik a két előbbi szerv működését összhangban tartja, amelyik az állam személyes öntudatát képviseli. Szépen mondja báró Eötvös József az előbb idézett helyen: „Nem gondolhatunk államot olyan valami nélkül, ami az egységes állam fogalmát képvi-

selje, s amit vagy akit mindenki az állam képviselőjének tartson." Három főszerve van tehát az államnak: a törvényhozó szerv, a végrehajtó szerv, s az államfői (képviseleti, öntudati) szerv. Ebbe a hármas tagozatba csoportosítva fogjuk az állami főhatalomra vonatkozó magyar jogszabályokat összefoglalni.

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

A könyvsorozat, melyet ezen a hagyományos régi címen megindítunk, méltóképen folytatni igyekszik Kazinczy és Széchenyi korának legeredményesebb tudományos vállalkozását, mely ezt a címet viseli. Tudományos bevezetéseket és összefoglalásokat ad közre a szellemi és a természettudományok egész területéről; a legjobb tudományos szakérők tollából oly munkákat bocsát ki, melyek a legmagasabb tudományos igények szemmel tartása mellett is közérthetőek, egyszerű, világos, szabatos és áttekinthetően tagolt előadásban tájékoztatnak minden művelt olvasót a tudomány egyes területein elért eredményekről. A könyvsorozat tekintettel van az egyetemi és főiskolai oktatás szükségleteire s különösen figyelmet fordít az egyetemes tudományosság magyar vonatkozású tanulmányaira.

Eddig megjelent kötetek:

- I. Prinz Gyula: EURÓPA VÁROSAI. Ára: 1 pengő 80 fill.
- II. } Cholnoky Jenő: ÁLTALÁNOS FÖLDRAJZ.
- IV. } Az I. kötet ára: 3 pengő 60 fill., a II. kötet: 5 pengő 20 fill.
- III. Dékány István: BEVEZETÉS A TÁRSADALOM LÉLEKTANÁBA. Ára: 2 p. 40 f.
- V. Gaál István: A FÖLD TÖRTÉNETE. Ára: 3 pengő 20 fill.
- VI. Eckhart Ferenc: BEVEZETÉS A MAGYAR TÖRTÉNELEMBE. Ára: 3 pengő 20 fill.
- VII. Kuncz Ödön: BEVEZETÉS A JOGTUDOMÁNYBA. (Jogi enciklopédia.) Ára: 3 P. 20 f.
- VIII. Rhorer László: ATOMOK, MOLEKULÁK, KRISTÁLYOK. Ára: 3 pengő 20 fill.
- IX. Lassovszky Károly: A MARS BOLYGÓ. Ára: 2 pengő 60 fill.

- X.--XI. Soós Lajos : RENDSZERES ÁLLATTAN.
I.—II. Ára kötetenként 4 pengő.
- XII. Nagy József : AZ ETHIKA ALAPVONALAI.
Ára : 3 pengő 60 fill.
- XIII. Dr. jur. et med. Szász Béla : ORVOSI JOGTUDOMÁNY. (Jurisprudéntia médica). Ára : 5 pengő 20 fill.
- XIV. Gombocz Endre : RENDSZERES NÖVÉNYTAN I. Ára : 4 pengő.
- XV. Prínz Gyula : MAGYARORSZÁG FÖLDRAJZA I. Ára : 4 pengő.
- XVI. Gombocz Zoltán : A MAGYAR TÖRTÉNETI NYELVTAN VÁZLATA. (IV. Jelentéstan.) Ára : 2 pengő 80 fill.
- XVII.)
XVIII.) Bozóky Géza : MAGYAR VÁLTÓJOG I.—II.
Ára kötetenként : 6 pengő.
- XIX. Várkonyi Hildebrand : A PSZICHOLOGIA ALAPVETÉSE. Ára : 2 pengő 80 fill.
- XX. Molnár Kálmán : MAGYAR KÖZJOG I.
Ára : 6 pengő 40 fill.

Legközelebb megjelenik :

- XXI. Molnár Kálmán : MAGYAR KÖZJOG II.
- XXII. Gombocz Endre : RENDSZERES NÖVÉNYTAN II.

